A' KISFALUDY-TÁRSASÁG'

(M. SZÉPIRODALMI INTÉZET')

ÉVLAPJAI.

HATODIK KÖTET.

PESTEN,

EGGENBERGER J. ÉS FIA ACAD. KÖNYVÁRUSOK'
KÖLTSÉGÉN.

M. DCCC. XLVI.

EGGENBERGER J. ÉS FIA,

academiai könyvárusoknál a' következő munkák is kaphatók :

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG' ÉVLAPJAI 1836—1841. KÉT KÖTET. BUDÁN, n8r. fin. vel. kemény táblába kötve 3 f. cp. Tartalmuk : A' társaság' keletkezése, szabályai és történetei; beszédek és értekezések Fáy András, Péczely J., Schedel F., Székács J. és Szontagh Gusztávtól; beszélyek b. Jósika Miklóstól; koszorús pályamunkák, és pedig értekezések : A' dráma' hatása és literaturánk' drámaszegénységének okai Tarczy L. prftól; Szavalattudomány Ramershoffer V. prftól; Regény és dráma párhuzamban Gondol D. és D. Müller Godofrédtól, végre poetai pályamunkák Pap Endrø, Kazinczy G., Nagy Imre, Szilágyi Istv., Medgyes L., Tárkányi B. és Pájer Ant.

1841—1842. EGY KÖTET. BUDÁN, n8r. fin. vel. kemény tábl. 1 frt 48 kr. p. Tartalma: Történetek.—Schedel F. beszéde szépirodalmunk' jelen állapotjáról.—Schedius L. beszéde az ötödik köz ülésen. — A' satiráról értek. Székács J. — A' magyar' költészet hivatása, beköszöntő előadása Hunfalvi Pálnak. Búcsu b. Eötvös J-től, magyarázva Szemere P. által. — Herculanum, római beszély b. Jósika M-tól. — Aristoteles' könyve a' költészetről, görögből magyarázatokkal Hunfalvi Páltól. — Horátz' epistolája a Pisók hoz, költészeti tárgyakról, latinb. ujra ford. Czuczor G. — Longin' könyve a' fenségesről, görögből magyarázatokkal és toldalékkal Kis János által. — Nemzetiség és a' népiesség a' költészetben általán, 's különösen a' magyar költészetben, koszorús pályairat Müller G. — Pályasatirák.

1842—1843. EGY KÖTET. BUDÁN, n8r. fin. vel. kemény tábl. 2 frt cp. Tartalma : Történetek. 9 bevezető és válasz-beszéd. — A' műbirálatról, Pope' tanköltemènye, Lukács tól. — A' hadi szónoklatról Kiss K. — Haramia' szerelme, alföldi beszély Gaaltól. — Lyrai költészetünk' késő kifejlésének okai Garaytól. — Az égi müvészet, alleg. költ. Vajdától. — A külföld' rabja, Vachott Sándor-tól. — Népköltészetről Erdélyi. — Az agglegény, torzkép az életből Nagy Ignácztól. — A' költészetről, Boileau' tanköltemènye, Erdélyitől. — Schedius' megnyitó beszéde a' VI-d. köz ülésen. — Szépirodalmunk' jelen állapotjáról 's néhány jámbor ohajtás Schedeltől. — Bornemisza Anna, b. Jósikától. — Troubadour, ballada Garaytól. — Sophocles' szinmüvei cselekvény' tekintetében, koszorús értekezése Gondol D-nek. — Körének, jutalm. pályadolgozat Lauka G-tól.

1843—1845. KÉT KÖTET. BUDÁN, nr. fin. vel. kemény tábl. 2. frt. cp.

Magyar népköltési gyüjtemény. Népdalok és mondák. A' Kisfaludy-Társaság' megbizásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János. Pest, 1846. nr. öszvesen 502 l. füzve 1 frt. 20 kr. cz.

A' Kisfaludy-Társaság által jutalmazott és kitüntetett Pályamunkák 1842-ből. Budán, 1842. n8r. 30 kr.

Kisfaludy Károly' Minden Munkái. A' Kisfaludy-Társaság' megbizásából szerkeszté Schedel Ferencz. Negyedik kiadás hat kötetben. n12r. Pesten, 1843. fin. vel. képekkel füzve 7 f. cp.

Kisfaludy Károly' jelesebb vígjátékai. Zsebkiadás. Pest, 1843. vel. kemény tábl. 48 kr. cp.

Külföldi Regénytár. Kiadja a' Kisfaludy-Társaság, szerk. Nagy Ign. 24 kötet. Pest, 1842—1844. k8r. velinen, minden kötet ára 40 kr. cp.

Uj külföldi Regénytár. Kiadja a' Kisfaludy-Társaság, szerk. Nagy Ign. 12 kötet. Pest, 1844—1846. k8r. velinen, minden kötet ára 40 kr. cp.

Nemzeti Könyvtár, a' Kisfaludy-Társaság' pártfogásával kiadja D. Schedel F. Második folyam. Pest, 1843—1845. eddig XI füzet, mindenik' ára 40 kr. Tartalma : Kármán' Irásai, Fanni' Hagyományai, Csokonai' Minden Munkái, számos kiadatlanokkal, az irók' életrajzaik 's arczképeikkel. Következnek Kis János' Poetai Munkái.

Nemzeti Könyvtár, a' Kisfaludy-Társaság' pártfogásával kiadja D. Schedel F. Harmadik folyam. Pest, 1845. eddig VI füzet, mindenik' ára 40 kr. Tartalma : Vörösmarty' Minden Munkái, első teljes és hibátlan kiadás, a' költő' képével.

A' Műfordítás' Elveiről. A' Kisfaludy-Társaságban előadta D. Schedel F. Budán, 1843. n8r. füzve 10 kr. cp.

A' Kisfaludy-Társaság' (Magyar Szépirodalmi Intézet') Szabályai. Budán, 1845 n8r. füzve 10 kr. cp.

A' KISFALUDY-TÁRSASAG'

(M. SZÉPIRODALMI INTÉZET')

ÉVLAPJAI

M. DCCC. XLIII—V-RŐL.

MÁSODIK KÖTET.

PESTEN,

EGGENBERGER J. ÉS FIA ACAD. KÖNYVÁRUSOK'
KÖLTSÉGÉN.

M. DCCC. XLVI.

300858

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

II. TAGOK' MUNKÁLATAI.

lap.

IV. A' HELLEN ÉS MAGYAR PROSA EGYMÁS MELLETT, *Szabó Istvántól* 11

V. A' MŰFORDÍTÁS' ELVEIRŐL, *D. Schedel Ferencz* 49

Néhány szavazat a' műfordítás' elvkérdése körül 67

I. *Fabriczy Sámuelé* 67

II. *Gondol Dánielé* 67

III. *D. Henszlmann Imreé* 72

IV. *Hunfalvy Pálé* 75

V. *Lugossy Józsefé* 76

VI. *Szilasy Jánosé* 77

VII. *Szontagh Gusztávé* 78

VIII. *Sárváry Pálé* 539

VI. TÖREDÉKEK A' MAGYAR NÉPDALKÖLTÉSZETRŐL, *Erdélyi Jánostól* 79

VII. ION, Plato' beszélgetései közől, D. *Székács Józseftől* 88

VIII. BESZÉD, mellyel a' VII. köz ülést megnyitotta az elnök *B. Jósika Miklós* . . 115

IX. ESZMÉK A' MAGYAR VERSTAN' ÁTALAKÍTÁSÁHOZ, *D. Schedel Ferencztől* . . 118

lap.
X. A' MAGYAR IRÓK 's IRODALOM PESTEN, ötven év előtt és most, *Garay Jánostól* 139
XI. A' MÜVÉSZET' KÚTFORRÁSAI, ELEMEI, kellékei és viszonyai az élethez, *Szontagh Gusztávtól* 158
XII. TÜNDÉRVÁR, beszély *B. Jósika Miklóstól* 172
XIII. EUDOXIA CSÁSZÁRNÉ, életrajz *Bajza Józseftől* 193
XIV. AESOP, költői beszély *Szabó Istvántól* 221
XV. BUCSÚM IRÓTÁRSAIMTÓL, *Kis Jánostól* 228
XVI. HYMNUS, *Vörösmarty Mihálytól* . 231
XVII. PÁRVONAL HOMER ÉS VIRGIL KÖZÖTT, *Péczely Józseftől* 233
1. Történet vagy tárgy 238
2. Szerkezet 240
3. Jellemek 251
4. Beszéd vagy előadás 264
XVIII. BESZÉD, mellyel a' VIII-dik köz ülést megnyitotta *B. Jósika Miklós* . . . 285
XIX. AZ ILMÉREK, történeti beszély *B. Jósika Miklóstól* 288
XX. KENDŐLAKÁS, költői beszély *Szabó Istvántól* 317
XXI. CATO' VERSPÁRJAI, *Kis Jánostól* . . 334
Első könyv 335
Második könyv 338
Harmadik könyv 341
Negyedik könyv 344

lap.
XXII. Pythagoras' arany mondatai közől, *Kis Jánostól* 349
XXIII. Hogy' lehet könnyen meggazdagodni? Satira D. *Székács Józseftől* . . 350
XXIV. A' magyar szinköltészet' apotheosisa, Előjáték *Garay Jánostól* . . 364

TOLDALÉK.

Csokonai' életrajzának töredék vonalai, *Sárváry Páltól* 383

III. KOSZORÚZOTT ÉS DICSÉRETET NYERT PÁLYAMUNKÁK.

I. Az új franczia drámáról, koszorús értekezés, D. *Müller Godofrédtól* . . 420

I. Mik az úgynevezett új franczia (komoly) dráma' jellemző tulajdonai? 421
II. Milly viszonyban áll ezen új franczia dráma a' drámai világirodalom' egyéb kitünőbb irányaihoz 433
III. Mik az új franczia drámának egyfelül követésre, másfelül kerülésre intő oldalai . 445
IV. Melly irány az, mellyet mind a' belső becset, mind a' színi hatást tekintve színköltőinknek kerülniök kell . . . 452

lap.

II. A' FÉLTÉS, koszorúzott tanköltemény *Ney Ferencztől* 457

III. Az ÉLETBŐL, másodrangu tanköltemény, *Tárkányi Bélától* 506

IV. A' KORSZERÜ EPOS, koszorús értekezés *Bango Pétertől* 512

Korszerüség az eposban 514
Mi az epos? 516
Az epos' eredete 517
Homeros' istenei 519
Használhatók-e a' gépek a' korszerü eposban? 521
Millyennek kell a' korszerü eposnak lennie? 523
Az epos' tárgya 523
Az epos' szerkezete . . . . . , 528
Az epos' előadása 530
Hogy' állunk mi epos' dolgában? . . . 533
Költészetünk' jövendője 535

A'

KISFALUDY-TÁRSASÁG'

ÉVLAPJAI.

HETEDIK ÉS NYOLCZADIK ÉV'

MÁSODIK KÖTETE.

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A'

KISFALUDY-TÁRSASÁG'

É V L A P J A I.

M. DCCC. XLIII—XLIV.

IV.

A' HELLEN ÉS MAGYAR PROSA

EGYMÁS MELLETT.

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG ELÉBE TERJESZTETTE

AUG. XXX. M. DCCC. XLIII.

SZABÓ ISTVÁN.

Az eddig földünkön megjelent népek, ha legjobban virágoztak, három életet éltenek, polgárit, szellemit, vallásit. Elsőt az érzékiség, harmadikat az általános után törekvő ész, másodikat mind a' kettő létesíté. Az érzékből és észből vegyült szellem két nagy birodalomra működik, tudományra 's művészetre.

Ha polgári létezésünk Hellaséhoz hasonlítatnék, a' különböző 's rokon szín érdekes eredvényt festene.

Benne legfényesb az Athenae név, mellynek pedig öröktől otthonos népe őseinkkel atyafinak vítattatott, 's meglehet egykor látni fogjuk, hogy Pallas Athenae istennő' neve semmi egyéb, mint bölcs asszony. Most elég, hogy Athenae' dicsősége is fegyverrel alapítatott, jó törvényekkel köttetett a' városhoz, müvészet által fejeztetett be; nálunk is vitézség a' nemzet legédesb emlékezete, az első király' intézkedései minden előmenetelünk' alapja, 's a' naponként fejledező müvészi érzelem készül nagyokká tenni bennünket. Amott a' persa, itt a' török háborúk ikrek; az a' macedo hatalom, melly Solon' utódait megbuktatta, ránk nézve ujjá született egy más, szinte éjszaki hatalomban, legalább hogy fenyegessen; végre Athenaet romai sasok vették oltalmokba, míg mi szinte nyugaton vagyunk illyeténekkel viszonyban. Nekünk is vannak apród, nemes, ötszázvékás osztályaink, bár czéltalanabb adómentességünk, ujabb időkben néhány fiatal Alcibiadesünk, egy gyászos Chaeroneánk, és szintolly nagyokat merni lelkünk. Ez utolsó feljogosít arra, hogy várhassuk azt, mi még nincsen. Ide tartoznak a' Marathon, Salamis, Aristides, Pericles, Socrates, Phocion nagy nevek; propylaeum, festett stoa, choregia, gymnasiarchia, liturgia szép dolgok; és számos kimaradtakon kívül, ama' híres élelmezés a' városháznál, arany korona a' hazától, ugyanattól nyilvános emlékek érdemes polgároknak, 's a' páratlanul czélszerű és becses adómentesség szintillyeneknek. De végre is egy van, mit semmi sem billenthet fel a' párhuzam' mérlegén, hogy élő nemzet vagyunk csak hirében nem holt mellett.

Athenaeben semmi sem híresebb, mint, hogy országos vallása volt; hasonló ehhez akkor, ha tudományos és müvészeti oldalról tekintetik.

Mind a' három életről az irodalmi maradványok adván legbővebb tudósításokat, csudának lehet venni, miért hanyagoltatik el nálunk az oda vezető ut olly annyira, hogy míg másfelé serényen fut az ifjuság, erre egy lépést alig tesz. Kedvem van e' város' nyelvével, mint az könyveiben él, összehasonlítani minnen folyóbeszédünket, ha valami buzdítót mondhatnék az illetőknek, 's hogy lássék, milly izlés vezeté a' görög irót, mikor lant nélkül szólt nemzetéhez. Mindenben igazat vélek mondani, de nem félek a' megtévedhetés' veszélyétől sem, mert férfiak őrködnek az igaz mellett, kik majd felkelnek, 's mind jobbat tanítanak, mind nagyobb sikerrel.

Prosa, vagy kötetlen 's folyóbeszéd, azon nyelv, mellyet az értelemhez szóló irodalom használ.

Jó prosának legfőbb kellékét rajzolnók azt mondva, hogy az mindenek felett a' közbeszédhez tartozik szabni magát; hogy a' ki könyvet ír, úgy irjon tárgyáról, mint azt népe előtt volna elmondandó; hogy mind nyelvét mind tárgyát egyszerűség 's világos érthetőség ajánlja. Hiába huzzuk halasztjuk, ki kell mondani, hogy népszerüség az, mellyel minden irónak törődnie főkép kell, ha népét becsüli. Midőn a' gondolkodás nemünkben legelőször felébredt, az értelem' fogalmai legott formát és szint kerestek, mellyekbe átöntve állandók maradhassanak 's tetszhessenek. Valamint tehát a' gondolkodás eredeti törvényei szerint fogalmazott, úgy az

izlés is saját örökös törvényei szerint alkotta nem csak a' szókat, de szerkeszté is az egész szótárt. Gondolkodás és izlés, logica és aesthetica együtt teremték a' nyelveket. Így hát olly jóvá és széppé alkotott minden nyelvet a' természet, mint azon helyen 's ama' néphez képest kivántatott 's kitelhetett. E' nép bele ihlette nyelvébe jellemét, mint tánczába, öltözetébe, 's miután népből nemzetté fejlett, e' nyelvnek urává tette magát, mellyet minden tagja az ő szabályai szerint tartozik kezelni, különben dialectus alakúl, melly szintúgy felekezetet csinál mint más szakadás. És, bármilly nagy tudományt szerzett valaki, egészen nemzetének kell azt elköltenie, 's ha ír, úgy irnia, hogy necsak néhány mély elméü ember, de mind az érthesse, ki olly müveltségre emelkedhetett, mint nemzeténél most józanul várható. Végre is az jő ki, hogy a' prosának mind tárgy mind nyelvre nézvest népszerűnek kell lenni.

Athenae' beszéde úgy jelenik meg előttünk, mint az egész néptömegé, nem pedig valamelly kiváltságos osztály', vagy az iró sereg' tulajdona. E' nagy város, mellyet Görögország' Görögországának is nevezett az érdemeit magasztaló régi világ, mindennel rakva, mi nemcsak jólétet, de nyelvet is teljes virágzásba hozhat, legelőször szabad volt, csak törvényei' uradalmát, de ezt szolgailag, ismerve. Valamint nálunk a' szeretet egyetlen eszközűl adatott, melly a' széthúzó testületeket egybe kapcsolja, úgy Athenaeben az önhozott törvény' hatalma, 's az iránta viseltetett határtalan tisztelet azon napfény, melly mindent összeolvasztott. Szabad

hazának szellemdús polgárai együtt szépítik a' nyelvet, midőn szólásszabadság, nyilvánosság, köztársalgás, 's még ezeken túl tanító intézetek is segítik a' művelődést. Athenae' minden szabad polgára megjelenhetett köz gyűlésen, az Acropolissal szemközt álló halmon, és szónokolhatott, úgy hogy egy közönséges révész, kinek aljas állása 's nyersesége különben közmondás volt, ha kedve tartá 's becsülettel remélt megállani, bizvást felléphetett; és látjuk egy illy néposztályból kiemelkedni ez úton Demadest, hazájának 's macedo Fülöp és Sándornak majd üdvös, majd félelmes üstökösét. E' szabadság visszaható volt; mert legjobb szónokaik' előadása tanító erővel hatott a' hallgatóságra; ez pedig feljogosítottnak érzé magát arra, hogy akárkit is ledohogjon, mihelyt legkisebb, nem mondom illedéksértést, de nyelvhibát követett el. Cicero' szavai és Demosthenes' példája tanúi ezeknek. Különben, minden magától a' néptől függvén, semmi zárt körök sem léteztek, de a' legvagyonosb polgár elegyedni volt kénytelen mindenekkel, ha nyugalomban akart maradni, valamelly indítványt a' népgyűlésen átvinni, egy vagy más kiváltságot a' hazától megnyerni. E' nyelvegység 's közbeszédnek szapora müveltetése annál könnyebben helyet talált ott, mert egyetlen kőfal kerité ez országot, mellynek minden intézetei naponként hatottak az egészre, hol a' mindent mondhatás (παῤῥησία) élesité az elméket, vallás templomba és szinházba gyűjtött szegényt boldogot, a' kedves csevegésű népet minden háznál, utczán uj látványok foglalták el, 's a' legterjedelmesb búzakereskedés, tengerészet, hadi vállalkozás gyarapí-

tá azon ismereteket, mellyek nélkül nyelv nem bővülhet. A' társalgás simít, az ismeret sokat bővít nyelveinken. Ezek' megszerzésére voltak nyilvános és magánintézetek is. Athenaebe rajként tódultak mindenünnen a' legnagyobb oktatói nevezetességek, ott legjobban reménylők kitünhetni, de részint pénzelni is; millyen volt a' sophisták' atyja Gorgias, Protagoras, Thrasymach; kik pénzért vagy állandó leczkéket adtak, vagy, mint korunkban a' vándor müvészek, egyes fellépéseikkel tömérdek ismereteikből mutatványokat. Mondják, hogy az athenaei ifjuság, mikor Gorgias' szónoklatát hallotta, soká nem birt e' férfiú' ragadó modorából kijózanodni, mellyet divat gyanánt felkapott, bár szende jellemével nem egyezett. E' történet indítá meg az atticai szónoklat' fejlődését. Rendszeres tanulmányai közé tartozott az ifjuságnak a' grammatica: melly hogy a' nyelv' tudományos és müvészi bánását tartalmazta, jelenti a' szó; hogy pedig az akkori tankör' egészét is, onnan látjuk következni, mert az athenaei szabad emberek hármat tanultak kötelességből: grammaticát, zenét, gymnasticát. A' grammatica szó annyi, mint nálunk irodalom. Ha már nézzük a' Demetrius Phalereus által szerzett összeirást, melly szerint Athenae 21,000 szabad polgárt, 10,000 zsellért, és 400,000 szolgát számlált; e' szép népöszveg olly körülményekben némberek' nagyobb befolyása nélkül is, kiket némellyek egészen szobáikba akarnak falazni, 's kik ez összeirásból is ki látszanak hagyva, könnyen képezhetett olly nyelvet, mellyen Aristophanes' Carionai, Plato' Socratese, és az olympi Zeus egyiránt beszélhettek.

Bár a' mi nyelvünk eléggé müvelhető, bár csínt nagyot kapott az utóbbi években, még sem volt szerencséje népünknek közös nemzeti nyelvet, minden körökben egyiránt használhatót, valamint irodalmunkban is uralkodót, szerezhetni. Nincs ki ennek több okát ne ismerné 's ne fájlalná. A' régibb irókról nem szólok, de a' jelen kor' emberei aligha nem vádolhatók az iránt, hogy nem ügyekeznek a' nép' fogalmához alkalmazkodni, e' sokaságot világossag felé emelni, melly nemhogy illy elhagyatott állapotban, de igen gondos népbarátok' ipara mellett is nehezen indulna. Mostani szerzőink minden munkáikkal nagyobbá teszik az élet és irodalom közötti szakadást, melly végre a' szellem' országában is osztályokat különböztet meg, és lesznek idővel szellemi pórok és aristocraták, erkölcsi jobbágyok 's földesurak. Csak így lehetne pedig, ez irodalmi uton, az elmulasztottat pótolni. Mert a' régibb magyar minden életrevalósága mellett sem élhetett nyilvános magyar életet, legnagyobb osztálya mindenütt kiskorúnak tekintetvén, és vezettetvén hova nem akart; minden előljáróság más hangokon adta parancsait, mint mellyen a' nagy nemzetcsalád egymást érté; 's ekkép elszigeteltetvén egymástól a' testületek, sem a' néptől fel az elzárkozott magas osztályokhoz, sem innen le nem húzhatott a' nyelvkapocs. Házi nyelvet ugyan elég simát tört magának az alsó rend, de bőségre hátra maradt az szerfelett, mit részint nyomorú pótlékokkal mesterkedett kifoltozni a' tudós szócsinálás. Ezt maga tehette az a' nemtő helyesen, melly az egész nemzetet mozgatja, ha ismeretekre, tudományos

egyremásra juthatott volna a' nép. De ez annyira elhagyatott, hogy józan moral helyett ollyant kénytelenűl magának alkotni, mellynek illyen 's hasonló elvei voltak : tisztességes hazugság nem vétek, atyafi az erszény, isten tanít a' kit tanít. Megvénült az ember, a' templomból kimaradást fő rosznak tartotta, mégis ősz fejjel nem tudott többet mint öt éves korában, mikor pár imádságát megtanulta, nem hogy azon szívhez szóló példázatokból csak egyet is megjegyzett volna, mellyeket olly gyakran hallott és nem hallott. Most is, mit sem szeretve barmain kívül, nem ismerve jobbat dolgainál, minden izzadásai mellett szegény maradván, esküszik, hogy hamarább megüdvezül diáktalan mint könyves ember. Így a' minek lélekben kellene lenni, csak gépileg lévén, jámbor ember, nem csuda, hogy házi 's mindennapi igazságokról nincs fogalma, és így hiányzik szellemibb társalgása, melly nyelvet először bővíthetne, másodszor szépíthetne, 's végre közönséges nemzeti rangra emelhetne. A' mi nyelvünk tehát nem Athenae' nyelve, sem csín, sem bőség, sem terjedelemre nézve; és a' magyar nemzet' irói, akár szerencsétlenek, akár kevélyek, akár ügyetlenek, nem keresem; elég az hozzá, egy nagy hibájok van : nem tudnak Xenophonok, azaz, népszerűek lenni. Mit irt magyar ember még, mit már az egész nemzet sajátjának tekintene, 's mint szájából és szivéből vett jót és szépet szeretne ?

Mindazáltal mit az ősnépek ösztönszerűleg jól és izletesen kiállítottak, azt mi kényelmünk és szükségeink szerint idomítjuk nyelvben úgy mint másban, ha a' több-

ség a' régi mellett marad is. Valamint a' gyártmány csinosb a' teljes készületű gyárnok' kezeiben, mint egy naturalistáéiban, úgy a' nyelv is csak nyerhet olly korban, melly a' nyelvészetet kimivelte 's a' legapróbb részletekig szabályozta. Azonban itt is mindig visszanéz elődére az utókor, mert részint analogia, részint euphonia azon fő törvények, mellyek újításaiban vezetik. Analogia mellett az ősök' alapnyelve vétetik szabályul, euphonia mellett pedig ugyanazon hangjellem uralkodik új szavainkon, melly az elsőket bélyegzi. Ha némelly esetekben az analogia ellenkezik az euphoniával, mindig az utóbbinak kell győznie, 's győz is a' köznépnél. Az ikes igék helyesen szabályoztottak a' régi nyelvemlékek után, de hibásan ragoztatnak a' nem-ikes igék' második személyei, midőn az ikes igék' formáitól úgy szólván eltiltatnak. Ha a' harmadik személy s, sz, z betükkel végződik, a' második személy kivételt tehetne az analogia' szabályai alól, mert les, oroz, tesz, alkalmaz, néz, vesz, ráz, halmoz, hisz, űz, győz, így szabályosan: lészsz, orozsz, tészsz, alkalmazsz, nézsz, veszsz, rázsz, halmozsz, hiszsz, űzsz, győzsz, kimondhatatlan. Ha pedig ezek helyett orzasz, teszesz, alkalmazasz, nézesz, veszesz, rázasz, halmozasz, hiszesz, űzesz, győzeszt mondhatunk, miért ne mondhatnánk győzöl, űzöl, veszel, hiszel, rázol-t? Így beszél a' köznép, és szabályt csinál; így beszél az iró is, bár tollával megtagadja az egyedűl jó euphoniai szabályt. Az ikes igék 's nem ollyanok' hajlításának összezavarásában tehát úgy hibáz a' köznép, mint hibázunk valamennyen az igeidők' összezavarásában; a' nem-ikes igék' kimondhatatlanná

szabályozásába pedig téved maga az irósereg. Az analogia és euphonia' itt említett viszonya számtalan hibát helyre hoz utóbb, mikor a' nyelvészet még világosabb öntudatra, 's valódi müvészetté fog fejlődni. Addig leszünk keresztények és keresztyének, bár nincs osztyánk, sekresztyénk, básztyánk; bár van sebestény vagy sebestyénünk, sőt keresztélyünk ugyanazon szóból, melly keresztényt és keresztyént adott. Miért nem már keresztyény? Azért, mert az euphonia parancsol. Épen azon euphonia tiltja két összetett mássalhangzónak is összejövetelét. Ezeknek itt csak annyiban volt helye, mennyiben igaz, hogy valamint tudnivalóink 's más körülményeink szaporodtak és változtak a' nyelvnek keletkeztétől, úgy szavainknak 's egész szerkesztésünknek részint szaporodni, részint átalakulni kellett: csakhogy mindig a' régi úton járt a' nyelvmivelő, mint ki az elkezdett és megvetett alapon felviszi a' roppant falakat, 's merész bolthajtással beívezi.

Azt akartam eddig mondani, hogy a' legnagyobb prosai jóság és szépség' fogalma, és az eszményitett köznyelvé ugyanazon fogalmak. Azonban kettő módosítja az ekként készült beszédet: alany és tárgy.

Mióta szabadságunk' országában a' szükség foglalásokat tett, és bekövetkezett a' társasági viszonyok' különböző neme; az eredeti 's fejtegetett módon készült beszédnek is többfélekép kellett módosulnia. Ha erősen nem volnánk meggyőződve az eddigiek' igazsága felől, nagy kisértetbe jövünk itt ellenkezőleg azt hinni, hogy köz nyelvvel a' mivelt osztálynak beérni nem lehet. Általában a' tanító, szónoki és költészi prosa

másmás hangot igényel, mellyektől ismét lényegesen különbözik az elbeszélő nyelv. A' historiai, philosophiai, gazdasági előadás szintúgy más osztályba tartozik, mint a' hirlap és divatlap, a' vallási és politicai szónoklat. A' szalmafedél alatt egészen nem úgy társalognak mint salonjaitokban. Csak a' levelezésnek hány fajai vannak. 'S a' mindenféle hivatalnyelv! Végre azt is figyelemre kell venni : davusne loquatur, an herus. De csakugyan magyar és népszerű legyen a' beszéd. Czifra, mély, latinvegyes, felemás magyar nyelv társalgásban szintolly helytelen, mint könyvben. A' költész is, ha egyszer az élethez leszállnia tetszett, nagy mértékben szabatkozzék a' köz értelemhez, ne pedig a' képzelmet foglalkodtassa örökké, mert azon olvasó, kinél a' belérzéknek e' sajátszerű módosulása kis mértékben létezik, nem fogja őt követhetni. Ez egyik fő oka annak, miért a' mi regényiróink olly ritkán nem unalmasok.

Valamint minden egyednek van jelleme, melly gondolkodás és cselekvés' módjában nyilatkozik, úgy minden irónak van modora, melly ama' jellemnek szavakba ömlött képmása. Mindketten meghatározott szabályt követnek. Ha e' szabályok a' jellemet és modort igen egyenlő uton viszik 's a' szabadságot korlátolják, akkor az egyed' jelleme pedantság lesz, az iró' modora pedig roszszá fajul. Csak illy modor hibás; itt csak tulzani vétek. Modortalan iromány hasonlít a' kontár kéz által világba mázolt képhez; modornak tulságosan szolgáló könyvünk a' szögletes gépiességhez; a' helyes modorban készült munka pedig egy minden tárgyat a' né-

zővel együtt megmutató kilátással. Úgy tetszik, a' köz nyelv, bár müvészi kezeken is átesett, kelletinél szárazabb volna, ha azt az egyedek' melegebb, mélyebb kedélye nem alakítaná. Itt dicsőül meg Kazinczy. Demosthenest is, midőn szokatlan modorával fellépett, lehurogatta a' hozzá még nem szokott nép, 's ő fejét öltönyébe burkoltan, szomorún ácsorgott a' szókarról haza. Utóbb az lett belőle Athenaeben, mi az irók előtt Kazinczyból nálunk. De a' modor' eredeti példányai nem végetlenül sokak, mert valamint jellemben is ritkaság az önálló, úgy modorunk szinte vegyül és sok mással közös. Mindazáltal a' köz nyelvjárásra, népszerűségre nem hajtó, hanem magába szerelmes iró férfiu, midőn eredetiséget vadász, könnyen olly modornak lesz rabja, melly a' másik szélsőnél — a' jellemtelen vagy helyesirástalan 's logicátlan vázolatnál — szánandóbb.

Hogy a' hellen irói nyelv igen az eddig rajzolt uton jár, mind műértőikből kivehetni, mind iróik magok igazolják. A' magyar folyóbeszéd ellenben igen félre csap. Ez utóbbinak tárgyalását olly messze halasztva mint csak lehet, jelennen az elsőt vegyük.

Kötetlen beszédről általában nem tudok görög irót értekezni, Longinusék költészeten kívül csak a' szónoklatot birálván, 's a' többi prosaicusból mintegy elvétve idézvén helyeket. Azonban, mit a' szónoklatról mondanak, ollyan az, hogy a' többi folyóbeszédre is alkalmazhatni. Lysias, például, minden korábbi szónokokat meghaladottnak mondatik 's nem sok utóbbinál kisebbnek. Halicarnassosi Dionysius lelkiismere-

tesen számlálja el Lysias' nyelvének erényeit a' szónok' életében, mellyek itt is állhatnak. Igen tiszta 's az atticismusnak legjobb példánya, szokott és közönséges szókkal minden költészi formák nélkül nagyszerű dolgokat előadni képes, világos mind tárgyaiban mind nyelvében, tömött, kerekded, beszéde' tárgyait elevenen állítja a' hallgatók elébe, személyeit jellemzi, czélszerű, meggyőző, és főleg bájos. Az olvasó ezeken könnyen átsíklik, mint ismeretes, kopott formákon, de Lysiasról ezek mind legnagyobb mértékben mondatván, méltó elgondolni, hogy ha szónokot ennyire magasztalnak azért, mert népszerű nyelven beszél, akkor a' többi prosáról sem itéltek másként, mint hogy tiszta, világos, szokott, szabatos tartozik lenni. Aristoteles főleg azt kivánja a' szónoktól, hogy görögül beszéljen; melly velős mondat ismét népszerüséget igényel. Ez még tovább megy, midőn tanít, mikép kelljen szónoki nyelvet alkotni; felszabadít ugyan költészi képekkel élhetésre, de szoros határok között; mondja, hogy ez ékességek ne étek gyanánt, de csemegékül rakassanak fel. Ha tehát a' szónoklatot így elkülönzék a' többi beszédtől, kétségen kívül ezeket is elválasztották egymástól; 's látjuk, máskép hangzik Thucydidesnél a' történet' elbeszélése, másként egy békekötés, másként végre akármellyik szónoklata.

De nemcsak tárgy módosítja görögöknél a' nyelvet, hanem az egyedek' személye is. Mikor az irásmódot aljas, fenséges, középre, osztja a' régi műtan, akkor azt mondja, hogy van modor, melly az irók' jellemből egy részt, mást pedig tárgyaikból ered. Herodot, Thu-

cydides, Xenophon, mint történetirók, egymástól végtelenül különböznek, emez alant hangon járván, Thucydides fenségesen, Herodot középen. Herodot mintha mesélne, Xenophon elbeszél, Thucydides ró. Demosthenes pedig maga hordja mindhárom szint, tárgyai' tartalmához képest. Az ismeretes δεινότης, mire magyarúl nincs szó, köz jelleme szónoklatának, de bizonyos, hogy philippicái rendszerint fenséges modorban irvák, némellyek (például a' Leptineshez czímű) egészen alantban, mások végre, mint ama' híres „koronáért", középben. 'S itt alkalmasint csodálkozni fog egykét fiatal olvasó, ki mindig azt hitte, hogy Demosthenes' neve azért olly nagy, mert legpompásabb, legköltészibb, legfenségesb a' világ' minden szónokai közt. Hanem Demosthenes' nyelvében semmi kiáltó kép, keresettnek látszó szépség sincs; de olly nyelvcsín, melly gyakorlott és müvelt emberektől köz beszédben is hallható. Tárgyában fekszik az erő, elrendezésben a' müvészet, igaz mondataiban a' fenség, egyszerű atticismusában a' szépség.

Részletes összehasonlításokba bocsátkozván, úgy látok, hogy a' legnagyobb hellen prosaisták' néhányai mellé iróink közől szinte sorolható néhány, kik amazokkal modorban meglepőleg egyeznek. Itt neveket bátorkodunk felhozni élő iróink' számából, azon hitben, hogy mind az igazat eltaláltuk ez összehasonlítással, mind az ügynek használtunk. Te talán más neveket szeretnél hallani, kik ugyanazon modorban tűnnek ki, de én megnyugszom választásomon azért, mert neveim mindkettőnknek több tekintetből ajánlkoznak. Közöttök némellyik egészen

eredeti 's magánálló is. Úgy hiszem, az itt álló férfiak' prósája olly eredeti 's annyiféle, hogy minden mai iróink' nyelve hozzájok vihető vissza, mint ezen sajátság' képviselőihez. Igazán, a' ki ezekkel nem gyűjt, tékozol.

Thucydidest, mailag fordítva, legördöngösb irónak nevezte egy értő, azért, mert a' szó nálok is valami nagyszerűt is jelentett, és mert a' szokott nyelvtől igen elüt. Azonban ő különféleképen ír, 's ha egy lapot a' másikkal összevetsz, nehezen fogsz ugyanazon tollra ismerni. Mig maga nevében terjeszt előnkbe szokott 's napiaknál nem érdekesebb dolgokat, addig, kivevén a' belsejéből kifolyó komolyságot, nem más, mint az atticisták' ollyan egyike, kitől velőssége miatt magától ohajtnók megtanulni hona' nyelvét. De midőn belvillongások, várvivás, borzasztó szükség, 's más kegyetlen jelenetek iratnak le; mintha a' méltatlanságokon fellázadt keblű ember és hazafi igazságot akarna tenni nép és nép, sőt ég és föld közt; mogorván hangoztatja a' rövidre összevont igaz itéletet. Itt már jelentkeznek kuszált, épen a' tárgy' természetéhez szabott mondatok, néhány szokatlanabb kitétel, pár keresettebb szó; de még mindig bámító szép 's többnyire szótár nélkül érthető az egész szófolyam, 's hasonló azon patakhoz, mellyet zápor nevelt ugyan, de még saját medrében fut. Eddig tehát tárgy és kedély együtt uralkodtak a' nyelven. De ha egyszer mások' ajkaira ad tanakodó, Periclesére gyász- vagy serkentő beszédet; ekkor, mivel idegen elem vegyült a' ridegen is különös szellemhez, a' beszéd igen csinálttá változik, és nagy homályt kap; azon új hang, melly az előadás' harmoniájában je-

lentkezik, majd botrányt szerez a' hallgatónak. A' szók itt is többnyire utczailag érthetők, de szerkezetök olly ármányos, hogy nincs nyelvtan, melly e' tömkelegből kivezessen. Csak miután szorgalommal bele gyakorolta magát az olvasó e' nagy mélységbe, akkor tudja magának megfejteni, mellyik szó hova tartozik; noha méltán kételhetni, van-e olly ismerője ez irónak, ki legalább pár helyre nézve magyarázatot ne kivánna. Mégis mind e' mellett kedves előttünk e' szörnyű modor; 's mennél tovább kerengünk ama' mondat körül, annál jobban égünk tudni, mi rejlik alatta; sőt kandik vagyunk tudni, van-e ismerőseink között valaki, ki e' sehogy sem érthetjük helyet nekünk megfejthetné, készek annak magunk felett nagyobb belátást 's elmeélt tulajdonítani. Ez élesen taglaló, rövid, szigorú, szent homállyal ködözött, és mindenek felett igaz beszéd, melly a' világfordulat' gondviselés-szőtte okát, a' peloponnesusi háborút, festi, okvetlenül igen fog mindannak tetszeni, kit keble' nemtője először a' hellen nyelv' tanulásához képezett, aztán elrejtett nehéz dolgok' kutatásához szoktatott, fenséges tárgyak' érzéséhez idomított.

„Végy kezeidbe, barátom, eszélyes férfiu : vess el
Messze, kinek feje nincs érteni mély szavamat.
Engem nem lábolhat meg mindenki : kevésnek
Tetszettem Oloros' gyermeke Thucydides."

Nálunk Döbrentei jár ez úton. Az a' magyarság, melly nála zordonnak látszik, nem más, mint bonyolt szerkesztés, azaz, thucydidesi modor. Úgy látszik, nehezteli a' magyar prosa' szétáradását, ama' sok vizet, melly könyveinkben fut, 's e' verdesett nyelvvel akar-

ja azt szárítani, szabályozni. Itt minden különös szándékkal van helyére rakva, melly szándék nem tegnap vagy tegnap előtt fakadt az iró' lelkében, de vele jött egünk alá, 's festi nekünk a' férfi' lelkületét, mellyben komoly kedély a' fő vonal. Részemről e' nyelven szeretnék magyar történeteket olvasni. Nem is hiányzik más, mint tárgy, melly érdekével az iró' lelkét megragadván, látnók, mikép kell röviden, lelkesen, hellenszépen, bár a' népszerűségtől kissé távozva, dolgainkról irni. Döbrentei, úgy hiszem, köz helyeken kevés szavú társalgó, épen, mint munkáiban, rövid. Eddigi dolgozataiban leginkább az életirási közléseknél van helyén szét és összehányt beszéde; másutt sokan különcznek nézik, és gyakran jeles irók is hibáztatják; illyen Húnfalvi, ki Thucydidest egyébiránt nemcsak utánozza, de belőle fordított is igen nehezeket szerencsésen. Döbrentei és Húnfalvi Thucydides' emberei.

Isaeus' neve nem olly ismeretes nálunk, mint más e' sorokban álló társaié, de az athenaei nép előtt olly tekintélyes szónok volt, hogy utóbb az alexandriai grammaticusok által canonizáltatnék, 's a' tiz remek szónok közt foglalna helyet. Demosthenes sem Isocratest, ki akkor legjobban virágzott, de Isaeust választotta tanítójául, csodálván azon erőt és hatalmat, melly beszédeiben uralkodott. És valóban Isaeus nem is más, mint egy kisebbszerű Demosthenes. Prosája igen csinos, mása a' mindenek által legszebbnek hitt lysiasi nyelvnek. De Isaeus e' népszerűnek, sőt a' körülmény és törvénykező felekhez képest népiesnek látszó beszédet, szerezve birta, valamint ármányos enthymemáit —

rhetoricai műszó — erős velős gondolatait szokatlan helyekről keresi elő, 's váratlan alakban állítja ki. És épen itt, e' készített, de természetessé simított kifejezésben, e' gondosan kikerekített ötletekben fekszik azon fő szín, melly e' szónok jellemét munkáin keresztül festi. Ha Lysiassal össze nem hasonlíttatik, úgy ő marad a' legtisztább 's népszerűbb szónoki nyelvnek mestere; így pedig annál ugyan hátrább áll, de tárgyai' kezelésében sokkal meghaladja azt. Isaeus csinálta már azon nyelvet, sőt volt kezdője azon modornak, melylyen Demosthenes, Hyperides, Aeschines, Dinarchus, Lycurgus — mind canonizált szónokok — fénylettek.

A' szerencse úgy akarta, hogy Bajza egyike legyen azon férfiaknak, kik a' magyar irodalomnak irányt adjanak. Mielőtt felszólalna, sem könyvnyelvünk, sem megállapított helyesirásunk nem volt. Neki vitázni kellett. Most kétségkivül két úton halad egyetemes prosánk, a' sajátlag prosai úton, és a' költészies vagy szónokiaskodón. Az utóbbira Helmeczy tért Jelenkora' megindultakor, 's azóta tetemes része követi a' journalistica' mezején járóknak; az elsőt, a' józan prosai beszédet pedig, Bajza volt, ki első kimívelte 's felkapatta. E' nyelv, emlékezni fogtok, milly véleményt költött, mozgalmakat szerzett az olvasóságnál, mikor még Kazinczy élt 's már sokan ébredeztek. Igen ohajtatos, bár Kisfaludy Károly megélt, 's a' hirlapi és minden elbeszélő prosát, Jelenkorában *) megalapította volna; úgy

*) Mert a' Jelenkor czimű hirlapra ő volt megszabadalmazva, 's az halála után ruháztatott csak annak mostani birtokosára által.

birnánk tudományos, birnánk hirlapi vegyes nyelvet, melly ma olly fenhangon szerepel. Ha ez utóbbit nem adta meg a' sors, tagadhatlan, hogy a' könyvi folyóbeszédet Bajza alapította meg, Révai' grammaticájának ügyét a' hosszas viták után megnyerte, 's azóta minden valamirevaló stíl utána képződött 's képeztetett. De ez a' nyelv gond és szorgalom' terméke, mi azonban alig ismerszik többé rajta. Ő természetesen a' nép' hangjain akar beszélni, a' mívelt nép' értelméhez igyekszik szabatkozni, 's ez akarat és igyekezet neki egészen sikerül. Mint stilista igen megegyez az atticizáló, mint vitatkozó literator a' szónok Isaeussal. Mindkettő olly gondosan ostromolja az ellenfelet, olly erővel 's könnyedkén teszi annak védveit semmivé, annyira győzni szokott mindenütt, hogy az olvasó csaknem kérdi, lehet-e embernek mindenben illy tagadhatatlan igaza, 's hogy mer az ellenfél olly markolhatólag hamisnak bebizonyított ügyben fellépni.

Isocratest Demostheneshez hasonlítván a' régiek, emezt katonának mondák, ki győzelmesen szokott viaskodni; Isocratest pedig pályabajnoknak, ki ünnepélyes gyüléseken minden szemet magára von. Egy szónok sincs Athenae' híresei közt, olly fenséges a' tárgyakban, olly fényes és tündöklő a' beszédben, mint e' férfi; kinek tanodájából — a' legtekintélyesb római tanú szerint — mint valami trójai lóból, csupa irói fejedelmek jöttenek ki. A' polgári erényeket, de az erkölcsi tisztaságot is, kivált pedig az életbölcseséget, olly lelkesen 's kimerítve adja elő, hogy mások után mint öntapasztalatból mondhatni, mikép nincs philosoph, ki-

től e' tárgyakat jobban kaphatná az ifjuság. Ide járul az általa csinált, mintegy folyóbeszédi költőnyelv, mellynek bájoló szépsége, világos értelme, kedvesen zengő harmoniája annyira megragad minden alkalmas kebelt, hogy remek zenét vélünk hallani, nem pedig holt nyelvmaradványt olvasni. E' kettő, a' tárgy' fensége 's nyelvbeli fény, gyakran azon ötletet kelti fel bennünk, hogy tán mind haszontalan idővesztegetés azon munka, melly bennünket Isocratesen kívül más iróval foglalkodtat.

Vele Schedel egyez közöttünk legjobban. Korábbi dolgozatain e' fény és magasság sokkal jobban látszik, de jeleneiben is van még nyoma. Ünnepélyes fellépéseikor igaz fenség' vonalai mutatkoznak beszédei' szövegében. Tárgyat kiemelni, azt nyelvvel ragyogtatni nincs mása; 's ha a' szónoklatot teszi gondjai' elsejévé, és ha panegyriseink nagyszerűbbek volnának, de jelen körülményeinkben is, dicsőségeinkről méltán nem tudom ki szólna hozzáfoghatólag. Neki kevés a' Bajza' izmos, férfias beszéde, valamint köre szűk azon fenszárnyaláshoz, mellyet ennek musája szeret. Azonban ujabb időben, talán saját foglalkodások által kényszerülve, vagy a' hamis csillogásu magyarságokért önnön helyes modorát is gyanúba véve, meg látszik tagadni e' természeti tehedelmét, mert a' többi prosaisták közé vegyül. Köz kézen forognak ezeket tanusító dolgozatai. Kezdetben isocratesi nyelven és szellemmel indúl fel, 's mi örömest kisérjük az ész' szavaival szólót, miután mind modor mind irány ujság előttünk, kiket a' hirlapvilág' silányságai elkinoztak. De mintha megbán-

ta volna tettét, hirtelen, ha le nem ejti is, lehozza a' földre tárgyát, 's közöttünk végezi azt be. Bizonyos rövid beszédek kivételt tesznek itt, mellyekben végig ismétli magát az isocratesi hang, 's mellyek valamint tárgyaikban meghatók, úgy jobb kezekben nem lehetnek.

Xenophont atticai méhnek ságolták kortársai, bizonynyal, mert csaknem minden akkor tudhatottról értekezett, 's mert hasonlíthatlanul édes nyelven. Xenophon' munkáinak édesság a' fő tulajdonsága. Akár vendégséget ír le, mellynek első személye a' kedves mester Socrates, akár ennek emlékezetét ünnepli egy egész könyvben, akár Thucydides' megszakadt történeteit folytatja, vagy a' Perzsiába vállalkozott görögök' felmentét 's visszajöttét festi, akár vadászatról, gazdaságról, Sparta' 's Athenae' állományáról szól, akár életirásait vagy épen Cyropaediáját veszszük, mindenütt a' legegyszerűbb, legszebb népi beszédet találjuk e' szintolly híres hadvezér, politicus, bölcsész, történetiró, mint vallásos jámbor embernél. E' tárgykülönféleséggel Xenophon maga megérdemli, ezzel és gyönyörű előadásával teljesen meg is jutalmazza, azon fáradságot, mellyet valaki a' görög nyelvtanra áldozott, ha egyéb hellen munka nem léteznék is. Bár szeretném Athenaenek e' szerény polgárát azon élvezetekért is, mellyeket fiatalabb napjaimnak nyujtott, felmagasztalni, még sem tehetek többet, mint ha minden alkalmas korú olvasót azon utra igazítok, hol vele találkozhatik. Mint a' legbájolóbb rétség, mellyről kimondhatlan öröm szól szívünkhez, hol dús tenyészetben nyilatkozik a' mindenható természet, ide képzelve az azt keresz

tülcsorgó patakot is, virágzik Xenophon' beszéde 's folydogál erőteljes, de semmi mesterséggel sem zavart gondolatrende. Azoknak, kik nem fogják meg, mikép lehet valakinek erőteljes, és mégis népszerű 's egyszerű beszéde, ide írom ezen helyet Xenophonból, mellyet rég szeretek. *Οὐδείς δέ πώποτε Σωκράτους οὐδὲν ἀσεβές οὐδὲ ἀνόσιον ὄντε πράττοντος εἶδεν, οὔτε λέγοντος ἤκουσεν.* E' helyről sokáig azt hittem, hogy magyarra sehogy sem fordítható; most így adnám: Sem nem látta sem nem hallotta soha senki, hogy Socrates valaha valami akár vallástalant, akár hazafiságtalant, vagy tett vagy mondott volna.

Meglepő hasonlatosság van Xenophon és Vörösmarty közt. Mit utóbbiktól birunk kötetlenben, nyilván bizonyitja, hogy népünk' ajkán is elmondhatni helyesen mindent, mi nekünk való. Mind beszélyei, mind értekezései hasonlók, amazok Xenophon' Vendégségéhez, ezek egyéb munkáihoz, szellemben és nyelvben, 's valamint a' görög irót értette minden athenaei ember, úgy e' magyar dolgozatokat egyenest magáéinak tartaná népünk, ha olvasáshoz volna képezve. Értekezni népszerűleg, hogy a' könyv kedves legyen alsóbb osztályaiknál is, hogy a' felvilágosodás első szikrái parlagon megfoganjanak, hogy a' nevelés és mívelődés meginduljon, csak e' nyelven lehet. Ha van kalendáriom, vagy más lap, melly a' nép' kezébe először méltó, másodszor kapós, az bizonyosan xenophoni egyszerűséggel, Vörösmarty' modorában, készült. Úgy látszik, mindkettőnek azért van illy világos beszéde, mert nemhogy tudja szakát, de e' dolgozatok a' tudomány'

feleslegének kiömlései. 'S igazán, millyen az embere, ollyan a' nyelve. Xenophont őszinte nyiltsága, szende jelleme, kedves társalgásu maradványaiért annyira szeretjük, hogy míg mások' munkáit olvasni megelégszünk, őt látni 's megszólítni, keblünkhez szorítni ohajtjuk.

Platoról mondatott, hogy Zeus, ha az égből leszállván emberek' nyelvén akarna szólani, ezen bölcs ember' nyelvén tenné azt. Bizonyosan azon nagyszerű tárgyak is tekintetben voltak az ezt mondó előtt, mellyek Platonak bölcs, sőt quasi quidem deus philosophorum ságot szereztek. Itt többé nem csupán e' világi életről foly a' beszéd, de a' legfőbb érdekű eszmék tárgyaltatnak, 's olly mélységgel, hogy bámul az ember, mikép lehetett nem mai míveltségű irónak illy ötletekhez jutni, 's mégis olly könnyű úton, hogy középszerű készülettel majd mindenütt követhető, egész munkái felakadás nélkül olvashatók. Hogy ő volt első, ki a' szellemet és anyagot, lelket és testet egymástól végkép elkülönözte, 's mindkettőt kellőleg méltányolta, ez bölcsészi érdemeihez tartozik; de e' fenséges tárgyakról szóló nyelv legnagyobb prosai művészt dicsér. A' mi fenséges Thucydidesben, finomság Isaeusban, ragyogvány Isocratesnél, báj Xenophonnál van, azt ő mind egyesíti magában. Szélesen ír, 's majd unalmat készül szerezni, 's mégis épen így kellett 's lehetett ama' tárgyat azon a' helyen előadni, a' nélkül hogy egy szó volna az egészből kihagyható vagy más renddel szerkeszthető. Sokszor úgy tetszik, mintha szintolly világba csevegő sophista volna előttünk, mint ki ellen vitatkozik; olly szélesre terjedő 's hamisnak lát-

szó dolgokat beszél; 's csak utóbb féjlik egy szép egésszé minden. Az a' csapongó szószaporítás nem egyéb volt, mint hosszú póráz, mellyen emberét, az ármányos sophistát, messze hagyja menni, míg csal-elveinek egészét ki nem meríti : ekkor lassanként megállapodik a' szóharcz, az összezavarodott elemek egymástól elválnak : míg végre a' szerencsétlen álbölcset a' szók' világánál egy szegletbe szorúlva fülig pirulni látjuk. Illy eleven rajzolatok csak Homernál vannak. Ismerünk nála minden személyt, ezer helyezetet, számos physiognomiát, mint valamelly ügyes kéz' regényében. Csakugyan olvasása is olly kellemes, de sikeres is. Mit Platonál egyszer figyelemmel megolvastunk, annyira elménkbe tapad, hogy sok mai olvasmányt elfeledtünk, mit tanulva ügyekszénk örökíteni, az pedig kitörölhetlenűl helyt áll. Azért ha Hemsterhuis ohajtotta, bár a' mai csillagászatot valamellyik hellen iró adhatta ki, mi méltán teszszük hozzá : vajha Plato. Soha fel nem vesz valamit, mit az általa forrón szeretett emberrel meg nem ismertet; soha ott nem hagyja azt, míg alacsony gondolkozásunkon nagyot nem javított. És ezt nem mogorva, nem erőtető hangon, vagy olly ájtatos ajkkal viszi véghez, mint sokan gondolják, kik az oh Socratest, oh Alcibiadest a' helleneknél is mintegy imádkozva hiszik hangzónak; hanem Plato azon irók' egyike, ki mindig jó szeszélyben, derült homlokkal és vigan fogad bennünket, mint legmíveltebb polgára azon hazának, mellynek népe olly virgoncz és kész enyelgő volt. Plato sokszor 's igen édesden megnevettet. Ezek pedig, bár hideg vizes beszédeknek érzem magam is,

koránsem virágcsák akartak lenni, hanem lehetségig hív nyilatkozatai azon érzelmeknek, mellyeket lelkem' húrjain e' bölcs' illetése költött.

Mondják, miszerint Plato inkább az utóvilág' embere, mint koráé. Ez utóvilág' embere már Széchenyi, ha ugyan századunk igéretföld, hova nemünknek soká kellett készülnie, nem pedig csak időroham, mellynek hullámaiban megint másnak kezdetét szükség várnunk. A' két jellem közt mind különbség mind hasonlat nagy van. A' Hitel és testvéreinek tárgyai végtelenül messze maradnak Phaedon és társiéitól. Míg ez első 's végső szempontúl a' szépjót tűzi ki, addig a' mi irónk vagyonos falut, várost, országot hirdet. A' görög bölcs ezt mondja : ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημά ἐστιν, a' magyar pedig háromszor sürgeti egy lélekzettel a' pénz szót. Igaz, utoljára ennek is találkozni kell ama' felsőbb dolgokkal; de addig nagyon beleétkesíti a' mai, különben sem igen szellemi embert az anyagiságba; 's midőn a' vagyonosság talán meglett, 's most az élet' czélja felé kellene nyomulni, akkorra már a' szív is kihült. Ez szerint Plato még most is egy utóvilág' embere, midőn majd a' népek tisztábban szeretik a' mélyebben megismert szépjót; midőn a' dolgok' legvégén eljött az isten' országa, és boldoglét és szentlét fejezi be évezredek' küzdelmeit a' bölcs' eszményei felé. A' Hitel' irója ellenben olly kort buzog előidézni, mellyben hazánk' ipar és kereskedés által gazdag legyen. De Athenae, mikor világvárossá fényesült, nem volt gazdag, hanem törvénytisztelő 's honilag vallásos : mikor viszont erkölcs helyett pénz kezdett fényleni falai közt,

mindig alább szállott az említett tárgyak iránti tisztelet; míg végre nem is egy egész napi ütközet Chaeroneánál mindennek véget vetett. Hiában, a' testi jó, ha Széchenyi ajánlja is, hamar rothad; a' lelki pedig, ha ascesis magasztalja, sem halandó. Kettőjök közt tehát ég és földnyi különbség van tárgyilag. De körülményeik, kedélyök, modorok 's jellemök egyez. Plato nem szerette jobban az emberiséget, mint mása a' magyarságot; emez szinte olly nagy és makacs sophistákkal viaskodik, szinte olly győzedelmesen; amannak nyelve nem volt szeszélyesebb, mint emezé; amott az atticismus, azaz, ama' híres só, melly olly kedves ízt adott a' dialognak, talán egészen kimerítve van, valamint itt is ezer népies kifejezés váltakozik. A' Hitel is mindent világosan megmond, sőt tenyerünkre tesz, hogy lássuk 's nézegessük; mindenütt rendszeretlen, bár meglehetősen összefüggő; ugyanazon finom ironia, melly Socratest 's nagy tanítványát jellemzi, szitja itt a' keblek' tüzét. Abban tér el a' görögtől legtávolabb, hogy körmondatokat nem alkot, hanem hosszú szótesteket halmoz össze, mellyeket apró mondatkákkal, majd édes csemegéknek, majd rontó kartácsoknak másaival, rak meg, és így az olvasást nehezíti, 's kellemes hangra nem számít. Plato úgy beszélhetett volna, mint írt; Széchenyi úgy ír, mint gondolkodik.

Miután fő kellékét a' prosának abban leltük, hogy úgy írjon az ember, mint beszélne; ez pedig egy szóval, népszerüség; ideje már kimutatni, miben mulik, hogy a' mi folyóbeszédünk nem olly népszerű mint a' hellen.

Tanító 's értekező nyelvünknek fő hibája, hogy mély keres lenni, és setétté 's homályossá lesz. Vannak tárgyak természetöknél fogva mélyek, de olly ember ne fogjon azok' megirásához, ki könnyű előadással nem bír. Kifejtés, nem bonyolítás levén a' könyvszerzés' kötelessége; valamint az olvasásnak felvilágosulás nem pedig elsetétülés czélja; bár németek' tanítványa valaki, csak ne tegye olly vékonynyá a' dolgot, hogy szemeink elől veszítsük. Nincs kinosabb egy-egy robot, mint ezeknek a' philosophiai értekezéseknek olvasása. A' bölcsészek nálunk még magok keresik a' homályt, mint valami feltámadott egyiptomi papok, nemhogy a' tudomány' egyedáruságáról lemondva mindenkit tisztába hozni sürgenének. Igen jól tudunk dolgokat, mikre tudós könyveitekben nem ismerünk. Miért nem tesztek úgy mint a' bányász, ki sápadt képpel dolgozik, nagy mélységekben tölti rövid életét, de felkutatott nemes ércze középszerű munka után, néha játékkal is be lészen zsebelhető! Mintha tárgyaitokat sub rosa akarnátok közönség elé bocsátani! Azért nem merik ők fényes napra kirakni árujokat, mert hiuságnak áldozván nem akarják, hogy minden idiota ráismerjen, miután ha valami igaz van e' mélységekben, az többnyire mindnyájunk előtt, csakhogy egyszerűbben 's jobban, tudva. E' hiba sántikáltat másokat is, nemcsak a' philosophokat; mert sokszor szalmáról és szénáról kell olvasnunk Pindar-magas értekezést, Aischylos-fenséges hirdetményt.

Elbeszélő nyelvünk nem ismer határt a' rhetoricai eszközök' használatában. Bár kettőjök közt fajkü-

lönbség van, mégis hirlapiróink alig tudnak valamit szólni úgy, hogy magok megyéjében megférnének 's a' szónoklat' kertébe virágcsákért át ne csapongnának. A' helyett hogy historicus maradna, a' legjobb és legközépszerűbb lap abban látszik helyezni érdemét, ha meleg, csinos, élénk helyett forró, czifra, lelkes lehet, 's ha elbeszélő helyett feltolakodó tekintélylyé, biróvá tette magát. És mivel naponként illy módtalanul csinált nyelvvel találkozik az olvasó, nem csoda, hogy a' helyes izlés mindinkább fajul az ifjuságnál, melly már hirlapnak sem tartja mi nem proiicit ampullas. A' többi elbeszélés inkább megmarad határai közt, 's van pár történetirónk, kik' modora örökké becses marad.

A' *szónoklat*, kiraboltatván a' tanító és elbeszélő faj által, hogy hátra ne maradjon 's a' többi prosa közt rangját megtartsa, más helyütt keres pótlékot. Ez egészen átesik a' költészet' országába. Szónoklatunk nem szerény müvészet többé, de kegyes hölgy, melly nem jól szerzett ékszereivel kaczérkodik. Meg kell vallanotok, azon tapsok, mellyeket nyertetek beszédeitek közben, nem sokat érnek, részint, mert dithyramb, tragicus és lyrai hangokon kerestétek, részint, mert izetlen biráktól adattak.

Költészi prosánk kénytelen, kelletlen romlásnak indult, miután a' rhetor elfoglalta tőle mit eddig sajátot birt. Miután Cicero' mestersége oda jutott, hogy csodálatos gyalog-lovagokat képez, kik énekelve beszélnek, 's mindent visszásan tesznek kimért körökben; a' költészet hova forduljon, ha az életre hatni akarva is költészet kiván maradni? Nincs többé merész kép

vagy fordék, mit szókaron pompázni nem látnánk. Így lesz, hogy költői prosánk olly munkát nem egyet mutat, mellyben örökös metaphorák' ködei borongnak. Aristoteles már látott illy munkákat, és korában sok ember úgy itélt, mint ma; akkor is kedves volt sokak előtt a' józantalan czifraság: de ő kereken tanít, miképp mind rosz poeta az, ki annyit fordékol és képel, hogy végre munkája aenigma lesz.

Lényeges különbség a' két nyelv között: a' hellen irók, ha sajátságaikat meg nem tagadhatják is, a' folyóbeszéd' fajait szorgalmasan elkülönzik, legalább fenmaradt műveikben, és népökhöz szabatkoznak: nálunk ellenben nem csak fajak cserélgetik egymást, de a' nemek is, midőn szónoklat és költészet' nyelve igen összezavartatik; 's a' nép' legkisebb figyelmet nyer könyveink' készítésénél.

Miután ennyit mondtam a' hellen és magyar prosa felől egymás mellett, jónak látom, mig szónál vagyok, még ezekkel toldani meg az eddigieket. Széles világ meg van győződve a' felől, hogy minden felvilágosodás, mellynek jelen korunk örűl, a' hellen néptől jött ki, vagy legalább nyelve által terjedt ennyire szét. Azért a' tudomány' leghőbb barátai, nem kimélve időt, költséget, nem kimélve magát az ifjuság' szép napjait, e' meghalt nemzet' halhatatlan irodalmának érthetésére képezik magokat, felületesnek tartván minden még olly széles tudományt is, mellynek forrásaihoz nem juthattak. A' magyar közönségnél is megvan ama' tiszteletre méltó kandiság, kérdezősködni, vajjon mi lehetett az a' Hellas, meg az a' görög irodalom, mellyekről min-

denfelé olly magasztalva beszélnek. Sőt lehet némelly embernek bátorsága azt vitathatni, mikép sem, igaz-sem szép-, sem jóságra nézve nincs különb munka legalább ezer év óta, mint azon számos maradványok, mellyeket a' gondviselés a' régibb világból megtartott. Azt pedig közöttünk senki sem meri reményleni, hogy egy hamar nagy virágzásba induljon nálunk a' görög nyelv' tanulása, mellynek magvai nincsenek eddig hintve, nemhogy gyümölcsét, melly a' tudás és míveltség' nagyobb foka, kiki önkezüleg szedhetné. Tehát olly vállalat, melly példaul Demosthenest eredeti 's magyar nyelven kedves honával közleni kész volna, 's ezt mostanig kitelhetett készülettel kezdené meg, előbb munkálatait értők' itélete elé bocsátva: egy illy vállalat, a' helyett hogy felsülne, találna-e pártolókra? E' vállalkozók közé, ha kivántatnék, én is szivesen ajánlkoznám.

V.

A' MŰFORDÍTÁS' ELVEIRŐL.

A' KISFALUDY-TÁRSASÁGBAN OCT. 30. ÉS DEC. 2. 1843

ELŐADTA

D. SCHEDEL FERENCZ*).

URAK! Van egy neme a' műfordításnak, melly a' legújabb idő' találmánya, különösen a' németek által gya-

*) Ezen előadás külön is megjelent (Budán, 1843-ban) illy előszóval : „Az itt következő irat a' Kisfaludy-Társaságnak f. évi oct. xxx. és dec. ii. tartott üléseiben adatott elő, 's azokban élénk vitatkozások' tárgya lett. Én határozatot, vagyis a' többség' vélemény-nyilatkozatát kértem; mire azon kívánság jelentkezvén, tenné meg az előadás előbb a' kört helybeli tagjainknál; én, nehogy a' dolog felettébb elhaladjon, 's másfelűl vidéki tagjaink', sőt nem tagok' nézetei is tudomásra jőjenek, engedelmet kértem és nyertem az értekezésnek kézirat helyett kinyomatására. Így részint elküldés, részint, kikkel viszonyban állani szerencsém nincsen, könyvkereskedés' utján, eljuthat a' dolog mind azokhoz kiket érdekel, azon kérésemmel: mél-

koroltatik; melly azt tevé feladásaul: másolatot adni, mi előképét minden szépségeivel és hiányaival, minden sajátosságaival tükrözteti vissza, habár ezek esetékesek

---

tóztatnának véleményeiket e' tárgyban, bőven vagy röviden, mint azt elfoglaltság, kedv és alkalom engedik, de minél elébb, a' Kisfaludy-Társaság' érdemes titoknokához, Erdélyi János urhoz, juttatni.

Alárendelt érdekűnek látszik a' kérdés első szemre; de felvevén azt, melly fontos, nyelvre és a' nemzet' miveltségére, melly hatásos részét teszik a' műfordítások minden újabb irodalomnak; felvevén, hogy a' költészet és miveltség' e' nevezetes factorai mind a' kettőnek nagy kárára mennyire elhagyattak az újabb időkben, 's pedig az elsőnek nem csak kül- de belterjét nézve is; észrevevén azt, hogy jeleseink, kik önkeblökben is istent viselnek, alkalmasint a' köztünk tekintetre kapott német fordítási tan' békói által rezzentettek vissza a' munka' e' nemétől: a' kérdés' jelentessége érezhető leszen; 's ha sikerűlhet a' hozzá értők' nyilatkozásai által a' grammaticusi zsarnokló szempont' helyébe a' szabadabb müvészit és nemzetit jogaiba igtatni, a' kérdés' illy értelmü feloldásától méltán várhatunk gyümölcsöző eredményeket.

Így tekintvén részemről e' tárgyat, azon kérelemmel nyújtom már most által e' lapokat a' szépтan' barátinak, hogy azokat figyelmökre, átgondolásra, az értekezőt pedig észrevételeik' papirosra tételére méltassák. A' Kisfaludy-Társaság e' tudományos vitatkozást 's annak eredményeit kész leszen Évlapjaiban köz tudomásra hozni." — Az ennek következésében beküldött vélemények alább, az értekezés' végén, találhatók.

's a' nyelvet és külső formát érdeklők is. Illy másolattól aztán nem *ollyas*, hanem *ugyanazon* hatást várják az olvasóra, mellyet az eredeti gerjeszt, mellynek az nem annyira helyettese, mint leöntete, lenyomata akar lenni, mint valamelly képszoboré vagy festményé. Miután e' fordításmódot Voss a' maga classicusaiban és Shakespearjében létesíteni igyekezett inkább, mint valósággal létesítette, 's Goethe azt a' műforditás' harmadik 's legfőbb fejlődési fokának ismerte el 's ajánlotta, a' nélkül hogy maga is követné; nálunk is védeket 's követőket lelt Kazinczyban, Kölcseyben, védeket Bajzában 's egykor enmagamban is; mi azonban nem tartóztat most, midőn a' kérdés' behatóbb szorgalmazása 's különnemü műforditások' biráló elmével tett vizsgálása után egészen más meggyőződésem keletkezett, máskép nyilatkoznom, sőt a' tisztelt társaság' tagjait itéleteik' előadására 's a' tárgynak megvitatására felkérnem.

Az első kérdés itt kétségkivül ez: *kinek fordítunk, és mi czélból fordítunk?* Nem tagadhatni, hogy minden szellemi feladás' szerencsés megoldása, marcsak mint illyen, t. i. mint valamelly nehézségekkel vívó lelki munkásság' szerencsés sikere, bizonyos nemét gerjeszti a' gyönyörüségnek; 's illy módon 's illy értelemben valamelly műforditás is, minél több akadályok' leküzdésével járt, ha bizonyos pontig győzödelmesen vitt meg, annál nagyobb gyönyörüséget gerjeszt. De, kérdem, tiszta *aestheticai* gyönyör-e ez, aestheticai élv-e ez? Az életveszélyeztető kötéltánczos' bármelly merész és szerencsés bukfenczei, bár csodálatra birhat-

nak is, nem kénytelenek-e az aestheticai érzéket tekintve a' menuet' könnyü de kecses lejtései mellett hátrálni?

Tehát minden esetre alárendelt élv az, mellyet a' forditási nehézségek' meggyőzésének szemlélése szül, és csak arra nézve létezik, ki a' fordítást eredetiével összevetheti, ki jelességét összehasonlító bírálat által határozhatja meg; minélfogva azon gyönyörüség is, mellyet az illy műforditás benne szül, criticai természetű inkább mint aestheticai, az itélőtehetséggel felfogható inkább mint a' szépérzék által, 's mint illyen közvetett inkább mint közvetlen. Már pedig feltehetni-e mikép valaki illy súlyos munkában azért fáraszsza erőit, hogy az eredetivel megbarátkozott criticus' tapsolásait víja ki? 'S criticusoknak dolgozunk-e, nem a' mívelt közönségnek; a' philologus' mérlegében akarunk-e inkább teljes mértéküeknek találtatni, vagy az olvasó' szépérzését megíhletni? Nem, a' *műforditás' czélja valamelly ieles eredetinek szépségeit azok előtt kitárni, kik ahhoz a' nyelv' nem-ismerése miatt nem férnek, 's kikben forditásunkkal, minden sikeres küzdelmek' méltatásától függetlenül, nem rávíteles hanem általános, nem criticai hanem tiszta-aestheticai gyönyört kívánunk támasztani.* És csak illy irányban fejthet ki a' lélek olly szabad munkásságot, melly nélkül szépmű nem létesíthető.

Mihelyt tehát megengedjük, hogy a' műforditások az eredetit nem élvezhető közönségnek készülnek inkább, mint a' tudósoknak, grammaticusoknak, bírálóknak; — mihelyt a' forditásnak czélja nem munkával já-

ró nehézségek' leküzdésével a' biráló ész' követeléseinek való elégtételben, hanem a' lélek' szabad munkássága által előállított szépműnek a' fogékony olvasóra tisztán maga által hatásában határoztatik : ama' másoló fordításmódot Goethével érdemleg legfelsőbbnek, 's annak, melly felé minden irodalomnak törekedni kell, elismernem nem lehet.

Mellőzve itt a' *sorközi* (interlinearis), tehát tisztán grammaticusi, nem aestheticai, nem *mű*fordítást, én is három nemét állítom fel ennek, mellyeket *anyaghű*, *alakhű* és *szoros* fordítások' nevével gondolok jellemezhetni : mellesleg csak azt jegyezvén meg ez úttal, hogy az utolsó, mint puszta neve is sejteti, határvonalán áll már a' műfordításnak, 's rajta, elve' természeténél fogva is, igen könnyen átbillenhet.

I.

Az *első*, az anyaghű műfordítás a' (külső) alak' mellőzésével, tehát *kötetlen* vagyis *folyó beszédben* adja *lehetőleg híven* vissza az eredetinek *anyagát*, tartalmát. Itt inkább azt keressük : *mit* ad az eredeti, mint azt : *mikép* adja ? 's ugyan ezért anyagi, tartalmi tekintetben leghívebb, legteljesebb lehet. E' fordításnem' elve tehát így fog hangzani :

> „*A' lehetségig hiven* visszaadni a' dolgot *lényeges és esetékes minden részeiben*, képeivel és saját kifejezésével ; a' formát a' mennyiben ‚*általan szükséges*' 's nem az eredetinek nyelve, kora 's a' szerző' egyedisége által feltételezett."

Az illy fordítás tehát egyfelül tanulságosb lehet, mert a' fordító, meg nem köttetve a' külső alak' nehézségei által, anyagilag *mindent visszaadhat*, miben nyelve által meg nem szorítatik; másfelül *népszerű* is, mert a' költői külalak által nem nyűgözve, a' hűséggel könnyüséget 's világosságot köthet össze; de végre valódi műfordítás és így *szépmű* is leszen, mert a' sorközi fordítás' kivánalmaitól menten, az eredetinek tartalmát hűség mellett is szép (prosai) alakban adhatja vissza, melly jellemző 's hangidomos (rhythmicus) lejtésével bizonyos fokig költői formát ölt.

Igazságtalan tehát, ki a' kötött alakban készült költői művek' *kötetlen* fordításait; mint az nálunk divattá lett, fél vállról nézi. Az tartalmilag hívebb leszen a' kötött fordításnál, 's ezen kivül a' szép tartalmat szép alakban adván : a' mennyiben egyfelül a' külső alak' dolgában még is elmaradand eredetiétől, annál inkább közelítend ahhoz másfelül tartalmilag; 's így mind eleget teend annak ki az eredetit tárgyilag akarja ismerni, mind a' kisebb készületű olvasóra nézve a' művet hozzáférhetőbbé teendi. Ez osztályába a' fordításoknak tartoznak némileg *) számos kötetlen fordításai régi classicusoknak a' francziáknál, mellyek azoknak helyes *értésére* csakugyan többet tettek valamennyi kötötteknél; ide tartoznak a' németeknél Zauper' Homerja, az erfurti Sophocles stb; ide nálunk, természetesen koruk'

*) ‚Némileg' csak, mert a' műfordításokróli nézetek elméletben is ingadozók még, 's gyakorlatban, a' fordítók' külön egyediségénél fogva, még inkább.

mérfoka szerint méltatandólag, Bessenyei Sándortól Az elvesztett Paradicsom, Péczely Józseftől Young' Éjszakái, Kazinczytól A' szent hajdan' gyöngyei, 's legújabban Kis Jánostól Ovíd' Elváltozásai: mindannyi becses mű, mindenek felett képesek a' külföld' remekeinek beútat szerezni közönségünkhez, azoknak értését könnyíteni, 's az izlést müvészibb alakú művek' befogadására előkészíteni, mit ama' régiebbek eszközlöttek is, az újabbak reménylhetni hogy fogják. Avagy az ‚Elváltozások', a' romai költészet' egyik legszebb gyöngye, válhatnék-e más formában olly köz birtokává nemzeti irodalmunknak, mint ebben? nem olvastatja-e magát philosophus-poetánk' szép prosájában mint a' legszebb tündérregény, 's tartalmilag a' classicus népek' hitregéi' ismeretének közlése eshetnék-e más munka által 's más alakban könnyebben és kellemesben?

Ha a' kötetlen műforditás, az anyagi hűségtől eltérve, nem annyira a' költőt tartja szem előtt 's annak művét, mint inkább ennek hatását, 's azért kihagyásokat, toldásokat, változtatásokat enged magának: munkája *szabad forditás* leszen; sőt minél több e' szabadság mellyet vön, annál inkább közelít az *utánzat*hoz, melly annál fogva már, hogy a' hűség' tartozását maga lerázta, más, és pedig általános széptani törvények alá esik.

II.

De ha pártolom is a' költői művek' kötetlen forditásait, nem ohajtom, hogy irodalmunk azoknál megál-

lapodjék, hogy azok magok foglalják el a' mezőt; sőt elismerem hogy a' kötött alakú költői művek' kötött fordításai, ha szabad *szépművek'* fokára emelkedtek, felsőbb rangot foglalnak el. De épen azért, hogy *szépművek* lehessenek, a' költői szellem' szabad működése által kell előhozatniok. Ezt röviden előre bocsátva, az alakhű költői fordítás' elve így fog hangzani :

„*A' lehetségig híven* visszaadni a' dolgot *minden lényeges részeiben*, képeivel és saját kifejezésével; a' formát miképen az ‚*különleg szükséges*', de nem miképen az az eredetinek nyelve, kora 's a' szerző' egyedisége által feltételeztetett."

Illy fordításban tehát a' költői tehetség szabadabban munkálódik; az eszmét, a' szerkezetet, az egésznek jellemét megváltoztatnia nem szabad, de szókhoz, kifejezésekhez, valamint egyes képekhez is tapadni nem fog, ha az eredetinek minél *szebben* visszaadásában gátolnák, hanem *azon* szabadsággal fog ezekre nézve bánni, mellyel az eredetinek irója fogott volna körülbelül, ha a' fordító' nyelvén alkotja művét. Tehát *tevőleg* : az eredeti művet visszaadni belső és külső lényegében, *tagadólag* : semmit be nem hozni, mi e' lényeggel öszhangzásban nincsen. Minél inkább távozik a' fordító e' szabálytól, annál inkább fog műve is az *utánzat*hoz közelíteni, melly szinte igen becses, sőt maradandó becsű lehet, de általánosb becsmértékhez fog méretni, függetlenhez az eredetitől melly előtte lebegett, melly szerint tehát a' tárgy' elrendezése, a' jellemzés 's az egész felruházás csak felsőbb költői czélok ál-

tal határoztatik : holott a' forditásban, bár szabad és költői legyen is, az eredetit szemből veszteni nem szabad.

Az illy forditás nem lesz eredetiéhez mindig olly hű mint az első rendbeli, mellyet anyaghűnek neveztem : de viszont az alakra nézve, a' mennyiben kötött nyelven készült, egészben inkább közelitend hozzá, 's a' mennyiben a' dolog körül szabadabban mozog, nagyobb szépséget állíthatand elő, 's költőibb lehet. *Hatása* tehát az, melly bármelly eredeti költői műé, 's a' maga irodalmához olly viszonyban álland, millyenben az eredeti a' magáéhoz. Illy költői alakhű forditások a' francziákéi, de kik a' szabadság' vonalán túl menve gyakran paraphrasisokat adnak; sőt formára nézve is az eredetinek jellemétől 's hangjától néha elesnek : de végre nem a' franczia nemzeti szellem' következése-e ez is, melly minden idegent eltaszít vagy megemészt, 's eképen franczia álláspontról nem felelnek-e meg czéljoknak azon bár paraphrasticus, de szép , de *franczia* művek ? 's hogy megfelelnek, nem épen az mutatja-e miszerint a' franczia nemzet és irodalom' olly törvényes szülötteivé lettek, mint eredeti műveik? Az nem lehet — 's azért nem fog sikerülni senkinek — hogy minden népek' művészete egy kalap alá vonassék : sőt csak azon művészet fog magasb fokra kifejleni, 's lehető legnagyobb hatást gyakorolni, melly a' népiből és nemzetiből sarjad elé. Illyenek a' franczia műforditások, 's ez közvetíti azoknak roppant hatását. — Más neme a' forditásoknak nyert kedvességet a' németeknél, mert e' nemzet földirati 's polgárzati helyzete által

régen felvevője lett minden idegen elemeknek, fogé konysága nem olly kirekesztő, mint a' francziáké, 's azért szabadon fejlett nyelvével nem csak meg birta azokat bizonyos fokig saját színeiben tartani, hanem méltatni és élvezni is. Azért Németországban mindig lesz közönségök olly áttételeknek, millyenek legújabb shakespeari és calderoni fordításaik, 's Voss' Homérje és Virgílje mindig lelend kedvelőket, de nem nyerte volna-e a' pálmát előlök el Schiller' Aeneise, ha elkészül, nagy kérdés. Igen, a' németek büszkék hogy fordításokat adhatnak (vagy igazabban szólva kisérthetnek meg) mellyeket a' harmadik osztályba állít, de Wieland' Horatiusát többen olvassák es fogják olvasni mindenha.

Nekünk is költői művek' áttételénél, nem ignorálva más nemzetek' tetteit, de meg nem feledkezve miképen minden szépműnek a' nemzeti szellem' behatása alatt kell támadnia, hogy a' nemzethez szólhasson, mindenek előtt saját nemzeti szempontból kell indúlnunk — 's annyival inkább, mert a' magyar saját eredet, egész természete, 's a' nyelv által egy magába zárt, külső olvasztó befolyásokra csodálatos erővel visszaható nemzetiséggel bír, melly, valamint a' köz életben, úgy a' müvészet- és irodalomban is minden cosmopolitismust kirekeszt. A' mi tehát a' németeknél jó lehet, ugyan azon okból, mellynél fogva nálok jó, nálunk nem az; sőt nálunk épen az ellenkezőt tapasztalni, kik e' részben a' nemzeties francziákhoz mindig közelebb állandunk. E' meggyőződés nélkül, valamint egyéb irodalmi dolgokban, úgy műforditásinkkal is, képesek le-

szünk ugyan tudós birálók' helyeslését megnyerni, de a' nemzet által olvastatni, 's így a' nemzetre hatni, nem.

E' saját nemzeti szempont azt kivánandja, hogy először — a' dolog' alpháján kezdem — eredetieket *válaszszunk*, mellyek nemzetünk' fogékonysági körén 's jelen miveltségünk' fokán túl nem fekszenek, különben a' nyelv' gazdagítására, a' nyelvformák' kiképzésére fognak ugyan hatni, de nem a' nemzet' szivére, lelkületére, mívelésére. E' tételnek nem áll ellent azon más tétel melly szerint az irónak, hogy nemzetét a' mívelődés' pályáján előbbre vigye, nem leszállani hozzá, hanem azt magához fölemelnie kell; mert e' fölemelésnek is csak fokonként *lehet* történni, 's hogy történhessék, a' választandó műnek kell hogy oldala legyen, melly által hozzáférhető, 's ekkép a' nemzet' fogékonysága' körét meg nem haladja: a' mit épen állítottam *).

---

*) Erre nézve igen helyesen jegyzette meg fél századdal ezelőtt *Kármán*: „Nevezetes, nagy és remek munkákat forditunk nagyobb részént. És ezek által nem érjük el azt a' czélt, mellyet láttatunk és igyekezünk elérni. Előre felteszem, hogy forditani csak azokért kell, a' kik az eredeti nyelvet nem értik, mert bizonyos az, hogy a' ki a' forrásból meríthet, nem merít a' folyamatból. Már pedig az illyekre nézve az illy munkáknak nem sok haszna van.“ . . . . „Minden irónak van maga világa, maga athmosphaerája, a' mellyben él, és a' mellyből ír, van maga publicuma, a' mellynek ír . . . Nem akarom én azt mondani, hogy valamelly irót nem lehet jónak mondani Magyarországban, a' ki Angliában írt. De igaz az, hogy ott a' hol

És így, másodszor, a' *kidolgozás*nak is szinte a' nemzetnél meglevő előzményeken kell alapúlni; azaz műforditónak, hogy a' lehető legnagyobb hatást hozhassa elő, az idegenszerűt csak annyiban kell kifejezni igyekeznie, mennyiben az egyfelül *jellemző* 's másfelül *nemzetének fogékonysági körén túl nincsen* : különben sem értetni, 's ugyanazért hatni sem fog. Ő az idegen életet, az idegen szellemet, sőt az idegen szint is nem fogja *magyarrá* tenni : ez travestiálás lenne; de a' kifejezés' formája által, mellynek magyarnak kell lenni, hidat fog ez idegen tartományhoz építeni, mellyen a' maga népét átvezethesse. Minthogy azonban minden nemzet' míveltségi foka hullámvonalban hol feljebb száll, hol sülyed, az lesz a' legszerencsésb műfor-

---

minden allusióit, minden mellékes ideáit, minden szavának élét és savát elértik, kedvesebb, mint a' hol ezt mind nem tudják. Aluszékonyan leteszi az ollyan, a' ki ezeket nem tudja, a' legkellemetesebb irót is"... „Idegen, esméretlen, járatlan világot talál az olvasó leforditott könyveinkbe. Örök igazság az, hogy nem szereti az ember, a' mi reá nem tartozik, a' mi közelébb illető, a' vonszsza magához" 'stb. L. a' Nemzeti Könyvtárban *Kármán József' Irásait*. Pest, 1843. 4r. 19. l. E' kevés, egyszerű sorokban elég tárgy nyújtatik a' megfontolásra azoknak, kik a' fordítástól azt kivánják, hogy az eredetinek ídemje legyen. Nem elég hogy a' munka ugyanaz legyen, a' közönségnek is ugyanannak kellene lenni. Ismétlem, az a' műforditás felel meg czéljának, melly *közönségére* nézve ugyanaz, mi az eredeti a' magáéra nézve volt.

ditó, valamint a' legszerencsésb eredeti iró is az, ki nemzete' szellemét elvonva, ezt eszmévé emelni, felmagasítani képes, 's ehhez bírja művét idomítani: mert ez aztán nemzete által minden időben éreztetni, értetni fog.

Nem állítom tehát hogy a' műforditás' e' nemének örökké változhatatlanúl ki van a' nemzet' szellemmérüjén jelelve a' foka : sőt ennek emelkedésével emelkedhetik az is, és ha a' nemzet' fogalmi 's így fogékonysági köre is tágul, ha e' mellett nyelve is új foglalásokat teszen, 's e' foglalások átmennek a' nemzet' vérébe: a' szorosb forditásmód' voksai is szaporodni fognak, de — 's ez erős meggyőződésem — többséget bármelly nemzetnek költői műveket éldelő részénél nyerni nem fog.

Ez alkalommal emlékezzünk azon példákra, miket Goethe e' második rangfokára hoz fel a' forditásoknak. A' francziákat említi, és Delillet; 's nem mentek-e, kérdem, az ő műforditásaik a' nemzet' szellemkincstárába által úgy, mint valamelly eredeti munka? Wielandot hozza fel továbbá ő is, 's kénytelen megvallani róla, hogy *rendkivüli hatást* gyakorlott „minthogy — ezt veti hozzá — épen az, a' mi neki kellő volt, 's mint ő sajátította azt el's adta ismét vissza, kortársainak is kellő és éldelhető volt." 'S kérdem már most, ha Wieland nem így választ és dolgozik, hat-e annyira? 's kérdem továbbá, nem vitte-e ő a' német nemzet' míveltségét épen ez által előbbre? Vitte, bizonyosan, 's vitte azon „rendkivűli hatás" által, melly épen nemzete' előzményeihez való simulása által közvetíttetett. Nem látjuk-e a' német költői nyelvet, 's a' német nemzet' fogalmi körét 's így míveltségét Wieland után 's bizony egy részt

Wieland által tovább víve? Ne tartsunk tehát attól, hogy e' módjával a' dolgozásnak majd nem emeljük fel hozzánk a' közönséget : sőt épen ezzel fogjuk, mire az említett példa is mutat. 'S melly sorába a' műforditóknak tartozik Schiller, tartozik Herder, tartozik maga Goethe is? Nem más-e a' Racine' Phaedrája, a' Voltaire' Mahometje, sőt a' „Népek szózatai" is e' német költőfejdelmeknél, mint az eredetiekben? Igen; 's helyesen mondja ismét Goethe : „Többnyire *lelkes* emberek azok, kik magokat illy munkára meghivottaknak érzik", ollyak t. i. kik annyi szellemi tőkével birnak, hogy eredetieiket képesek magokba úgy felvenni, szellemileg úgy megemészteni, hogy azt bizonyos teremtői szabadsággal adhassák vissza; kik képesek valamit hozzá adni, 's ha egyfelül minden eredeti veszt valamit sajátságából az áttétel által, más részt viszont e' veszteség az áttevő' szellemtárából egyébbel pótoltatik : 's ez egyéb aztán az a' híd, melly bennünket az idegen szép tartományba vezet, 's minek karján magunkat ott is otthonosaknak érezzük.

Ezek után sejteni fogják Kegyetek válaszomat azon kérdésre : „Tartozik-e az alakhű műforditás az eredetinek *versalakját* megtartani?" — Nem. A' „lelkes", a' müvészetről gondolkodott forditó nem fog péld. drámát hexameterekben adni vissza, mint azt jó emlékezetű Baróti Szabó Dávid tette; hanem felállított elvünk szerint híven vissza fogja adni a' formát „miképen az különleg szükséges", azaz miképen azt a' mű' külön természete kívánja, 's korántsem „miképen az az eredetinek nyelve által volt feltételezve." E' szabad-

sággal élnek az angolok és francziák, midőn az eposokat alexandrinekben fordítják; Wieland, Goethe, Schiller, midőn Horáczot, Voltairet és Racinet jambusokban (a' német nyelv' természetéhez szabott jambusokban) fordították, és Schiller, midőn az Aeneist stanczákban kisérlette meg; ezzel nálunk Kis János, midőn Horácz' satiráit és epistoláit, az academia által is helyeseltetve, szinte alexandrinekben forditotta; 's végre Kazinczy, ki ugyancsak Horácz' némelly leveleit, a' poetai levélhez illőbb, csendes és egyforma menetelű jambusokban adta vissza.

III.

Miután a' múltkor a' műforditások' két neméről nyilatkoztam, mellyek elsejét *anyaghű*, másodikát *alakhű* névvel jeleltem meg; hátra van szólnom a' harmadikról, mellyet *szoros*nak nevezék, mellyet *rabi*nak szeretnék nevezni, mert ennek *elve* :

> „A' lehetségig híven visszaadni a' dolgot *lényeges* és *esetékes minden részeiben*, képeivel, vonatkozásaival, és sajátos kifejezésével, habár amazok nem szükségesek, 's ezek általan vagy viszonylag nem érthetők, vagy legalább nem szükségesek; a' *formát* hasonlag szorosan az eredeti szerint, ennek minden szépségei, gyarlóságai 's hibáival, habár az elsők a' műforditó' nyelvén nem szépségek, 's habár az utóbbiak az eredetiben a' költő' kora, nyelve, egyedisége vagy esetékes okok által feltételezvék is.“

Illy műforditás aztán Goethe szerint *azonos* az eredetivel; de ugyan az ő vallomása szerint „e' forditásmód eleinte a' legnagyobb ellenzékre talált, mert a' melly forditó szorosan ragaszkodik eredetiéhez, nagyobb kisebb mértékben letesz nemzete' eredetiségéről, 's így ollyasmi támad, mihez a' sokaság' izlésének még csak képeződnie kell."

Már most, megállapodva egy kissé a' mester' e' helyénél, kérdezem: melly tan érdemli az irodalom és müvészet' körében inkább a' pártolást: az-e melly ezt nemzeti irányban kivánja fejtetni, vagy melly nemzetiségét letéteti az iróval, *'s olly valami* — nem idegent ('s azért idegen eredetivel soha nem *azonost*) hanem — *idegenszerűt kiván*, mi az idegen utáni mindenha sikeretlen fáradozása közt olly közepet, jellemtelent, sőt nem igazat állít elő, melly *ignotos fallit*, de az eredetinek beható ismerőjét soha ki nem elégítheti; melly hogy tetszhessék, a' nemzetiségéhez ragaszkodó közönségnek nemzeties saját izléséből elébb ki kell vetkőznie 's így, nemzete' eredetiségének megtagadásával, az idegenhez képeződnie.

Valóban, míg a' sokaságról, a' közönségről, a' nemzetről van szó, 's nem a' grammaticusokról, a' criticusokról, 's a' literatorok' egy részéről: mind addig én más *tant* nem fogok valónak (a' természettel egyezőnek), nem helyesnek termékeiben, 's üdvösnek végh hatásában hinni, mint a' melly a' müvészetben is a' nemzet' állása 's izléséből indul, 's a' nemzet' fogékonyságát tartja szem előtt. Nem is várom más *műtől*, hogy a' tudósok' szobáiból a' nemzet' szabad ege alá kihas-

son, mint a' melly e' nemzeti szellem' behatása alatt sugaltatott.

De valamint minden hatásnak, a' visszásnak, a' túlzottnak is, van hasznos következése, habár korlátolt vagy közvetett, úgy van kétségkivül a' rabi fordításnak is. „Melly forgékonyság — mond Goethe — fejlett ki a' németek közt; milly rhetori, rhythmicai 's mértéki hasznok kinálkoznak a' lelkes talentomos ifjunak" stb. Igen is, és ez az mit mondtam, a' közvetett haszon : a' nyelv' gazdagítása szókban, szólásokban, fordulatokban 's költői műformákban; talán az eredeti szöveg' értésének könnyebbitésére is; végre az idegen irók' közelebbi ismertetése : de, ne feledjük, a' szépmű mindig *önczél;* a' rabi fordítás pedig a' fő czélnak a' mű' hatásán kivül fekvésénél fogva *eszközzé* leszen, 's illy értelemben nem annyira a' művészet' körébe, mint már annak határvonalába esik, átmenetelt tevén a' tiszta grammaticusi, a' sorközi, fordításhoz.

Azon kérdésre tehát : milly becset tulajdoníthatni a' szoros fordításoknak, feleletem ez : nyelvmívelő 's iróképző hatásoknál fogva minden nyelv 's irodalomban igen hasznosak; de valamint e' tekintetben ezek által nem pótoltathatnak, úgy viszont ezeket is egyáltalában ki nem pótolhatják. Párhuzamba állítva pedig, amannak haszna nagy sőt kitűnő, nyelvet és technicát, emezé a' szellemet tekintve; amaz az irókat képzi, ez a' nemzetet; amaz idegen irodalmakat ismertet jobban, emez a' nemzetit emeli inkább és gazdagítja.

Ohajtom tehát, Tek. Társaság! hogy legyenek mindenha olly lelkes, tudós és kitűrő költőink, kik izzad-

ságukat némelly világbecsű művek' szoros fordításától ne sajnálják, habár, elesve kitüzött czéljoktól mint Voss és Szabó Istvánunk, homértalan Homért adnának is: azonban gazdagítva a' nyelvet és formáit mint Voss, és kibányászva nyelvünk' kincsei' legmélyebb aknáit, 's olly saját szépségeit hozva napfényre mint az Odüsseia' magyar fordítója; de a' világért ne tekintsük fő, vagy épen egyetlen útnak a' műforditás' tartományában. Az új nemzetek' legjelesb költői közt csak kevesen vannak, kik ne fordítottak volna: így volt nálunk is sokáig; de mióta költészetünk önállóbb menetelt vett, részint eredetiség után törekvésből, de bizonyosan az elméletileg legalább divattá lett szoros fordítás' elvétől is visszarezzentetve, egy pár lyrai, 's legfelebb még néhány drámai művet kivéve, idegen classicus munkát művészi fordításban nem vettünk. Ha szerény nézetem a' Tek. Társaság' többségétől is osztatnék, reménylenünk lehetne némi joggal, hogy költőink közt legalább azok, kik költői művek' alkotására szorítkoznak, eredetiek mellett azon órákat, mikben az ihlet nem épen teremtőleg veszi körül, örök becsű remekeknek, szellemök' szabadabb működésével, visszaadására, újra teremtésére áldoznák. Ez által költészetünk kétség kivül nem csak gazdagíttatnék, hanem ezen, nagy lelkekkel folytatott szellemi benső társalkodás által még is termékenyíttetnék, 's irodalmunk nem eredeti *helyett* fordítást, hanem új munkákat, 's így ezekben tiszta nyereséget, egészben pedig tartalmasb haladást, látna.

NÉHÁNY SZAVAZAT
A' MŰFORDITÁS' ELVKÉRDÉSE KÖRŰL.

I.

Fabriczy Sámuel acad. t. Pest, junius 1. 1844.

A' műforditás' elveiről írt értekezést a' legnagyobb gyönyörűséggel olvastam, és majd minden kivétel nélkül osztozván Tek. Uraságod' nézeteiben, azon ohajtás támadt bennem : bár minden külföldi classicus munkának akadna három magyar fordítója, mert a' műfordítás' minden nemének valamint tulajdon közönsége, úgy tulajdon elsőbbségei is vannak, mint ezt maga Tek. Uraságod is előadásában világosságra derítette. Én részemről a' szerint, a' mint valamelly munka inkább a' tudományos és didacticus, vagy inkább a' szépművészeti osztályhoz közelít; az első esetben az anyaghű, a' másodikban az alakhű fordításnak adnám az elsőséget; a' harmadik nemű, vagy is szoros műforditásnak pedig — melly egyszersmind anyaghű *és* alakhű is lenni kivánván, elvileg a' legtökéletesebbnek látszik ugyan, de gyakorlatilag ritkán mutatkozik annak, mivel csaknem elkerülhetetlenül majd az anyagi hűséget az alakinak, majd ismét ezt amannak feláldozni kénytelen,— csak-

ugyan egy, de meg nem vetendő hasznát látom, t. i. hogy a' nyelvet új fordulatokkal gazdagítja, mi, ha ovakodva és erőtetés nélkül történik, minden esetre nyereség.

II.

Gondol Dániel, Bécs, mart. 20. 1844.

A' betű megöl; a' lélek megelevenít.
Sz. Irás.

Azon bizodalmas felszólítás' következtében, melylyel Kegyed megtisztelni sziveskedett találkozásunk' alkalmával, midőn néhány szót emelni bátorkodom válaszul a' tudva levő műfordítás' elveire, kérem nem felejtenie, hogy e' sorokat nem az olvasó közönségnek szántam.

E' munkája Kegyednek különösen kedves olvasmány volt rám nézve azért is, mert Shakespeare' fordításáról és a' fordításról némi tekintetben általánosan értekezni is ohajték. Az én értekezésem nem lett volna olly rendszeres és kimerítő, mint Kegyedé, mert az én gondolataim és szavaim' sarka csak Shakespeare maga fogott volna lenni. Elveink összevágók, vagy én még tán buzgóbban ragaszkodó vagyok Kd' nézetihez, mint önmaga.

Shakespeare' *szoros* fordítása egyedül azokra nézve sükeres, kik az angol nyelv' természetébe, kik Sh. angol szellemébe hatni kivánók; de nem sükeres azokra nézve, kik a' művészi élemény és gyönyör' azon forrásából merítni akarnak, melly az ő drámáiban fakad; sőt a' szoros fordítás által műveiről a' művészi gyönyör' bájoló hamva egészen le fog porlani, mint Náray' Romeo és Juliájáról és Vajda' Othellojáról.

Mikor Goethe azt mondja, hogy : „melly forgékonyság fejlett ki a' németek között; milly rhetori, rhythmicai 's mértéki hasznok kinálkoznak a' lelkes talentomos ifjúnak" stb, nem kell felejtenünk az angol és német nyelv közti szertelen rokonságot, nyelvünknek pedig ugyanazoktól elütő természetét. Mit mond Kd p. o. arra, mikor Brabantio fegyveres néppel el akarja fogatni Othellót 's ez így válaszol neki:

„Good signior, you shall more command with years, than with your weapons." És Vajda így fordítja szóról szóra szorosan : „Jó ur, ön többet fog parancsolni az évekkel, mint fegyvereivel", e' helyett : „Jó férfiu! korod nagyobb parancsoló erővel bír, mintsem fegyvered."

Vagy mikor Othello szivbeli kinjainak közepette igy kiált fel: turn thy complexion there Patience! — fordítsd ide képedet, türelem, e' helyett : borúljon el arczod, türelem! stb.

Vagy mikor ezt : *this forked plague*, így fordítja : *e' szarvas inség* sbt. Én részemről úgy vélekedem, hogy ezt szarvas inségnek fordítani igen szarvas hiba, mert mellyik magyar fogja ez alatt azon inséget érteni, melly azon férjet szokta sujtani, kinek neje kicsapongó; midőn a' *szarv* a' mi nyelvünkben egészen másnemű szólásformákra szolgál jelképül p. o felemeli szarvát, vagy letörni valaki' szarvát.

Temérdek a' nehézség, mellyel az *alakhű* fordítónak küzdeni kell, ha az eredetinek művészi szépsége visszaadatni szándékoltatik a' fordítmányban, 's előlegesen megjegyzem, hogy ennek csak a' lyrában van helye szükségesképen. Ritka szerencse, mikor úgy sükerül fordítás, mint Bajzának „Ki ver fel súlyos álmaimból" kezdődő darabja. Ennél nem áll előbb

szépségre az eredeti; de az efféle sükerület csak különös szerencsének tartható, és meg kell vallani, hogy az idegen költők' minden művét igy lefordítani lehetlen, hol t. i. a' költői kifejezések és képek annyira az eredeti nyelv' sajátságán alapulók, minél fogva egyéb nyelvektől egészen elüt. A' metrum' bilincse sokszor olly súlyosan hever az ember' lelkén, hogy mozdulni nem bír miatta. És mihez kell folyamodnunk illyenkor? az eredeti gondolatot rokonszerüvel cseréljük fel? de sükerülend-e szépségre és erőre hasonlót találnunk az eredetihez? — Drámában és epos-ban vajjon nem számolhatni-e illyenkor nagyobb méltánylatra szép és tökéletes *anyaghű*, mint tökéletlen 's az eredeti' szépségétől messzeálló *alakhű* fordítás által. És mi lehet annak oka, hogy Voss' Homérja tetemesen olcsóbb ár mellett sem dicsekedhetik azon kelendőséggel, mellyel Zauper' prosai Homérja? — Shakespeare' magyar fordításai közől, még eddig, kétségen kivül Julius Caesaré az elsőbbség, és akadunk benne egyes helyekre és jelenésekre, mellyek' fordítása különös szerencsével sükerült; de vannak olly helyei is, mellyek becsben utána állanak a' prosai tökéletes hű fordításnak p. mikor Cassio, felülkerülni akarván Brutuson, ez ellen zúgolódik és bele akar veszni, hogy Lucius Pellát miért kárhoztatá.

Cass. That you have wrong'd me, doth appear in this:
You condemn'd and noted Lucius Pella,
For taking bribes here of the Sardians;
Wherein, my letters, praying on his side,
Because I knew the man, were slighted off.

Magyarúl:

Hogy engem megbántál, ebből világos:
Te Lucius Pellát kárhoztatád,

Hogy ajándokot vőn itt a' sardiaktól,
'S irásom, mellyel közbe járulék,
Mert ismerem jól, félre vettetett.

E' szavai Cassiusnak igen gyengén vannak visszaadva, a' *noted* kimaradt, melly szót az angol a' latin *nota*, *notarius*-ból vett, mit én e' helyen ekképen tartok visszaadhatónak : *az árulás' bélyegét sütni valakire.* Ez, az igaz, egész phrases, de hát nekünk hány szavunk van, mellyeket ha le akar fordítani az idegen, szinte phraseshez kell folyamodnia. — Továbbá a' *bribe* szóval is igen meg van akadva a' fordító, melly megvesztegetésre szánt ajándékot tesz, 's a' szó alatti sornak értelme némileg ez : *mivel meghagyta magát vesztegetni a' sardiaktól*, és ha Brutus' szájába volnának adva e' szavak, bizvást fordíthatnók így; de minthogy Cassius mondja, ki Pella' bünét csak csekély kis hibának tartja, mit illyen időben szemügyre sem kell venni, illyenformán *mivel az ajándékot elfogadta ezektől a' sardiaktól.* Az egész tehát így lenne :

> Hogy engem megbántál abból világos, hogy Lucius Pellát kárhoztatád és reá az árulás' bélyegét sütéd, mivel az ajándékot elfogadta a' sardiaktól, 's levelem, mellyben mellette szót tevék, mert ezt a' fiút ismerem, félrevettetett.

Én részemről nem magamért fordítok, hanem azokért, kiktől olvastatni ohajtok, 's egész erőmet arra szándékozom irányzani, hogy fordítmányom legyen olly kedves és gyönyörködtető a' magyar olvasóra nézve, mint az eredeti azon népre nézve, mellynek nyelvéből történt a' fordítás. Fordítótul kettőt kivánok t. i. legyen teljes és tökéletes birtokában azon nyelvnek, mellyre fordít, 's értse teljesen azon nyelvet, mellyből fordít. Ha nem jár együtt e' kettő,

lehetlen figyelemre méltó fordítmányt várnunk az irótól. És azon véleménynek is hajlandó vagyok hitelt adni, hogy lyrát csak lyrai tehetséggel, drámát csak drámai tehetséggel biró egyed képes művészileg lefordítani. Hogy éldelhető legyen a' mű, adassék vissza lelke és szelleme, ne pedig betűje és holt szavai. Így nem fog elhalni a' nemzetiség a' fordító' tolla alatt. És ehhez annyival inkább ragaszkodom, mert *idegen népmondák közt már akadtam ollyanokra* (*az olaszoké között t. i.*), *mellyeket gyermekkoromban hallván mesélni, tisztán eredeti magyaroknak tartottam*, 's megfejthetetlen előttem, hogy a' magyar vette-e az olasztól, vagy pedig ez attól. Ezekből láthatja Kegyed azt is, milly nevetségesnek tartom azon hiu törekvést, miszerint az iró annyi sorba akarja fordítani a' művet, a' hányban az eredetileg vagyon irva.

III.

D. Henszlmann Imre, jan. 9. 1846.

D. Schedel Ferencz úr' kifejtett véleményével egészben annál inkább érzem magamat kénytelennek kezet fogni, minél erősebben vagyok meggyőződve, hogy azon szolgai fordításmód, mellyet néhányan pártolnak, és mellyet ő *szorosnak* nevez, *teljes lehetetlen* a' nélkül, hogy az illy fordítás a' művészetből egészen ki ne lépjen, és napszámosi munkává ne váljék. Fő okom pedig, melly ezen erős meggyőződésemet megállapítja az, hogy a' művészet, *anyaga és eszközei által szükségképen feltételezett szerzemény*, 's azért is, ha az anyag és eszközök különbözők, a' szerzeménynek, vagyis a' különböző anyagban és

különböző eszközökkel létrehozott műnek is szükségkép különbözőnek kell lenni; nem találkozván két nyelv, mellynek szelleme lényegesen ne különböznék egymástól; és épen a' nyelv' e' szelleme lévén a' fordító' anyaga és eszköze, nem láthatni át, hogy lehessen az egyik nyelvből fordítani művészileg a' másikra a' nélkül, hogy a' fordító művét új anyaga és eszközei' szelleméhez képest alkalmazni ne kényteleníttessék. Ez igazság még jobban példák által felvilágosítható. Kérdem, hogyha a' rézmetsző valami képet rézbe akar metszeni, vajjon nem más, eredetiétől különböző új művet kell-e előállítania? vajjon használhatja-e a' fekete festéket úgy, hogy azzal a' festész' vörös, zöld, kék és más színeit csak jelenthesse is? Azonban elleneim azt mondhatják, hogy itt tulajdonképen nem fordításról van szó, hanem áttételről egy művészetről a' másikba, ámbár a' fordítás' viszonya eredetiéhez nem különbözik annyira illy áttételtől, mint sokan hiszik. Vegyünk tehát más példát, és kérdem, vajjon gondolhatják-e például Dickens' utolsó ízig tökéletesen angol munkáit szóról szóra fordíthatóknak a' nélkül, hogy értelmök nagy részben el ne veszszen? vajjon hihető-e, hogy Kuthy' jeles Magyar Rejtelmeit valaki szorosan úgy fordíthassa például németre, hogy azokat a' német mindenütt megérthesse, ki előtt sok magyar szokás, erkölcs, a' szólás- és kifejezésmód egészen ismeretlen, még pedig olly annyira, hogy a' nem értett szólásmód, mivel alapja nem tudatik, 's így szoros szóértelemben vétetik, talán épen azért azon hatásnak, mellyel az érő magyarra van, mellyet tehát a' költő czélba vett, nem ritkán épen ellenkezőjét idézi elő? vajjon nem kellend-e, ha a' fordító értetni akar, egy hasonló, bár első tekintetre az eredetitől eltérő német

szólásmódhoz folyamodnia? Vajjon nem ezen vagy ehhez hasonló ok indítá-e a' különböző népeket arra, hogy csak nagyon ritkán fordítsanak idegen példabeszédet szóról szóra, hanem többnyire hason erejű újat készítsenek, melly egyedi erkölcseiknek és gondolatmódjoknak megfelelvén, ezek szerint értelmezzék ugyan azt, vagy közelitőleg, hanem épen azért a' feltaláló népnél jobban azt, mit más nemzet különböző szokásaihoz képest különböző alakban tüntetett elő? E' tekintetek előttem olly erővel birnak, a' meggyőződés miszerint nincs széles e' világon két ember ki ugyan azon szellemtől volna áthatva, olly ingatlan, hogy én az egész szellem' elenyészte nélkül képzelni sem tudom, miként lehessen szolgai és bérmunkás utánzás által a' valódi müvészetnek, melly egyenesen és egyedül a' szellemen alapul, minden szellem' félretételével elérésén csak törekedni is.

A' tárgy' más oldalát tekintve, az alakhű fordításnál is megkivánom azon szabadságot, mellyet az új anyag és eszközök' szelleme feltételez, 's azért nevetséges előttem például a' francziától azt kivánni, hogy Homeros' munkáit franczia hexameterekben, mellyek nem is léteznek, fordítsa; nevetséges előttem például azt kivánni, hogy Shakespeare' szójátékait valaki olly nyelven is utánozni akarja, mellynek semmi rokonsága nincsen az angollal.

Szóval, a' szorosabb fordítás csak ott lehető, hol erőszak nélkül elérhető; mert az által, hogy a' munkán szerzője' izzadságát veszszük észre, e' munka megszünik mű lenni, 's ezért is e' helyen nem érthetek egészen egyet D. Schedel ur' véleményével, ki a' szoros fordításokat a' critica által kivántaknak

mondja, mert épen a' valódi aestheticai critica kívánja azt, hogy a' müvész egész szabadságával és egyedi szelleméhez képest munkálódjék.

IV.

Hunfalvi Pál, Késmárk, május' 11. 1844.

Én a' szépirodalomtól elriasztott ember szorult körülményeimben inkább élvezni mint bírálni tudó, mit mondjak kis dolgozatodról, mellyet átgondoltan írtál, egyebet rögtönzött ötleteknél, mellyek' alapját gondosabb nézés szétfoszlatja? *Egyet értünk a' fordításról, ha egymást megértjük.* 'S így ha megmondom, mit a' dologról 's formáról hirtelen mondhatok, 's hogy mi nálad dolog, az már nálam némiképp a' formához tartozik, meglátd, hogy egyetértünk. *Műben a' dolog* előttem a' gondolatok 's azok' szerkezete, tehát anyag és építés; *műben a' forma* előttem a) a' gondolatok' kifejezése, szóval, vagy színnel, vagy hanggal (a' szobrászatot ne keverjük ide); b) a' kifejezés' nyelvezete, hová legszélesb jelentésben a' kötött vagy szabad beszédet is számíthatni. Beszélő müvészetről levén itt csak szó, a' formának az alatti részéhez tartoznak a' képi kifejezések is, mellyek által a' szerző vagy festeni, vagy énekelni akar (mert a' beszélő müvész, mint a' leghatalmasabb, a' festő és éneklő müvészt is utánozhatja, mi megfordítva nem áll: „egyes kisérletek csak tévedések"); avagy pedig jelképesen érzékfelettit tárgyazni. Már a' kifejezés: képek, azután nyelvi hangok, 's ezeknek nyelvtani törvényessége. — Alkalmazzuk ezen zagyva elméletet a' te állítottad három fokra, lesz:

1. *az anyaghű fordítás* : melly az anyagot és építést visszaadja, a' formára nézve pedig a' képeket és jelképeket is; de a' fordító' nyelvhangjain és törvényességén csak, szabad beszédben, tehát ruházó nyelvezet nélkül;

2. *a' művészi fordítás* (alakhű), melly az anyagot és építést visszaadja, a' formára nézve pedig a' képen és jelképeken kivül — mellyek a' fordító' nyelvhangjain és törvényességén honolnak — a' ruházó nyelvezetet is, tehát kötött beszédben.

A' c) fok esztelenség, akár Goethe, akár nem tudom ki dicsérje is, nekünk magyaroknak teljes tökéletes esztelenség, mellyet iskolázó próbálgathat, de senki más. — Úgy-e hát egyetértünk? és helyeslem nézeteidet, mellyek azonban helyeslésemre nem szorúlnak.

V.

Lugossy József prof.'s acad. t. Sziget, sept. 7. 1844.

A' műfordítás' kellékeiről értekezést vettem, 's ha lehet, örömmel szakasztandok órát, igénytelen szavazatom' följegyzésére. Egyébiránt az ottan kimondottak olly tényhűk, olly tősigazak, hogy én e' részben örömest Tekintetes Ur' zászlója alá telepedem, azon egy megjegyzéssel az utolsó pár lapra, hogy hagyjuk mindegyik fordítót azon osztályban működni, mellyre őt geniusa vonzza, mert avagy a' remek fordítót is nem nemtő vezérli-e? Tedd át Vosst Wieland' tündérdeden enyelgő 's bölcselgő szakmájába, ügyetlen fog lenni, 's kényszerítsd viszont ezt amannak sorompóiba lépni: vaspánczél' szorításairól fog panaszkodni, 's áradása nem fér meg a' szűk pe-

reczek közt. Mivel tehát mindegyik fordítási modor a' maga sajátsága szerint bír valami jelességgel, és tagadhatlanúl illustrat patriam : hagyjuk szabni Szabót és Kis Jánost saját modorjok szerint, 's vegyük köszönve tőlök a' kész remeket; amaz feszes díszöltönyt, ez kényelmes házi zubbonyt nyújt, 's ki tagadná, hogy most egyikre, majd másikra van szükségünk, egyikkel birni nem elég stb. Csak azt akarom egyetlen szóval mondani, most csak a' tárgy' felületén 's practicabilitása körűl maradva, hogy bármelyik nemére is a' remek fordításnak teremtő szellem levén szükséges : ez nem egy könnyen kénytettetik szabályok 's javalatok által más irányra : „Fertur equis auriga, nec audit currus habenas."

VI.

Szilasy János kir. prof. 's acad. rt. Pest, decemb. 31. 1843.

Alulirt a' műforditás' elveiről szóló értekezés' tudós szerzőjével annál örömestebb fog kezet, minthogy az általa ajánlott úton 's módon a) az egész tudós világ' szelleme a' magyar irodalomba könnyebben átszállitható, b) nem csak nyúgoti, hanem keleti nyelvekből is fordítások reménylhetők, c) a' magyar nyelv' hajlékonysága miatt sok mű szebb formában adatható, mint az eredeti olasz, angol, franczia, német, arab, perzsa stb nyelvben.

Sz. J.

VII.

Szontagh Gusztáv, Pest, jan. 16. 1844.

Alulirt tagtárs teljesen egyet ért az értekezővel, 's fejtegetéseihez csupán egy pár észrevételt bátor mellékelni.

1. A' műforditás' három, szóba vett nemét így nevezné : *anyaghű*, *szabad*, és *anyag- és alakhű* fordítások. Melly nemét nevezi az értekező *alakhűnek*? Azt, mellyre nézve megengedi, sőt megkívánja, hogy az áttétel az újkori nyelvhez illő, tehát eltérő versformában eszközöltessék, mi *alakhűtlen szabadság*.

2. Mind a' három forma *elfogadható* lévén, midőn a' Kisfaludy-Társaság a' szabad fordítás mellett a' szoros ellen felszólal, hogy az irókat a' szokássá vált divat' békóiból kiszabadítsa, ovakodnia kell, nehogy a' *szabadosságnak* kaput nyisson, 's a' classicusok iróink által úgy ne modernizáltassanak, mint azt Pope az Iliassal tevé, kinek fordításában Achill, Schlosser' tanusága szerint, vendéghajjal, harisnyával 's czipőben jelenik meg. A' szabadság csak a' nyelvre 's versformára terjedhet ki.

Sz. G.

VI.

TÖREDÉKEK
A' MAGYAR NÉPDALKÖLTÉSZETRŐL.

ELŐADÁ DEC. XXX. MDCCC. XLIII.

ERDÉLYI JÁNOS.

1.

A' népköltészet hasonlít nagyságra nézve ama' fához, mellynek, Hugo Victor szerint, egy ló szél' röptivel száz év alatt ki nem nyargalhat árnyiból. Hogy a' fölvett hasonlattal tovább éljünk, a' népköltészetnek két nagy ága van. Egyik ág' virágai a' mondák és hagyományok, masiké a' dalok és balladák, és ezen osztályozásban ki van jegyezve a' népköltészet' egész terjedelme.

Itt egyedül magyar népköltészetről, ennek is csak egyik ágáról, mellyen a' dalok és balladák virágzanak, vagy virágzanának, leszen szó; észrevételeim, miket előttem mások vagy elmellőztek, vagy figyelemre sem méltattak, papirra vetve, más nevet nem érdemelnek, mint : töredékek.

Mindenelőtt meg kell jegyeznünk, hogy itt nem azon népdalokat veszem elő, mellyeket ismert és tudományosan mivelt költők, például Csokonai vagy Czuczor irtanak, ámbár ezek is népdalok, de nem tulajdonképiek; hanem egyenesen azokat, mellyek bizonytalan's névtelen szerzőktül, vagy közvetlenül a' nép' szivéből fakadnak, mint patakviz a' sziklából.

E' szerint a' népdaloknak általában helyes elosztása volna, ha emezeket *tulajdonképi*, amazokat *kölcsönzötteknek* mondanók, még akkor is, ha nem egyéb, mint eredetök tenné köztük a' különbséget, mi, ha jó a' dal és a' nép által elfogadtatik, előbb utóbb elenyész, de megjegyzendő leginkább azért eredetök, hogy tudjuk, mit állíthat ki a' nép' költői szelleme, iskola és izlési szabályok' hozzájárulta nélkül.

Eme' közvetlenség teszi már olly érdekessé a' népdalokat, legyenek töredék vagy egész, mert leghűbb képét adják az időknek, legigazabb mutatói a' lélekállapotnak, 's épen úgy, mond Percy, az angol költészi régiségek' gyüjtője, mint a' szabad levegőn álló szalmaszál hamarább mutatja, merről fú a' szél, mint egy nehéz kő.

Azért ki a' népre nézve, mint országos ember, mint statusférfiu, jótékony intézkedéseket akar tenni, legelsőben is öltözzék álruhába, mint Mátyás, mint II. József, a' világszellem' kegyenczei, és menjen ki heted hét ország ellen ismeretlenül, és hallgassa meg a' nép' egymás közti beszédeit, jegyezze föl, mit ért dalaiból; 's különösen fogadja szivébe ama' hangokat, mellyek napi terhes munka után a' hazamenő aratók, szüretelők stb ajkairól zengenek; és ha tudja statisticából,

MAGYAR AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

összeirások után a' fejek' számát, és kereset-ágakat, mikből a' nép él; dalai és beszédeiből fogja tudni vágyait és gyűlöletét, reményeit és félelmét, panaszát és dicsekvését minden himhám nélkül; fogja tudni, mit keres a' tömeg, hogy boldogabb legyen, hová epednek vágyai, hogy kielégittessék. Sok helyütt, mond egy német iró, iparkodnak mivelni a' népet, alapítván mértékletességi társulatokat, terjesztvén erkölcsi könyveket; de nem mindig érjük el azzal, minek közvetlen erkölcsi czélja van, ezt. Adjatok a' népnek tisztább élveket, és fog neki örülni, adjatok a' népnek szépet, izlésre valót, nyissátok fel reá szivét, érzékeit, és legnyomosabban palléroztátok őt.

Mielőtt tovább mennénk, hogy a' nyelvszokás bennünket ne akadályoztasson, szükség elválasztani egymástól a' népdalt és nótát, jelentvén amaz a' költeményt, emez a' muzsikai hangokat. Egyébiránt életben dal és nóta ugyanegy értelmüek, mert népdal nincs nóta nélkül; ők együtt születnek mint szárnyával a' pillangó 's emez ugyanegységből érthetjük meg, hogy több ó és új nyelvekben a' dalnok és költő felváltva használtathatnak, 's a' puszta verseket is nevezhetni énekeknek. De látszik más részről az is, hogy eredetileg nem volt szükség költeményeket úgy hangra tenni, mint példaul a' mai operákban, 's Homer' énekei még is tetszettek, mert annál szebb volt a' szavalás; annál finomabbak az érzékek, és a' költői rhythmus és nyelv olly becsben valának, mint a' zene ma. Új idők változást hoztak az izlésbe, 's jelenleg puszta recitatio az, mi régen ének volt — a' régi melodiát a' mai ária felejteti.

Mit mondhatunk a' magyar népdalokról? Történetileg semmit, vagy igen keveset, mert mi e' tekintetben hanyagabbak valánk, mint akármelly népe vagy népszakadéka Európának. Tudós költészetünknek sem régóta, de még is vannak emlékei, van kézikönyve Toldytól, azonban népdalokhoz ő is igen vékonyan jutott, 's az a' 15 darab, miket közöl, vajmi kevés egy élő nép' költészetéből. Ellenben a' magyarországi szlávoknak István első királyunkra énekelt, nyolcz száz éves daluk, míg nekünk semmi. Csak annyit tudunk mondani egy két régi történetiró után, hogy eleink, a' hunnok és vezérek alatti magyarok is szerették a' dallást, hogy Etele' asztalánál szittya bárdok énekeltek, mit ugyan a' német tudósok, nevezetesen Grimm az ónémet költészet körüli studiumaiban el akar tőlünk disputálni; azonban ha voltak is énekeseink, dalaink, azokból semmi emlék, mi a' leghevesb vitát is eligazítaná.

Ha néhány egyházi költeményt vennénk illy népköltészeti maradványokul, könnyen csalódnánk, mert nem mind népi az, mi a' nép közt forog, különösen nem a' bibliai történetek; 's a' népköltészet nálunk magyaroknál szükségkép világi jellemet visel, nem levén olly viszonyban, mint Jehovával a' régi zsidó, mint mythologiájával a' görög.

Mondják, hogy mi nagy hadi nemzet valánk 's Európának védfalai a' török ellen. És hol csak egy szó emlék dalban, mi ezt tanusítná, egy dal! melly által szivünk őseink' szivével rokonulna? Azonban elfelejtem magam! — Szorosan véve minden győzedelmeink nem épen a' köznép' dicsősége, 's ha ezt mint rá nem tarto-

zót ki hagyá esni emlékezetből, nincs mit csudálnunk, 's igen könnyen megfogható, miért hogy a' Rákóczy-időkből maradt töredék dal is csak magyar nemest 's ezzel egy jelentésű magyar nemzetet említ, nevezvén azt

Nagy pipáju
Kevés dohányu
Magyar nemzetnek.

Már pedig a' népnek is van módjában megadni a' nagy hálát, mellyel az emlékezet az erénynek tartozik. Mi utódok nem fájlalhatjuk eléggé, hogy illy rosszul volt gondoskodva régi dicsőségünkről, nehezen esik illy adatok' hiányából tudni, hogy ennek oka egyenesen ama' nyelv- és osztályzati eldarabolás, elszigetelés, volt. E' körülményből ki fogna világosulni, miért hogy a' magyarországi tótoknak minden, még gúnydalaik is megmaradhattak; mert elég tót van Magyarországon kivül, hová a' dalok menekülhetének; ellenben a' magyar' népdalai magokat másutt ujra nem szülheték, pusztán a' jog' uralma levén divatban, nyelv általi rokonságra senki nem adott, igy féltvén a' jogot, elölték a' nyelvemlékeket, az élő hagyományokat, 's azok' kiveszése mintegy elkerülhetlen szükségesség. Ide járulhatott még afféle körülmény is, hogy bár szabadon hangzottak legyen dalaink, nem tarták érdemeseknek összeszedni; a' nép pedig irástudatlan vala mindig. Ezt a' hibás meggyőződést úgy táplálta szent István' kora, mint a' későbbi, midőn eldiákosodtunk; 's különösen a' szerzetesekre, kiknél volt pedig minden irástudalom, nagy befolyásu lehetett, 's van rá példa külföldön, hogy

a' dán dalok' gyüjtője, *Vedel*, szégyenlette kitenni nevét gyüjteménye alá.

II.

Én magyar népdalgyüjteményt nem ismerek, hanem egyes dalokat fölösen. Azokból miket ismerek, 's összeirogaték, következőleg beszélhetek :

A' magyar népdal igen kedvező fogalmat nyujt a' két nemnek egymáshozi és közti viszonyáról. Ugyanis minden lehető szép szóval (legyen az érzéki jelentésü, vagy nem) szereti nevezni a' kedvest. Mi fönségesb, mint ha angyalának hivja egyik szerető a' másikat? Rózsát vagy szemérmes ibolyát mutass neki, az a' kedves' képe, a' galamb' turbékolása, a' gerle' nyögése, ezek mind a' szeretői kedély' másolatai. Otthonos és szokott elnevezés a' babám, mint olly szó, mellyben a' kicsiség' fogalma is benne van, 's ez tetszik a' magyarnak; gyönyörű megszólítás a' *szivem*, egyre menő ama' szép gondolattal, mellyet egy népdal így fejez ki : éltem' élete.

Fogjátok mondani : ez úgy van más nyelvekben is, 's a' szerelem' nyelve ugyanaz; de szeretném tudni, divatos-e köznépnél más országban a' lelkem, szivem megszólítás, mint például Gömörben, hol, ha az útat kérdeznéd, jól viszen-e? illy feleletet kapnál : Csak arra menj*ék*, lelkem; vagy : bizony, szivem, nem tudom én. Hogy emez szólásmódokban valami nemesség, szellemi becs van, onnan tetszik meg, hogy a' *kincsem* inkább csak comicai jelentőségű, 's nem a' leggyöngédebb elnevezés.

Házasságot illetőleg, népdalainkban majd olly szigorúság van, mint szent László' törvényében (1. könyv 13. fejezet), férjét a' magyar nő ma is *urá*nak nevezi. Egy népdalban különbség van téve az *uram* és *kisebbik uram* közt, illy formán :

Nem szeretem az uramat,
Csak a' kisebbik uramat.

Némellyek a' férjnek ifjabb testvérét értik a' *kisebbik uram* alatt; mások a' szó'grammaticai értelme szerint azt vélik, hogy a' magyaroknál talan többférjüség divatozott, többen levén a' férfiak, mint nők, vándorlásaikban. Azonban nem hihető, hogy ez úgy lett volna, mert a' házasságról eleinknek szent és tiszta fogalmaik voltak.

Vannak-e a' magyar népköltészetnek előlegesen kedvelt, megszentelt stereotyp nevei, csak ráfogással állithatnám. A' legnépszerűbb király Mátyás' nevének nincs kelete, sőt kicsinyítve (Matyi) utálat. István, János, József, legközönségesb prózai nevek; Bandi, Peti, csupa betyárság, pedig ezek jőnek elő legtöbbet, és nőnevek közől Kati, Perzsi, Panni, 's nem érnek semmit, holott a' tudós költészet legujabb időben történeteinkből igen szép neveket vön fel, a' Gyula, Béla, Kálmán; Ilka, Jolán, Etelka mind költészet' utján mentek ki az életbe. Vannak ugyan nevek népdalainkban, de azok vidékek szerint kicseréltetnek; mi Győrött Vicza, Vásáros Namény körül Ilus, vagy más névre változik, pedig ha megmaradna úgy a' dal, mint ered, pusztán a' nevekből ki lehetne találni, mellyik vidék-

ről való. — Talán nincs ollyan, mellyet minden vidék egyformán énekelne, 's ha van, az a' legrégibbek' egyike bizonyosan.

A' szabadságról, mint illyenről, semmi sem vált költészetté a' népben, népköltészet' tárgya soha sem lehet eszményi állapot, sőt inkább mindig valami meglett, életben is nyilatkozott vagy nyilatkozhatott valóság, 's ezért szereti a' monda-félét, 's balladákat a' nép. Így tévedt el, vagy nem emelkedett túl phantasiája népünknek a' szilaj zsiványszabadságon, és megénekelte az útonálló haramjákat, Zöld Marczit, Becskerekit, 's csak egy hőst sem birt ajakira venni, és csak egy rövid példabeszéd, egy költői alak nélküli mondáska mindössze az, mit egy Mátyásról megőrizett, pedig neki tettei is valának. Így van kifelejtve népünk' költészetéből a' haza, mivel a' népnek csak faluja volt, mellyben lakott; 's legfeljebb ezt érthetni alatta, mikor hazáról emlékezik a' népdal.

Buda, mint haza' része, egyetlen városunk, melly költőileg is fővárosa, míg mellesleg minden vidék megénekli ugyan a' maga' városát; azonban ez csak provincialis becs, de Buda egész országra szól. Egy dal így kezdődik: „Magyarország' fővárosa Budavár." Illyformán nyertek provincialis becset Beregszász báróné csaplárosnéjával, Kassa hajdujával, Komárom három szép leányával, Patak búőrlő malmával, Kis-Várda borivó legényével stb. Költőinknek, ha még balladákat akarunk adni a' népnek, nem volna tanácsosabb, mint ama' tárgyakat népszerű nyelven kidolgozni, mert a' mint én látom, történeti balladáink nagyon vékonyan mu-

tatkoznak, 's a' népben sincs rájok nagy fogékonyság.

Tudunk mindazáltal népdalt, mellyben a' magyar büszke reá, hogy az :

Nyisd meg, rózsám, az ajtót,
Magyar kopogtat, nem tót.

Egy más, aligha nem felsőbb körbül jutott ki a' néphez, még magyar nagyságról is álmadozik, mondván :

Süvegelje meg a' magyart,
Mind a' német, mind az olasz, mind a' tót.

Effélék helyett inkább az általános emberi, a' szivbajok, szegénység' panaszlása felé, vagy épen localis érdekekhez van nagyobb ragaszkodás, amazokban sokszor tiszta tárgyilagos költőiség és nemesség uralkodik, emezek többnyire szeméremsértő gúnydalok egy szerencsétlen vagy tiltott szerelemről, megesett leányról, gyermekgyilkolásról stb, átok és szidalommal fölerésztve, figyelmet nem érdemlő alárendeltségben.

VII.

ION,

PLATO' BESZÉLGETÉSEI KÖZŐL

GÖRÖGBŐL FORDÍTOTTA

D. SZÉKÁCS JÓZSEF.

Ez tán Platonnak legrövidebb dialogusa, de mellynek teljes címe hosszabb mint bármellyiké. A' teljes cím ez: *Ion, vagy az Iliasról, vagy a' költői jellemről, vagy a' költői magyarázatról.* Honnan a' hosszú cím illy rövid dialog előtt? Bizonyosan onnan, hogy azon tudós urak, kik az „*isteni*" Platon' munkáit kiadák, nem tudták megmondani, mi legyen e' dialognak sajátképeni tartalma, mert midőn az egyéb dialogok' címeinél, a' személy mellé, mellyről a' dialog neveztetik, még egy magyarázó címet ragasztanak, egy *vagy*-ot vetvén közbe, például: Theages vagy a' Bölcseségről, Minos vagy a' Törvényről, Lysis vagy a' Barátságról stb, ezen másod czím azonnal felvilágosít a' tartalom felől, 's ha a' dialogot magát átolvastuk, kénytelenek leszünk megvallani, hogy az épen azt foglalja magában, mit a' magyarázó czím hirdetett. De ki magyarázza meg aztán Ionnál, a' vagyok- vagy czímekből, hogy mi legyen annak valódi tartalma? Ez

csakugyan igen nehéz; 's ha valaki aztán átolvassa magát a' diologot, utoljára is azt kell látnia, hogy ha őrá bízatnék annak mind sajátképeni tartalmát, mind pedig az azt legjobban kifejező czímet meghatározni, nem csekély zavarba fogna jöni. Innen van az, hogy ha valaki összeírná mindazon bevezetéseket, mellyeket a' tudós kiadó urak ezen dialog elébe: Summa dialogi, Argumentum dialogi stb czím alatt szoktak biggyeszteni, egyfelül a' legtarkább dolgok' halmazát látná maga előtt, más felül pedig ismét csak ott volna, sőt tán kissé hátrább, hol a' vagy-vagy- czímek 's a' dialog' elolvasásakor volt, azaz ismét nem tudná mi tehát az, miről itt Platon sajátképen a' rhapsodot oktatja.

Ha azon magyar közmondás' szempontjából indulunk ki Ionnál, hogy *végén csattan az ostor*, azt kell hinnünk, miszerint Platon itt a' költészet' eredetét akarja mutogatni, mellyet egyenesen az istenre, a' Musára vezet vissza, úgy annyira, hogy a' költők nem tudomány, nem mesterség, hanem a' Musa' közvetlen ihletése által készítik verseiket, mit a' mágneskő feletti hasonlat, melly a' dialogban fő szerepet játszik, leginkább látszik bizonyítani. De itt aztán annyi a' tudós commentátorok' kérdése, kétsége, combinatiója, hogy, hacsak maga Platon fel nem támad 's a' világ' láttára vagy legalább hiteles tanuk előtt őszinte vallomást nem tesz maga felől, a' tudós urak hasztalan fogják mindörökké kergetni a' valót. — Némellyek közölök egyenesen kétségbe vonják, hogy Platon mindenek felett a' költészet' eredetéről akart legyen itt szólani. Mert, mondanak, erről Phaidrosban már értekezett, és sokkal alaposabban mint Ionban. Honnan nem azt vonják el aztán, hogy tán Ion korábbi munkája Platonnak, ha-

nem azt gyanítják, hogy azt más olly valaki készíté, kinek Phaidon volt szemei előtt, minthogy az abban előforduló okoskodás Ionban is ugyanaz, 's kinek munkáját a' későbbi kor Platonéi közé sorolá. Mások azért hozák kétségbe, hogy a' dolog' sajátképeni tartalma a' költészet' eredetének nyomozása volna, mert úgymond azonkivül még mást is, 's kiváltképen kettőt bizonyít be a' rhapsodnak: először hogy ha az ő rhapsodsága, 's mi ehhez tartozik, tudomány volna vagy mesterség, nem csak Homerre terjedne ki, miként maga állítja, hanem minden egyéb költőkre is, a' mennyiben a' költészet egy, és a' költőknél a' tárgyak ugyanazok. Másodszor, hogy a' rhapsodot nem is illeti a' költők feletti ítélethozás, hanem ezt csak az teheti, ki jártas azon tárgyakban, mellyekről a' költő épen énekelt. Ha erre azt válaszolják nekik, hisz ez nem gyengít a' dolgon semmit, ha ezen különfélének látszó tartalmat egy Platon által kitüzött czélnak elérésére nézve, mint meg annyi eszközöknek tekintjük. Tegyük például, hogy illy rhapsodok, úton útfélen kornyikálva, a' müveletlen tömeg előtt valami nagynak kivántak látszani, 's vele és magokkal elhitetni, hogy Homer és egyéb koszorús költők, nem magoknak, nem verseik' tartalmának, hanem nekik, kik azokat ügyesen szavalják és magyarázzák, köszönhetik dicsőségöket; 's Platonnak e' dialogban az illy begyeskedő rhapsodnak megszégyenítése lett legyen czélja, nem fog-e az említett hármas tartalom e' kalap alá szépen illeni? De ők azt válaszolják, hogy a' ki Platont, az *istenit*, ismeri, az nem fogja hinni, hogy ő magosságából illy handabanda rhapsodokhoz fogott volna leereszkedni, 's ezeknek illyes megszégyenítését magához méltónak tartani.

Ezen véleményben van nevezetesen Schleiermacher, az isteni Platonak „isteni" magyarázója, ki azonkivül, valamint nem tagadhatja Platon' lelkének és kezének nyomát a' dialogban, úgy a' legavatottabb philologiai és philosophiai jártassággal annyi Platonellenes helyeket, fordulatokat, következetlenségeket, szólásmódokat szemel ki belőle, hogy a' midőn keresztül mene rajtok, a' következő vagy-vagy itéletet fejezi ki: — „A' mint tehát így a' szemlélőnek itélete egy oldalról a' másikhoz vonatik, és a' mérleg bizonytalanul lebeg a' nélkül, hogy eldöntő eredményt mutatna, önkényt két különböző képzetmód képződik, mellyek között nem épen könnyű volna az eldöntő valót megragadni és fogva tartani. Ugyan is Iont vagy Platonnak valamelly tanítványa írá, talán a' mesternek sebes vázlata után, mellyben egyes helyek erősebben jelöltettek ki, legalább annak érintései és nyilatkozásai szerint, miből aztán mind az egésznek homályos elrendelése, mind az egyesnek eltérő minősége, önkényt érthető. Vagy ezen dialog Platontól származik ugyan, de csak mint felületesen dolgozott munka, mellyel a' mester utolsó kezét dorgálólag nehezen érezteté.

'S ki merjen aztán Schleiermacher' megczáfolásába bocsátkozni? Én csakugyan nem, ki az Úrban ugyan szolgatársa volnék, de Platonban szolgája sem lehetnék. 'S mi több, még Bekker is kezet fog vele: Bekker és Schleiermacher! Szeretném látni az embert ezen a' classicai philologiában olly terméketlen hazában, ki ellent merne azoknak mondani, kiknek szavát a' legczímzetesebb német philologusok is oraculum gyanánt tekintik az illy esetekben. Mit tegyünk tehát? következtessük Iont magát úgy a' mint isten tudnunk adta, 's ohajtsuk szivünkből, vaj-

ha nálunk is minél többen keletkezzenek, kiknek isten az illyesekbe többet adjon tudniok; 's kiket a' magyar Ion Plato' törvényes ágyu gyermekei' meghonosítására buzdítson.

ION.

A' BESZÉLGETÉS' SZEMÉLYEI SOCRATES, ION.

Socr. Üdvözlöm Iont! Honnan vándorolsz hozzánk ez uttal? hazulról Ephesosból-e?

Ion. Nem biz én Socrates; hanem Epidaurosból, Asclepios' ünnepéről [1]).

Socr. Tán az epidauriak is rendeznek rhapsodversenyt [2]) az istennek?

---

[1]) *Asclepios' ünnepéről.* Τα Ασκληπιαία volt neve azon ünnepeknek, mellyeket a' hellenek az isthmosi játékok után négy nappal, eleinte csak Epidaurosban, később egyebütt is Aesculap' tiszteletére tartottak, 's mellyekkel, egyéb vallásos szertartásokon kivül, különféle 's igy rhapsodversenyeket is kapcsoltak egybe.

[2]) *Rhapsodverseny.* Rhapsod eredetileg *férczelőt*, *foltozót* jelent, 's e' jelentés azon okból vitetett át a' rhapsodokra, minthogy ezek Homer, Hesiod 's általában a' régi hellen epicusok' énekeit, tartalmoknál fogva egy nagyobb egészbe férczelék össze, 's aztán ide 's tova vándorolva éneklő hangon adták elő. Platon, mint látszik, nem igen nagy rokonérzettel viseltetik ugyan ezen dialogban irántok, mit onnan lehetne magyaráz-

Ion. Igen ám, sőt még egyéb zenészeti versenyt is.

Socr. No's? hát versenyeztél-e te is? és hogyan versenyeztél?

Ion. A' díjak' javát nyertem el oh Socrates!

Socr. Helyesen szólasz! Légy rajta tehát, hogy győzzünk a' Panathenaiakon *) is.

Ion. Ez is meglesz, ha isten úgy akarja.

Socr. Csakugyan gyakran irigyeltelek titeket rhapsodokat, oh Ion, mesterségtek miatt. Mert mind az, hogy a' testet mindig ékesítnetek és minél szebbnek mutatkoznotok mesterségtek hozza magával, mind pedig az is, hogy szükségtek sok és jó költőkkel, különösen pedig Homerrel a' költők' legjelesbikével's legisteniebbikével foglalkodnotok, 's ennek nemcsak verseit, hanem értelmét is megtanulnotok, irigyletes dolog. Ugyanis senki rhapsoddá nem lehet, ha a' költő által mondottakat nem érti. A' rhapsodnak tudniillik, a' hallgatók előtt a' költő' értelme' magyarázójának kell

---

nunk, hogy miután az eredeti's akkor nagyon is tiszteletre méltó rhapsodok által Homer' és egyéb költők' énekei, hosszú traditio' nyomán a' nép között elterjedtek 's irásba is foglaltattak, a' későbbi rhapsodok feleslegessé váltak 's mint hasztalan kornyikálók lenézettek.

*) *Panathenaiakon is.* Τα παναθήναια az athenaeiek egyetemes' népünnepe, még pedig μεγαλα és μικρα, nagyobb és kisebb. Mindenik Athenaenek volt szentelve. Amaz minden negyedik évben, az Olympiad' harmadik évében, Hecatombaeon hónap 28-dikán; emez némelyek szerint évenként, mások szerint minden harmadik évben, ugyanazon hónapban ünnepeltetett.

lennie, ezt pedig annak, ki azt, mit a' költő mond, nem érti, igazán tennie lehetetlen. Mindez tehát irigyletre méltó.

Ion. Igazat szólasz Socrates. 'S ez adott nekem legtöbb dolgot mesterségemben; 's azt hiszem, hogy minden emberek között a' legjobbakat mondom Homer felett, 's hogy sem a' lampsacosi Metrodoros, sem a' thasiosi Stesimbrotos, sem Glaucon, sem senki a' valaha voltak közől nem képes Homer' magyarázatára nézve annyit és olly szépet mondani mint én.

Socr. Jól beszélsz oh Ion. 'S már így csak nem irigyled tőlem, hogy nekem is mutass fel belőle.

Ion. Méltó is azt hallani oh Socrates, mi szépen felékesítettem Homert. Úgy annyira, hogy méltónak hiszem magamat, ki a' Homeridáktól arany koszorúval koszorúztassam.

Socr. Veendek is még én időt magamnak, hogy meghallgassalak. Most azonban csak erre válaszolj nekem: vajjon csak Homer körül vagy-e olly hatalmas vagy pedig Hesiodos és Archilochos körül is?

Ion. Távol sem; hanem csak Homer körül. Ezt elegendőnek is tartom.

Socr. De van-e valami, a' miről Homer és Hesiod ugyanazt mondják?

Ion. Illyesmi elég van, a' mint én hiszem.

Socr. Azt fognád-e tehát jobban magyarázni, mit ezekről Homer mond, vagy azt mit Hesiod?

Ion. Egyiránt magyaráznám őket azok körül oh Socrates, a' mellyekről ugyanazt mondják.

Socr. És hogyan, a' mi körül nem ugyanazt

mondják? mint példaul a' jóslásról Homer is szól és Hesiod is.

Ion. Úgy van.

Socr. Hogyan tehát? A' mit ezen két költő a' jóslásról megegyezőleg vagy eltérőleg mondanak, te magyaráznád-e jobban vagy az ügyes jósok' valamelyike?

Ion. A' jósok' egyike.

Socr. 'S ha jós volnál, nem fognád-e, valamint a' megegyezőleg mondottakat magyaráznád, az eltérőleg mondottakat is magyarázni tudni?

Ion. Világos hogy igen.

Socr. Hogyan lehetsz tehát hatalmas Homer körül, Hesiod 's egyéb költők körül pedig nem? Avagy Homer egyebekről beszél-e, mint a' mikről minden más költők? Nem többnyire azokról beszél-e mik illetik a' háborút, a' jó és rosz emberek', a' jártasok és járatlanok' kölcsönös társalgását, az egymással és az emberekkel hogyan közlekedő isteneket, az égiek és hadesiek' indulatait, az istenek és hősek' nemzéseit? Nem ezek-e azok, mikről Homer költeményeit szerezte volt?

Ion. Igazat mondasz Socrates.

Socr. Mi tehát? Az egyéb költők nem hasonlóan ugyan ezekről?

Ion. Igen, Socrates, de nem úgy énekeltek ám mint Homer.

Socr. Hát hogyan? Rosszabbul?

Ion. Sokkal ugyan.

Socr. Homer tehát jobban?

Ion. Jobban biz isten.

Socr. Ha már, édes barátom Ion, a' számról sokan beszélvén, egy legjobban beszél : csak lesz valaki, ki a' jól beszélőt megismeri.

Ion. Lesz ugyan.

Socr. Az-e, ki a' rosszul beszélőket vagy más?

Ion. Sőt ugyanaz.

Socr. Ki a' számolási mesterséget tudja, az lesz az, nemde?

Ion. Igen.

Socr. És midőn az egészséges eledelekről sokan beszélők között egy beszél legjobban, más ismeri-e meg a' legjobban beszélőt, hogy legjobban beszél, és ismét, más-e a' rosszabbat, hogy rosszul, vagy ugyanaz?

Ion. Ugyanaz kétségen kivül.

Socr. Ki az? mi a' neve?

Ion. Orvos.

Socr. Ne mondjuk-e tehát általában, hogy az ugyanazon tárgyról beszélők közől, mindig egy és ugyanaz ismeri meg azt ki jól és azt ki rosszul beszél. Vagy ha valaki a' rosszul beszélőt meg nem ismeri, az az ugyanarról jól beszélőt sem ismeri meg.

Ion. Úgy van.

Socr. Tehát ugyanaz lesz hatalmas mindkettő körűl is?

Ion. Úgy van.

Socr. Azt állítod, hogy Homer és egyéb költők kikhez Hesiod és Archilochos is tartoznak, ugyanazon dolgokról beszélnek; de nem egyenlően, hanem az jól, ezek rosszabbul.

Ion. És igazán is mondom.

Socr. Ha hát a' jól beszélőt megismered, a' roszszul beszélőt is megismered, hogy rosszul beszél?

Ion. Úgy látszik.

Socr. És így ha azt mondjuk, édesem, hogy Ion Homer és egyéb költők körül egyiránt ügyes, nem fogunk hibázni, mert hiszen maga megvallja, hogy egy és ugyanaz alkalmas birája az ugyanazon tárgyakról beszélőknek, már pedig a' költők csaknem mindnyájan egy és ugyanazzal foglalkodnak.

Ion. Mi az oka hát Socrates, hogy midőn valaki más költőről értekezik, sem nem igen figyelek, sem semmi figyelemre méltót nem szólhatok, hanem rendesen mintegy szundikálok; mihelyt pedig Homerről tesz valaki említést, tüstént felébredek és vigyázok és a' mondandókban bővelkedem.

Socr. Nem nehéz ennek okát feltalálni barátom; mert világos, hogy Homerről mesterséggel és tudománynyal szólani képtelen vagy. Mert ha mesterség által tehetnéd, egyéb költőkről is beszélhetnél. Mert hiszen a' költészet valami egész, vagy nem az?

Ion. Igen.

Socr. Ha hát valaki más valamelly mesterséget mint egészet vesz, minden mesterségekben ugyanaz leend a' *nézet*. Hogyan értem ezt, akarod-e meghallani tőlem Ion?

Ion. Igen, biz isten én, Socrates. Mert örömest hallgatlak titeket bölcseket.

Socr. Vajha igazat mondanál Ion! De a' bölcsek sajátképen ti vagytok, rhapsodok és színészek, és

azok kiknek költeményeiket éneklitek; én pedig semmit mást nem mondok mint épen az igazat, a' mint tudatlan emberhez illik. Mert lásd, mi könnyü, mi könnyen felfogható 's mindenki által megérthető az, miről imént kérdezőskedém, hogy csak egy és ugyanaz a' nézet, ha valaki mint egészet vesz valamelly mesterséget. Vegyük fel a' dolgot. Egész mesterség-e a' festészet?

Ion. Igen.

Socr. Látál-e tehát valaha valakit, ki, Polygnotos Aglaophon' fiáról képes legyen megmutatni, mit fest jól, mit nem, egyéb képirókról pedig ezt képtelen legyen? és ha valaki más képirók' műveit mutatja, szundikál és kifogy és mondandója nincsen; ha pedig Polygnotos, vagy akármelly egyes festőről kell itéletet hoznia, felébred, és eszét oda fordítja és a' mondandókban bővelkedik?

Ion. Nem biz isten én, Socrates, ollyat.

Socr. Avagy látál-e valakit a' szobrászatban, ki Daidalos, Metion vagy Epeios, Panops' fia, vagy a' Samiosi Theodor vagy egyéb egyes szobrász felől képes legyen megmagyarázni, mit csinált legyen jól, egyéb szobrászok' műveinél pedig megfogyatkozzék és szundikáljon, nem lévén mondani valója?

Ion. Nem biz isten én, illyet sem láttam.

Socr. Azt sem hiszem, hogy a' fuvolázás vagy a' cziterázás, vagy a' cziterás ének, vagy a' rhapsodmesterségre nézve láttál volna embert, ki Olympos vagy Thamyras vagy Orpheos vagy Phemios az ithacai rhapsod felett képes legyen ugyan magyarázni, de az

ephesosi Ionnál megfogyatkozzék, és semmit ne tudjon arról mondani, mit az jól és mit rosszul ad elő.

Ion. Ebben én neked nem mondhatok ellent, Socrates; de azt érzem magamban, hogy Homer körül minden emberek közt legjobban beszélek és bővelkedem, úgy hogy mások nyilatkozása szerint is róla jól, másokról pedig nem úgy beszélek. Ám te lássad mi van a' dologban.

Socr. Hisz hozzá látok, oh Ion, és rájövök, hogy megfejtsem neked, mit tartok ezekről. Ugyanis nem mesterség az, hogy Homerről jól beszélsz, mint imént mondám, hanem isteni erő, melly mozgat tégedet, valamint azon kőben, mellyet Euripides mágnesnek, a' sokaság pedig heraclesi kőnek nevez. Mert ezen kő is, nem csak magokat a' vasgyűrüket vonzza, hanem a' gyűrűket erővel is áthatja, hogy ugyanazt tehessék mit a' kő maga, azaz, hogy gyűrüket vonzzanak, annyira, hogy néha a' vasak és gyűrük' egész hosszu sora függ egymástól; de mindezeknek ama' kőtől jut az erő. Épen így készit először a' Musa maga lelkesülteket, és ezeken csügg az egymást kölcsönösen lelkesítő lelkesültek' sora. Mert a' regék' minden igaz költői nem mesterség által, hanem mint lelkesültek és őrjöngők beszélik mindezen szép költeményeket, és épen így az igaz énekköltők, valamint a' Corybantok *), nem ép

*) *Corybantok.* Κορυβας rendszerint a' többesben Κορυβαντες Rhea vagy Kybele' papjai Phrygiában, kik istennéjöknek Attys' szeretője felett érzett fájdalmát kifejezendők, a' neki szentelt ünnepen dühös lárma, görcsös és erőszakos tagjártatástól kisért fegyvertánczokat lejtettek.

eszmélettel tánczolnak, úgy az énekköltők is nem ép eszmélettel költik ezen szép énekeket, hanem ha az öszhangzás' és rhythmus' fokára hágtak, akkor a' Bacchákhoz lesznek hasonlókká és elragadtatván, miként a' Bacchák*), nem ép észszel merítnek mézet és tejet a' folyamokból, mit ép észszel tenni képtelenek; úgy teszi ugyanezt az énekköltők' lelke is, mint ezt magok is megvallják. Mert azt beszélik nekünk a' költők, hogy mézzel folyó forrásokból és a' Musák' kerteiből és ligeteiből szedegetve, hozzák nekünk a' dalokat, magok is repkedvén a' méhek gyanánt. És igazat mondanak. Mert könnyű, szárnyas és szent való a' költő, 's nem is képes előbb költeni, hogysem valami lelkesültté 's magán kivülivé lett és az ész nincsen többé benne. Míg eszének birtokában van, sem költeni sem jóslatot mondani nem képes az ember. És így valamint nem mesterség által cselekesznek, midőn a' dolgokról, valamint te Homerről, sokat és szépet mondanak; úgy kiki csak isteni végzet által költhet szépen, a' mire a' Musa avatta fel, ez dithyrambot, az dicsérődalt, ez karéneket, az regéket, amaz iambusokat, egyebekre pedig mindenikök alkalmatlan. Ugyanis ezeket nem mesterség, hanem iste-

*) *Bacchák.* Ismeretes, hogy Bacchos különféle csudahatalmat adott papnéinak vagy inkább követőnéinek — a' Bacchánknak — név szerint, hogy kigyókat fonhattak hajaik közé, vad állatokat tehettek szelidekké, 's a' földből 's vizekből, ha azokat thyrsosaikkal illették, mézet és tejet fakaszthattak vagy meríthettek.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ni erő által mondják. Mert ha mesterség által csak egyről tudnának is szépen beszélni, tehát a' többiekről is. Honnan is az istenség, megfosztván őket eszöktől, papjai, jóslat- 's jövendőmondói gyanánt használja őket, hogy mi hallgatók tudjuk, miszerint nem ők az ezeket, az illy igen méltókat mondók, mint kik nincsenek eszükön, hanem hogy maga az isten a' szóló, csakhogy ő általok beszél velünk. Melly állításnak legnagyobb bizonysága a' chalcidai Tynnichos, ki különben soha semmi verset nem csinált, mellyet valaki megemlíteni méltónak tartott volna, ama' Paiant pedig, mellyet mindenek zengenek, a' minden énekek' csaknem legszebbikét, maga is egyenesen a' Musák' találmányának mondja. Ebben látszatik isten leginkább megmutatni nekünk, miként nem kell vitáznunk, hogy ezen jeles költemények csakugyan isteniek inkább mint emberiek, inkább istenek' mint emberek' művei, a' költők pedig nem egyebek, mint az istenek' magyarázói, a' midőn elragadtatnak, akármelly istentől ragadtassék is el valamellyikök. A' mit midőn kitüntetendő volna isten, szántszándékkal éneklé a' legszebb dalt a' legsilányabb költő által. Vagy nem láttatom-e igazán beszélni oh Ion!

Ion. Sőt istenemre mondom, hogy igen. Mert ezen szavakkal lelkemet mintegy fogva tartod oh Socrates, 's nekem úgy látszik, hogy ezeket a' jeles költők isteni végzet által magyarázzák nekünk.

Socr. Ti rhapsodok pedig a' költők' műveit magyarázzátok.

Ion. Ebben is igazad van.

Socr. Tehát a' magyarázók' magyarázói vagytok.

Ion. Minden esetre.

Socr. Figyelj és mondd meg oh Ion 's el ne titkold előttem azt, a' mit kérdezek tőled: A' midőn jól adod elő a' költeményeket és legjobban elragadod a' nézőket, akar midőn a' küszöbre szökő és magát a' kérőknek nyilván kijelentő és a' nyilakat lábaihoz kiszóró Ulyssest, akar a' Hectort megtámadó Achillest énekled, akar midőn Andromache vagy Hecuba vagy Priamos felől valami siralmasat mondasz; vajjon akkor magadnál vagy-e vagy magadon kivül? és az előadott dolgoktól íhletett lelked nem látszik-e jelen lenni nálok, akár Ithacában akár Trojában legyenek, vagy akár hol mulat a' költemény?

Ion. Mi szembetünő bizonyítást állítál előmbe Socrates 's én semmit el nem titkolva nyilatkozandom előtted. Igen, valahányszor valami siralmast mondok, könnyekkel telnek meg szemeim; ha pedig valami rémletest vagy borzasztót, a' félelem miatt felmerednek a' hajak, és a' szív dobog.

Socr. De mit mondjunk hát Ion, magánál levő embernek tartsuk-e azt akkor, ki az áldozatoknál és ünnepeknél tarka ruhával és arany koszorúkkal ékesítetten zokog, noha ezekből semmit el nem veszített? vagy ha remeg, ki több mint húszezer emberaráttól környeztetve, senki által sem ki nem fosztatik, sem meg nem bántatik?

Ion. Korántsem oh Socrates, ha az igazat meg kell vallani.

Socr. 'S tudod-e, hogy a' nézők közől is igen sokakat hasonló állapotra juttattok?

Ion. Jól tudom biz' azt. Mert sokszor látom őket felülről a' padozatról sírni és marczonán nézni, és a' mondottak felett álmélkodni. De ügyelnem is kell ám amugy igazán reájok, mert ha nekik könnyeiket ontottam, magam, felszedvén az ezüstöt, nevetek, ha pedig nevetésre gerjesztettem őket, az ezüstöt veszítve magam sírok.

Socr. Nem látod-e, hogy ezen néző a' gyűrüknek utolsó szeme, mellyekről azt mondám, hogy a' mágneskő alatt kölcsönösen kapják egymástól az erőt, a' középső pedig te vagy, a' rhapsod és az előadó, a' legelső pedig a' költő. Az isten pedig mindezek által oda vezérli az emberek' lelkét a' hova akarja, egyről másikra függesztvén az erőt. És valamint azon kövön, úgy itt is, jó hosszu sorozata függ a' tánczosok-, oktatók- és aloktatóknak, kik ismét oldalast vannak felfüggesztve a' Músától függő gyűrükön, úgy hogy a' költők között ez egy, az meg más Músától függ. Erről mi azt mondjuk, hogy *birja* őt; de a' mi csaknem ugyanaz, mert hiszen tartja őt. Mert ezen első gyűrükön, a' költőkön, ismét mások csüggenek és ihlettetnek, némelyek Orpheostól, mások Museostól, sokan pedig Homertől biratván és tartatván, kik közől te vagy egyik oh Ion, ki Homertől biratol. 'S midőn valaki más költőt énekel, elalszol és semmi mondani valód nincsen, ha pedig ezen költőnek hangoztatja valaki énekét, azonnal felébredsz és lelked szökdel, és bőven van mondani valód. Mert a' mit Homerről mondasz, sem mester-

ség sem tudomány által nem mondod, hanem isteni végzet és elfoglaltság által. 'S valamint a' Korybantok csak azon éneket érzik élesen, melly azon istené, kitől biratnak, 's az illy dalra nézve mind rhythmusban mind szavakban bővelkednek, a' többieket pedig fel sem veszik : úgy te is oh Ion, ha valaki Homerről tesz említést, bővelkedel, mások körül megfogyatkozol. Annak tehát, a' mit kérdezél, mért vagy Homer körül bővelkedő, mások körül pedig nem, oka az, hogy nem mesterség, hanem isteni végzet által vagy Homernek hatalmas dicsérője.

Ion. Jól beszélsz ugyan o Socrates, csudálkoznám azonban, ha olly élesen értekeznél, hogy teljesen meggyőzhess a' felől, miszerint én elfoglaltatás és őrjöngés által dicsérem Homert. Mert a' mint én hiszem, nem tetszeném őrjöngőnek előtted, ha Homerről hallanál szólani.

Socr. 'S én kész vagyok meghallgatni téged, de csak akkor, ha előbb arra felelsz, miket mondasz te el helyesen a' Homer által mondottak közől; mert mindenekről tán csak nem szólsz helyesen?

Ion. Már azt tudd meg o Socrates, hogy mindenekről.

Socr. No de azokkal csak nem bánhatol ügyesen, a' mikről Homer szól ugyan, te pedig nem értedIon. Mik volnának azok, miket Homer mond, én pedig nem értenék?

Socr. Avvagy a' mesterségekről nem szól-e Homer sok helyütt sokat? például a' kocsizásról. Ha eszembe jutnak a' versek, elmondom neked.

Ion. Sőt én mondom el, nekem bizonyosan eszembe jutnak.

Socr. Mondd el tehát nekem, mit parancsol Nestor Antilochos' fiának, intvén őt, hogy a' Patroclos tiszteletére adott kocsiversenynél a' fordulásra jól vigyázzon.

Ion. És te a' méneket a' kisimított harczi szekérben
Balra igazgassad kissé, és jobbrul a' hámost (lőt
Megfenyegetve riaszd, megeresztve kezedben a' gyep-
És ha a' czélhoz elérsz, a' balt kanyarítsad az ívbe
Mígnem a' kör' végét az utolsó tengely elérte,
A' közepet kikerűld és félj a' kőhöz ütődni.

Socr. Elég. No de Ion, ezen verseket, vajjon jól vannak-e mondva vagy sem, ki itélheti meg jobban, az orvos-e vagy a' kocsis?

Ion. Kétségkivül a' kocsis.

Socr. Vajjon mesterség által történhetik-e ez, vagy más valami által?

Ion. Nem más, mint a' mesterség által.

Socr. És így minden mesterségnek adatik istentől valami dolog, mellyet megismerni képes legyen. Mert azt a' mit hadvezéri mesterséggel ismerünk meg, nem orvosival fogjuk meg.

Ion. Nem ám.

Socr. A' mit pedig orvosi mesterséggel, azt nem épitészetivel.

Ion. Nem biz azt.

Socr. Így van ez tehát minden mesterséggel, hogy a' mit megismerünk az egyikkel, nem ismerhe-

tünk meg a' másikkal. De arra válaszolj előbb: Teszesze különbséget mesterség és mesterség között?

Ion. Igen.

Socr. De vajjon te is ekképen különbözteted-e meg a' mesterségeket miképen én? Én t. i. a' mint ez más, az ismét más dolgok' tudománya, akként ezt más, azt ismét más mesterségeknek nevezem. Hát te?

Ion. Én is.

Socr. Mert ha valami ugyanazon dolgok' tudománya volna, miért neveznők ezt így, azt amúgy, holott mind a' kettő által ugyanazt ismernők meg. A' mint én tudom, hogy ez itt öt uj, és ezt te is épen úgy tudod mint én, ha azt kérdeném, vajjon ugyanazon számolási vagy egyéb mesterség által tudjuk-e mindketten ugyanazt, bizonyosan azt válaszolnád, hogy ugyanaz által.

Ion. Azt biz' én.

Socr. Mondd meg tehát, a' mit kissé előbb valék tőled kérdezendő, vajjon minden mesterségekről azt kelljen-e tartanod, hogy ugyanazon mesterség által szükségképen ugyanazon dolgok' ismeretéhez jutunk, egyéb mesterség által pedig nem ugyanazokhoz, hanem valamint a' mesterség más, úgy mást is ösmerünk meg általa.

Ion. Azt tartom Socrates.

Socr. Ha tehát valaki valamelly mesterséget nem ért, azt sem értheti jól, a' mi ezen mesterség által mondatik vagy tétetik.

Ion. Igazat mondasz.

Socr. Az elmondottad verseket tehát, vajjon

azokban Homer helyesen vagy helytelenül szól-e, te ítélted-e meg jobban vagy a' kocsis?

Ion. A' kocsis.

Socr. Mivelhogy rhapsod és nem kocsis vagy.

Ion. Az ám.

Socr. 'S a' rhapsod mesterség nem kocsis mesterség.

Ion. Nem ugyan.

Socr. Ha más mesterség, tehát más dolgoknak tudománya is.

Ion. Úgy van.

Socr. Midőn pedig Homer azt mondja, hogy Hecamede Nestor' ágyasa a' megsebesült Machaonnak vegyületet ad inni, és így szól felőle:

> Tölt neki pramnei bort és ismét kecsketurót ken
> Ércz metszőszerrel, lánglisztet hintve reája.

vajjon mennyire mondotta legyen ezeket Homer helyesen vagy helytelenül, az orvosi mesterség ítélendi-e meg jobban vagy a' rhapsodi?

Ion. Az orvosi.

Socr. Mi lesz, mikor ezt mondja:

> 'S az mint pusztalakó vad ökör szarvára felhurkolt
> Ónnehezék, tenger mélyébe merűlve, lerontott
> 'S a' husevő halakat, veszedelmet hordva, bejárta.

a' halászmesterség nem jobban fogja-e megitélni a' rhapsodinál, mit jelentenek és vajjon helyesen vagy helytelenül vannak-e elmondva?

Ion. Világos Socrates, hogy a' halászmesterség jobban.

Socr. Fontold meg tehát, ha te volnál a' kérdező, 's azt kérdeznéd tőlem: Miután, o Socrates, Homer' verseiben felleléd, mikről kelljen az említett mesterségeknek itéletet hozniok, jer találd fel azt is, mit tartozzanak a' jós és a' jósmesterség' itélete' körébe, Homer helyes vagy helytelen előadásait illetőleg? figyelj csak mi könnyen 's mi igazán válaszolok neked. Gyakran beszél ő illyesmiket az Odysseában, például hogyan és mit mondott a' Melampodidák' jósa Theoclymen a' kérőknek:

Oh boldogtalanok! mi gonosz vár rátok, ezennel
Arczotok és fejetek 's az egész test födve van éjjel,
Kün pedig a' siralom hangzik 's könny árad az arczon
És éjente Erebosba menő rémek töltik meg az udvart
Töltik a' csarnokot is, mialatt kialudva az égen
A' nap, a' tájékot borzalmas ködbe borítja.

Gyakran teszi ezt az Iliásban is, például a' falostromban, hol így szól:

'S íme madár jelenik meg az átaltérni törőknek
Sas magosan repülő, melly balra lebegve felettök
Körme között viszen egy végetlen vérszinü kígyót,
Élőt 's még mozogót 's viadalhoz ingyen is értőt.
Mert melly tartja, a' sast, még mellen csípi nyakánál,
Hátravetett fővel, 's ez gyötrelmébe' sebének
Földre suhintja legott 's a' nép' közepébe ledobja,
Ő meg a' szellőnek zajjal tova szálla fuvalmán.

Ezekről és ezekhez hasonlókról, mondom, hogy vizsgálások és birálások a' jóst illeti.

Ion. És igazat mondasz Socrates.

Socr. És te igazat beszélsz Ion. — Ám tehát valamint én kiszemeltem mind az Odysseából mind az

Iliasból, mellyek vagy a' jóst, vagy az orvost, vagy a' halászt látszanak illetni: úgy te is, — ki Homer' irataiban nálamnál jártasabb vagy, — szemeld ki és adjad elő, mellyek illetik a' rhapsodot, o Ion, és a' rhapsod mesterséget, mellyek felett más emberek előtt a' rhapsodnak kelljen nyomozódni és ítélnie?

Ion. Őt minden illeti o Socrates.

Socr. Hisz te fölebb ezt nem állítád mindenről o Ion, vagy olly feledékeny vagy-e? Rhapsod férfihoz nem illik illy feledékenynek lenni.

Ion. No 's mit feledek el?

Socr. Nem emlékezel-e, hogy a' rhapsod mesterségét különbözőnek állítád a' kocsisétól?

Ion. Emlékezem.

Socr. Nem állítád-e, hogy különbözvén tőle, különböző dolgokat is ösmertet?

Ion. Igen is.

Socr. Állításod szerint tehát nem mindent érthet meg a' rhapsod mesterség vagy a' rhapsod maga.

Ion. Sőt mindent némelly illyeseken kivül.

Socr. Midőn azt mondod, némelly illyeseken kivül, mintegy azokat érted, mellyek minden egyéb mesterségek' körébe tartoznak. De miket ismer meg tehát, ha mindeneket nem?

Ion. Azt hiszem mindazokat, mellyek férfi vagy nő, szolga, szabad, alattvaló, vagy fejedelem' szájába illenek.

Socr. Azt hiszed-e, hogy mit a' fejedelem a' tengeren, midőn a' hajó szélvésztől hányatik, magá-

hoz illőleg mond, a' rhapsod fogja jobban megérteni vagy a' hajóskapitány?

Ion. Nem, hanem ezt a' hajóskapitány.

Socr. Hát a' mit beteg felett parancsolónak illik mondania, a' rhapsod fogja-e fel jobban vagy az orvos?

Ion. Ezt sem.

Socr. De a' mi a' szolgához illik, mondod?

Ion. Igen.

Socr. Tehát mit a' gulyásnak illik mondani, midőn a' dühösködő bikákról beszél, a' rhapsod érti-e tán 's nem a' gulyás?

Ion. Semmiképen sem.

Socr. 'S így tán mik a' szövő asszonyhoz illenek, midőn a' takácsnak a' gyapju' feldolgozásáról beszél?

Ion. Nem.

Socr. Azokat érti hát, miket a' sereget vezérlő férfinak illő mondania, ki a' katonákat szólogatja?

Ion. Igen, illyesmiket a' rhapsod meg fog érteni.

Socr. Hogyan? hát a' rhapsodmesterség hadvezéri-e?

Ion. Már én bizony csak megérteném, mit illik a' hadvezérnek szólani.

Socr. Mert tán egyszersmind hadvezér is vagy Ion? Mert ha történetből lovász is volnál és cziterás is, a' lovakat jól és rosszul intézőket is megismernéd. De ha aztán kérdenélek: melly mesterség által ismered meg o, Ion, a' jól lovaglókat, az által-e, melly

szerint lovász, vagy a' melly szerint cziterás vagy? mit felelnél nekem?

Ion. Melly szerint lovász vagyok, válaszolnám.

Socr. Tehát ha a' jól cziterázókat megismernéd is: megvallanád hogy őket azon mesterség által ismered meg, melly szerint cziterás, nem pedig melly szerint lovász vagy.

Ion. Igen.

Socr. Ha tehát a' hadvezérséget ismered, annyiban ismered-e mennyiben hadvezér, vagy a' menynyiben jó rhapsod vagy?

Ion. Ebben semmi különbséget sem látok.

Socr. Hogy mondhatod, hogy itt nincs különbség. Egy mesterségnek tartod-e a' rhapsod és a' hadvezéri mesterséget, vagy kettőnek?

Ion. Nekem ugyan egynek látszik lenni.

Socr. A' ki tehát jó rhapsod, az jó hadvezér is?

Ion. Bizonyosan Socrates.

Socr. És így a' ki jó hadvezér, az jó rhapsod is?

Ion. Ez már nem látszik állani.

Socr. De az mégis látszik állani, hogy a' ki jó rhapsod, az jó hadvezér is?

Ion. Tökéletesen.

Socr. No és te a' hellenek közt csak a' legjobb rhapsod vagy?

Ion. Ugyancsak az, Socrates.

Socr. 'S vajjon Ion a' hellenek legjobb hadvezére is?

Ion. Tudd meg Socrates, hogy ezt is Homerből tanultam.

Socr. Mért hát az istenért o Ion, ha a' hellenek közt mindenik legjobb vagy, hadvezér és rhapsod is, jársz szerte a' hellenek közt mint rhapsod, mint hadvezér pedig nem? Vagy azt hiszed-e, hogy arany koszorúval koszorúzott rhapsodra a' helleneknek nagy szükségök van ugyan, de hadvezérre épen nem?

Ion. Hisz a' mi városunk, Socrates, tőletek kormányoztatik és védetik, 's nincs szüksége hadivezérre, a' tiétek pedig és a' lakedaimoniaké engem nem fognának vezérül választani, mert erre magatokat tartjátok alkalmasoknak.

Socr. O legjobb Ion, a' kyzikeni Apollodort nem ismered-e?

Ion. Mellyiket?

Socr. Azt a' kit az athenaeiek idegen létére olly gyakran választottak vezérökké, valamint az androsi Phanosthenest és a' klazomeni Heracleidest is, kiket idegen létökre, de a' kik megmutaták mit érnek, a' város mind hadvezéri mind egyéb főtisztségre emelt. Az ephesosi Iont pedig ne válaszsza-e vezérül 's ne tüntesse-e ki, ha azt a' szóra érdemesnek tartaná? És hogyan? nem vagytok-e ti ephesiek azon fölül régtől fogva athenaeiek is, 's Ephesos kisebb-e bármi városnál? De te o Ion, ha igazán mondod, hogy mesterség és tudomány által képes vagy Homert dicsőíteni, méltatlanul cselekszel, hogy, ki állitásod szerint Homerről sok szépet tudsz, 's ennek megmutatását megigérted nekem, megcsalsz, 's nem csak hogy nem állasz elő vele, hanem azt sem akarod megmondani, mi az, miben hatalmas vagy, noha már régen vágyakozom u-

tána. Hanem épen mint valami Proteus minden színt öltesz, fel 's alá forogva, míg majd végképen megszökvén előlem, mint hadvezér jelensz meg, csak hogy ne kelljen bebizonyítanod mennyire vagy hatalmas a' Homer felőli bölcseségben. Ha tehát mint mester, iként említettem igéretedet, melly szerint Homer körül mutatkozandó valál, meg nem tartod, méltánytalan vagy. Ha ellenben mester nem vagy, hanem isteni végzet által csüggvén Homeren, tudtod nélkül szólasz sokat és szépet a' költőről, a' mit épen állítottam felőled, méltánytalan nem vagy. Válaszsz tehát, minek kívánsz inkább tartatni tőlünk, méltánytalan embernek-e, vagy isteninek?

Ion. Nagy különbség, o Socrates, mert sokkal szebb isteninek tartatni.

Socr. Tehát ezt a' szebbiket juttatjuk neked o Ion, hogy ugyanis Homernek nem mesterséges, hanem isteni dicsőitője vagy.

VIII.

BESZÉD,

MELLYEL A' VII-D. KÖZ ÜLÉST MEGNYITOTTA

AZ ELNÖK

B. JÓSIKA MIKLÓS.

Tisztelt Gyülekezet!

Évek óta már nem engedé távollétem, hogy e' társaságnak köz ülésében jelen lehessek: 's nem tudom kifejezni, minő kedvesen lepett meg azon részvét, melylyet itt annyiak' jelenléte bizonyít. Annál örvendetesebb ez, mennyivel mindennapibb azon szemrehányás, hogy nálunk tartósságra kevés vállalat, kevés egyesület számíthat.

Most, midőn a' leghatályosb erőket politica 's anyagi érdekek feglalják el, a' szépirodalom háttérbe kezdett vonúlni: pedig, bár a' pálya igénytelenebb 's szerényebb, talán nem kevésbbé üdvös hatásu. Mikor bajok 's gondok erőnket, elménket kifárasztották, béke-oázként terjeszti virágszárnyait felénk 's más világba vezet, mellyet magunknak teremtünk. Jól esik, mit szebb hevüléseink' pillanatiban óhajtottunk, mi lelkein-

ket magasztos fellengésbe hozta, ha az ihlet' szentesült óráiban varázsfüzérré szőhettük, 's nemesb higgadtabb élveket idézhetünk föl magunk körül.

Nem mindig rózsák teremnek e' pályán; 's miként a' politicának, miként mindennek mi e' földön törekedés magasbra, megvannak ennek is küzdelmei. De ki csüggedne azért, mivel a' vihar egy szirtet gördített útjába, vagy a' medréből kiáradt folyam eléje torlasztja hullámit! A' küzdelem magában hordja már a' magasztosság' eszméjét; 's életünknek jelentőséget ád.

E' társaság úgy is olly férfiu' nevét viseli, kinek egész élete küzdelem volt; ki jeget tört előttünk, kinek léptein haladunk, 's kinek élete annál többet fog nyerni fontosságában, mennyivel gazdagabb lesz egykor az aratás azon magokból, mellyeket elvetett. De messzi még a' pályahatár!

Nemzetünk elszigetelt; nyelvünk csak a' miénk, nekünk nem lehet Európához szólnunk: mi nektek beszélünk, magyaroknak; lantunk nektek zeng, tüzelőitek körül regéljük el aggmondáinkat; mindenek fölött nektek, honom' hölgyei, akarjuk óráitokat derítni, szíveiteket érteni, jellemetekre hatni; és boldogok vagyunk magyarok, ha magyaroknak, magyar hölgyeknek írhatunk. Honunk' határa azon gyűrű, mellyen nyelvünk túl nem hat; ám legyen! mi nem vágyunk más olvasókra; nem kivánunk más részvétet.

Vesse a' részvétlenség a' hidegség' vádját szemeitekre, ki a' jobbakat közöletek kevésbbé ismeri: mi

hiszünk bennetek! 's azért távol legyen tőlünk ama' zaklató nógatás, mellynek szükségét az utóbbi évek, 's azon boldogító részvét, melly mind inkább mutatkozik irodalmunk iránt, fényesen megczáfolták. A' mit kérünk csak az: Áldozzatok, mint eddig, fiatal gazdag éltetekből arra, hogy veletek egy szebb világról szólhassunk, dalainkat zenghessük el előttetek, 's titkos óráitokban szellemhangon mondhassuk: hogy a' hölgyek azok, kik a' költő' első hangjait ébresztik, kik a' prometheusi lángot gyujtják meg szivében. 'S ha azután a' gondok' 's évek' súlya bekövetkezék, 's a' fiatalság szivárvány szárnyakon odább szállt; akkor a' visszaemlékezés' varázsa szebb, ifjabb óráinkra 's üdv-perczeinkre tartja fel keblünkben a' Vestatüzet.

Nem kirekesztő e' kivánatunk: szeressétek a' művészetet egész kiterjedésében, nektek mindent szeretni kell mi szép és dicső; de midőn a' müvésznek, ki hangjaival vagy ecsetével elbájolja szíveiteket, édes üdvözletet mondotok; ne feledjétek az irót is éji lámpájánál, ki nem ünnepelhet apotheosisokat; ki talán már mit szíve szenvedett, min élte' küzdései üzték keresztül, örömét, bánatát festi nektek; 's ha nem olly hatálylyal, de az íhlet' szelíd szavaival deríti csend-óráitokat.

Tí pedig, kik velünk egy pályán haladtok: legyetek kitűrők; legyen szándékotok tiszta 's higgadt: 's ha a' kegyistennők, a' szó', a' dal' hatalmát adták nektek: maradjon minden aljastól érintetlen a' lant: énekeljétek a' mi szép és nemes; legyen az íhlet kebleitekben a' vezércsillag, 's ne rettegjétek a' világ' ité-

letét! A' jó, a' szép, a' dicső — ne féljetek! — maga erején kivívja méltánylását, 's a' mi a' poré, lehámlik irodalmunkról, 's a' feledés' tengerébe enyészik.

'S most még pár szót befejezésül: 's az szives köszönet legyen illy számos megjelenésért, 's azon reménynek kifejezése: hogy a' boldogító részvétre mindenkor számolhassunk.

IX.

ESZMÉK

A' MAGYAR VERSTAN' ÁTALAKÍTÁSÁHOZ.

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG VII. KÖZ ÜLÉSÉBEN

ELŐADTA

D. SCHEDEL FERENCZ.

Sokszor gondolkodtam arról, Tekintetes Társaság, nagy tekintetü hallgatóság! mik lehetnek okai, hogy a' költészet' bizonyos nemei 's költészetünk' számos, valóban szép, tartalmas, és formában némelly tökélyfokot elért darabjai a' könyvből ki nem hatnak az életbe, a' tudósok' és tanúltak' köréből a' nemzethez nem találják meg az útat? Ez okok bizonyára sokfélék: e' kornak általán csekély költőisége, az állodalmi és anyagi érdekek' túlsúlya, a' nemzetnek másokénáli mérsékeltebb fogékonysága a' minden néven nevezendő müvészet iránt; de van egy nagy közép osztálya a' társaságnak, melly mindenha bizonyos rokonszenvvel viseltetett a' képzelem' és érzés' nyilatkozásai iránt; van egy kor — az ifjui — és egy nem, mellyet előke-

lőleg szépnek nevezünk, melly keble' minden vonzalmaival a' költészet felé huzódik; 's mégis vannak — hogy elébbi szavaimmal éljek — a' költészetnek nemei 's költészetünknek jeles művei, mik a' könyvből mindeddig nem lelték meg útjokat a' nemzethez. Hol találjuk fel e' tény' okait? A' tárgyak' választásában? De ezek majd mindig nemzetiek, 's így kor- és népszerüek. Az érzésben, melly költőink' kebelét dagasztja? De ez többnyire a' nemzet' rokonszenveivel találkozik. A' kivitel' millyenségében? De én jeles művekről szólottam. Én a' tény' okait egyfelül a' költői nemek és tárgyak' kevés változatosságában lelem, mit taval érdekeltem e' helyt; és verstanunk' nemzetietlenségében; melly tárgyra jelen előadásomban kivánom a' tisztelt közönség' figyelmét függeszteni.

I.

Ha igaz, hogy a' vers — melly alatt az emberi nyelvnek sajátságos, a' szokott lélekkifejezéstől eltérő, zenészeti mozgalomtörvényeket követő formáit értjük — ha, mondom, a' vers nem pusztán történetes és szokásos alakja a' költészetnek; hanem inkább a' költői szellemnek vele született, szükséges testformája — a' mit az ó és új világ' minden népének költészete bizonyít, a' négerektől kezdve a' hellenekig, 's innen az új világ' legköltőibb népeiig; 's mit sem a' bibliai költészet 's a' gáel bardok' példája nem czáfol meg, mint kiknek nyelve a' legujabb vizsgálatok szerint szinte egy magasb rhythmus' törvényei közt mozog; sem

némelly új vegyes költésnemek' kötetlen beszédmódja: — ha ezek szerint a' költészet' kötött alakjának nagy méltóságát kétségbe nem vonhatjuk: a' versalak azok' figyelmét, kik széptani vizsgálatokban gyönyörködnek, teljes joggal igénylheti, és pedig annál nagyobbal ott, hol a' tárgy olly csekély mértékben vítta ki még a' költők' méltánylatát is, mint nálunk. Mert tudjuk mindnyájan, mikép legrégibb költőink semmi szépséggel nem biró hagyományos formákban, öntudat 's műgond nélkül dolgoztak; míg a' görög szchemák és prosodia' behozói egyfelül, a' németek' példája szerint mértéket rímmel egyesítő felekezet másfelül, a' verstant külön irányokban mívelni, 's költőinket a' versek' tisztább és szabályosabb alkotására indítani kezdék.

Azonban mind a' két iskolát — mert illyent képezett a' maga idejében mindenik fél — mindjárt keletkeztével kizáró egyoldalúságba láttuk tévedni. A' latin felekezet, mellynek fő képviselői Rájnis, Révai és Baróti voltak; szintúgy mint a' német iskola, mellynek megpendítője Rádai, megalapitói Kazinczy és Kisfaludy Károly voltak, az alexandrinek 's egyéb mértéktelen rímelt versformákról nem akarának tudni semmit, vagy a' népköltés' alsóbb rétegeibe utasíták, 's a' Kisfaludy Sándor és Kis János' költészetét, mert ezek a' szótagokat nem mérték, hanem egyedül számlálták, nem mű-, hanem csak természetköltészetnek tekintették. Azonban e' szélsőségekbe szökés nem meglepő annak, ki hasonlót tapasztalt az emberi szellem' működései' más mezein is; 's rendszerint haszonnal jár,

mert magának a' kellő középnek fejlesztését semmi sem mozdítja elő annyira, mint épen a' két szélsőség' fejlesztése; rendszerint, mondom, mert nem mindig, 's mert nálunk ez nem így történt. A' latin iskola úgy, mint a' német, áthozta az elvet, de azt ki nem képezte. Amaz a' görög szchemákkal felvette a' görög, vagy (mert ezt is leginkább második kézből) a' romai prosodiát; 's mert ez történetesen jól rá illett nyelvünk' testére, nem vizsgálva, megfelel-e szintúgy nyelvünk' szellemének, nem kérdve: az időmerték' törvénye intézi-e a' hangoztatást a' magyarban, vagy tán valami más, azt feltétlenül elfogadta; 's így deák prosodiánk lett ugyan, de magyar nem mindeddig. A' német felekezet, ha a' rím' dolgában szerzett érdemeit kiveszszük, még kevesebbet tett; mert a' mértéktant, mellynek természetszerü kifejtésére a' német aestheticusok Voss óta gondolat-ébresztőül szolgálhattak, parlagon hagyták, 's másfelül a' rímtant sem vezették vissza mind maig bizonyos alapokra. Végre e' kettő közt a' harmadik, a' régi felekezet is nem eléggé igyekezett a' verstanban körülötte keletkezett változásokat és fejlődéseket hasznára fordítani. Mindenik fél' embere eszméletlenül járdalt hagyományos útján, nem keresve a' formák' elveit, nem nyomozva ezeknek valóságos szabályait, 's érzékére, belösztönére, a' szerencsés véletlenre, 's mint mondogatni szeretik, a' természetre támaszkodva, úgy hogy verstanunk — nem mint tudomány, mert ezt még csak nem régen egy derék nyelvtanárunk kisértette meg, nem is mint müvészet, mert ez a' szépnek törvényeit eszmélve kö-

veti, hanem mint szokás' mestersége — nem egyéb, különféle divatok' összeségénél, mellyek szerint költőink 's nem költőink, jól vagy nem jól, verselni szoktak. Pedig ha áll, hogy szépmüvészetben a' forma a' lényeg' felét teszi, úgy a' mondottak után csak aggodalommal lehet legjelesb költői műveink' jövendőjét elgondolnunk. Tudomány- 's müvészetben t. i. fonák arányt tart a' tartalom és forma' fontossága: ott a' tartalom', itt a' szépalak' hiányai és ferdéi boszulják meg magokat leghamarább, legbizonyosabban. Csak lángelmék' nagyszerü jelességei nézetik el későbbi korokkal a' forma' salakjait, de a' hatást ezek akkor is csökkentik; midőn minden egyéb másodrangú lelkek' művei feledékbe sülyednek, mellyeknek műgond hosszu, tán örök életet adhatott volna.

Érdemes tehát verstanunk' ügyét szóba hozni, sőt szükséges, most kivált, midőn a' reál érdekek' hatása a' nyelvmüvészetben is, különösen a' költői szépformák' mellőzése által, érezhető kezd lenni. 'S azért, hadd bizzam lelkes költőink' önérzetében szintúgy, mint ügyszeretetökben, hogy indítványom által sem sértődni, sem azt vizsgálat nélkül kárhoztatni nem fogják. 'S már most e' hosszu bevezetés után a' tárgy' kellő közepébe!

II.

Jelennen versmértékeink' alapja, az antikk nyelveké szerint, az *idő*. E' szerint vannak rövid és hosszu szótagjaink: rövidnek veszszük, mellynek gördülését sem nyujtott önhangzó, sem az önhangzót kö-

vető két vagy több mássalhangzó nem akasztja meg: hosszunak, melly ék vagy több mássalhangzó által késleltetve, kimondására kettős időt kiván. Másik alapja a' versmértéknek — 's ezt a' németek vevék fel — a' *hangsúly*, melly a' szótagot jelentősége' erejéhez képest emeli ki, vagy síklik el rajta. E' két alap néha találkozik a' magyarban, de csak történetleg és néha; péld. e' szóban: *kardom* az első tag nemcsak *hosszu* a' két mássalhangzótól, hanem *súlyos* is; mert a' fogalom itt, mint mindenütt, az első vagy is a' gyökértagban fejeztetik ki: a' második tag pedig *rövid* is, minthogy az éketlen önhangzót nem követi több mássalhangzó, *súlytalan* is, mert nem önálló fogalmat, hanem e' fogalom' birtokviszonyát, 's így az elsőtől függő, tehát alárendelt, fogalmat fejez ki, mellynek ez alárendeltség miatt a' kiejtésben csekély nyomaték jut. De többször ellenkezésbe jő a' két elv, 's melly szótag az időmérték' rendszerén rövid, itt súlyos, melly ott hosszu, itt viszont súlytalan; például e' szóban: *apám* az első szótag rövid, az időmérték*), és súlyos a' súlymérték szerint, mert az önálló fogalom a' rövid gyökértagban van, az erre vonatkozó viszony 's így a' függő fogalom pedig a' bár hosszu de jelentési becsénél fogva kiejtésében súlytalan ragban: 's nem mondatik ap̆ám, hanem ap̆ám, az első szótag' érezhető megnyomásával 's ez által kiemelésé-

*) A' hosszut 's rövidet a' bevett szokás szerint - ◡ jegyekkel jegyezzük, a' súlyost o, a' súlytalant ◡ jegygyel.

vel, a' másodiknak pedig szinte érezhetőleg gyengébb hangoztatásával. 'S a' hangsúly' elve olly következékesen ragaszkodik nyelvünkben a' gyökérhez, hogy a' ragok még akkor sem tűrik a' megnyomást, midőn az általok kifejezett viszonyon fekszik a' *beszéd*' súlya, úgy, hogy e' viszonyt külön álló 's így saját hangsúlylyal biró szóval kell illyenkor kifejeznünk. Midőn például nem az a' kérdés: micsoda tárgy enyém, a' kard-e, apa-e, hanem a' tárgynak én vagyok-e birtokosa, vagy más: e' viszonyát a' két viszonyított fogalomnak — a' birtoknak és birtokosnak — nem a' birtokrag' megnyomásával: például kardom, apám, hanem személynévmás' előtételével ekkép fejezem ki: az *én* kardom, az *én* apám.

E' száraz bár, de szükséges értelmezésből folynak már most a' következő tételek, úgymint:

1) Az időmérték' elve anyagi, t. i. a' külső szó, a' súlymértéké szellemi, t. i. a' fogalom; és így

2) az időmérték' elve külső, t. i. a' fogalom' teste; a' súlymértéké belső, a' fogalom maga.

3) Az időmérték' elve történetes, mert az idő' hossza semmi viszonyban nincs a' fogalommal; a' súlymértéké szükséges, mert a' fogalmon alapszik.

4) Az időmérték gyakran ellenkezésbe jő a' súlymértékkel, tehát a' fogalom' külső megjelenése a' fogalom' lényegével; 's így

5) az időmérték történetesen támogathatja ugyan a' beszéd' kifejezését, de *annál többször gyengíti ezt*, midőn a' jelentes szótagokon elsiklik, 's a' mellékeseket megnyujtja.

6) Az időmértékes verselés' érzéke a' fül, 's a' zene' elveivel találkozván, illy vers énekelhetőbb; a' súlymértékesé ellenben a' belérzék, 's azért az így alkotott beszéd szavalhatóbb: honnan *mind a' két mérteknemnek saját köre támad.*

Ennyit elvontan. A' magyar nyelvre menve által, ebben *általán csak a' súlymértékes verselés gyakoroltathatik helyesen.* E' nyelv t. i. nem vegyített, másodrendü, hanem eredeti, tőnyelv, melly szavait — értve azoknak tőkéjét, hogy így fejezzem ki magamat — saját gyökereiből származtatja; melly azokat nem örökségül vette által valamelly anya- vagy testvérnyelvtől, hanem eleitől fogva birta, mint veleszületett ős sajátot, mellynek azért az idegenből vetteken kivül holt szavai nincsenek, hanem élők, képzőik- 's ragaikkal együtt többnyire egész az első anyagi elemekig magyarázhatók. Lényeges különbség van e' szerint egyfelül a' magyar és a' szinte önálló német, és másrészt például a' franczia és angol nyelvek közt, melly utóbbiak más nyelvekből forrtak elé, 's melylyeknek legtöbb szavai praeexistált, 's így nem e' nyelvekben létező elemekből 's nem e' nyelvek' plasticitása által előhozott, 's ugyanezért tőjelentéseikre nézve nem is értett származékokból elváltozott hanghalmazok inkább, mint valóságos belső élettel biró szók.

Ellenkező tehát a' magyar nyelv' természetével azon mértékrendszer, melly a' szótagok' külterjén (az időn), nem a' belterjen (a' súlyon) alapszik; ellenkező, 's azért hamis azon hangidomzat — ha a' rhythmust így neveznem szabad — melly e' hamis mérték-

ből szülemlik. Hadd következzék egy-két példa, sok, sőt számtalan helyett, mellyek időmértéket követő költőink' minden lapjain kínálkoznak. Üssük fel, ki épen körültünk van, Kisfaludy Károlyt, 's halljuk az Élet' korait:

Gyöngén ringatva jó anyánk' ölében
Vigan kezdjük létünk' szép hajnalát,
A' játszi gyermekség bájos körében
Csókoljuk a' jelenlét angyalát.

A' négy sorban épen tizenkét helyt nyujtatnak meg részint képző, részint rag, részint név-elő (articulus), míg a' fő fogalmat tartó gyökérszótagok megrövidítetnek; 12 helyt állanak mellékes szótagok az arsisban (tetőzésben), míg a' tartalmasak a' thesisbe (leszállásba) esnek; és csak 3 helyt állnak a' tartalmas szótagok az arsisban, azaz csak három helyt (játszi, gyermekség, angyalát) fog kezet mérték és hangoztatás. — Fordítsunk néhány lapot; itt egy epigramm így hangzik:

Küzd az erős de halad, gyöngébb őt lesve nyomozza,
És ha nem érheti el, régi szokásra kevély,
Az ki akar 's nem tud, kész mindig gúnynyal itélni:
A' tehetős hallgat: tette mutassa mit ér.

ismét tizenegy helyt súlytalan szótag az arsisban, és csak tíz helyt hangsúlyos.

Hogyha szegény vagy is, élsz 's szebb örömekre találsz
A' szerelem kelyhén 's őszinte baráti kebelben,
Mint a' dús, ki penész-lepte aranynak örül.

ismét 9 helyt súlytalan szótag az arsisban.

Vagy üssük fel bár annak munkáit, ki a' magyar hexametert, köz hit szerint is, fénypontjára emelte:

Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban?
Századok ültenek el, 's te alattok mélyen enyésző
Fénynyel jársz egyedül. Rajtad sürü fellegek és a'
Bús feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.

Itt is 5 sorban 12 helyt súlytalan szótag az arsisban; 's hogy Czuczorból se hibázzék példa:

Millyen titkos erő 's miokért tüzesíti velőmet?
Képzelet ez: melly visszateremt elmultakat, alkot
Mennyeket és poklot, 's nincsen ki elállja futását.
Van, kit szárnyai a' szerelem' honjába repítnek stb.

Ismét négy sorban 12 helyt súlytalan szótag az arsisban; úgy hogy végre bizton állíthatni, mikép, ha legjobb verselőinknél e' hiba uralkodó, az nem annyira az ők', mint inkább nyelvünk', vagy még helyesben a' bal rendszer' rovására esik.

A' nemzetiség mindig megboszúlja magát a' rajta tett erőszakon; 's a' természetlenség mindig és mindenütt bünhödik. Leglángolóbb odáink, legszebb eposzaink antik szchemákban irattak, a' nemzeti érzés ezekben fakadt ki leghőbben, 's a' nemzeti képzelem itt állt legsajátabb terén; költészetünk talán épen e' két nemben tetőzött eddig leginkább: 's mégis hatása e' műveknek leginkább csak az iskola' embereire terjedett ki, a' nemzetre bizonyosan nem; mert, mint azt elébb mondám: müvészetben a' szép alak' hiányai és bűnei boszulják meg magokat leghamarább, legbizonyosabban.

Igenis, a' pálcza el van e' nemzet által törve az antik szchemák felett: új mű ezekben kevés iratik, és leginkább csak epigrammai apróságok; a' régiek pedig napról napra szűnnek olvastatni; — a' németek' példájára divatba jött mért rimes sorok pedig csak a' rímmel állnak közelebb poetai érzékünkhez az antik formáknál; a' bennök *rejtező* — igenis, készakarva választom e' kifejezést — a' bennök rejtező *mértéket* az, ki poeticát nem tanult, csak igen tökéletlenül érzi; 's a' tanultabbak sem képesek mindig e' rhythmust rögtön és biztosan elvonni: holott, ha az nem a' nyelvre tolt, hanem abból elvont volna, minden magyar így, 's nem máskép hangoztatná azt. Néhány példa itt sem lesz felesleges. Kisfaludy Károly' dalában e' sorok:

Kél az erő szabadon
Tettre hevült kebelében

a' legtisztább dactylusok; 's mégis kérdem, nem fogja-e azokat a' technicába be nem iskolázott olvasó, a' magyar nyelvnek hangsúlyi törvényt követésénél 's önkényt trochaeusi rhythmusra hajlásánál fogva ekkép hangoztatni:

Kél az	erő	szaba	don
Tettre	hevült	kebe	lében?

Berzsenyinek egy jambusos dala így zeng:

Régen sohajt utánad
Szivem, kegyes leányzó!
Régen, de ah, nem érzed
Amor szelid hatalmát:

Vigán lebegsz körültem,
Miként Zephyr tavaszkor stb.

Nem emelem ki a' kevés szavu hat sorban a' 14 hibás arsist, hanem kérdem, ki az anacreoni szchema' typusát nem hozza magával e' magyar dal' olvasásához, nem fog-e benne épen ellenkezőleg trochaeusi lejtést találni, 's azt nem így hangoztatni-e?

Régen sohajt utánad
Szivem, kegyes leányzó!
Régen, de ah, nem érzed
Ámor szelid hatalmát.

Vigan lebegsz körültem
Miként Zephyr tavaszkor stb.

Nem e' trochaeusi lejtést érzi-e kiki Himfynél:

Mint az őzek | az erdőben,
A' halak a' | vizekben,
Madarak a' | levegőben,
A' méhek a' | kertekben;

Olly szabadon | 's kedvem-telve
Éltem egykor | napjaim,
Vigan lejtve | énekelve
Üzém kicsiny | bajaim.

's nem ezt értette-e Schedius ezelőtt 40 évvel, midőn Himfyt trochaeusokban mondá irottnak, melly állítás Csokonainak, Lillához irt előszavában, olly képtelennek látszott?

Ellenészrevételt hallok. És a' hellen nép, mondjátok, mellynek a' természet' megérzésére — hogy így szóljak — olly ifjui fogékonysága volt, mint találhatott fel formákat, mik az előadás' szellemével nem hangoztak össze, vagy azzal épen ellenkeztek? De jól jegyzi meg Poggel, hogy „minden népnek sajátságos érzésmódja, veleszületett gondolatrhythmusa van, melly zenében és nyelvben, sőt minden müvészetben és előadásban kitünik. E' jellemhez képest az egyik élénken és gyorsan siet, sőt rohan a' szó és mondat' végéhez, 's minden közbeesőn át szeretne siklani; mi dőn a' másik bizonyos komoly rhythmust tart, 's mindegyik szótagra a' méltóság és hatály' bélyegét igyekszik nyomni. Ez által, úgymond, a' hangsúly és időmérték' dolgában bizonyos nemzetszerű modor támad, melly sokszor ellenkezik azzal, *mit az általános emberérzék követel.*" 'S előre bocsátván, mikép minden nyelv' képzésében négy alapösztön munkálódik, az alak, a' kifejezés, a' széphang 's a' saját egyediség' kifejezésének ösztönei; 's hogy e' négy ösztön különféle népeknél különféle arányban munkás: miszerint például az egyiknél a' kifejezési ösztön uralkodik az alak és széphang' ösztönén, midőn másnál viszont az alak és széphang' érzéke élénkebb a' kifejezés' ösztönénél: azt állítja a' felhivott aestheticus, hogy a' hangoztatás a' görög nyelvben, melly egészen külsőnek, szabálytalannak 's üresnek látszik, épen ellenkezőleg, valamennyi nyelvképző ösztön' egyhangu összehatásának szép kifolyása; 's részletes fejtegetésekkel kimutatja, mikép az időmérték a' görögben nagyrészt szinte ösz-

szejő a' súlymértékkel, ha a' származtató és hajlító szótagocskákat nem holt hangoknak, hanem élő és jelentes szócskáknak veszszük. Ugyan e' viszony mutattatik ki a' latin nyelvben is: 's hol az ki nem tűnik, ezt az e' két classicus nyelvben egyforma erővel dolgozó alak és széphang' ösztönének kell tulajdonítani. A' *magyarban* ez nincsen úgy. Láttuk, hogy midőn például a' birtokosság' viszonyát akarjuk kiemelni, azt a' birtokos ragok' megnyomásával teljességgel nem eszközölhetjük; hanem kénytelenek vagyunk önálló személynévmást bocsátani a' ragos szó elébe: 's például, *kardom* helyett az *én* kardomat mondani. Ezek mutatják azt is, mikép a' magyarban (úgy mint a' németben is) más nyelvképző erők munkásak, mint a' görög és latinban; hogy a' miénkben a' kifejezési ösztön élénkebb az alaki és széphangi ösztönnél, mit a' már eddig mondottakon kivül határozattan bizonyít a' *szókötés* is, mellyben minden nyelv' saját szelleme leghatályosban nyilatkozik. Ugyanis valamint nálunk minden egyes szóban a' hangsúly a' fő 's mintegy anya fogalmat tartó gyökér-szótagon fekszik: úgy fekszik a' mondat' hangsúlya is azon szó felett, melly a' fő fogalmat fejezi ki, 's ezt ismét azon renddel követik a' mondat' többi egyes részei, mellyet ezeknek a' fő fogalomhozi viszonyaik' foka szükségkép hoz magával: midőn a' görög és romai szókötés, az alak és széphangi ösztön' élénkségénél fogva, a' legtarkább áttételekre van felhatalmazva.

E' tapasztalati tételből lehetne mutogatni, mikép a' régi classicai nyelvek az említett két nyelvképző

ösztönnél fogva sokkal költőiebbek mind az új nyelveknél, mind a' magyarnál; mikép viszont a' magyarban olly parancsolólag uralkodó *kifejezési ösztönnél* fogva a' *magyar prosának az új világ' legtöbb nyelvei felett fényes jövendője van;* de mindez elvonván felvett tárgyunktól, elég legyen ezekkel is odamutatni, hogy mind az időmérték, mellynek kútfője az alaköszton és széphang, nem a' kifejezés, mind az ezen alapvó hellen szchémák, a' pompás hexametertől fogva az egyszerű lágy anacreoni jambusig, bármelly könnyen simul hozzájok nyelvünk' teste, nyelvünk' szellemével merőben ellenkeznek.

'S ezért az élet nem ismeri el az iskolának e' melegházi növényeit, 's más, a' nyelv' természetével egyező törvények' kihirdetését várja, mellyeknek mind népdalainktól, mind jelesb költőink' műveiktől elvonását bátor vagyok ezennel indítványba hozni.

Egyébiránt e' kérdésre nézve valamennyi újvilági nyelv azonegy helyzetben van. A' hellen nyelv, nyelve az emberiség' ifjukorának, mellyet meleg érzet, munkás képzelem, a' természetnek első kézből vétele 's közvetlen megértése, a' szépalak iránt rendkivüli fogékonyság 's nyelvképzésben a' zenei elem' előuralkodása bélyegez; a' hellen nép kiválólag a' szép emberiség' népe. Más szellem' befolyása alatt ringott az új kor' bölcsője; az új emberiség a' természetet másod kézből tanulta, a' kész müvészet és tudomány' útján; mit a' régiek az érzék' útján vettek fel, az újak az értelemén sajátítják el, nyelveink tán logicaiabbak, de kevésbbé művésziek, 's mindenek felett kevésbbé

zenésziek, legfelebb az olaszt és spanyolt vevén ki, mellyek' ez oldali kiképezésének saját égöv és népjellem szinte sajátlag kedvezett. Megkisérték ugyan az új europai népek valamennyien a' hellen versformákat, az olaszok és spanyolok; a' csehek, horvátok és lengyelek; a' németek, angolok, hollandiak, dánok és svédek. Az olasz és spanyol, helyes érzete által vezettetve, csakhamar elhagyta a' hellen verselést, ámbár időmértékes versei szépen folytak; el a' germán népek mind, a' németet kivévén, melly saját nyelve' természetétől elvont prosodiát alkotott, 's így sem birtak a' legnémetebb költemények, Klopstock' ódái 's Goethe' eposai, a' nemzetre hatni; elhagyták végre 's részint elhagyogatják e' verselést a' szláv népek is, mert nemcsak saját népi egyediségökből nem forrt elé, hanem, *egészen úgy*, *mint nálunk*, idegen időmértékre alapult: ámbár szinte, *egészen úgy*, *mint nálunk*, e' verseik könnyű és teljes hangzásuak, mit nem fog tagadni az, ki tót hexametert valaha jól olvasva hallott. 'S így még azon ál dicsőségben is osztoznunk kell tót atyánkfiaival, mellyben — hogy t. i. a' régiek' versformáit utánozhatjuk — annyira szeretünk gyönyörködni.

De hanyatlik nálunk is az idegen istenek' kora; mi is rég nem láttunk nagyobb művet hexameterekben, 's mikor egy-egy éneket olvasunk Alcaeus vagy Sappho' szchemáiban, hangokat láttatunk magunknak hallani a' multból; csak a' jambus és trochaeus van még divatjában, 's még mindig romai időmérték által szabályozva.

Így, tisztelt hallgatók — kiknek türelmére csak azért vagyok bátor támaszkodni, mert kicsinyben úgy mint nagyban haladás' barátinak hiszem — így költészetünk, a' nélkül hogy tengjen, nem maradhat. Először is mértéktant kell alkotnunk, melly más, mint nyelvünk' hangoztatásán alapvó nem lehet, melly szerint tehát az *arsisban*, vagy a' tetőzés' pontján a' gyökérnél egyéb szótag nem állhat, midőn viszont a' *thesisre* vagy a' sülyedés' pontjára gyökérnek nehézkednie tilos leszen. Hogy a' vers annál hangzatosb, a' fülnek annál hizelkedőbb, ha az arsisba *egyszersmind hosszu* 's a' thesisbe egyszersmind rövid szótag jut, 's ekkép a' belterjes mennyiség a' külterjessel, a' súly az időmértékkel találkozik, világos: 's épen ezért a' magyar költő' mesterségének e' rendszer szerint tág és nehéz mező nyílik, de háladatos.

Második pont a' *lábak*' elmélete, melly szinte nem maradhat a' romai tan' bilincseiben. A' mi szavaink, az egytagu gyökerek is, és még inkább a' származékok és összetételek, ragozás által annyira meghosszabbulnak, hogy gyakran nem két, de három 's több lábakra is kiterjednek a' régi tan szerint, 's mivel minden lábon van emelkedés vagy tetőzés és sülyedés, illy meghosszult grammaticai szó kétszer háromszor fog arsisba jutni, 's így képző vagy rag leszen kiemelve, mellyet a' fogalom' becse szerint kiemelni különben nem akarnánk. Hosszu szavu nyelvünk tehát szükségkép hosszabb lábak' felállítását kivánand, mellyekben gyökér, képző és rag a' tartalmi fontosság' foka szerint szabadon mozoghat.

Két neme a' lejtésnek lesz verstanunkba felvehető: a' *trochaeusi*, mellynek első tagja tetőzik, a' második leszáll, 's ezen előre sietésnél, esésnél fogva ott alkalmazandó leginkább, hol öszhangzás, élénkség vagy könnyűség jellemzi a' tartalmat 's beszédet: tehát búslakodó és derült dalokban, elegiákban, vígjátékban, víg beszélyekben stb; — és a' *jambusi*, melly, igazi jambusunk nem levén, nálunk sajátlag trochaeus, de előtaggal (felütéssel). Ennek első tagja súlytalan, a' második emelkedő levén, előre igyekvést 's a' második szótagoni rövid megnyugvásával mintegy legyőzött nehézség utáni pihenést éreztetvén, menetele lassubb, hatályosabb, méltóságos, 's azért általán komoly jellemü költeményekhez illőbb: szenvedélyes és epedő dalokban, ódákban, komoly színműben 's eposban alkalmazandó.

III.

Hátra lenne a' *rímről* szólanom. De én annak sem apologiáját nem akarom adni, mert arra most már nincs szükség; sem elméletét, mert ez a' jelen kérdésnek nem része. T. i. a' rím körül általán nincs többé levivandó balitélet vagy ál tan; szabályozni pedig azt, mi nálunk kielégítőleg mindeddig nem történt, 's gondosabb kezelését sürgetni, más alkalomra tartom fel magamnak. Csak azon *hatás*' kútfejét, mellyet a' szép rím gerjeszt, kivánom kimutatni, midőn az olly nagy tekintetben álló classicai szchemák' kivétel nélküli elvetését indítványoztam. 'S e' kútfő nem egyéb,

mint azon gyönyörűség, mellyet a' különbségek' kiegyenledése, az ezzel járó váratlanság, 's így meglepés által gerjeszt. Az olly rímek tehát mint:

szivemet
keblemet

épen nem gyönyörködtetnek, mert ugyanazon beszédrészek hasonló viszonyba jövén, mi természetesb, sőt épen mulhatlan, hogy ugyanazon nyelvtani változásokat vegyék fel; midőn ellenkező esetben külön beszédrészek, külön viszonyok' kifejezése mellett hangban összejövén, e' váratlansággal kellemesen meglepnek, 's a' különbségek' e' bár külső kiegyenledésével bizonyos rendet sejdíttetenek a' különféleségben is, 's kicsinyben mintegy lenyomatát azon nagyszerű öszhangnak, melly a' külön roppant világokat összeköti, 's mellynek elgondolása saját megnyugvást csepegtet az emberi szívbe. 'S ím e' kútfőből, t. i. a' különbségek' egyeztetéséből, 's a' rím által gerjesztett gyönyörűség' okából: a' különbségek' kiegyenledése által támadt meglepésből, kellene kifejteni a' verstan' e' nevezetes részét: az egész magyar rímtant, melly eddig még a' nem létezők' sorában áll.

Ha ezen, nem annyira magyarázatból, mint érdeklésből a' rímnek magasb, mint csak fülcsiklandoztató becsét nem érzeni nem lehet: bátran merhetem az olasz epicusokra hivatkozás nélkül is a' rímes stanzát ajánlani az epicusoknak a' hexameter helyett; 's a' festőköltészet, a' heroíd, az epistola, satira, a' tanköltés' minden nemei pirulás nélkül fognak e' nemes ékszerrel élni formáik' emelésére.

* * *

Bizodalommal hagynám el, Tek. Társaság és tisztelt hallgatóim! e' szószéket, ha költő volnék, ha erőt éreznék magamban tragoediát teremteni, mint Irene, epost mint Eger, 's ódákat és dalokat mint Berzsenyi és Vörösmarty. Mert műveim fenállanának, 's velök a' formák, mellyekhez ösztönt adok vala és példákat. De így nincs egyéb hátra, mint kérnem azokat, kik a' költészet' szent lángjával áldattak meg: ne hagyják az elmélkedő műbarát' szavait elhangzani *vizsgálatlanul*, 's ha valóknak találtatnak, küzdjenek meg a' szokatlanság' kéjelmetlenségeivel, 's léptessék életbe, mit nekem csak megpendítenem, csak javaslanom adatott.

X.

A' MAGYAR IRÓK 'S IRODALOM PESTEN

_ÖTVEN ÉV ELŐTT ÉS MOST.

IRTA 'S ELŐADTA

A' HETEDIK KÖZ ÜLÉSBEN

GARAY JÁNOS.

Olly ünnepélyen gyültek össze Nagyságtok, mellyen tisztán irodalmi érdekek tárgyaltatnak, egy irodalmi köz ünnepen, mellyet *magyar iró' emlékére* magyar *irói* egyesület alapíta, 's azt megalapítása óta, évenként híven megülleni szokta. Mi van ebben különös? mi van ebben érdekes? — kérditek. Első pillanatra semmi, 's jelenünket, jelen állásunkat tekintve, olly természetes fejleménye a' dolgoknak, mint akármi más. De van, igen is, ha meggondoljuk, hogy az *iró* csak ötven évvel is ezelőtt hazánkban még jó formán ismeretlen lény vala, névszerint azon osztálya az iróknak, kik csupán csak irók; mert hogy valaki egyedül és pusztán csak iró lehessen, 's mégis tisztességes állású ember, csak igen kevesen foghaták vagy akarák felfogni. A' földbirtokos poetának vagy tudós-

nak gúnyolta őt, a' tömeg legfölebb is iródiákot fogalmazott volna magának az „íróból" — a' minthogy a' könyvszerző, még az én gyermekkoromban is, nem egyszer ugyanazon egy személynek tartaték a' könyvnyomtatóval, sőt könyvkötővel, vagy, mint akkor nevezék: „compectorral!" És ki hitte volna csak egy, sőt fél századdal is ez előtt, hogy a' harczos magyar, kit üldöző csillagzata örökös küzdelmi 's önvédelmi állapotra látszott kárhoztatni, valaha egyéb gyülekezetekre seregeljen, mint mellyekben, *vagy* a' harczra hívó véres zászló alá gyülekezzék, *vagy* politicai ügyeit rendezze? És íme megértük a' kort, mellyben a' zajos életű magyar nyolcz századon keresztül csaknem folytonosan kivonva tartott vas kardját hüvelybe rejthetvén, az ölő vas helyett finom, könnyű aczélt köthet oldalára, 's gyülekszik — a' véres csatasíkja helyett a' törvény' és jog' csarnokaiba, de gyülekszik, 's örömmel gyülekszik a' szelid tudományok' 's művészet' templomaiba is, mert szelid és mivelt lelke már ezekből is tud és akar magasb szellemi élveket meríteni; elértük a' kort, mellyben a' nemeslelkű magyar hölgy már nemcsak pánczélingeket köt a' rohanó hadak' fiának, vagy sebkötegekről gondoskodik hőse' számára, mellyben nemcsak tisztújítási lobogókra tűzi fel a' jelzetes szalagot, vagy készít korteshadnagyoknak hímvarratos czifra kendőket, hanem eljő a' tudomány és művészet' örökzöld csarnokaiba is, meghallgatni a' tudományok' emberét, mint hozza napfényre, lámpája mellett átvirrasztott éjeinek, a' bányász' vas szorgalmával kiásott elmekincseit, a'

lélek' mély buvárlatának malasztos gyöngyeit; eljő, meghallgatni a' költő' dalát, mellyet ez a' legemberibb 's legnemesb szenvedélyt, a' szív' szerelmét, énekelvén sebzett szivével együtt tépe ki keble' mélyéből, hallgatni honfi dalát, mellyet magasztos érzelmektől lángolva, ihlett lelkesedéssel hangoztat hárfájáról; elértük a' kort, mellyben a' magyar nemcsak fegyverrel és szónoklattal, de már tollal és lanttal is kiáll, azon nemes lelkesedéssel, melly őseit a' zivatar' napjaiban harczra edzé, a' szelidebb kor' szebb küzdhelyére, az irodalom' 's művészet' mezejére, — hol sarampóba lépnie az *életért* ma szintolly dicsőség neki, mint egykor volt Sziget' bástyái alatt a' *halál'* koszorújáért versenyeznie.

Vajjon, érdekelné-e Nagyságtokat, egy kis történeti átpillantása, leszármaztatása annak, mikép lön mind ez így, a' hogyan most van? hogyan fejlődött ez ki fokonként: kik voltak első épületrakói, gyarmatosítói az irodalmi köztársaságnak; kikből, 's milly elemekből áll az most fen, 's mennyi része, dicsősége van mind ebben Pestnek, e' mi kedves Pestünknek, melly a' lefolyt fél század alatt, mint sok másban óriási haladásokat tett, bizonyára tett, 's kiválólag tett a' magyar irodalomra nézve is.

Ki ez előtt ötven évvel Pestre jött, 's magyar irót, magyar irodalmat keresett volna: épen úgy nem fogta találni sem egyiket sem másikat, mint nem pompás és szép Dunasorunkat, vagy az újváros' gyönyö-

rű épületeinek, utczáinak nagy részét, — melly akkor nagy részben még csak homok buczkákból 's pusztaságból állott. És, hogy a' felvett hasonlatnál maradjak, valamint a' mostani egész szép Dunasoron akkor még csak egyetlen palota — a' Kemniczer-féle ház — állott, mintegy elő- és jósképe a' leendő épületsornak: magyar irókat illetőleg, az egy Dugonics állott itt magyar irótollal, mint egy elvált magános sziget, egy őt körülvevő diák tudósok 's irók' Tiberisében. Nem mintha már ekkor magyar irók 's irodalom nem létezett volna hazánkban, mert hiszen épen ez időszak vala közvetlen küszöböse II. József' ama' nemzetiségünk ellen intézett emlékezetes rendeletének, melly, mint tudjuk, a' nemzetet, minden pórusaiban mintegy villanycsapással megrázá, 's tespedő gondolatlanságából épen ez által riasztá fel — és talán soha élénkebb mozgalom nem nyilatkozott irodalmunkban, mint épen e' korban, — de az irók 's irói erők igen szétszórva az országban nem valának sem máshol, sem Pesten központosítva; de még a' könyvnyomdák közől is a' pestiek voltak azok, mellyek legkevesebb magyar könyvet nyomtatának, a' pesti könyvárusok, kik kevésbbé foglalkodtak magyar könyvek' eladásával; ezekben Bécsnek, Pozsonynak, Kassának, Komárom- és Kolozsvárnak, sőt N. Enyednek jóval nagyobb elsőségök volt. Így, hogy csak az akkori folyóiratokat említsem: Molnár' Könyvesháza (1783-ban) Pozsonyban; Szacsvay' Magyar Musája (1787) 's a' Minerva (1798) Bécsben; a' Magyar Muzeum Kazinczy, Baróti Szabó Dávid és Bacsányitól (1788) Kassán; Péczely' jeles „Mindenes

Gyűjteménye" (1789) Komáromban; Kazinczy' Orpheusa (1790) Kassán; Sándor' Sokféléje (1791) Győrött; Pánczél' Új magyar Muzsája (1793) Bécsben jelentek meg, itt is, ott is, mind megannyi kis köröket képezvén — mire, mint ezekből is látjuk, Pest még nem emelkedett.

Jelesb iróink, kik az irodalom' vezérei voltak, vagy legalább azok lehettek volna, szinte igen szét laktak egymástól az országban, minden középpont nélkül; így, hogy a' korábbiakat, mint Bessenyei, Báróczy, Barcsay, kik Bécsben, Faludi, ki Rómában lakott stb ne említsem, Molnár Szepesben, Péczeli Komáromban, Kazinczy Zemplénben, Bacsányi, Baróti Kassán, Rájnis Kőszegen, Budai Ézsajás Debreczenben, Simai Selmeczen: Pesten, ha kiveszszük báró Orczy Lőrinczet és gr. Ráday Gedeont, kik vegyest laktak itt és közel jószágaikon, az egy Dugonics mozgott első a' nemzetre kihatólag, (mintegy 1786 óta), ámbár az ő első munkái is még Pozsonyban Landerernél nyomattak 's árultattak. Révai ugyan már 1784-ben egy Pesten felállítandó magyar tudós társasági tervet nyujtott be József császárnak, de a' melly, mint tudjuk, siker nélkül maradott; és, keletkezett ugyan, de csak az egyetembeli ifjuság' körében már 1792-ben gr. Cziráky Antal' elnöklete alatt a' pesti egyetemben egy magyar nyelvmivelő társaság, a' Kis János által Sopronban alapított 's mai napig fenállónak mintájára, — de a' melly, a' mellett hogy rövid ideig állott fen, (mint azóta minden efféle társaság ezen egyetemben!) ki felé hatni gyen-

ge volt. Magok a' tanítók 's egyéb valóban nem kis számmal itt lakó tudósok és irók, kik akkor tündöklének's maig is emlékben nagy hirű férfiak, mint Huszti, Szegedi, Pray, Palma, Cornides, Horányi, Schönwiesner, Schwartner, Katona, Kovachich, Mitterpacher, Wagner, Kerchelich, Koppi, Rausch, Kereszturi, Müller Jakab, Ambrosi, Hadaly stb, e' jeles tudósok, mondám, fájdalom, egy idegen irodalomnak szentelék erejöket, mi tán nem annyira az ők, mint a' kor' vétsége, mellyben éltek, 's Dugonicsnak *diák* munkát kelle írnia, hogy magát, melylyel bántaték, a' tudatlanság' gyanúja 's vádja alól kitisztítsa!*)

Magyar könyveket, noha már akkor három nyomdája vala Pestnek, Landerer, Eitzenberger és Patzkó, csak kivételkép nyomattak, 's a' leghiresebb magyar könyvkereskedők Kis és Institoris, most már alig névről ismertetnek.

Dugonics után egy immár kevesektől ismert, de mióta jelen társaságunk' lelkes igazgatója, D. Schedel Ferencz, az elhunytnak méltó emlékét köztünk feltámasztá, nem kétlem, mindnyájunktól méltányolt, sőt szeretett régi halottunkat, *Kármán Józsefet* kell meg-

---

*) Maga Wallaszky (Conspectus rei literariae in Hungaria) e' század' első három negyedéből, tehát egy negyed század' hiával, nem kevesebb mint 531 hazai irót hoz fel, kik közt 73 szépiró, 11 nő, de kiknek alig 20-ad része írta munkáit magyarul, 's azok is többnyire mind a' két nyelven, deákul is magyarul is, irtak.

említenem, egy akkor bár igen fiatal, de korát 's annak szükségeit felfogott, sőt azon túlemelkedett férfiút, ki itt (mindig Pestről szólok) már 1794-ben barátjával *Pajor* tanárral 's a' jeles triásból tanubizonyságul maig is élő, jelen társaságunk' tisztelt helytartó elnökével, *Schedius Lajossal* magyar irodalmi érdekek' előmozdítására egy, leginkább nőközönségnek szánt időszaki folyóirat' kiadására egyesült; a' derék Urania — ez vala címe — azonban, fájdalom, csak három kötetig folyhatott, tovább vinni a' pártolás' hiánya és Kármán' halála nem engedé, mellynek ő már a' reá következő évben áldozatául esett. — De a' kerék már meg vala indítva, *Virág Benedek* még ez évben telepedett Pestre, utóbb Budára; 's ki irodalmunk' viszonyaival csak félig meddig ismeretes, tudja, milly nagy befolyású vala e' jeles férfiú hosszú életének 's itt laktának minden szakain át kortársaira; mint képződött általa és körűle egy évről évre erősbülő gyürűje az iróknak 's irodalom-kedvelőknek, kiket ő, a' nemeskeblű, lángoló hazafi, lelkes, fáradhatlan buzdító, világos agyú bölcs' vezető buzdításai, oktatásai 's példája által lelkesíteni, oktatni 's vezérleni olly igen tudott, mert szerényen és mintegy önkénytelenül, mert *szeretettel* tette azt. De volt is kikkel; Pest évről évre nagyobb gyűlhelye lön előbb az egyetemnek, hol a' derék Vályi András vala a' m. nyelv 's lit. tanítója, utóbb a' legfőbb törvényhatóságok- 's törvényszékeknek ide településével a' magyar ifjúságnak, törvénygyakorlók 's ügy-

védeknek és egyéb tudománykedvelőknek. Különösen az ifjuság kapott szikrát.

A' dicső bárdus, ki az ősz Gellértet lantja' szavára megtanítá, fölkeresteték általok, 's maga fölkerese mindenkit, kiben tehetséget és buzgalmat láta, habár az az iskola' porait nyeldeste is még. 'S nálamnál bizonyára többet, sokkal többet mondhatnának a' halhatlan férfiú' munkásságáról 's hatásáról korára 's irótársaira, azon régibb és újabb, nagy részben most is élő pesti írók, kik vele közelebb kapcsolatban voltak, őt hosszú évek' során át ismerék, kiknek irói pályájára a' tiszteletes bárdus, nemcsak ifjuságukban, de érettebb korukban is többé kevésbbé, vagy mint buzdító, vagy mint oktató és vezető, vagy mint barát és hazafi nem kis befolyással volt, — nekem alig jutott egyéb szerencsém, mint a' tiszteletes öreget gyermek arczczal és gyermeki pietással szerény lakában 's kedvencz sétahelyén, a' hidfőnél párszor felkeresnem, 's egy szép, de szomorú téli napon, melly egész vidékünkre halotti hóleplet öltött (1830-ban jan. 24-ke volt), hideg tetemeit, tisztelőinek 's különösen a' pesti iróknak nagy serege közben végső nyughelyökre, a' budai Rácz-városi temetőbe kisérni... hol az egyszerű fakereszt a' hóhalmazban alig jelölé ki az egykor minden szépért, nagyért és jóért olly *lángoló* kebelnek *hideg* fekhelyét. . . . . .

De hová ragad tárgyam? Bocsánatot kérek, nagytekintetű gyülekezet; a' dicső öreg' emléke, kedves, lekötelező személyessége szinte áradozóvá tevének. ... Még koránsem vagyok tárgyamnál ott, hogy már

a' jelenről szólhassak; de hiszen Virág' élete, munkássága 's szelleme egészen legközelebbi jelenünkbe nyúlik be; irántai tiszteletünk 's nyájas emléke olly élénk kapocscsal köt hozzá mindnyájunkat, mintha csak tegnap kisértük volna őt sírjába, *mellyről ez emlék fűszálacskát tanitványi kegyelettel leszakasztván*, azt hittem, másoknak is olly becses és drága leszen az, mint nekem, az áldozónak!... Az elejtett fonalat könnyű lesz fölvennem, mert hasonhangzású nevekhez fűzhetem azt.

Olly két jeles elménck Pestre lett telepedése, mint Révai és Verseghi (az első Vályi' halálával 1802-ben foglalá el halhatatlan székét — a' magyar nyelvét — a' pesti kir. egyetemben; a' második Budán, mint privát tanító működött), kik a' magyar nyelv körül jeles, de egymástól alapban eltérő munkálataik által a' nemzetnek egészébe hatottak, 's azt, és különösen az irókat, sok időre egy Montecchi és Capuletti-féle engesztelhetlen két felekezetre oszták, — az ők hatása, mondám, Pestre is megvolt. Mindegyiknek védői és támadói, tanítványai és párthivei lőnek 's a' mozgalom' mezeje fölélénkült Pesten és Pesten kivül.

Kulcsár újságot alapita, az első magyar hirlapot Pesten, az ismeretes Hazai és Külföldi Tudósításokat 1805-ben; 's a' kör ismét szélesült, ismét szaporodtak az irók, gyarapult az irodalmi tekintély Pesten. És a' jeles, felejthetlen Kulcsárnak nemcsak újsága,

de háza, sőt asztala is központosító centruma vala a' pesti irói világnak, az első nyilt ház, vagy mint most mondanók, nyilt salon, mit magyar iró nyitott Pesten, 's melly az összetartásra, egymás' megértésére, egymás' buzdítására, 's így a' szakadatlan haladásra, minden akkori és most élő tanubizonyságok szerint, nem kis befolyást gyakorlott. Az eddig nevezetteken kivül, hova még Fejér Györgyöt, Wass Lászlót, Báthori Gábort 's több lelkes magyar ajkú 's tollú egyházi 's világi tudósokat kell számlálnunk, ifjú erőben virágzának fel, Vitkovics, Horvát István, gr. Teleki, gr. Ráday Pál, Szemere Pál (Döbrentei akkor Erdélyben lakott) 's több mások.

Nem csekélyebb kört képezett a' mintegy 10—12 év mulva Trattner János Tamás mint kiadó, 's Fejér György mint szerkesztő által (1817-ben) megindított „Tudományos Gyűjtemény", sőt komolyabb 's tudományos, több tekintetben criticai iránya által, a' már a' nélkül is egy évtizeddel előbbre ment irodalomnak Pestrei központosítására jó formán már ekkor tevé meg azt, mit irodalmi középpontnak nevezünk.

És most már Kazinczy is határozottabban kezdé Pestre vetni szemeit, Kazinczy, kinek az irodalmi centralisatio reggeli és esti gondolatja, szép keblének 's messzelátó lelkének egyetlen vágya, mindene volt. Őt sorsa és helyzete a' haza' szivétől messze, rideg és testvérietlen magányba, mellyről maga mondá hogy „e' vidék nem áldoz a' Gratiáknak," lánczolá, 's bármilly nagy vala ő maga, bármilly méltó és meghívott

arra, hogy irodalmunk' mozgalmainak középpontja legyen: az mégis, sem magányában, sem Kassán soha nem lehetett annyira, mennyire kell vala lennie, 's ha Pesten lakik, itt bizonyára leendett is. Kazinczy, mondám, Pestre fordítá szemeit, 's ide minden munkásságát 's befolyását, hogy e' középpont, mellynek távolából is, bizony csakugyan alkalmasint mégis ő vala gyúpontja, itt a' fővárosban, a' haza' szivében tartassék fen.

Szent az a' hely, hol egy nagy ember járt; az utódok tisztelettel jegyzik fel a' nyomokat, mellyeket róla tudnak. A' nagy férfiú' emléke, félek, ismét áradozóvá tesz, elragad, elmondanom mindazt, azon érdekes apróságokat, miket egykor maga (Pályája' emlékezetében) olly érdekesen elmondott, 's el különösen, mint felvett tárgyammal kapcsolatban állót, első ifjú korától késő vénségeig hányszor fordult meg Pesten, mint kerese itt fel mindent, a' mi irodalommal 's müvészettel rokon vala, mint égett minden férfiút és ifjút ismerni, maga köré gyüjteni, vagy magát körükhez számítani, kiket a' Gratiákkal 's Musákkal foglalkozni tudott. Mint futotta az öreg Kalmár Györgyöt 's az izlésteleneket, mint csatlakozott a' tiszta izlésű Rádayakhoz, Virághoz, Teleki Lászlóhoz, Révaihoz, a' korán megérett Szemeréhez, Horváthoz stb, mint folyt be már 1792-ben, midőn sz. koronánk Bécsből Budára visszahozaték (melly alkalommal Kazinczynk egyike vala az abaúji koronaőrőknek) gr. Ráday Pállal egy Pesten felállítandó magyar szinész társaság' megalakításába, melly itt fel

is állott; mint tüzelé már 1808-ban Szemerét, Horvát és Vitkovics barátokat, kikről hallá, hogy Pesten szépirodalmi időszaki irat' kiadására készülnek; átlátta — miről Kis Jánoshoz akkor irt levele (II. köt. 15. lap) maga hoz tanubizonyságot — hogy most, húsz esztendővel később, mi más hatása leend egy folyóiratnak, mint akkor volt egy Orpheusnak, Museumnak stb. „Valamig időszaki irásunk nem lesz, valamig recensiokat 's Intelligenz-blattokat — ezek szavai — nem olvas hazánk, mindaddig minden iparkodásunk haszontalan: a' nemzet föl nem fog verethetni lethargiájából, 's olvasásunk nem lesz egyéb, mint toldozott, foldozott munka, nyomorult románokon 's theatralis darabokon való nyalánkodás, mesteri vezetés nélkül tett firkálások" stb, 's midőn pár évre reá a' Tudományos Gyűjtemény illyféle tendentiával megindult, mint siete a' buzgó literator, egyike az elsők között, abba munkálni 's részt venni, mint rándult, a' hányszor csak lehetett, bizony nem kényelmes útakon Abaúj' tulsó széléről Pestre, megnézni, hogy' mozog azon kis de dicső világ, mellynek nagy része az ő teremtése vala, 's az a' csüggedni nem tudó ösztönzés, mellyel irókat, typographusokat, rézmetszőket, könyvkötőket örökké buzdított, hogy ne csak mesteremberek- és kereskedőkül foglalkozzanak, hanem egyfelűl a' szép, a' művészi, másfelűl a' hazafiság által is vezéreltessék magokat! — mindez nem maradhatott hatás és eredmény nélkül az irói Pestre, — 's a' szebb és biztosabb jövendőnek alapja meg vala vetve. Illyenkor kiáltott aztán fel a' páratlan

buzgóságú férfiú: „Én csendes gyönyörűséggel nézem messzünnen azt a' gyönyörű hajnalatot, mellyet egünkön az a' szép phosphorus terjeszt, 's kérem az életfonalát nyujtó leányokat, hogy az enyémet el ne messék, mig meglátom déli ragyogását!"

És itt még egy férfiút kell megemlítenem, Trattner János Tamás, akkori pesti könyvnyomtatót, kinek az akkori magyar irodalmi mozgalmakban nem kis része volt, 's ki ennek emelésére 's terjesztésére nagy ügyességgel 's szerencsével munkálkodott; az irókkal folyvást összeköttetésben 's viszonyban élt, 's őket nemcsak akkor látta házánál, mikor valamelly kézirat' ügyében az árus és vevő állott egymással szemben, 's így Tratnert képünk' kiegészítése nélkül abból ki nem hagyhattuk, sőt, ki sok és számtalan magányos könyvek' kiadásán kivül, már csak a' Tudományos Gyűjtemény' megindítása 's fentartásáért is akkor valóban tekintetet, most méltánylást igen méltán igényelhet.

Így folyának együvé mindenünnen az erők, 's hála a' gondviselésnek, hogy illy férfiakat adott akkor a' hazának; nélkülök az innen számított későbbi húsz év szintolly eredménytelen fogott lenni, mint a' megettök volt hosszú húsz esztendő vala.

Ez időtájt tevé át lakását Bécsből Pestre Kisfaludy Károly; itt voltak már mint említettem: Kulcsár, Vitkovics, Horvát, Szemere, Fáy, Helmeczy, Döb-

rentei, Bártfay stb mások; ide tartoztak a' mesterrel együtt Kazinczy' széplelkű tanítványai, Berzsenyi, Kölcsey, Horvát Endre, Guzmics Izidor stb; az eszmének csak fel kelle villannia, 's kész volt a' tudományos kör mellett egy szépirodalmi is; 's megszületék ama' nevezetes szépirodalmi vállalat, az „Aurora," melly a' magyar irodalomnak annyi szép lelkét 's capacitásait egyesíté Pesten, 's hatása által, mit a' hazai olvasó közönségre 's különösen a' hölgyvilágra gyakorlott, irodalmunkban új korszakot nyitott és képezett. 'S e' kör, évről évre gyarapodott Kisfaludy Károly' irodalmi érdemei, valamint személyes tulajdonai által, egyképen hívatva volt, e' kör' alakítására, gyarapítása- 's fentartására. A' régiebbekhez újabbak jövének: Schedel, Stettner, Vörösmarty, Kiss Károly, Kovács Pál, Csató, Bajza, Szenvey, Szalay László, 's íme a' csak húsz harmincz év előtt is irodalom' dolgában puszta lakatlan Pest, megnépesedék Apollóban. Az irók érezni kezdék magokat, 's a' haza érezni az irókat, 's mivel ezek leginkább Pesten központosultak, Pesten mintegy önkénytelenül tekintélyre emelé a' közvélemény, 's a' *pesti* irót már mintegy fokra emelé a' *vidéki* iró fölé, épen olly formán, mint tesz a' *pesti* prókátor, orvos vagy tanítóval (most már a' színészszel is), ki bizodalmának legalább felét 's már csak annál fogva is 's mintegy előre, *azért* birja, *mert pesti.**)

*) Ugyanez áll, noha nem minden előítélet nélkül, a' *Pesten* nyomtatott könyvről is, már csak azért, hogy Pesten nyomatott.

De ez a' közvélemény mindeddig meglehetősen csak nemleges volt, azonban positivitásra a' *tudós társaság* emelé. Az 1827-i országgyűlés törvénykönyvünkbe iktattatván e' társaságot országossá tette, neki okleveleket-osztó hatalmat, nyilvánságot adott; 's ez által egy új rendet ismert el a' hazában: a' prókátori, orvosi, tanitói stb kar mellett, egy *külön osztályt képező irói kart.*

Íme így lesz a' kis makkból idővel terebélyes tölgy, melly, míg zöld lombjai között vidám tanyát ad a' zengő madárseregnek, hüvös árnynyal enyhíti az alája pihenni térő fáradt vándort, sőt már maga is felesen terem gyümölcsöket, mellyekből új tenyészet és új fák sarjadandnak; így lesz egyes kis erecskékből egy hatalmas folyam, melly már nemcsak az ingó fűszálat 's a' partja' bokrairól belé hullott rózsalevelet, de naszádokat és hajókat is elbír, 's egy országnak futja be messze téreit áldáshozó vizeivel. 'S ha volt még, ki eddig kétségbe hozhatá Pestnek elsőbbségét irói 's irodalmi tekintetben, most annak végső szikrája is elenyészett. A' *német* Pest ötven év' leforgása alatt *magyar Athenaevé* lett, 's Rákos-mezeje egy második Olympi tér, hol a' Musa' fölkentjei versenyszekerezének, 's a' négy folyam' minden tájairól, minden tehetség és minden képesség tolulva tolúl ez új Olymp felé, ha nem lakni is, de legalább *annak* tárházába hordani kincseit, 's *annak* zászlaja alatt küzdeni a' magyar nemzet' irói dicsőségeért!

Mellőzve ugyan is, azon számos munkákat, miket most Pest' nyomdái, a' vidékieket egészen háttér-

be szorítva, versenyezve kiállítának, csak azon mozgalmakat jelelem, igen röviden, ki, mik e' tizedben Pesten, az *időszaki irodalomban* történtek. Már Kulcsár' újsága nem állott egyedűl, itt vala a' *Jelenkor*, melly a' maga idejében és körében — különösen az újra alakított nyelv' tekintetében, ki fogja tagadni? — olly nagy hatású volt kifelé a' nemzetre, 's olly örvendetes sikerrel eredményezett, mellynél nagyobbat remélni is alig lehetett; a' Tudományos Gyüjtemény itt is ott is vetélytársakat nyert, a' Tud. Társ. által megindított Tudománytárban, a' Wigand Otto által kiadott Sasban. 'S ez encyclopaediai irányu folyóiratokon kivül nemcsak több egyes szaktudományi, mint mezei gazdasági, orvosi stb de egy szoros criticai 's literariai lappal is, a' Bajza által kiadott „Kritikai lapokkal" gazdagodék. Az almanach-literatura a' „Hajnal"- és „Emlény"-nyel szaporodott meg helyben, majdnem külön külön irókból. És most jöttek a' szépirodalmi és divatlapok is: pár év' leforgása alatt „Regélő és Honművész" Rotkrepftől, „Rajzolatok" Munkácsytól, „Athenaeum" Schedel, Vörösmarty és Bajzától, mind Pesten jelentek meg, míg a' vidéken a' tudományok' mezején egyetlen egy folyóirat a' Felső Magyarországi Minerva, az almanachin szinte egy, a' Kovacsóczy' „Nefelejtse" 's szinte egyetlen szépirodalmi lap jelent meg ugyanettől Kassán.

Széchenyi hires „Hitel"-ével egy politicai irodalomnak vetè meg alapját. Jósika (kit ha nem egészen is, de annyiban szinte pesti iróink közé számíthatunk, mennyiben felváltva Pesten lakik, 's munkái mind itt

jelentek meg) Jósika, mondám a' csaknem Dugonics óta parlagon hagyott regény-irodalmat ülteté be virágokkal. 'S ki győzné előszámlálni, mi hatást tettek Kisfaludy K., Vörösmarty 's több jeleseink' összes munkái; ki azt, mit a' komoly tudomány a' maga szakjaiban tett, midőn csaknem már minden ágait magyarul szólaltatá meg? Typographusaink mindenfelé magyar könyveket nyomtatnak, könyvárusaink boltjaik tömvék magyar könyvekkel, mellyek ujabb 's ujabbaknak adnak helyet. A' vállalkozásban, könyvkiadásban egymással versenyeznek, 's valljuk meg, Wigand Otto' első nagy vállalatától kezdve, mellyel egyszersmind első kezdette meg gyűjtelékes munkákra a' díjazást, mit a' 12 kötetes „Ismeretek' tárával" tett, a' legújabb időkig — bizony, mint hire van, már nem koczkajáték mai időben Pesten a' magyar könyvkiadás és kereskedés.

Az irókat most már mesterség volna előszámlálni, kik, az eddig nevezettekkel, számra és jelességre most már megint hasonlítanak Dunapartunk és Ujvárosunkhoz, mint ezelőtt ötven évvel hasonlítának egymáshoz. Egy új Wallaszky most tán magából Pestből kiteremthetne annyit, mennyit a' mult században, az egész hazában talált, az 500-at, 's a' mi megjegyzendő, csak is magyar irót! De én nem a' számokban gyönyörködöm, hanem azon egyetemes hatásban, mellyet ('s itt már nem egyedűl a' pestiekről szólok) az irói kar mind magára a' nemzetre, mind magának a' magyar irónak állására, 's mellyet kivívott ennek elismerésére ez ötven év' leforgása alatt a' hazában

gyakorlott, elkészítvén annak nyelvét, az édes nemzeti magyar nyelvet az érettségnek, hajlékonyságnak azon fokáig, hogy azon már most nemcsak minden tudományokat megszólaltathat, a' költészetnek legkényesebb és legmerészebb regioiba elszállhat; de elkészíté azt a' törvényszék és törvényhozás' zöld asztalára, 's a' nyájas, finom és könnyű társalgás' pamlagai 's thea-asztalaira, valamint Thalia' nemzeti műcsarnokára, úgy mint a' journalismus' széles mezejére, hol már most minden árnyéklatok és fordulatokban magyaráz, fest, szónokol és zeng, versenyezve a' külföld' legmíveltebb nyelveivel.

Ha az igen tisztelt gyülekezet eddigelé figyelemmel kisérte beszédem' menetelét, észre fogta venni, hogy abban a' fő pontok akaratlanul is némi szabályos időköröket képeznek. Ez ötven éves időszak alatt t. i. csaknem minden tiz-tiz évben egy-egy nevezetes fordulati pontot veszünk észre: 1780—90-ig az irói erőket az ország' külön részeiben szétszórva látjuk; Pesten alig van magyar iró. Az utána következő évtizedben egyes férfiak, mint Dugonics, Kármán, Virág által már kis köröket látunk alakíttatni. A' másodikban a' nagy Révai, nyelvünk' újra teremtője, elfoglalja a' magyar nyelv' székét, 's keletkezik az első magyar újság Pesten. A' harmadikban megindul a' Tudományos Gyűjtemény, 's centrumává lesz a' hazai íróknak. A' negyedikben Kisfaludy' Auorá-

ja 's iskolája a' szépirodalomra. Az ötödikben az academia' felállása az egész irodalomra korszakot csinál.

A' hatodik tizednek most vagyunk küszöbén, ezt ugyan még meg nem futottuk, de annak már negyedik*) évébe lépvén, talán mégis mondhatunk róla némi jellemzőt, mondhatunk valamit hatásáról 's befolyáról. *Ez a' journalismus' korszaka.* Mert noha a' mult század' utolsó tizede, 's a' jelen század' elejétől kezdve soha sem voltunk, soha sem volt Pest politicai, tudományos és szépirodalmi lapok nélkül, 's Pest irodalmi tekintélyét, hatását, leginkább ezeknek köszönte, ezeknek azt, hogy irodalmi centrummá emelkedett: tagadhatlan, hogy azt az erőt ki nem fejtette, azt a' hatást soha sem gyakorlotta annyira, mint a' legközelebbi négy év óta. 'S ha nem tartjuk is a' journalismus' útját azon útnak, melly az igéret' földébe elvezesse a' nemzetet, mégsem tagadhatni, hogy míg egyes könyvek csak lassan és lassanként terjesztik a' világosságot, értelmességet és izlést, a' journalismus azt véghetetlenül gyorsabban 's mintegy szárnycsapással egész vidékekre, hazákra öszvességben terjeszti azt el. 'S íme e' tekintetben is Pestnek jutott osztályrészeül az érdem, a' dicsőség.

Adja isten, hogy a' kilencz istenné, a' szelid Musák, hazánk' imádott nemtőjének pajzsa alatt, ezután is így mosolyogjon reánk, 's minden évtizedben aránylag így haladhasson elő az irodalom Keletnépe' hazájában, 's minden új évtized, ha nem is kor-

*) Az értekezés 1844-ben iratott.

szakot, legalább nevezetesb fordulati pontot képezzen abban, ollyat, melly jobbra, nemesbre, és magasbra szálltának legyen tanubizonysága, 's egy késő utódnak, kinek tán eszébe jutna — ha még akkor illy csekélységekkel foglalkozni fognak az emberek — hasonló leszármaztatást próbálni egy letünt félszázadról: abban olly fokozatos haladásnak örülhessen, mint örültem én, midőn e' kis vázlatot megkisértve, annak dús eredményén szivemnek szivéből örvendettem; 's felbüszkíthesse a' gondolat, mint engem felbüszkíte, hogy csakugyan nem hiába veté el magvait a' magyar iró, mert azok virágoztak és gyümölcsöztek a' nemzedékben.

XI.

A' MÜVÉSZET' KÚTFORRÁSAI, ELEMEI,

KELLÉKEI ÉS VISZONYAI AZ ÉLETHEZ.

SZONTAGH GUSZTÁVTÓL.

Tisztelt gyülekezet!

A' Kisfaludy-Társaság, mint tudva van, szépirodalmi társulat, melly egy részről a' széptan' elméleti mívelését, másról a' költészet' gyakorlati előmozdítását tűzé ki czéljául; minek következésében annak köz gyülésein évről évre, tagjai által, tudományos és költészeti dolgozatok olvastatnak fel, mutatványaul működése' megitélésére. Felolvasásaink' sorát pedig széptani értekezések' előadásával szoktuk kezdeni, hogy az értekező a' hallgatóságnak éber, még kinem merített figyelmére találjon, élénken érezvén, mikép a' tudományos felolvasások nálunk koránsem találhatnak olly részvétre mint Német- és Francziaországban. Ott, hol nincs municipalis élet, hol a' politicai szónoklatnak tér nem nyittatik, 's minden nyilvános előadás papirosról olvastatik fel, az academiákban szintúgy mint a' követek' vagy pairek' kamaráiban: ott,

mondom, a' közönség illyféle előadásokhoz nemcsak hozzá van szoktatva, hanem buzgón is ragaszkodik azokhoz, mint a' nyilvános élet' úgy szólván egyedűli jeleneteihez. Ámde mindez nálunk máskép van. Mellőzve mikép e' perczben a' politica a' közönséget a' tudománytól általában elvezette, nehogy mondjam, elidegenítette; nem említve, hogy a' széptan Németországban született tudomány, tehát a' német philosophiának része, melly napjainkban olly beszédben hallatja bölcseségét, mellyet a' hallgatóság' ezen díszes koszorúja, kevés vagy semmi tekintete mellett az érthetőségre — ha itt ismételtetnék — méltán tudós udvariatlanságnak tekintene; mind ezt, mondom, nem említve, elég lesz arra figyelmeztetnem, mikép municipalis hatóságaink, 's a' napról napra szaporodó egyesületek, köztünk a' szónoklatnak olly széles tért nyitottak, hogy általa közönségünk' részvéte, a' társadalmi élet napirenden levő ügyei élénk, a' szenvedelmeket felizgató, discussiojához annyira hozzá van szoktatva, hogy nyugott tudományos, egyetemi szokás szerint papirosróli felolvasás, tapsra semmikép sem számíthat, 's a' punctum puncti-t elérte, hacsak a' közönség' figyelmét végig ébren tarthatá. Illy súlyos körülmények közt a' tudományos értekezőnek ügyekeznie kell magán, a' mennyire lehet, segítni, ügyes tárgyválasztás, 's annak népszerű előadása által. Nem fogom azért ez uttal most, mint eleinte magános vizsgálódásaim' menete által határozva szándékoztam, a' szépnek fogalmát fejtegetni, mert ez nagyon elvont száraz tárgy, hanem szólok a' müvészetnek kútforrá-

siról, elemeiről, kellékeiről és viszonyairól az élethez, mivel a' müvészet minmagunk által gyakorlott működés, mellyről tehát magunknak világosan számot adhatunk, 's ez a' művek' megitélésére igen gyümölcsöző, 's részint gyakorlati tárgy. Beszédem pedig lehetség szerint rövid, 's vázlatos leend, hogy a' tisztelt hallgatóság' figyelmét végig megnyerhessem, a' mellett egyszeri hallás általi teljes megérthetése végett, példákkal bőven magyarázó.

A' müvészet' saját tehetsége, mint kiki tudja, a' képzelődés, mint az ismeretéé az értelem és ész. 'S mint az értelem és ész az ismeret' *anyagát érzékeink* által az *észrevehető* világból nyeri: úgy a' képzelődés is; azonban azon különbséggel, hogy erre majdnem kirekesztőleg egyedül két legnemesb érzékeinket használja: a' látást t. i. és hallást, mivel főkép ezek szereznek tudomást a' szépnek *alaki* világáról, midőn a' többi p. o. szaglás és izlés, inkább a' tárgyak' *anyagi hatásáról*, tehát az *anyagilag kellemetesről vagy kellemetlenről.* Szellemünk tudniillik úgy van alkotva, hogy azt, mit érzékeink által észre nem veszünk, egyáltalában nem ismerhetjük meg, 's magunknak nem is képzelhetjük. Így a' vakon született nem képzelheti magának a' szineket, a' süketen született nem a' hangokat; minek következésében az elsőnek a' festészetről, a' másiknak a' hangászatról valódi ismerete nem lehet. Ellenben az érzékek által nyert anyagot szellemünk önmunkálólag sokfélekép tudja használni: ismerete' megalapítására *gondolkodva* az észrevett tüneményeken túl a' dolgok' láthatatlan

okaiba nyomulván fel egész az istenség' trónjáig; *képzelve* pedig a' nyert anyagot kénye és kedve szerint változtatva p. o. ember és lóból centaurust, leányból és halból syrenát stb alkotva, így folytonosan míg az Erebus', Elysium 's Olympos', menny és pokol' világontúli képei előttünk nem állnak. 'S ez így van gyakorlati tekintetben is. Szellemünk *cselekedve* sem bir *teremtő* erővel, de igen *alkotóval*; nem vagyunk ugyan képesek semmiből elemeket teremteni, de a' természettől nyert anyagot hasznunkra elég ügyesen fordítjuk, mint ezt a' gépészet' legújabb csudatalálmányai ellenmondhatlanúl bizonyítják.

És most már tisztára hozhatjuk magyarázatomból a' nyert eredményeket. A' müvészet' kútforrása, mint mondám, a' képzelődés; a' visszaidéző (reproductiv) képzelődés elénkbe tünteti az érzékek által nyujtott anyagot; az alkotó (productiv) képzelődés pedig ezen anyagot, a' müvészet' czéljaihoz képest *önmunkásan* használja, belőle egész tündérvilágot varázsolván elő. 'S ím kifejlődtek a' müvészet' elemei is: az egyik a' való, melly szerint minden müvészeti alkotásnak egy részről *élethűnek* kell lenni, vagy, mivel a' müvészet' valósága csakugyan nem magáé az érzéki világé, hanem annak mása, a' valószinüség, mintegy a' valónak szinét viselvén; más részről pedig az eszményítés (idealizálás), melly által az alkotó képzelődés a' visszaidéző képzelődés' kezéből nyert élethű anyagból saját tündérvilágát alkotja, vagy a' valóságost szépíti. A' müvészet, ezt könnyű átlátni, ezen elemek' egyike nélkül sem lehet el, 's belső tel-

jes *összehangzásuk* magok közt 's a' müvészet' *czéljával* teszi a' müvészet 's a' művek' tökélyét. Ha tudniillik a' visszaidéző képzelődés csak a' valóságos világot tükrözi vissza élethűn a' mint van, ez még nem müvészet, hanem csak prosai másolata a' valónak, felsőbb müvészi ihlet 's képezés nélkül. Az alkotó képzelődés' ereje 's képzőtehetsége az, mi tulajdonképen a' nagy müvészt teszi; de ha ezen varázs tehetségünk tündéralakokat képezne valószinűség 's élethűség nélkül, egy világ fogna bennünket körül, mellynek felfogására semmi analogiát nem használhatnánk, hol lég- 's árnyalakok közt teljesen idegeneknek éreznők magunkat. A' legtökéletesebb müvészet tehát e' tekintetben az lesz, hol a' *legnagyobb élethűség a' legteljesebb eszményitéssel párosul.*

Schiller például gáncsolja Klopstock' Messiásában, hogy alakjai, magas eszményítésök mellett, pusztán elvont fogalmak, valóságos élet nélkül; Bürger' költeményeire ellenben azon kifogást teszi, hogy a' valónak hű rajzolása mellett az eszményítés hiányos. Ezzel Schiller maga nagy mértékben bírt, nagyobbal mint Goethe; de alakjai, kivált a' nőalakok, mint p. o. Amalia, Thekla stb Goethe' leányai 's asszonyaihoz képest légi tünemények. Valóságot és eszményítést harmoniában és legnagyobb tökélyben, itéletem szerint, Homer' és Shakespeare' müveiben találunk.

E' müvészet' elemeit azonban a' müvésznek, mint mondám, a' *müvészet' czéljával összehangzólag kell alkalmaznia*; mi önkényt a' müvészet' kellékeire vezet. A' müvészetnek igen is a' valóságot élethűn kell

másolnia; de nem a' mindennapit, a' rútat, az aljast, hanem a' *szépet* vagy legalább a' mindennapit is *szépítve*, a' roszat, rútat salakjaitól megtisztítva, az ellenmondásokat, a' zavart felsőbb fokon kiegyenlítve; mert valamint a' bölcselkedő az ember, világ és isten vég okai és czéljainak kinyomozásaiban fáradoz, hogy önmagával, a' természettel és sorssal tisztára, békébe 's nyugalomra jöhessen: úgy a' művészet' vég czélja is kibékülés, kiengesztelés; ki akar minket emelni e' földi élet' nyomasztó ködeiből, fel azon verőfényes magasságokra, hol az igazság és szépség' örök harmoniájában az ellenmondások eltünnek, 's keblünk kiderül.

Ezen magyarázatokból kiviláglik:

Először, hogy a' müvészetnek lángesze nagyobb részt *alkotó képzelődése' erején* alapul ugyan; de alkotásainak élethűsége megint visszaidéző képzelődése' *ereje- 's élénkségétől* függ. Innen van, hogy azt, mit önlátomásból ismerünk, sokkal élethűbben tudjuk előadni, mint azt, mit csupán második kézből p. o. útleirásokból ismerünk stb. Scott Walter ez oknál fogva kiváltkép remek rajzolója a' skót élet- és természetnek; kedvencz regényirónk az erdélyinek stb. Regény- és drámairónak azért, ha feladatának legnagyobb kiterjedésben meg akar felelni, a' világot a' pórkunyhótól a' királyi palotáig önszemlélésből kellene ismerni stb.

Másodszor, a' valóságos világ bűnt és erényt, nyomort és pompát, aljas és magasztos jeleneteket mutatván, az élethűség azt kivánja ugyan, hogy p. o.

drámában és regényben a' valóság' árnyék- szintúgy mint fényoldalait kitüntessük; de, mint mondám, a' müvészet' czéljához képest. Nem az anyag az, mi a' dráma vagy regény' erkölcsiségét vagy erkölcstelenségét határozza, hanem a' költő' szándéka és czélja az: vajjon az aljasság és bűn mint az élet' normalis állapotjai tüntettetnek-e elő, vagy mint szabálytalanságok, mellyek felsőbb fokon kiegyenlítést 's igazolást nyernek. Fény árnyék nélkül nem létezik, mint a' szépnek ellenoldala a' rút, 's mindkettő épen ezen ellenoldal által tüntettetik ki legélénkebben 's ragyogóbban. A' müvésznek tehát mind ezeket az itt kitüntetett viszonyban kell használnia. 'S mivel teljes tökély vagy roszaság e' világban nem létezik, a' regény', dráma és epos' emberei sem lehetnek az erény' vagy gonoszság' *tiszta példányai*, még a' fő hősök sem. Képzeljünk magunknak egy ördögi gonoszságú lelkületet, melly a' mellett gyáva is, 's gyönyör helyett, mellyet valódi műtől várunk, megvetés szállja meg keblünket. De tökéletes erénynyel sem járunk jobban. Nézzétek a' híres Richardson' Grandisonjét. Ez úgy beszél 's cselekszik mint a' személyesített erkölcstan; mivel azonban illy hiba nélküli ember nem létezik, rokonszenvet sem érezhetünk iránta, sőt miután kiki lelkiismeretében az erkölcstan' vademecumát hordozza magával, előre tudjuk, a' hős mit 's hogy' fog beszélni 's cselekedni, és untatva érezzük magunkat. Maga a' nagy Virgil bal fogást tett, midőn kegyes Aeneasával Homer' Achilleszét fölül akará mulni. Ez a' trójai kegyes hőshöz képest, az igaz, vad, 's haragjában

rettenetes alak, de félisten nagyságú; míg ő haragszik 's fegyvere hever, Trója áll, de ledől, mihelyest barátja' halála által boszúra ingerelve a' görög sereg' élén küzd. 'S midőn hódítása sírjává változván, maga is elhull; méltányosnak találjuk, hogy halotti dombja körül a' halandók 's halhatatlanok' egész serege tizenhat nap és éjjel utána kesereg.

Harmadszor, ha a' művészet' remeksége elemeire nézve az élethűség és eszményítés harmoniai egyesítésében áll: az idealizáló művésznek alkotó képzelődése legmagasabb 's merészebb röptében sem szabad a' *valóság*' terét elhagynia, máskép a' valóságos világból a' valótlanba tévedve, élétteljes alakok helyett lég- és árnyalakokat képezne. Csudálatot gerjeszt e' tekintetben Homer' Olympusza, Milton' paradicsoma 's pokla, Shakespeare' boszorkányai, Arielje 's Kalibánja. Ez utolsónak apja az ördög, anyja egy boszorkány, 's ha a' természet illy lényt teremthetne, épen illyennek kellene lenni.

Negyedszer, a' művészet' kellékei közé számítottuk, hogy körében az élet híven ugyan, de szépítve tükröztessék vissza, tehát az ellenmondások' 's a' látszatos zavar' kiegyenlítésével. A' művésznek tehát, ha teljes értelemben az akar lenni, fölül kell emelkedni a' mindennapi élet' ködén és aljasságán; neki velünk, túl a' világ' baján 's nyomorán, egy felsőbb erkölcsi világrendet kell sejdíttetnie, hol a' látszó rendetlenség felett örök harmonia uralkodik. Vannak ugyan pillanatok, mellyekben a' nemesebb kebel, úgy szólván szükségkép, a' világgal meghason-

lik. Illyen az, midőn a' lánglelkű ifjú az iskolából az életbe átlépvén, képzelődése' ideáljait a' valóságra alkalmazza, 's ez előtte egész prosai meztelenségében jelenik meg. Illyen lelkiállapotok' szülöttei a' Wertherek és Carthausiak, komolyan nem gáncsolandók, mivel az ifjúkor' egyik természetes de átmenő fejlődési lépcsőjét híven tükrözik. Mint állandó lelki állapotot azonban, meglett müvésznél, azt semmikép helyben nem hagyhatnók, mint nem a' lyrai költemény' azon rásztkóros kifakadásait, mellyek örökké csak az élet' árnyoldalait 's ezeket is feketénél feketébben ábrázolják. Nem urak, önmagával meghasonlott, az élet' ellenmondásait még ki nem egyenlített, fájdalmaktól szétdúlt kebel- 's kedélybetegségek, mint bús komor- 's rásztkórság, vagy épen kétségbeesés, nem lehetnek azon állapotok, mellyekben a' müvész legfelsőbb feladatának megfelelelhetne. Byron és Sand György is nagyok, de keblök' ki nem egyenlített meghasonlása visszatükrözi magát műveikben, 's azokat élvezve, ki nem vergődünk az élet' nyomasztó ködéből azon örök derültségű magasságokra, mellyekre Shakespeare' Musája, keblünket kiengesztelve, felvezetett. Saját költészetünkre pillantván, mit mondjak itt olly lyrai kifakadásokról, mellyekben, mint a' Vanitas vanitatumban, hiúnak és semminek hirdettetik mind az, mi embert 's nemzetet nagygyá 's dicsővé tesz? Nem, nem! a' költői szabadság nem terjedhet olly messze, hogy ellentétben az igazzal és jóval, az erkölcsi világrendet is felforgathassa; prosai mindennapiságot, bajt 's nyomort eleget találunk otthon,

házunkon belül 's kivül; nem szükség, hogy e' végett a' müvészethez folyamodjunk, mellytől épen ellenkezőleg bajaink' feledését 's zajgó keblünk' kibékültét várjuk. De lehetséges-e ez, ha körében is megint csak a' régi zavar- és nyomorra találunk? A' müvésznek keble legyen tehát, ha vég feladatának meg akar felelni, mint a' philosophusé, ép és a' harmonia' 's derű' tanyája. Ember lehet bús, komor 's rásztkóros, ember eshetik kétségbe, de a' müvésznek és philosophusnak ez nem szabad. Ha müvész vagy philosophus kétségbeesik, kövesse Napoleon' Berthiernek illy esetben adott tanácsát: „menjen sétálni, de ne verseljen 's ne philosopháljon, hanem várja be, míg keble' fájdalmait meggyőzve, önmagával, 's a' világgal tisztába jön." Illy derültebb lelki állapotban készült műveket birunk a' Vanitas vanitatum' költőjétől is, maradandó becsüeket; sőt e' nagy hazafi' 's ember' neve azért él olly szent emlékezetben köztünk, mivel tettei által beteg költeményének minden sorát megczáfolá.

'S itt, tisztelt gyülekezet, legyen szabad eddigi elmélkedéseim' helyességét a' festészet' egyik főremekje magyarázatával bebizonyítanom, mivel mása egyik városi templomunk' oltárlapján diszeskedik, 's mint önlátomásból mondhatom, az eredetinek ha nem remek kiviteléről, de legalább compositiójáról, miről épen szólnom kell, hű képzeletet nyujthat: értem Raphael' *Krisztus' megdicsőitését*. A' kép' alján, hova szemünk legelébb pillant, egy bélpoklos ifjút látunk, betegsége' rohamában atyjától tartva. Ez nem szép tárgy;

de mérsékli a' hatást, az alak' ifjúsága, 's az, hogy őt atyjának karjai közt látjuk. És az ifjú nem is szenved elhagyatva, asszonyok veszik körül, nemünk' legkönyörületesb része, az apostolokat segítségre szólítva, nem az öregeket és rútakat, hanem a' fiatalokat és szépeket, mi által szép hallgatónéim, úgy hiszem, az élethűséget sértve nem találandják. De az apostolok magoktól útasítják a' felszólítókat, felmutatván Tábor hegyére, hol mesterök, ő ki e' világra jött, hogy az emberiséget a' rosztól megmentse, mennyei fénytől körülsugározva, ég felé lebeg, Mózes és Eliastól imádva. Meg kell itt jegyeznem, mikép a' két kezeikkel felmutató apostol, veres palásttal van felruházva, hogy a' tekintő' pillantása szükségkép ezen irányt kövesse, 's a' két tárgy' összeolvadása egységre, teljes legyen. Alul szemünkbe tűnik a' földi nyomor, fent az égi fény 's megváltás; eleinte szorúlt keblünk kiengesztelődik, 's egy magasztos eszme túl emel minket e' porvilágon!

Végre még egy más kellékét a' müvészetnek sem hagyhatom szó nélkül, mivel köztünk 's épen napjainkban, fennen hirdettetik: a' müvészet, mondják, legyen nemzeti és korszerű. Igen a' müvészet, mint látók, müvész' képzelődésének teremtménye, tehát egyediségéből ered; 's mivel minden egyed egyszersmind nemzetének 's korának tagja, műve, ha eredeti, szükségkép nemzetének és korának bélyegét is viseli homlokán. A' költő különösen, népe és kora' öntudatának gócza, létszere; ajkai nemzete és kora' reményeit, szeretetét és gyülölségeit, szóval legtitkosabb érzemé-

nyeit és vágyait nyilvánítják, lelkesedett képben és szóban, melly ezen okoknál fogva értetik is, 's rokon érzelmekre talál. De mind ez sokaktól félre értetik. Mit, mondanak ők, a' müvészet egyedül nemzeti és korszerű tárgyakra szorítkozzék? Nemzeti és korszerű tárgy-e Laocoon; 's ki tagadhatná mind a' mellett, hogy öröklétű remekmű? Itt, mint mondám, félreértés van: a' nemzetiség' és korszerűség' eszméje nem vitetik tárgyra, hanem a' szellemre; mert hiszen hogy a' müvész alkotásiban olly kevéssé van nemzeti és korszerű tárgyakra szorítva, hogy még a' valóságos világon túl a' pusztán képzeletbelihez is folyamodhatik: az iránt, úgy hiszem, mindenki tisztában van. De ha műve lángeszének saját eredeti teremtménye; egyedisége, nemzete és kora' szelleméhez hűtlen nem is lehet. Laocoon, ámbár tárgya nem görög, a' görög szellem' typusát viseli homlokán, azon törhetlen életvidorságot 's derültséget tudniillik, melly minden nyomoron diadalmaskodik, 's azon mérséklést, melly a' szellemi uralkodás' bélyege. Laocoon, itt is önlátomásból szólok, a' kigyótól marczangolva, fájdalmasan pillant ég felé 's feljajdúl, mert ember, 's mert a' görög ezt emberhez illetlennek nem tartá, mint a' scandinávok' mythologiája, mellynek hősei némán tűrik a' sebeket és halált; de fájdalma mérsékelt, csak az élet' felszínén dúló 's lelkén erőt nem vevő; keble' belsejében csend uralkodik, mint a' tenger' mélyében, kár a' szélvész annak habjait korbácsolja. Már az, hogy a' művészet' története az *ó* (antik), *közép* (romanticus), 's *újkori* (modern) müvészetet, mint saját

szelleműeket megkülönbözteti, mutatja, hogy az igazi művész korához 's nemzetéhez mindig hű, 's kivételt egyedül a' müvészet' *kezdete* képez, melly hagyományi úton, *utánzás* által keletkezik, mint a' gyermek majmolás által gyakorolja erejét. De illy idegen 's halavány virágok a' müvészet' sorába még nem is számíthatók, miből látni, melly roppant tévedés az, ha valamelly nemzet kifejlett költészetet majmol, a' helyett, hogy eredetileg alkotna; mint a' *franczia classicismus*, melly időnkbeli érzéseket és eszméket görög formákban, 's olly mythologia' segítségével tüntet elénkbe, mellynek jelentősége teljesen elenyészett; vagy a' *Schlegelféle ál romanticismus*, melly a' németekre a' középkor' elenyészett gondolkodás- és érzésmódját akará rájok erőtetni.

Berekesztésül még pár szót a' *müvészet' viszonyáról az élethez.* Heténi János derék bölcselkedőnk az *életszépítést* nevezi a' philosophia' czéljának; mi, ha harmonisticai rendszere' következtében a' szépet az igazzal és jóval összeegyeztetjük, állítható is. Azonban mi, kik a' müvészetet megkülönböztetjük a' philosophiától, az életszépítést egyedül a' *müvészet' életczéljául* tekinthetjük, a' philosophiának a' felvilágosítást 's nemesítést tulajdonítván. Az életszépülést pedig nem csupán abban helyezzük, hogy a' müvészet életünket pusztán művei által szépítse, hanem közvetlen hatásával is érzeményeink- 's érzületünkre (Gesinnungen), hozzá szoktatván minket arra, hogy minden dolgot jobb oldaláról vegyünk, az árnyoldalokat pedig költői színnel idealizálva mérsékeljük. Hogy ez

lehetséges, irodalmunk' egyik bajnoka'példájával szeretném bebizonyítani, Kazinczyéval, kit hires magasztaló beszédének szónoka olly szerencsétlennek hirdetett. 'S bár élete' körülményei valóban nyomasztók voltak is; de ezért szerencsétlennek érzé-e magát? Tekintsünk leveleibe Kishez, keble' leghűbb tűkrébe, 's látni fogjuk, hogy ő lelke' belsejében idylli életet élt, hogy magának ott müvészileg Arcadiát alkotott, hová az élet' baja és nyomora nem fért; 's a' mi nevezetes, lelkének heve és derültsége korával nem szállt alá, hanem növekedett. És legyen szabad Kazinczy mellett még egy szomszéd irodalomnak köztünk is közkedvességet nyert bajnokát említenem, Zschokkét. Ki ne ismerné utolsó munkáját, autobiographiáját? 's a' legtündöklőbb alakot benne, az Éden' rózsáját? nejét? kit egykor feselő korában, egy erkélyen pillantott meg, kit el nem feledhete, kivel utóbb egy protestans papnál újra találkozott, 's ki most 13 jól nevelt gyermeknek anyja, 12 fiúé és egy leányé, egy feselő édeni bimbóé. Ez édeni rózsa már elhervadt, ezt gondoljuk. Csalatkoztok! testi szépsége, úgymond Zschokke, elvirágzott ugyan, de a' helyett növekedett lelki szépségben; Zschokke nem tágít, 's legjobb, adjuk meg magunkat: mert szerinte az édeni rózsa most szebb mint valaha! Illy idealizáláshoz az igaz szükség, hogy minmagunkat, 's mindent körülöttünk szépítsünk, hogy a' szeretet' mindenható lángjával hozzánk tartozókat, a' nemzetet, az egész világot átkaroljuk: de ezt téve, Arcadia igen is vesz körül, 's ha ezen Arcadia szemünk előtt eltűnik, nemtőnk egy csókkal átviszen Elysiumba!

XII.

TÜNDÉRVÁR.

BESZÉLY

B. JÓSIKA MIKLÓSTÓL.

I.

A' szamosfalvi ütközetben ifjabb Rákóczi György halálos sebet kapott; egyike leghívebb hadtársainak Gyerőfi Gábor, miután minden vesztve volt, 's a' fejedelmet sietve vitték ki a' véres csatából, Magyarország felé vette útját. Ál ruhában 's egyetlen fegyveres szolga' kiséretében útazott; de csak a' legnagyobb elővigyázattal haladhatott, az egész vidék el lévén a' Rákóczi párt' ellenségeitől lepve. Más nap fáradt lován, 's a' szörnyü útakon annyira elkésett, hogy a' váradi, akkor még csinálatlan, úttól balra eső sebesi vár' közelében elesteledett.

Most a' vándor, magános dombon, mellyet erdő borított bérczek kerítenek, sötét romot lát, mint egyikét a' hajdani magyar élet' jelköveinek. — Akkor e' várban Gyerőfi Péter lakott, Gábornak rokona, de egészen más, a' közös törzsöktől régen elvált ágból.

A' körfalak 's még egy két bástya látszanak, a' födeleket 's a' büszke rovátkokat rég lerágta az idő' foga. De a' babonás nép sötét éjféli órákban falait őrködő rémsereggel népesíti, melly a' hold' reszkető párázatiba nyujtja ki súlyos fegyvereit, ereszti szélnek a' fekete lobogók' szárnyait, 's fénylő paizsain csillagok' sugárai törnek meg.

Hány év hevert már az agg Péter' vállain, senki sem tudta. Több ivadékot látott ő fölserdülni maga körül, fiai, unokái rendre elhaltak; nem volt kire a' fényes nevet hagyja, melly százados büszkesége volt. Szeretete kiszáradt, mint az agg tölgynek levelei, 's mindent gyülölt, ki boldog és szerencsés volt. — Kétes hír susogá, hogy még egy unokája él, de senki sem tudta bizonyosan; mert a' sebesi várba ismeretlen idők óta csak véletlen eset vezetett vendéget.

Gábor zsenge gyermekkorában hallá: hogy a' Gyerőfi Péter' ágán élő utolsó ifjú szobalégben nevelt gyáva teremtés volt, kit az öreg féltékeny gonddal őrzött minden bal esettől, ki soha lovon nem ült, fegyvert nem forgatott, 's midőn nagyatyja az erdélyi családok' leányait rendre kérette meg számára, mindenhonnan visszautasíttatott: mert nem férjhez ment akkor a' magyar hölgy, hanem férfiúhoz! — Végre, egyik fegyveres szolgájának leányát véteté el vele.

Mindez nem igen kellemessé tette a' látogatást e' mogorva várban, de részint kiváncsiság, részint az iszonyú idő, elhatározák őt bátyja' vendégszeretetét felszólítani. — Minthogy nyolcz óra lehetett este: az

az eget sürű fellegek borították, 's így csak tapogatódzva haladhattak, 's egyetlen ablak' kétes világa szolgált irányul. — Félórai haladás után a' kapu megnyittatott, 's Gyerőfi, szoros titoktartást parancsolván szolgájának, *Pető Gábor* álnév alatt éjjeli szállást kért.

A' vár' ura betegen feküdt, Gyerőfi számára külön szoba nyittatott, 's így bátyját nem láthatta. Egyszerű vacsora után, meleg szobában 's tiszta ágyban pihente ki magát, 's reggel, midőn a' szolga belépett, mondá: hogy az öreg úr igen beteg, Kolosvárra küldöttek orvosért, 's hogy Ilona kisasszony az egész éjen át az öreg úrnál virasztott.

Kisasszony? kérdé Gábor, kissé megfeszítvén emlékezetét.

Az ám, mond a' szolga: még pedig millyen! ha látni akarja kegyelmed, csak álljon ablakához, épen most sétálgat a' ház előtt, alkalmasint hogy a' szép tiszta nap kiverje az álmot szeméből.

Gyerőfi Gábor is hallotta: hogy embergyűlölő bátyjának még egy unokája él, de annak sem korát sem nevét nem tudta. Természetes, hogy tudnivágya, főleg a' szolga' magasztaló szavai után, nagyon fel volt ingerelve. Néhány percz alatt felöltözött, 's miután az ablakon át bársony bundában hugának csak emelt alakját vehette ki, elhatározta magában a' szállást neki személyesen megköszönni.

Midőn a' fő épület' ajtóján kilépett, a' hölgy, ki épen vissza akart térni, szemközt jött vele.

Gyerőfi igen gazdag, tehetős 's derék ifjú volt, 's így minden háznál akkori időben kedves vendég.

Ő Erdély' 's Magyarország' sok szép leányát ismerte, de a' hölgy, ki itt előtte állt, pillanatra elnémította. E' bágyadt halvány arcz, e' sötét mély tekintetű szemek, 's a' szőke fürtök' selyme, melly arany gyűrükben habzott vállain, mindazt fölülmulták, mit legmerészebb képzete valaha felidézett elméjébe. E' vonások szilárd, eltökélett akaratra mutattak; de mint az üveg alatt fejlett virág, olly bágyadt, majdnem beteges színezet borongott azokon, 's a' kifejezés' daczára, melly félreismerhetlen volt e' tündérien szép arczban, mégis úgy tetszett neki, mintha bátortalanság, vagy inkább szokatlanság a' hölgy' megjelenésében, az övéhez hasonló elfogultságot idézne elő.

Gyerőfi azonnal magához tért, köszönetét nyilt férfias hangon elmondá, sajnálkozását fejezvén ki, hogy épen olly időben jött, mellyben társaságát nem szabad úgy élveznie, mint azt óhajtja.

Ilona röviden 's nyájason, bár szembetünő elfogultsággal felelt; szemei futó tekintetet vetettek az ifjúra; 's atyja' betegségével mentegetődzvén sietve akart távozni.

Még egy szót hugom, mond Gyerőfi rövid szünet után.

Ilona meglepett, büszke tekintetet vetett rá 's időzött.

Igen, folytatá Gábor: nincs okom kegyed előtt titkolni nevemet. A' hölgy' szíve engedékeny: hol találna helyet gyülölség illy angyali vonások alatt? Én Gyerőfi Gábor vagyok, 's büszke e' névre, mióta azt kegyeddel osztom meg.

Ilona' arczában kellemes zavarodás tűnt fel. Első, egyedűli rokona volt ez, kit valaha látott. Deli, ifjú mint ő, valaki, kihez közel volt az egyedűl kifejlett virág, ki iránt menthető vala baráti vonzalom. Szivét ismeretlen 's mégis olly természetes érzemény kapta meg. Úgy tetszett, mintha e' rokonát ő, az árva, ki egy hálotti rém mellett fejledezett, ki a' világot 's az embereket csak hirökből ismeré, szivéhez akarná szorítni.

Hogyan! kiáltott fel bájos kifejezésével az örömnek, melly annyival leküzdhetlenebb lőn vonásaiban, mennyivel nagyobb ellentétben állt rokonának egész megjelenése atyja' méregtelt szavaival a' másik Gyerőfi ág' tagjairól.

Igen, kedves Ilonám, mond Gábor hév benső-séggel: én vagyok az! Olvadjon a' gyülölség' kérge le sziveinkről. Miért gyűlölnők mi egymást; vétettünk-e valaha egymásnak, nem vagyunk-e fiatalok mindketten?

Ilona az ifjú' heves, de bájos nyiltsággal mondott szavaitól önkénytelen megkapatva, szép hófehér kezecskéit nyujtá neki, 's szemeit kedves kifejezésével az őszinteségnek 's ártatlanságnak függesztette rá; azután hallhatólag szólt: kegyed eltitkolta nevét; miért történt ez?

Kegyed! kedves szép Ilonám, miért e' hideg megszólítás? Nem vagyunk-e az egyedűliek, kikben a' Gyerőfi név élni fog egykor? Nevezz Gábornak, akkor felelek neked, megmondom: miért titkoltam ne-

vemet, miért titkolandom azt mindenki előtt ezután is e' várban, csak előtted nem.

Ilona' arczát pir futotta el, kétkedő tekintetet vetett bátyjára, de nem volt bátorsága szólani, úgy tetszett neki, mintha e' névvel egy örvényt ugranék át.

Gábor?! — olly nehéz-e e' nevet kimondani; lásd, mióta láttalak, úgy tetszik nekem, mintha csak egy nevet ismernék — Ilona! ó a' szép, a' kedves név!

Ilona még mindig hallgatott. Ő, ki soha életében fiatal emberrel nem szólt; ki azon meglepetés mellett, mellyet Gábornak nyájas közelítésekor érzett, mégis mint egészen járatlan azt hitte, hogy mindennek úgy kell történni, miként most tapasztalja. Látszott arczának kifejezéséből, mennyire óhajtaná e' nevet kimondani.

No 's Ilonám! nevemet szeretném hallani —

Gábor — rebegte a' hölgy 's arcza égett; azután hirtelen megfordult, saját kérdését feledvén, mintha távozni akarna.

Gábor megragadta kezét, felelettel tartozom még, szólt: lovaimat nyergelik, néhány percz mulva távozom; de még látni akarlak. Ős atyád egész águnkat gyűlöli, egyedűl azért, mert ezen az ágon még férfiú él; neki tehát nem szabad nevemet tudni; ha tudná, örökre zárva maradna kapuja előttem. Pető Gábor név alatt jöttem ide, jegyezd meg jól e' nevet magadnak, szép-anyád Pető Teréz volt, 's e' név öreg bátyám előtt jó hangzatú.

Ez csalás, bátyám Gábor! mond Ilona komolyan.

Ej dehogy csalás — felelt hirtelen az ifjú: látd

húgom, az volt csalás, mikor az öreg úr ördögként írt le engemet neked.

Ó nem, azt nem cselekedte.

Tehát rútnak, és gyávának, vagy sántának legalább?

Ilona nevetett, mert Gábor alkalmasint szóról szóra eltalálta az igazat.

Ne aggódjál ezen, Ilona! majd magam megmondom egykor nevemet az öreg úrnak; de addig egyet igérj: el ne árulj! 's lássuk egymást!

Az elsőt Ilona örömest megigérte; mi pedig a' viszontlátást illeti, azt nem tudta, mikép igérje, — de meg sem is tagadta.

II.

Hat holnap telt el e' találkozás óta, 's történetünk' színhelye változik. Ugyanazon úton haladunk, mellyen Gáborral találkoztunk; de kissé feljebb ama' hegyen, mellyet dicső Mátyásunktól Királyhágónak neveznek, 's hol jelennen csendes kanyarulatban hajlik honi útaink' egyik legjobbika. Regényes ponton állunk: jobbra a' hegy' oldalán töredezett palasziklák emelkednek, 's fölöttök 's körültök százados tölgyek és bükkök terjesztik ernyőiket. Balra a' tekintet keskeny sziklavölgybe mélyed; falként emelkednek oldalai, 's keskeny szorulatot képeznek, mellyet a' Fekete Körös egészen betölt. Hév nyári est van, az égen nehéz fellegek függenek, 's itt-ott egyes villámok jelentik a' közeledő vihart. A' Körös nem ok

nélkül viseli a' fekete nevet: olvadt jaspiszként sietnek apró hullámai a' köveken át; 's ollykor, midőn az ég' villáma tükrözi magát szőnyegén, lávafolyamnak mondanád. Most a' töretlen útról ereszkedjünk a' keskeny völgybe, 's a' hűs folyamon végig haladva, vessünk egy tekintetet e' szorúlatba. Mélyen annak rejtekében sziklapárkány nyúlik ki, mellyre az épitő' szeszélye a' legapróbb kő darabokból, 's valami különösen e' czélra készített ragacsból, fecskefészek alakú erkelyt alkotott. Romjai mind e' mai napig láthatók, 's egyetlenek a' magok' nemében. Az egész szédítő merészséggel sok ölnyi magasságról függ a' Körös fölött, mellyre egyetlen kis ablakocskája nyílik. Vég rejteke volt ez több, a' sziklába vájt sötét öblözeteknek, mellyekhez titkos föld alatti út vezetett. Mondják: ős időkben, a' Gyerőfiek' egyike készíttette; e' járatlan magányban rejtvén el kincseit törökök 's tatárok előtt.

Az éj közeledik, a' szikla fölötti magas fákon harmat gyűl, 's a' vihar az egész eget fellázítja robajával. A' fák recsegnek, a' Körös visszatolul, 's az erkely szögletének fekvő szél olly dühösen zúg, mikép hinnéd, hogy minden pillanatban romokká szakasztja.

Magasan a' csudás erkely fölött, a' villám két férfiú alak' élvonalait tünteti elő. Most értek csak a' tetőig, 's egyike valami poggyászt emelt vállain, mellyet százados tölgy' tövében vetett le. Azután megragadta társának, egy magas, deli ifjúnak kezét, a' szédítő mélység' széleig vezette, és szólt: ott a' Tündérvár!

Balázs! mond az ifjú, miután darabig meredten szegezte szemeit ama' kő kosár' boltozatára: — ha czélt érünk, boldog emberré teszlek! — Az öreg midőn kezedre bizott, alig gyanította, hogy atyámnak régi hű embere voltál?

Én sem gyanítottam, hogy egykori jóltevőm' fia az, kire kezemet kelle tennem.

Én pedig a' meglepetés' első pillanatában reád nem ismertem; azonban istenesen vállamra fektetted kezedet, jó ember.

Azt tettem, sőt kegyelmedre ismervén, megsugtam, hogy el ne áruljon.

Szólj öszintén, Balázs! mi volt parancsa bátyámnak?

Sem több, sem kevesebb, mint kegyelmednek két szemét kiszúrni, 's azután valami sűrü erdőben hagyni!

Hah! a' nyomorú! — kiáltott fel az ifjú — de még élek! Most hátra fordult, 's éles sípba fújt. Nem sokára tizenkét fegyveres, egészen haramia tekintetű, jépett elő; az ifjú folytatá: Balázs, munkához! Vegyétek ama' kötelet 's erősítsétek meg e' tölgy körül. A' poggyász, mellyet a' sötétben alig lehetett kivenni, vastag kötéltekercs volt, 's a' haramia tekintetű férfiak lehányván fegyvereiket, azonnal munkához fogtak.

Ki vannak-e az őrök állítva? kérdé az ifjú.

Minden rendben van, — felelt a' Balázsnak szólított szabadzsákmányos, mert nem lehete kétkedni, hogy ő 's társai azok. Azután vad mosolylyal folytatá: lettem volna én Marosszegen kegyelmednél, jókor

megszagolta volna orrom, miben jár az öreg úr; de az illy nép mint mi annak szolgál, ki fizeti, 's kegyelmed nem tagadhatja, hogy remekül kivittem a' cselt. Az udvar tele volt tátongókkal, 's mi, bár többen voltunk ötszáznál, egyenként 's csoportozatokban vegyültünk a' nép közé, 's fegyvereinket köpenyeink rejték.

Ki gyaníthatta volna olly távol helyen!

Mihelyt a' szép madár kiröpült, azonnal nyomába akadt a' vén ember! hej száz évű ész sok emberén túljár, 's gyanítom, hogy a' gazdasszony, ki többet tudott mint kellett —

Igaz, de ő annyira hitt neki! Nem ámitott el téged is?

Őt csak félelem kényszerítette vallomásra, felelt Balázs; a' kisasszonyt szereti. Az öreg maga hozza minden harmadnap egyszer az eledelt ide, de mikor e' búvhelyet kitakarították, ama' nő volt vele, igaz, bekötött szemekkel, 's így a' bejárást nem tudja, csak a' rejtek' belsejét irta le nekem.

Két éje, hogy szememet be nem hunytam, szólt most az ifjú: a' nyaktörő munkára teljes erőmre van szükségem. Azután egy roppant szikladarabhoz közeledett, melly szabadon 's elválva, hevert a' szirtfal' legszélső párkányán.

Balázs hirtelen megragadta karját. Nem látja-e kegyelmed, szólt: hogy e' szikladarabot alig tartja egy-két fagyökér, 's felényire kiről a' Körösre.

Az ifjú hátra lépett.

A' keskeny szorulat fölött most felhőtlen csillag-

paizs terült, 's mikép a' hold mint gyémántfő lebegett két sziklaékezet felett, álomszerű világa a' folyó' fekete szőnyegén reszketett végig, 's az egész elhagyott vidéket tündérien kétes derűbe borította.

Az ifjú pillanatra gondolkozott, azután önkénytelen megtörvén térdei, a' magas tölgy alá ereszkedett.

Nyujtsd ide a' kulacsot, szólt: 's Balázs egy kis kulacsot nyujtott neki. Az ifjú ajkaihoz illeszté azt, 's miután a' bor' éltető nedve kissé felüdíté, merengve függeszté szemeit ama' szikladarabra, melly épen a' kiálló erkely' fedele fölött meredezett a' mélység fölött ki.

Midőn a' kötél meg volt már a' fa körül erősítve, az ifjú fölemelkedett, arcza örömtől égett, bár mindenből gyaníthatjuk, mikép a' terv, mellyet kivinni akart, vakmerő 's kétes kimenetelű volt.

Vonásai égtek, egész életereje 's szenvedélye központosult tekintetének bátorságában. A' dologra! szólt: 's a' hosszu kötelet kezdé dereka körül keríteni.

Balázsnak arcza elhalaványodott: ha a' kötél szakad, bizonyos halál éri az ifjút. Ah de az ifjúban egy isten élt! 's a' szerelem szárnyait terjeszté, ő a' világot merte volna átröpülni.

III.

Míg az ifjú életét teszi koczkára, vessünk egy pillanatot néhány héttel hátrább.

Gyerőfi Péter' egészsége helyreállott. Egy volt

ő azon emberek közől, kiknek egyszerű táplálat megedzi életerejöket, 's folytonos gyakorlat fiatali tevékenységöket mind végig fentartja.

Ilonától tudta meg, hogy Pető Gábor egy éjet töltött várában. Hogy az ifjú elébe nem jött, a' várnagy őt be nem jelentette, 's Ilona csak később szólt róla, mindez fel nem tünt. Gyerőfi Péter várából senkit sem tiltott ki, senkit sem fogadott durván; de mivel soha senkit sem marasztott, 's egész megjelenése, folytonos mogorvaságával, csak kellemetlen érzéseket gerjesztett a' látogatókban, azok önkényt elmaradoztak. Leányát rejtegette; de nem örömest árulta ezt el előtte. Ha történetesen valaki jött, hirűl nem adta neki. Ilona a' vár' legvégsőbb szobájában lakott, 's Péter, alkalmasint hogy ez ne legyen feltünő, bár többnyire együtt evett leányával, ételeit mégis ollykor szobájába küldötte, 's ha netalán vendég érkezett, akkor ez mindig megtörtént. E' rejtegetést az öreg még cselédjei előtt is titkolta, bár ezeknek aligha nem volt némi sejtelmök róla; de mivel Ilonát mindenki imádta a' várban, az öregnek e' szeszélyéről tudomást sem látszottak venni. Ez fejti meg, mikép ismerkedett meg Ilona Gáborral. Mi természetesebb, mint hogy így rejtekben, a' külvilágtól elzárva, e' mohos falak közt 's a' komor sziklavölgyekben fölnevelkedett szűzben, a' szerelem az első rokon kebelleli találkozásakor egész hatályában kifejlett. Gábor mindene volt a' világon, sőt egész világa, mert azt csak benne ismerte, 's arróli minden eszméje az ifjúhoz tért vissza. Lényképe volt, szentirása! Ilona

csak őt ismerte, 's úgy tetszett neki, mintha szenvedélye' szentségét köznapítaná minden, mi még a' világból előtte megjelenhetne. Őszinte kebele nem ismert álnokságot, de Gábor' tilalmát megszegni nem volt ereje. Szavain függött: nem hitt egyebet, nem tudott mást! 'S ha kérditek: találkozott-e e' két lény? térjetek sziveitekbe vissza, 's az megsugja nektek a' feleletet. Óvott, titkolt szerelem mindig a' legerősebb.

Igen, ők látták egymást, Gábor honos lőn e' szűk völgyrejtekekben, sokszor látta őt a' felkelő nap, 's midőn Ilona körül a' szűk völgynek köde oszlott, nem egyszer volt a' deli ifjú' férfias alakja az első tárgy, melly annak leplei alól bontakozott.

Gábor tudta, hogy az öregtől soha sem nyeri meg Ilona' kezét; de sem ő, sem a' szelíd hölgy, kinek szive a' gyülölséget nem ismerte, fel nem tehették a' kibékülhetlenséget az öreg Gyerőfiről. Ám de ezer okuk volt akadályokat rettegni, 's az öreg' megátalkodott makacsságától tartani.

Ilona szenvedélylyel ragaszkodott Gáborhoz, 's egyben azon órák közől, mellyekben az egész élet központosul, hol két lélek csak egymásban találja menedékét, jövőjét 's minden reményét, tervök készen volt.

Egy napon Ilona nyom nélkül eltünt a' várból.

IV.

Távol a' sebesi vártól tiszta völgy terül; erdős hegyek övedzik azt, 's népes falvak' tornyai emelked-

nek távolról. Egyben e' helységek közől *Marosszegen* volt Gyerőfi Gábornak aggszerű udvarháza. Hosszu, terjedt alház. Magas nyárfák árnyékolták a' moh-ette zsindely födelet, 's előtte tág udvar nyilt, kerekes kútjával 's galambbúgos kapujával. Évek óta lakatlan volt; csak nem régiben hordatott oda butorokat az ifjú Gyerőfi, 's népesíté meg ólait lovaival. E' pillanatban az egykor néptelen lak fényes vendégek' gyűlhelye volt. Az udvaron számos kocsikat lehete látni, mellyek még folytonosan érkeztek; lovak nyerítettek, 's a' laknak minden ablaka ki volt világítva.

Ha a' hajdankor' vidor lakomáinak egyikét föl-idézhetném, látnátok a' tágas szobákban amaz aggszerű alakokat lejteni, gyönyörű nemzeti öltönyeikben, mint egy tündérálmat régen elmult időkből. Hol van e' vidorság, hová lettek amaz angyali arczok, életsugárzó szemeikkel, hová nagy és apró gondjai az életnek? Minden oda, régen elhamvadtak sírjaikban, 's alig van egy kettő, kinek emlékezete túlhangzik zajos, gazdag életén.

Agg dalok zengenek, teremből terembe lépsz; tánczolók fűzéreit látod, amott agg nőket fiatalokkal vegyülve, másutt vigan beszélgető csoportozatokat; mindenütt a' Gyerőfi Gábor' 's Gyerőfi Ilona' neve hangzik, mindenki szerencsét kiván a' fiatal párnak, áldja az agg családi gyülölség' megszünését, 's boldog napokat jósol.

V.

Gyerőfi' lakodalma a' zajos táncz után egy órai szünetet ünnepelt. A' vendégek a' lak' legtágasabb teremébe gyűltek; minden fala körül volt ülve, a' cselédek csemegékkel sürögtek, 's a' vidor sereg csevegve lejtett a' terem' hosszában fel 's alá.

A' fiatal nőt új barátnéi vették körül. Neki minden álomnak tetszett: minden újabb arcz egy rejtvénynek. Szivét szorulva érzé, 's mégis minő boldog volt! Ha a' zajos jeleneten át, 's ezer újabb eszmék' 's indulatok' mámorán keresztül, tekintetét ifjú férjére mélyeszté, felbátorodott, mintha egész védelmét benne találná. A' félelem' görcsei bontakoztak, szive tágult, 's az életnek egész újdonságával tekintett szeme közé.

A' zene rég elhangzott, 's a' terem' magas álló órája most kezdé hallatni pörgését, 's azután éles csengő ütését. Egyszerre a' fő ajtó' szárnyai ketté váltak, 's egy új vendég érkezett. Aczél sisak fedte fejét 's arczát, 's tág zöld palást kerítközött kisded, majdnem gyermeki termete körül. Minden szem rajta függött.

A' rejtélyes vendég csendesen haladott előbbre, figyelemmel körüljártatván szemeit, azután Ilona előtt állott meg. Felemelte sisakrostélyát, 's a' vendégek iszonyodva egy halálfőt pillantottak meg. Ilona elsikoltotta magát, 's ájulva rogyott össze.

A' meglepetés olly nagy volt, hogy a' vendégsereg észre sem vette, miképp teltek meg a' szomszéd teremek, 's ismeretlen nép rohant minden oldalról az

ajtókon be. Gyerőfi Gábor, midőn először ezen irtózatos arczba tekintett vérét meg érzé jegedni.

Igen, nem volt itt csalatás, nem gonddal készült álarcz, melly a' fekete vas borék alól bámult a' sokaságra, csont 's mély szemgödrök meredtek itt; 's az első ijedelem' görcs-szorulati után látta csak Gábor, hogy ezen agg koponyán, avult fakó bőr feszül át, 's a' mély szemgödrökből két romlatlan világú sasszem veti sugártőreit rá.

Ekkor néhány lépést tett előre, 's felkiáltott: ki vagy! De mig tovább folytathatná, egy öles férfiú ragadta meg őt, 's néhány pillanat alatt többen rohanták meg, úgy hogy tökéletesen tehetlen lőn védelmére. E' közben a' begyült rablósereg úgy körülfogta a' különböző csoportozatokat, 's magát olly fenyegető állásba tevé, hogy a' férfiak, épen azért, mivel hölgyeiket, kik összetett kezekkel intették őket nyugalomra, féltették, 's tőlök el is valának rekesztve, nem tudtak Gábor' védelmére sietni.

Ekkor a' zöld palástos férfiú szólt; 's bár hangja kissé fátylozott volt, még mindig elég erővel birt, mindenkitől megértetni:

Nyugalom! senki se mocczanjon, kinek élete kedves! kiáltott; nem erőszakot tenni jöttem ide, ki tisztembe nem avatkozik, ne tartson semmitől! Nekem e' hálátlan gyermekkel van ügyem csak, kit, a' szülőtlen árvát, agg életem' vigaszául neveltem, 's ki azon ember' karjai közé vetette magát, kit e' széles világon egyedül gyűlölök! Igen, bátor serdülő ifjúságot láttam elhunyni rendre családomból, 's ezen e-

gyetlen, águnk' egyik őse' gyilkosának maradekát látom csak élni! Nem e' gonosz fajnak neveltem én a' tiszta Gyerőfi névnek ezen utolsó sarjadékát! — Én Gyerőfi Péter vagyok!

A' meglepetés' egy felkiáltása hangzott a' teremben. Gyerőfi Gábort összekötözték, 's a' jelenvolt vendégek csoportozatonként kitolattak a' teremből; egy oldalszobába letett fegyvereik régen a' rablók' kezei közt voltak.

Midőn a' vendégek' kocsiai fegyveres kiséret közt kihaladtak az udvarból, Gyerőfi Péter egyedűl látta magát embereivel, kik közől többen szövétnekekkel álltak az udvarban, 's ki volt mondva: hogy az ellentállás' első jelére, vagy a' harang' első kondulására lángba borítják a' helységet. Ekkor azon öles férfiúhoz fordult, ki a' lekötözött 's betömött száju Gábor előtt állt összetett karokkal, és szólt: vidd őt, 's tedd azt vele, a' mit parancsoltam! azután azoknak, kik a' most eszmélő Ilona körül álltak, intett.

Egy félóra mulva Gyerőfinek házában tébolygó cselédek szaladgáltak; a' hosszu terített asztalon a' gazdag lakoma párolgott: Gyerőfi Péternek emberei egy tűt sem vittek el a' háztól, 's a' vendégek' ékes kardjai egy halomban hevertek a' lak' csarnokában.

VI.

Minő sötétség terjeng itt előttünk, minő néma rejtek ez? a' szemnek szokni kell, míg e' komor kő ívek, e' keskeny folyosók' falai kétesen tüntetik elő szűk ha-

tárikat. Úgy tetszik, mintha halvány fény, haldokló 's elárnyadott, kezdene most derengeni, 's miként egy szűk sziklacsatornán haladunk át, lépteink tág föld alatti barlangba vezetnek. Ölnyi magasságra gyékény borítja falait 's bozontos darócz szőnyeg fedi alját. Egyszerű tábori nyoszolya, egy könyöklő durván faragott kereszttel, szék, 's asztalka minden butorzata. Egyik oldalán boltozatos ajtó nélküli nyilaton át, lobbangó világ terjed szűk erkélyben, különös anyagból van ez összealkotva, 's egyetlen, zöldes üveggel lemezett ablak hasítja át. Durva kerevet környezi, 's közepén kis csonka oszlop emelkedik, mellyen egyszerű lámpa ég.

Nézzetek ama' szögletbe! Ismeritek-e még Gyerőfi Ilonát, ama' gyöngéd rózsát tavaszi lepleiben, ki vidáman 's boldogan lejtett a' Körös' néma völgyeiben! Hamvas öltöny födi az ifjú tagokat, a' szőke fürtök rendetlenül hevernek vállain, az egykor életet árasztó szem, megtörve bámul maga elébe, 's a' kék erecskékkel hálózott kezek ölében nyugosznak.

Egyedűl! egyedűl! — rebegte a' hölgy: álom tehát az élet, 's tündér képei mint délibáb tünedeznek el. Mióta vagyok itt! A' napok' számát feledtem. Azután a' légbe meresztette szemeit, 's mintegy eszmélet nélkül folytatá: Igen, a' sebesi várban laktam, — azután *ő* jött, *ő* — ó istenem! — és monda: hogy boldog leendek, 's az emberek közé vitt, angyalseregbe; hölgyek közé mint én, kik mosolyogtak rám, és szerettek, 's ölelő karjaik közt tartottak. És voltak férfiak, fényesek, büszkék, deliek, 's fegyver volt

oldalaikon, de *ő* szebb volt mindnyájoknál! Csitt! riadó hangok zúgnak körülem, mintha minden elmosódnék, 's mindezen alakok összefolynának, 's a' hangok' szárnyain kábultan emelkedném ismeretlen országba! — egy magas óra üt —

E' pillanatban Ilona három koppanást hallott az ablakon. Vonásai elmerevültek, úgy tetszett neki, mintha álma' folytatását látná most újra, azután ismeretes hang szólítá a' nevet, mellyről mondá egykor, hogy mióta őt ismeri, minden más nevet feledett.

Ilona az ablak előtt állt. Miként jött oda, mi történt vele, egy jobb életből hangzott-e át őrangyalának szava, ki utána terjeszté szárnyait, hogy őt arany fellegekben vigye Gáborhoz, kit rég halottnak hitt? mit tudta ő! —

Görcsösen ragadták meg karjai az ablakot, egy óriás' ereje szállt bele, széttépte azt, mint gyönge hálót, 's előtte állt a' kedves fő, melly keblén pihent egykor! Ott nézett rá a' két szem, melly először életében szólt hozzá a' szerelem' néma nyelvén, mellyet olly jól értett mégis, 's melly új életet tárt fel előtte. Ő volt, Gyerőfi Gábor, függve, mint álomjelenet a' szédítő mélység fölött, mintha a' vihar tartaná légkarjai közt. A' magas tölgyek' koronáitól bucsuzó vihar egyes csapásokban szakadott át a' vidéken; míg a' hold ezüst borékot szőtt a' kedves jelenet körül, 's a' Körös' fekete árjai kéken töredezve nyögtek a' mélységből fel. Ott lebegett egész világa, 's mintha a' bájos hölgy, ki ifjú vérét érzé fölszállni arczába, börtönét akarná szétrepeszteni, feszítette kar-

jait a' szűk nyilat' falába. Nem szólt, egy hangot ki nem birtak ajkai rebegni; de a' két fő összeolvadt, a' fürtök egymásba folytak, mint arany a' fekete jaspisszal. Hosszú, néma percz után, Ilonának eszmélete kezdett visszatérni, 's miként a' szerelem' üdvét élvezte, úgy annak rettegése ébredett most föl szivében. Az egész jelenet álomnak tetszett előtte. Mi tartja Gábort, a' kétes derületben alig veheté ki; de mielőtt félelmének szavakat adhatna, Gábor kezét tette havas vállára, 's azon a' hangon, mellynek Ilona olly szentűl hitt, melly iránt soha kétség nem emelkedett e' gyermekien ártatlan kedélyben, szólt hirtelen, de határozottan.

Ilkám! tudod-e, miként mondám neked, hogy a' Gyerőfiek' jelszava: *Ha isten velünk, ki ellenünk?* te öt percz múlva mentve vagy. Ne fürkészsz, ne kérdezz! higy és tedd a' mit mondok! Vonulj mélyen hátra ama' tágasb sziklaöbölbe, melly ezen erkély mögött terjed. Meg ne rettenj bár mit hallasz, bár mit látsz! Isten velünk, ki ellenünk? Azután harsányul kiáltott: fel! fel!

Ilona látta, mikép emelkedik Gábor fölfelé, mikép tűnedezik a' kedves alak, míg minden odalett, 's csak a' komor sziklák álltak szemközt, 's a' Körös' zugása harsogott.

* * *

De a' szerelem' hite élt benne, nem fürkészett, és nem félt, és hitt! Azután a' mellékboltozatba sietett, térdére ereszkedett, kezeit fogta össze; égnek emelte

szemeit, mint a' hivő, mikor az emberek elhagyták 's csudát vár istentől.

* * *

Néhány percznyi szünet után tompa recsegést hallott, azután iszonyú csattanást, melly százszorosan harsogott vissza a' sziklák' falairól, porfelleg borította körül; a' lámpa elaludt. A' gyöngéd hölgynek eszméletét szent hite tartotta fenn; de önkénytelen záródtak be szemei.

Egyszerre elnémult minden, 's mikor szemeit felnyitotta, tág rést látott az erkely helyett, a' hold' ezüstjébe fürösztve. Az öröm' 's remény' sikoltása birkozott föl kebléből. Meddig volt így, meddig munkált a' hála' ihlete ifjú keblében, nem tudta; de midőn felkölt, 's a' nyilat fölé intézte lépteit, Gábor' karjai közt találta magát.

* * *

Gyerőfi Gábor nejével öt év mulva a' sebesi várban lakott. Gyerőfi Péter csak halála' óráján bocsátott meg unokájának. A' várkertben százados hárs alatt nyugodt ama' tömör sziklaszelet, mellyet Gábor a' magasról gördített le az erkélyre 's hozatott a' Körös' árjaiból kertjébe. Ama' csuda épitményen az akkor szakadott rés még most is látszik. Mintegy nyolczvan év előtt, midőn a' sebesi vár rég baglyok' 's ölyvek' tanyája lőn, még lehete ama' kövön félig elszáradt hárs alatt e' szavakat olvasni: Ha isten velünk, ki ellenünk?

XIII.

EUDOXIA CSÁSZÁRNÉ.

ÉLETRAJZ *)

IRTA ÉS ELŐADTA A' KISFALUDY-TÁRSASÁGBAN JUN. 15. 1844.

BAJZA JÓZSEF.

A' történetirás száz férfi' életviszonyait ábrázolja körülményesen, míg alig emlékezik egyetlenegy nőről. Hadvezérek' és kormányférfiak', szónokok' és müvészek' nevei ragyognak előnkbe az évrajzokból, mind férfiak; még az emberiség' mocskai is, kik zsarnokokvagy hódítókul véres pályakört futván meg, egész nemzetek' ostorai valának, gyakran a' legkisebb vonásokig körülményesen tüntettetnek ki, míg a' nőről,

---

*) Források: a' byzanti egyházi és világi történetirók, részint egykorúak, részint későbbiek, kik általok még látott, de utóbb elveszett egykorúakat használtak, névszerint: Socrates, Sosomenus, Evagrius, Suidas, Chronicon Alexandrinum, Johannes Malalas, Zonaras, Constantinus Manasses, Glycas, Cedrenus stb. Továbbá: Gibbon, S. J. Baumgartens Welthistorie, és Rotteck (Jacobi' Irisében).

ki talán erkölcspéldány 's nemének dísze volt, alig szól a' történet.

Való ugyan, 's ebben kereshetni főleg okát e' különös tüneménynek, hogy a' férfi' rendeltetése messzehatóbb, hatásköre nagyobb, országos és világtörténetibb, tettei változatosbak, szembeötlőbbek, sokszor szélvészek és villámok a' polgári világ' egén, míg a' női pálya egyszerü, zajtalan, kevesbbé kitünő; mint a' völgy' forrása, mellynek áldáshozó életét csak az eredményben, a' mező' virulásán vehetni észre. De csak a' nemgondolkodó, vagy a' világtörténetekben járatlan előtt nincs tudva, miképen a' női igénytelen életből nagy következmények keltek az emberi nem' sorsának alakulására. Még olly népeknél is, minden időkön át, hol a' nő teljesen jogtalan, 's csak elszigetelve állott a' társaságban, ezen állásának kézzel fogható nagy eredményei voltak. A' természet megbosszúlja eltiprott jogait a' nemzeteken, ha közvetlen nem, később, századok, évezredekre kihatólag. Tanusítja ezt a' nők' ügyét elhanyagoló hajdankor' története, és jelenleg egész napkelet. Cselekvőleg bár, vagy csak szenvedőleg, mindig nagy volt a' nő' befolyása: sok férfidicsőségnek nők voltak eszközei, nem egy borostyánja a' férfihomloknak hölgyek' nem ismert, nem tudott érdeme, 's a' nőnemnek általában közvetve több világtörténeti hatása volt, mint a' mit a' történettudomány egy pár, saját erejénél fogva kitünt, vagy sorstól magasabban helyezett, hölgy' életében emleget.

De véleményem szerint, nemcsak az, mellynek országos, vagy épen világtörténeti eredményét a' tör-

ténetirás kimutatni birja, hanem sokszor olly női élet is, melly rendeltetése' szük körét meg nem haladta, küzdelmei által vonzó, tanulsága által érdekes 's méltó tárgya az életoktató történeti Musa' komoly figyelmének. Mennyi elragadó vonás egy valódi nő' jellemében, 's mennyi erénymagasság gyakran e' parányi körü életben! Akartok látni állhatatosságot a' hűségben, kifáradni nem tudó erőt a' türedelemben, önmegtagadást és szelidséget, megnyugvást a' sors' vészeiben, szentségét a' fogadalomnak, örömkönyeit a' megbocsátásnak? vessetek figyelmet a' valódi nők' házi életére, látni fogtok nem sejtett jeleneteket. Valóban a' történetirás jellemábrázolatinak csaknem legszebb lapjait veszté el az által, hogy a' női igénytelen életet olly aránylag csekély figyelemre méltatá. Hány női pálya tünt le ismeretlenül, mellynek munkálkodása, viszontagságokkali küzdelmei tanulságosabb és kedélygazdagítóbb tárgyai lehettek volna az olvasásnak, mint sok hős' élete, sok hódítási hadzaj, miket a' történetirás olly nagy számmal jegyzett föl.

E' pár eszme, mellyet imént elmondék, nem áll ugyan itt egészen helyén, mert a' nő, kinek életét vázolni akarom, nem igényelhet világtörténeti, vagy csak egy országra kiható befolyást sem, női erényeiről pedig csak általában emlékeznek az egykorúak; 's az ő élete nem az érintettem szempontokból érdekes, hanem mint földi változandóság' feltünő képe, mint jó és balszerencse' játéka vonzó és tanulságos: azonban nem teszek, úgy hiszem, hasztalan dolgot, szót ejtvén a' nőnek történeti fontosságáról, kiemelvén,

habár csak általánosságban is, azon állást, mellyre őt a' természet hítta meg, 's mellytől vad népeknél durva férfi erő, müveltteknél pedig gyakran balfogalmak foszták meg. Nem rendeltetése a' nőnek, hogy a' férfival egy pályát futva versenyezzen, de vannak jogai, mellyeket eltapodni, van szép hivatása, mellyet akadályozni megtorlatlanul nem lehet.

Az ötödik század' első felében, a' ketté vált nagy római birodalom' keleti trónján, a' palotákkal ékes régi Byzantban, a' sok erejű első Theodosiusnak egyik férfiatlan unokája, ifjabb Theodosius ült vala, kivel a' sors megverte volna a' kormánya alatti népeket, ha kiengesztelésül egy szellemdús leány nem áll a' trón mellé, a' vészeket némileg elhárítandó. Apjának, a' gyarló Arcadiusnak halála után rá, mint nyolcz évű gyermekre, maradt a' császári szék, az akkori világ' legelső trónja. Nevelők és gyámok őrködének a' gyermek és a' birodalom felett, hogy amaz ismeretekben gyarapodjék, emennek pedig kormánya azon idő' viharai közt szerencsével vezettessék. Fő befolyással, úgy látszik, ez ügyekre a' derék Anthemius volt: jeles kormányférfi és tapasztalt hadvezér, kinek fejdelme' becsülete és a' nép' boldogsága egyképen szivén feküdtek, kiről Synesius irá: „ő az én 's minden ember' véleménye szerint a' legerényesebb férfi volt mindazok közt, kik valaha országot igazgattak.“ De sem e' férfiu, sem az oktatók nem voltak szerencsések, belőle fejdelmet képezni, ki elődeire, Roma' nagy császáraira, csak távolról is emlékeztetett volna. Állitják ugyan némelly byzanti irók, miképen a' tu-

dományokban nem volt járatlan, 's névszerint a' mathematicai tudományok, különösen a' csillagászathoz értett, fegyvergyakorlott, ügyes nyilazó, jó lovagló volt, de kik illyeket irnak is, más részről általában azt vallják, hogy igen szük körű ész volt, 's a' dolgok' kivitelében tehetetlen, a' minthogy ellenkezőt bizonyító tettét egész országlása' idejéből alig idézhetni, 's így gyanussá válik tehetségei iránti minden kedvező tudósítás. Hogy vallást illető külsőségekben, mellyek' megtanulására kis emlékezeti erő elég, valamint a' szentek' és az eretnekek' történetében — mint némelly irók mondják — lehettek ismeretei, ez valószinű, mert illyesmi mindennapi és igen korszerű volt azon időben, mikor a' vallás' merő szertartási része és külsőségei fontosbaknak tartattak a' bensőknél, 's ezeket a' császároknak, a' vallás' fejeinek, nem volt szabad nem tudni. Minden efféle szertartási ügyekben testvérnénje, Pulcheria volt mestere, kinek kevés észt igénylő tanai iránt meglehetősen fogékonynak bizonyítá magát a' tanítvány. Sosomenus, és több egykorú iró, tudósít, hogy ő oktatta légyen a' császárt, mint viselje magát fejdelmi méltósághoz illőleg bucsújáráskor 's más ünnepélyes alkalomnál; mint öltözködjék, üljön és járjon; hogyan fogja palástját, tartóztassa magát a' nevetéstől; hogyan mutassa arczát most szelidnek, majd rettetőnek; hogyan hallgassa ki illedelemmel a' panaszlókat, bocsássa el szokott hivatalos, semmit sem mondó válaszszal. Kormányügyeibeni egész iskolája, miben szinte Pulcheria volt oktatója, illyféle bölcseségekben állott. Miből kettőt gyaníthatni:

vagy hogy a' testvére' nevében uralkodni vágyó császári hölgy csupán önérdekei szerint hatott rá, vagy felfogván öcscse' gyarlóságát, ollyakban ügyekezett őt gyakorlani, mikkel a' lelketlenséget némileg bepalástolhatni, 's nem kölcsönözhetvén neki szellemet, benső ürességét csillogó mázzal borította be.

Pulcheria maga is tulbuzgó lévén, illyenné idomítá a' császárt. Palotája nem sokat különbözött kolostortól. Reggeli órákban nőtestvéreivel, mind ájtatos nénékkel, istendicsérő hymnusokat olvasott, vagy énekelt; a' hosszasabb bőjti időkön kivül szabályszerűleg minden héten két napot megbőjtölt. Nőkkel és heréltekkel vala szünetlenül körülvéve. Népeket boldogítható magas hivatala' szent perczeit hiú mulatkozásban és haszon nélküli foglalatosságban pazarlotta. Egyedűli cselekvőbb időtöltése, mi őt palotája' falain túl csalá, vadászat volt. Naponkénti szenvedélye, szent tárgyú iratok' másolása, mellyeknél a' betűk' szépségére fordíta legnagyobb, 's mondhatni, rendkivűli figyelmet, 's irásával annyira kitünt, hogy egykorúi „szépiró (kaligraphos) császárnak" neveznék — egyetlen dicséretes tulajdonsága a' több, mint negyven éven át kormányszéken ülő fejdelemnek! — Más részről ellenben rest és tespeteg lelkű; a' nevében kibocsátott okiratokat csaknem mindig olvasatlanul irta alá.*)

*) Nénje egy alkalommal, hogy sikerrel megdorgálhassa őt, egy kötelezvényt iratott vele alá, mellynek erejével Theodosius saját nejét a' császárnét, rabszolgául adta volt el Pulcheriának.

Vakbuzgó és babonákat hivő, de egyébiránt szelid, mértékletes, adakozó, szóval, jó ember volt, ha tudniillik cselekvés' körében, 's különösen olly álláspontón, mellytől milliók' sorsa függ, jó maradhat az, kinek észtehetségei középszerüségen is aluliak. Tudniillik: a' cselekvési pálya észvezette önállást igényel, 's nélküle a' legjobb szív, legtisztább erkölcs öntudatlanul vétek' szörnyűségei közé sodortathatik.

Theodosius húsz éves lőn, 's eljött az idő házasodnia. Szokva lévén mindig mások' tanácsától függni, soha önállólag nem cselekedni, császári nénjét kérte volt meg, hogy e' részben is segedelmére legyen, hölgyet szerezvén számára, kinek nem kellend épen magas származatunak, de szükség szépnek lennie, kivel kecsekben Konstantinápoly' legszebb hölgyei ne mérkőzhessenek.

Pulcheria szivesen vállalá el e' fontos bizományt, mert az neki magának is felette igen érdekében állott. Tudniillik a' gyarló Theodosius' birodalmát Anthemius után e' szűz kezdé kormányozni, 's minden arra mutat, hogy e' fényes hatáskör hizelge nagyravágyásának. E' szerint állása' megtarthatása végett igen kelle vigyáznia, hogy a' császár' oldala mellett olly hölgy álljon, ki Pulcheriától függvén, vagy vele jó viszonyokban lévén, a' császárt tőle el ne idegenítse. Uralkodni szeretés mások felett egyik gyarlósága embernek, 's ez jókora mértékben volt meg Pulcheriában, mind a' mellett, hogy e' hölgy némi kolostorisággal szőtte körül életét, 's nyilvánosan egy papi gyülekezet előtt, a' nép' jelenlétében, istennek örök szű-

zeségi fogadalmat tőn, 's esküjét drága kövekkel kirakott arany táblába vésetve, a' konstantinápolyi nagy templomban őriztette. Palotája az imádság', elvonulás- és lemondásnak volt laka, mellynek szent küszöbét nem léphette át férfi, kivevén gyontatóit, kikben, a' buzgók' hite szerint, egyedűl vala erő a' nőben elfeledni a' nemet. A' történetirók különben magasztalják e' hölgyet, mint a' ki gondolni, 's gondolatot valósítani egyképen ügyes volt, és kormányát bölcsnek mondják, mert valóban, sokakéhoz mérve, szerencsés volt, 's ember sokszor hiszi a' szerencsét bölcseségnek.

Nem kis gondok foglalták el e' szerint a' császári udvart: hölgy kerestetett, ki a' császárnak tessék, 's Pulcheria' követeléseit kielégítse. A' kormányzó nő, kit jobban aggaszta ez ügy, mint magát a' kedélytelen Theodosiust, rendeléseket tőn egész birodalomszerte a' kivánt tulajdonokkal biró leány' keresésére. Paulinus, a' császár' gyermekkori játszótársa, most udvarmestere és mindenben biztosa, tanult jeles ifjú, szinte meg vala bizva e' fontos ügyben.

A' sors úgy akará, hogy épen ez időben a' császári szék' zsámolyánál, pártfogást keresve, egy fiatal görög leány jelent meg, kinek viszonyaival közelebbről kell megismerkednie az olvasónak.

Athenaeben, a' görög müveltség' hajdani fővárosában, nem sokkal előbb azon időnél, mellyben a' fönebb érintettek történtek, egy Leontius nevű görög bölcs élt, ki, tudományokbani nagy jártassága mellett, varázslati mesterségben is avatottnak tartatott.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Ez utóbbi vélemény onnan vehette eredetét, mert Leontius — némelly történetirók Heracliusnak nevezik — mint tudománykedvelő, elvonult életet élt, és hivatalokra, mikre ismeretei igényeket adhatának neki, nem mutata vágyat; mi onnan magyarázható, mert Leontius, ha keresett volna is ez uton előmenetelt, nem remélhetett a' keresztyén vallásnak akkor már trónig emelkedése mellett, ő, ki görög elődei' isteneihez mind végiglen hű maradt.

Három magzatból állott volt az özvegy Leontius' családja, kik közől egy leánygyermek vala apjának szemfénye.*) Athenais, így nevezték a' leányt, testi és szellemi kitünő sajátságokkal megáldott gyermek volt. Apja szíve' minden érzelmeivel csüggött e' gyermekén, 's ő viszont apjában lelte fel ápolóját, oktatóját, követendő példányát. Athenais mindig apja' oldala mellett volt, ennek oktatásait hallgatta, ennek tudomány és tapasztalásérlelte szavaira volt függesztve feszült gyermeki figyelme. Mi csoda, ha illy vezető' karjain a' fogékony elméjű leány' művelődése nagy előmeneteleket tőn! Hitelt érdemlő tudósítások szerint Athenais húsz éves korában nemcsak azon kor' külső müveltségében volt otthonos, hanem jártas komolyabb ismeretekben is, 's a' mennyi bölcsész, a' mennyi költő emelte föl szellemi ereje által Hellas' hajdani dicsőségét, azok' munkáival ő ismeretes volt.

---

*) Glycas három fimagzatról beszél, de neki ellenmond minden többi iró (lásd, Glycae Annales. 201. l. a' velenczei kiadásb.)

Tanult vala e' hölgy, a' nélkül, hogy a' komolyabb tudományok' szárazságában női kedélye' virágai elhervadnának, 's azon észrevétel, miszerint hölgy valódi tudományt csak női kedvessége' árán szerezhet, benne meg volt hazudtolva.

Athenais nem sokára elveszté élte' leghűbb barátját, egyedűli gyámolát, elveszté jó apját. Bátyai jövének és felbonták a' meglehetősen vagyonos *) elhunytnak végintézetét. „Fiaim, így hangzott az, legyenek örököseim, leányomnak pedig száz aranyat hagyok, Athenaist a' szerencse nem hagyhatja el.“

Villámsujtottként merevedett meg Athenais e' hírre. Meg nem foghatá, mint tagadhatta ki apja az örökségből, kit úgy szeretett, ki olly engedelmes leánya volt. De bátyai, nem tekintve testvéri viszonyokra, kifizetvén a' száz aranyat, értésére adák, miként ideje az apai hajlékot elhagynia, melly most kizárólag övék. Ekkor lábaikhoz borult, kiméletért esdekle, panaszolva említé apja' keménységét, könyörge istenekhez, lágyítsák meg testvérei' szivét. Mind hiába; azok nem lágyultanak meg. „Ne irigyeld tőlünk, így szólának fulánkkal, e' csekély vagyont, te szépségben gazdag Athenais, kit a' szerencse nem hagyhat el.“

Anyja' testvérének tanácsára, ki biztató szavai-

---

*) Constantinus Manasses gazdagnak állítja Leontiust, 's elszámlálja az aranyat, ruhákat, épületeket, marhákat, bútorokat, 's egyéb ingót és rabszolgákat, miket fiainak hagyott volt.

val felüdité a' gyámol nélküli árvát, eltökélte magát, Konstantinápolyba utazni, hol egy — apjáról rokon — nénje élt, 's a' hatalmas császár' lábaihoz borulva, vagy törvényekben keresni pártfogást és segélyt, vagy a' császári trónról kegyelmet. Visszatekintve még egyszer az apai hajlékra, hol annyi drága emlékei éltek, mellyektől most talán örökre el kellend szakadnia, eltávozott.

Könnyen átgondolhatni helyzetét a' honából költöző, jóllehet ismeretekben gazdag, de szük élettapasztalású leánynak; képzelhetni aggodalmait, midőn, éltében talán most először, hajóra szállott; midőn a' szülő föld' határait a' távolban eltünni látta, 's magát tova, nem ismert tartomány felé a' tenger' hullámaitól rengetve érezé. Ha szabad volna, a' bizonyítványokhoz kötött történeti ösvényről letérve, a' képzelet' országába andolodnunk, elmondanók Athenais' szívgyötrelmeit, lefestenők való mély búját, mellyek egész súlylyal nehezedének rá, kedélyét egész hosszu útja alatt elborítandók, ha az áldáshozó nagy természet, elragadó szép tüneményeivel gyönyört és csodálatot gerjesztve fogékony lelkében, szórakozást és enyhületet nem ad a' keservekben merengőnek. Útja Athenaetől Byzantig a' görög történetirás' és költészet' nagy emlékezetű helyein, mellyeket ő olvasásból ismert, folyt vala. Kinyílt előtte az aegei gyönyörű szigettenger, látta Olympnak örök hófedte fejét, előtte állottak komoly némaságban Ida-bérczei' alján a' másfél ezer éves Ilium' örök dicsőségű romjai, Homer' egész hős-korával. Átevezett Sestos és Aby-

dos között a' zugó Hellesponton, 's felnyílt előtte a' csendes Propontis' viharkimélt tükre, 's Thracia és Bythinia' felhőtávol ormai jobbra és balra maradozván, lassanként kibontakozának a' messze homályból Byzant' kevély tornyai, palotáinak fedelei, a' circus, a' hyppodrom, a' zeuxippi fürdők stb. De minket Clio' szigorú arcza elint a' görög classicismus' színhelyéről, hol a' költői képzelet' országa virul, azért egyszerűen, adatok' nyomán illik megmondanunk, hogy Athenais Konstantinápolyba megérkezett, nénje' hajlékába szállott, hol segélyt, vigasztalást várt, keresett, remélt.

„Vértagadó igaztalanság, mit veled elkövettek, azért folyamodjál a' trónhoz," így szólt Athenais' nénje, 's elvitte őt a' császári udvarba. Mint mondók, Pulcheria volt ez időben a' kormányon mindenható.

A' szép görög leány már kedves alakjánál fogva feltünt volt a' magas császári hölgynek, de még inkább meg lőn lepetve az által, miket mondott, és a' hogyan mondotta. Beszédét ész és müveltség bélyegzék. Viseletén és szavain erény' önérzetéből kelt méltóság leányi szerénységgel volt vegyülve, 's midőn a' császári hölgy' lábaihoz hullva, esdeklő hangon elhagyott állapotát, gyámtalan ifjúsága' veszélyeit festené, szánakozás és csodálat váltogaták egymást Pulcheria' lelkében, és hirtelen, mint szikra, illy gondolat villant keresztül agyán: Ezen leányt isten küldé hozzá, ő rendelé a' császár' nejéül; senki sem boldogítandja őt úgy, mint ez, ki szelleme és erényei által dísze leend a' trónnak, neki pedig (Pulcheriának), mint jóltevőjének, ki gyámtalanságán könyörülve, porból e-

melendi fényre, vakon engedelmeskedő híve, örökre hálás barátnéja. Azért nyájasan szólva a' térdeplőhöz, fölkelni parancsolá őt, 's jó reménynyel biztatva, más időre titkos szólalkozásra magához kérte.

Theodosius egy kárpit megöl nézte és hallgatta a' szűzet — így volt kicsinálva a' dolog — midőn az más izben a' palotában megjelent. Athenais' szépsége még feltünőbb volt, mint első izben, mert most nem csüggedés mint előbb, hanem remény és öröm sugárzottak szemeiben, 's a' reménytől földerített arczvonások kétszerte szebbek. Pulcheria szándékosan sokat és hosszan szólt vele, hogy a' császár minél több időt nyerjen őt szemlélhetni, kedélyével megismerkedhetni. Paulinus, ki szinte jelen volt a' császárral a' rejtekben, Pulcheria' meghagyásából, tüzelte az ifjú Theodosiusban az érzelmeket a' szép Athenais' meleg magasztalásai által.

A' szerelem hatalmas szenvedély; villanyerővel járja át a' legtespedőbb idegzetűeket is. A' különben aluszékony Theodosiust is nem ismert érzelmekre gyujtá. Varázserővel érezve magát a' görög hölgyhez vonzatni, megvallá nénjének szerelmét 's ohajtását, Athenaist nejéül birhatni.

Athenais, alig hihetve füleinek, öröm- 's meglepetéstől remegve hallá nem hitt, soha nem álmodott szerencséjét. Képzeletében a' legszebb remények keltek: ő, a' gyám nélküli, hontalan árva, császári székbe, a' világ' legnagyobb birodalmának trónjába lépend, végetlen gazdagság közepett gyámoltalanokkal jót tehetend, kedvenczeit, a' tudományokat, ápol-

hatja, védangyala lehet millióknak. Milly lépésre, milly áldozatra nem tökélte volna magát illy áron? De kivántatott is tőle áldozat; meg kellett tudniillik tagadnia eldődei' isteneit, szülőinek hitét, 's a' keresztyén vallásra térni. Atticus konstantinápolyi püspöknek sikerült őt a' keresztyének' egyetlen mindenható istenének imádására birni, 's megkereszteltetvén a' nevezett püspök által, a' szent víz erejével Eudoxia nevet nyert.

Az egybekelés' napja a' konstantinápolyi nép' örömrivalgásai közt ünnepeltetett. A' császárnénak mindenki szerencsét kivánt, minden magasztalá őt, ki valóban azon ritka kivételek közé is számítható, kikről a' hizelgés is igazat monda. Ő valódi és őszinte tiszteletben részesült, mert testi kellem, ész, müveltség, mindenki iránt szives jó akarat, mindent meghódítva maga iránt, vetélkedtek benne az elsőségért. Arczképét számtalan példányban igyekeztek visszaadni a' müvészek, 's kellemei' leirásánál szivesen látunk időzni még komoly egyházi történetirókat is. Történeti bizonyossággal tudjuk, hogy Eudoxiának sugártermete volt, szép orra, szőke hajfürtei, kék szemei, piros ajkai, kellemes járása stb, 's egész alakján és viseletén feltünő kellem és figyelem-lekötő báj. Emberi gyarlóság a' szerencsésben még a' hiányt is tökélynek látja, most legalább nem volt szüksége nagyitani, mert a' mit látott, többnyire valóság volt.

Midőn az athenaei egyszerű leány' trónra emeltetésének híre a' birodalomban elterjedt, megrémülve értették azt Leontius' fiai, és el akarának rejtezni. De

csakhamar remegve kellett engedelmeskedniök a' császári parancsnak, melly őket a' trón elébe Konstantinápolyba idézte. Földig borultanak a' fejdelmi felség' minden ragyogványaitól körülvett császárné előtt, és töredelmes szívvel kegyelmet esdeklének. Eudoxia megölelte őket: „Én nem haragszom rátok, így szóla hozzájok; hogyan haraghatnám, kik szerencsémnek valátok okai, és csak eszközei egy felsőbb hatalomnak? Legyetek boldogok és szeressétek ezentul teljesen kiengesztelődött húgotokat.“ A' kibékülés' örömkönyei áztaták a' testvérek' szemeit, 's míg ők gazdagság és nagy hivatalokban — Genesyus illyr praefectus, Valerius magister lőn *) — mellyekkel a' császári kegy feldiszíté őket, gyakran érzették a' nem érdemlett jutalom' nyomasztó sulyát: húgok, ki roszat jóval fizetett vissza, az öntudat' legédesebb örömeit élvezé.

Alantabbi sorsból magasra emelkedettnek legdrágább jutalma azon öntudat, ha szerencséjét nem ármány, nem embertársai' buktatásával építé, hanem személyes tökélyeinek, egyéni érdemének köszönhette. Ezen öntudat volt Eudoxia' osztályrésze. Ő, úgy hitték milliók, a' halandók' legboldogabbika. Egy világ, mellynek rá voltak függesztve szemei, mint szerencse' különös kedvenczére tekintett. Illy hitben ringatták őt magát is fiatal képzelme' első felhevülései. De ő nagy mélységből igen magas pontra hágott volt, a'

*) Némelly irók Gesius és Aureliusnak nevezik Eudoxia' bátyait.

netovább' pontjára, honnan az örök mozgás' törvényei szerint csak lefelé nyilik út. Körülfogva a' nagy világ' minden fénye-'s pompájától, szeretve, csodálva mindenkitől, szive nem talált megelégülést. Mert azon kis országban, mellyet tenyerünkkel fedhetünk be, mint a' költő mondja, hol az érzelmi viharok' fészke van, kincscsel, pompával, körülragyogványokkal felette ritkán eszközölhetni csendet. Eudoxia nem nyerte el, a' mit remélt. Ő rokon kebelre számolt; szívre, melly megértse, érzelmekre, gondolkodásmódra, mellyek az övéivel egybehangzók legyenek, 's illyeket nem talált. Theodosius a' menyekző után nem sokára visszaesett lelki tespedésébe. Eudoxiának, annyi szellemmel 's női kedélylyel, csakhamar észre kellett vennie, hogy férjében csak árnyát öleli egy valódi férfiúnak, minő felől egykor fiatal képzelmei álmodának.

A' szerelem' anyagi része szellemdús egyéneknél gyenge kötelék a' házasságban. Lélek lelket keres, 's hidegen fordul el a' csupa anyagtól. Így volt Eudoxia férjével. Hogyan szerethette volna ez érzelem e' gondolatüres lelket? Szellemet elfoglaló gazdag eszmecseréről, érzelmek' forró viszonzásáról Theodosiusnál szó sem lehetett. Ő nem vala férfi, öngondolkodó, öncselekvő, független és szilárd, minő a' valódi nőknek férfiban tetszeni szokott. A' császárnénak csak a' legnagyobb szellemi nélkűlözések jutának osztályrészül, anyagi fény' és hideg pompa' ürességei közt, mellyek nem sokára terhesekké váltak neki. Hányszor kellett visszagondolnia fiatal álmaira, 's hányszor

sohajtani az időért, mikor bölcs apja' szellemtápláló körében lelki kéjeket élvezett.

Ezekhez számítandó, hogy a' császarnénak csakhamar észre kellett vennie, miképen Pulcheriávali viszonya sem az, mit ő reménylett. A' két hölgyben némi idegenség támadt egymás iránt. Chrysaphiusnak, a' császár' egyik meghitt heréltjének, sikerült vala a' gyarló Theodosiust egy időre Pulcheriától elidegeníteni, minek következtében a' császári hölgy el is távozott az udvartól, 's nem vőn részt a' kormányban. Azonban Theodosius csakhamar érzette, hogy nénjét teljességgel nem nélkülözheti, 's így visszahivá őt újra a' kormány' ügyeihez. Olvassuk némelly iróknál, hogy Chrysaphiusnak Pulcheria elleni e' fondorkodásában Eudoxia is némi részt vett volna, 's innen származtatják a' két hölgy közti meghasonlást. *) E' tény' valósága azonban kétséges. Különben a' két nő közti viszony emez adat nélkül is lélektanilag magyarázható. Az uralkodni vágyó Pulcheria hihetőleg igen ügyelt, hogy a' császárné a' maga férjére fölötte nagy befolyást ne nyerjen és gyakorolhasson; az önállástalan Theodosiusra nézve pedig nem maradhattak siker nélküliek Pulcheria' ravasz sugalmai. Igen valószínű, hogy ezek' következtében Theodosius' egész gyöngédsége és bánásmódjának neje iránt csak azon határokig volt szabad menni, mellyeket Pulcheria kijelelt, mert a' fönebb mondottakból tudva van, miként a' császár' min-

*) Zonaras nevezetesen e' körülménynek tulajdonítja a' meghasonlást.

den mozdulatát nénje' akarata és szeszélyei kormányozák. Csaknem bizonyosnak tarthatjuk, hogy Pulcheria, a' nő és trónon mindenható, kétszeres hálahódolatot is várt és kivánt attól, kit trónra ő emelt. Az eszes Eudoxiáról föltehetni, hogy mind ezeket észrevevé, 's látta, miként ő csak névnél fogva császárné, 's hogy minden léptei egy gyakorlott ügyességű és hatalmát féltő nő' kém szemeinek ellenőrsége alatt vannak. Lehet, hogy e' nyűgből a' császárné szabadulni akarván, Chrysaphius' ármányainak legalább útat készíte a' császárnál, 's ügyekezett maga is férje' véleményében ellene hatni Pulcheria' szeszélyeinek, jóllehet talán sikeretlenül, nem lévén cselszövényekben olly ügyes, mint a' császári néne. Van nyoma ollyasminek is a' byzanti irókban, miből azt vonhatni ki, hogy Pulcheria kolostorisága' daczára sem fojthatta el neme' gyöngeségét, 's irigységgel látta a' magánál kecseseLb Eudoxiát a' trónon, 's nemével a' féltékenységnek hallgatta most csak őt magasztalni mindenfelül, holott azelőtt minden hizelgési tömjént egyedül ő élvezett volt. Ha pedig épen annak akarnánk hitelt adni, mit Suidas*) a' nestorianusok' bizonyítására mond, hogy Pulcheria a' közönségesen szépnek vallott Paulinus iránt forróbb érdekkel viseltetett, mint ég menyasszonyához illett: akkor ez adat a' két nő közötti egyenetlenségnek olly magyarázó kulcsa, melly fölöslegessé teendi fönebb elősorolt részint körülmények-

*) Suidas 138, 139. lap a' velenczei kiadásb.

ből fejtett, részint irók' szavain épült gyanításainkat, mert semmi sem természetesb ez esetben, mint hogy Pulcheria' női szíve féltékeny gyűlölettel tölt meg Eudoxia ellen, kinek tökélyei iránt a' szép Paulinus is forró tisztelettel viseltetett, 's kit viszont Eudoxia mind hálából, hogy trónra emeltetésének egyik előmozdítója volt, mind tudományos müveltségért becsült, pártolt és gyakori társalgásaira méltatott.

Illy viszonyok közé volt helyezve Eudoxia. Külsőleg fénytől körülragyogva, bensőleg érzelmei mélyen gyászolának, 's a' hatalmas császárné, irigyeltetve ezrektől, titkon legutolsó megelégült jobbágynője' sorsát ohajtá magának. Őt a' házassági kötelék anyává is hagyta lenni; de a' legédesebb és legszentebb indulatok, mikkel a' természet a' női szívet gazdagítá, az anyai érzelmek is, neki meg valának keserítve. Egyetlen leánya, Eudoxia, miután Pulcheria' vezérlése alatt udvaroncznők által neveltetett, igen gyenge, még alig feselő bimbókorában, az ifjú Valentiniánhoz, a' nyugoti birodalom' örököséhez, amaz ismeretes erkölcs és jellem nélküli kéjenczhez, jegyeztetett el. Anyja' kebléről még mint kiskorú elszakasztatván, idegen emberek közé, a' bűnök' fészkébe, egy minden vészektől hányatott udvarhoz vitetett. Az anya soha sem látta többé gyermekét, 's mit felőle a' hír néha hozott is, lelkét csak kínokkal töltötte el.

Gyötrelmeinek közepette ájtatosság és jótékonyság' gyakorlatában, valamint az általa melegen kedvelt és pártolt tudományokban keresett szórakozást, enyhületet és örömet. Helyzete őt képessé tevé kin-

csekkel rendelkezni, mit a' szükségben sinlők', szegények' és sors üldözötteinek gyámolítására használt, 's ezek' hálakönyeiben talált némi örömet és kárpótlékot keserveiért. Emberszeretetét az újon keresztelkedettnek ájtatossága, egészen azon kor' szellemében, kolostorok' és templomok' gazdagításával kapcsolá egybe. A' napnak sok órái szellemi munkálkodásban folytak le. Tanult férfiakkal társalkodott, olvasott, irt. Minthogy ez épen ama' kor volt, mikor az egyházatyák' bibliai bölcsesége a' pogány irodalom' remekeit, mint állítólag kártékonyokat, háttérbe igyekezett tolni, a' császárné, ki Hellas' halhatatlan elmetermékeivel ismeretes volt, iparkodott saját irataiban a' pogány görög hajdan' szellemét a' keresztyénség' tanaival enyhíteni. Socrates, Photius, byzanti irók, dicsérettel emlékeznek néhány versezeteiről; mert Mózses' öt könyvét, Josua' könyveit, a' birákat, Ruthot homeri versnemben dolgozá, szinte így Zakariás' és Dániel' jóslatait. Zonaras emlékezik egy más munkájáról is, mellyet Homerból vett rhapsodiának nevez. Ez nem más, mint Homerból válogatott versek, Krisztus' csodatetteire alkalmazva. Ő írta továbbá sz. Cyprián' legendáját és egy dicsérő versezetet férjének II. Theodosiusnak, vagy helyesebben vezéreinek, a' perzsákon nyert győzedelmeire. „Iratait, így nyilatkozik a' szigorú Gibbon, mellyek egy szolgai és babonás korszak' tetszését megnyerték, a' pártatlan critica' őszintesége sem roszalá."

Azon tanult férfiak közt, kik a' császárné' tudományos foglalkodásaiban részt vőnek, leginkább meg

vala különböztetve Paulinus, magának a' császárnak is biztosa, sok oldalu tanácsadója és barátja. És ezen viszony, melly a' legártatlanabb lehetett, és mint a' körülmények kiáltják, volt is, nagy szerencsétlenségnek lön forrása.

Pulcheriának a' császárné tőr kezde lenni szemeiben, 's ha talán nem épen azon okból is, mit a' nestorianusok hirdetének, a' fentebb elősorolt körülmények' valamellyike miatt eltökélé, hogy e' Paulinussali viszonyt a' császárné' megdöntésére használandja. E' czélra fondor beszédeivel felizgatván az aluszékony császár' lelkét, benne azon indulatot gerjeszté föl, melly, meglehet, maga' keblét marczongolá leginkább: a' féltékenységet.

A' viszonyok' illy módoni alakulása alatt egy kis esemény jöve közbe, melly, a' körülmények' csodálatos egybetalálkozása miatt, Eudoxiát hirtelen vészbe dönté. Egy szegény ember januarius hónapban egy szép 's rendkivüli nagyságú almával kedveskedett a' császárnak, midőn az épen a' templomból haza jőne. A' császár nejének küldé azt. Eudoxia dicsekedve mutatá, mint ritkaságot, Paulinusnak, 's mivel ez azt igen dicséré és csodálta, neki ajándékozá; Paulinus, nem gyanítva, kitől kapta légyen Eudoxia, méltónak vélte, vele a' császárnak kedveskedni. Az alma e' szerint visszakerült a' császár' kezeibe. A' Pulcheria által ingerlett Theodosius, tele féltékenységi gyanúval, mihelyt megláta Paulinus' kezében az almát, felgyuladt a' boszú' indulatától, de magába fojtá érzéseit, 's Paulinus' eltávoztakor azon színlett elfogulatlansággal,

mit Pulcheria' színészeti iskolájában tanult volt, kérdé az épen hozzá belépő Eudoxiát: mit csinált legyen a' küldött almával? Meglepetve a' kérdéstől, 's aggódva, hogy ha valót szóland, balul értethetik a' császártól, és fegyvert nyujtand maga ellen a' különben is csak alkalmat leső Pulcheriának, boldogtalan elhamarkodással azt válaszolá, hogy az almát megette volt. Erre a' császár ünnepélyesen ismétlé a' kérdést, és felszólítá Eudoxiát, hogy szavai' igazlására, esküdjék meg a' császár' életére. Mit tehetett a' szerencsétlen nő? vagy hazudságra kellett megesküdnie, vagy, miután ama' boldogtalan szót kiszalasztá ajkain, a' valónak őszinte meggyónása által magára becstelen gyanút hárítani, és a' vétlen Paulinusra a' féltékeny császár' mennykövét. Idő nem volt hosszabbi fontolgatásra. Eudoxiát elhagyta eszmélete; ő megesküvék, elkábulva e' nehéz percz' súlya alatt, megesküvék botorul, az ijedség' remegő hangján, az elébe tartott feszületnél, a' császár' életére, hogy a' mit monda, igaz. Ekkor a' császár elővevé az elrejtett almát és nejének szeme elébe tartá, ki mint villámsújtott állott előtte, egyszerre átlátva bal szerencséje' egész nagyságát. Theodosius magára hagyva az elaléltat, siete nénjéhez, meghallani annak e' történet feletti ítéletét. *)

Eudoxiának nem kell vala megesküdnie, sőt már

*) Így beszélik ez eseményt régibb irók, u. m. Constantinus Manasses, Glycas, Zonaras, Nicephorus, Codinus, Malalas, és a' Chronicon Alexandrinum. Az újabb kori Gibbon költeménynek tartja.

előbb nem kelle a' valónál egyebet mondani: így fog ez esemény felől hihetőleg mindenki, és tagadhatlanul helyesen, ítélni. De ítélni helyesen nyugalmas álláspontból, és cselekedni helyesen a' szenvedély' ostromló viharai közt, két igen különböző dolog. Az ember sokszor nehéz körülmények közé jut, hol a' vészből menekednie csak rendkivüli lélekéberség által lehet. Hányszor kisértetik meg az erény, ész, kitétetve véletlenség által olly elválasztó pontra, hol nem az a' feladat, hogy a' lehető legjobb, vagy csak jó eszközt is válaszsza, hanem hogy kisebb rosz által elháríthassa a' legnagyobbat, és ha nem volt elég sebes megfontolásu a' választásban, ha épen azon csalit fölébe hágott, hol a' bűn' kigyója fészkel: lehet-e föltétlenül kárhozatra méltónak ítélni? Nem szánakodást érdemel-e inkább, hogysem korholást, ki jót akarva, tévedésből vétekbe keverte magát. Csak az, ki nehéz viszonyok közt soha sem állott, vagy ki a' körülményeket számítani nem akarja, birál föltétlen szigorral. Eudoxia' tette helyeselhető ugyan soha nem lesz, de a' beszámítást enyhítendi reá nézve azon körülmény, hogy nem valót szólva, házassági csendet akart csz közleni, és ha az erkölcsi szigor tiltandja is őt kimentenünk, emberi érzetünk nem tiltandja szánni őt, az emberi gyarlóságból elbotlottat.

Gondolhatni, hogy Pulcheria' ítélete ez esemény fölött nem volt kiméletes, vagy talán épen elnéző. Eudoxia' hűtlensége bizonyosnak tartatott, valamint Paulinus' árulása is. Mindkettő' vétke iszonyúnak ítél-

tetett, egyfelül szertelen hálátlanságnak, másról a' császári felség mély megsértésének.

'S íme e' kis életrajz is tanuságot ad, micsoda természetű azon emberi jóság és szelidség, mellyet a' sors, önállás és keresztülható itélet' segedelmeitől nem támogatva, cselekvés' pályájára helyez. Theodosius, kinek aluszékony lelkében semmi sem volt képes egy kis erélyt, vagy szilárdságot ébreszteni, ki ellenségei daczát, magoknak Atila' követeinek sértő, gúnyos szavait és viseletét gyáva türödelemmel tudta hallgatni, most egészen felbőszíté Pulcheria' ingerlése. Belső vihartól érzette lelkét felháborítva, mellynek nem birt ura lenni. A' vétlen Paulinust, ura' hű szolgáját, biztosát, ifjúkora óta barátját, a' szelid jó fejedelem, minden előleges kihallgatás, minden törvényes vizsgálat nélkül halálra hurczoltatva, bakóval végeztette ki. *) Eudoxia külszínleg kiméltetett, talán a' császári felség iránti tekintetből, vagy egy vég csilláma miatt férje iránti egykori szerelmének. De ki kétli, hogy a' császárnénak kedvesebb leendett a' halál e' kiméletnél, melly el nem vehette tőle annak

*) Codinus (De orig. Constant. 44. lapon a' velenczei kiadásb.) azt irja, hogy csak megtámadtatott Paulinus, de nem öletett meg, míg Kozma és Demjén szentek' templomát föl nem épité, 's hogy a' császár ekkor a' gyilkos megtámadókat színleg megbüntetni is igérte. Fölépülvén azonban a' templom, Paulinus' feje leüttetett. De e' körülményről tudtomra semmi más iró nem emlékezik.

tudatát, hogy női hirének egyik legkényesebb lapja van beszennyezve, hogy egy nemes élet' meggyilkoltatásának, ámbár vétlenül, ő oka. És ezen időponttól fogva mind férje', mind Pulcheria' részéről olly sértő hidegséget, olly bántó mellőztetést tapasztalt, hogy a' császári palotábani jelenléte egészen elviselhetetlenné kezdett válni, és nem sokára férjénél kegyelemért esdekle, a' szent földre költözhetni, élte' további napjait, mellyeknek olly kevés becsök volt előtte, ott töltendő.

A' császár, vagy inkább ennek nénje, nem monda ellent kivánatának, és ő eltávozott az udvartól. Egy ízben tett volt már zarándoklást Jeruzsálembe, akkor még császári felsége' egész fényében. Antiochián ment volt akkor keresztül, hol a' tanács' és nép' jelenlétében, drága kövekkel kirakott arany trónról beszédet tarta. A' város' előkelőit és a' szükségben sinlő polgárokat nagy pénzöszveggel ajándékozta meg. A' város a' császárné' tiszteletére két szobrot állíta, egyiket rézből a' museumban, másikat aranyból a' tanácsházban. Jeruzsálemben Juvenalis püspök' kezeibe nagy mennyiségű pénzt tett le, hogy a' szegények közt osztassék el, és egy drága kövekkel kirakott feszületet adott. A' püspök viszont sz. István első martyr' jobb kezével ajándékozta meg a' császárnét. Mindezen helyeken élt még most is szelidsége', ájtatossága és szívjóságának emléke. Azért útja diadalmenethez hasonlíta, mi neki sokkal kedvesebb lehetett most, mint amaz egykori, mert a' szív' önké-

nyes hódolata volt egy többé semmi hatalommal nem biró, hanem fényéből lebukott császárnénak.

Ő megtelepedett a' szent városban, azon keresztyéni eltökéléssel, hogy elfelejtendi a' hiú nagyság' és világi ragyogás' minden gyönyöreit, megvigasztalódik egy becs nélküli férj' elvesztésén, kiengesztelődik mindenkivel, ki neki, a' vétlennek, ellensége volt, 's megbocsátand annak, ki őt porból a' legmagasabb fényre emelvén, ismét poriglan buktatá, megbocsátand Pulcheriának, 's kibékül az üdvözítő sírján a' vele kegyetlen játékot üzött sorssal. De Pulcheria, ki mindig mint valamelly kikerülhetetlen hatalom állott a' császárné' pályája fölött, gyülöletet és üldözést táplált iránta szivében, mindvégiglen.

A' kiséretben, melly a' császárnét Jeruzsálembe követte, Severus nevű pap volt és János diaconus. A' császárné ismerte hűségöket, bizodalmára és barátságára méltatva a' két jámbor férfiút, sok szivességeket bizonyíta irántok, és hozzájok némi ragaszkodással volt, mint ollyakhoz, kik baráti maradtak a' szerencsétlenségben. Még ezen ártatlanoknak is lakolniok kelle, hogy a' császári kegyből kiesettnek gyámolai, vigasztalói levének. Pulcheria ellenök is fel tudta ingerelni öcscse' féltékeny gyanúját, és Saturnius, a' császári testőrség' grófja, e' két férfiú' kivégeztetésével bizaték meg. Ő megjelent Jeruzsálemben, mint bakója a' kiengesztelhetlen boszúnak, 's a' rábizott parancsot olly vadul teljesíté, hogy Eudoxiának saját szemeivel kelle látnia hívei' elvérzését. Ezen iszonyú jelenetnél olly mértékben gerjedett föl lelkében

a' harag, hogy nem mérsékelhetvén magát, Saturniust egy szolgája által leszuratta. Végnélküli ingerlésekre maga a' szelidség is kivetkőzik galamb természetéből. Ez állapot, miszerint senki sem maradhatott bántatlanul, ki Eudoxia' híve volt, és ezen örök gázolás női becsületén, elviselhetlen leve a' császárnénak annyira, hogy végtére így vett önmaga tilalmas elégtételt.

A' császári udvarnál Saturniusnak megöletése felségsértésnek nézetett. Azért Eudoxia minden császári díszjelektől megfosztatván, kisérete, melly udvarát képezé, visszahivatott, 's ő egészen magányos személy' állásába tételték. — A' volt császárné a' viszontagságok' iskolájában a' dolgok' becse iránt valódibb fogalmat nyert vala, hogysem e' nagy változandóságon megnyugodni ne birna, 's ez tanusítja, hogy ő a' nem közönséges lelkek' egyike volt. Örömmel vonult a' magány' rejtekébe, hol őt semmi vész nem látszott fenyegetni. Sokszor állíták ugyan elébe képzelmei méltatlanul kiszenvedett barátjainak árnyait, de az idő megenyhíti a' szív' legmélyebb sérveit is, és Eudoxia békén élte volna le utolsó éveit, ha rá még egy súlyos csapás nem vár. Egyetlen leánya tudniillik, azekkor már elhunyt Valentinián' özvegye, elhurczoltatván Genserich vandal király által Rómából, a' messze Carthagóban mint fogoly sínlett, a' nélkül, hogy rajta anyja segíthetne. Semmi sem volt a' földi létben többé, hová Eudoxia vigasztalásért reménynyel tekinthetett volna, azért a' hitnek biztatásaihoz ragaszkodott, 's égre függeszté ájtatos figyelmét. Sok évei folytak el tel-

jes elzárkozásban a' világi zajoktól, tisztelve Jeruzsálem' egyházi tanult férfiaitól, szeretve a' néptől. Kedélyében a' vallásos hangulat vön túlnyomó erőt. Mivel jókora mennyiségű vagyonnal birt, mellynek élvezésétől nem fosztá meg az udvar, templomok' és kolostorok' épitésével hitt és ügyekezett jót tehetni. Feldiszíté a' szent várost, kijavíttatá falait, mellyek több helyeken le voltanak omladozva. Nem messze Jeruzsálemtől sz. István martyr' tiszteletére templomot építtetett, hol később, 460-ik évben, tetemei díszes sírboltba temettetének. Ő túlélte volt Theodosiust és Pulcheriát. Férjét meggyászolá, Pulcheriának pedig megbocsáta, 's midőn halála elkövetkeznék, vég órájában — hol a' síron túli életet hivők' minden ál orczái lehullanak — ünnepélyesen megesküvék, hogy azon bűntől, mellyel ő és Paulinus vádoltatának, mindketten ártatlanok. *) Lelke a' megnyugvás' azon derültségével szállott el, mellyel a' tiszta öntudat jutalmazza a' jókat, 's kik a' nemes haldoklónak ágyát körülveszik, az élőket, kibékítve a' földi sors' nehéz kisértéseivel, megerősíti az erény' becsülésében.

---

*) A' történetirók általában magasztalják e' nőt. Cassiodorus különösen kiemeli mint minden nők között a' „legvallásosb és jelesbet."

XIV.

AESOP.

KÖLTŐI BESZÉLY

SZABÓ ISTVÁNTÓL.

Embercsoport áll szirttető felett,
Kővel balában érző szív helyett.
Oh nem: középen egy derült alak,
A' többi vagy tigris vagy népsalak!
Távolka fénylik mint szép korona
Apollon áldomásos temploma.
A' zöld mező alattok messze jár,
Felettök a' magas menny' boltja tár;
Előre hátra, jobbra balra mind
Pokolfenék, hová a' szem tekint.
Intettek a' templomnak papjai,
És a' sekrestye' egyházfiai
Görcsös kezekkel megragadva ott
Mérik le a' szikláról a' rabot.
A' rab kért immár tőlök életet;
De mert pogányoktól nem nyerhetett,
Szót kért; 's midőn szabad lett szólnia,
Mondá középre a' halál' fia:

„Ha nincs irántam szíve senkinek,
Halljunk bucsúszót, népe Delphinek!
Én életem' hátulsó ajtaját
Koránsem sírdogálva lépem át.
Mert bárha ollyan ábrázat jutott,
Mellytől kivált a' szép világ futott,
És szolgajárom méretett reám,
Még sem nyilik méltó panaszra szám.
Tudnillik' életem' kelyhébe több
Öröm vegyült számomra, mint bucsöpp.
Ők, a' mindenhatalmu istenek,
Engem halandót úgy szerettenek,
Hogy termetért értelmet adtanak,
Mi a' választottak' jutalma csak.
A' józan ész elég lett volna már;
De nincs az istenáldásban határ:
Az ég jobban megáldott kedvesét,
Adván eszemhez egy rövid mesét.
Így míg Apollonnak szent Delphiben
Jóslása volt világ' közepiben,
Addig nekem vidor mesém vala,
Pótolni a' szép embert általa.
Én tudtam a' szépet jót érzeni,
'S létem' magas czélját megfejteni.
Csak egy hiányzott még, de mit nekem
Megmutatott két jó szövétnekem.
A' kit szabaddá tett ész és mese,
Nem voltam én az égnek kedvese?
Így életem' hátulsó ajtaját
Koránsem sírdogálva lépem át.

De bár torzulnak rám ez arczszinek,
Halljunk tovább szót, népe Delphinek!

Nem értem én semmit gazdám előtt,
Ki mindig a' város' gőzébe főtt;
'S parlagra küldött, hol kapós levék;
Mig testemet tőzsérek megvevék.
Tőzsér marháival vásárra vitt;
'S piaczon állítván ki áruit,
Sok pénzt csinált egyéb cselédivel;
De én arczom miatt nem keltem el.
És jött egy úr, bölcs Xanthos volt neve;
Ez a' tőzsértől olcsón megveve;
Kinél isten megmondhatója csak,
Hátpúpommal mit nem csináltanak.
De életem' hátulsó ajtaját
Azért nem sírdogálva lépem át.
Tanú felettem a' borútlan ég,
Hogy e' háznál legtöbbet szenvedék.
Xanthos gazdának büszke hölgye volt,
Kinek ha bölcs urunk is meghajolt,
Járt a' rabszolgának sok ne-mulass,
Belébe légebéd, lábára vas.
De mennél inkább rám nehezedett
A' szolgasors, annál jobb vége lett.
Krősos, kinek pénzt hordott a' patak,
Babért arattak a' vitéz hadak,
Ez karddal ment Samost hódítni meg.
Midőn Xanthos házastul ott remeg,

Én üdvözzé tevém a' nemzetet:
És a' nemzet szabaddá engemet.

'S bár nincs irántam szíve senkinek,
Halljunk bucsúszót, népe Delphinek!

Azóta mindenütt kedves barát,
Megjártam a' királyok' udvarát.
'S hol csillagot néz a' bölcsek szeme,
És öklel a' gulyáknak egy neme,
Itt mindenütt olly kedves voltam én,
Hogy úr király hordozna tenyerén.
Mert mikkel ők egymást kisértgeték,
Minden talányt könnyen megfejtheték.
Így a' ki mellett én álltam vala,
Ezé maradt az ész' diadala;
'S amaz miénket nem fejthetve meg,
Adózott, mint a' vesztes hadsereg.
Ki fogja még ezentul mondani,
Hogy Aesop egy jöttment sehonnai?
Magam sem tudhatom hol származám,
De a' helyett egész világ hazám.
'S ím hogy magamnak a' vidor mesék
Által hozzátok is utat nyesék,
Oh Delphi' népe, titeket velek
Gyilkos haragra ingereltelek.
Pedig miként a' nap tisztán ragyog,
Ég föld előtt olly ártatlan vagyok.
Apollon engem! én el nem lopám
Szent serlegét, de felbőszülve rám

Ti loptátok poggyászaimhoz azt,
'S kajánul tesztek ellenem panaszt.
De életem' hátulsó ajtaját
Egy könnyel sem nedvezve lépem át.
Hogyhogy? ki élni önkényt nem kiván,
Mit árthat annak a' gyilkos zsivány?
És mert sokáig ostromoltalak,
Azonban észre nem hozhattalak;
Ezentul, oh kegyetlen barbarok,
Én tőletek semmit sem akarok;
Azt is csodálom, hogy hallgattatok
Eddig szavamra, medve fajzatok!

Csak egy mesét még, népe Delphinek!
Sem ártót sem használót senkinek.

Paraszt ember fővárosát, noha
Szomszédban élt, nem látván még soha,
Két szamarat szekerkéjébe fog,
Míg ő magában ott fen andalog,
Szekerkéjét a' máskor lomha pár
Egy nyaktörő homlokra vitte már.
'S „oh istenem! — szólt hogy felébredett —
Mivel bántottalak meg tégedet?
Ha elvesznem szent tetszésed vala,
Mért illy hitvány páráknak általa?"
Én is csak azt az egyet fájlalom,
Hogy gyáva néptől kell megromlanom.
De bárha érdemelnéd, Delphi' vak
Pribékje, meg nem átkozandalak;

Csak áldást sem kívánhatok reád
Attól, kit áldásért ajkad kiált;
Mert nem lehet hogy a' nagy istenek
Gyilkos csoportot meg ne verjenek.
'S hadd jósolok: ki már halál' fia,
Annak valót lehet jósolnia:
Az isten, a' ki nálatok lakott,
'S másoknak üdvet, nektek fényt adott,
Apollon elhagy árván títeket,
Megútálván apát és gyermeket:
Hogy a' kit ő kegyekkel álda meg,
Ti nemcsak el nem szenvedhettetek,
De szentséges lakához illy közel
Vesztettetek, gyilkos kalózok, el.
Éntőlem a' kegyelmes istenek
Vesztemben is tisztelve légyenek.
Ők életem' hátulsó ajtaját
Engem nyugodtan hagynak lépni át.
És most, dicső nap a' fejem felett,
Örök bucsú! örök bucsú veled!"
A' búcsuszók méglen hangoztanak,
Midőn száz torkok ordítottanak:
„Le a' pupossal!" ... 'S mig szólék, alant
Egy nesz van ... mint midőn ember zuhant. ..
És Delphi' népe közt a' vad dühből
Kaczajnak olvadt nyers hulláma föl.

Delphit romokba sűlyesztette rég
A' rajta elforgott időkerék;
'S népének a' történet' fényinél
Csak gyávasága és vérbűne él.
De a' mesélő, kit megöltek ott,
Azóta szebb napokra támadott.
Ő a' népek között mindenhol él;
'S midőn a' rókáról egyet mesél,
Nő 's férfi hallgatója tűkörül
Forgatja zöld 's nem zöld asztal körül;
'S midőn szeméből némicskét törűl,
Tisztább látásnak örvend és örűl. —
A' szirt pedig, mint Aesop' sírköve
Azóta hírben roppantat növe.

XV.

BUCSÚM IRÓTÁRSAIMTÓL.

1844. NOVEMBERBEN

MIDŐN A' KISFALUDY-TÁRSASÁG TŐLEM MUNKÁT KIVÁNT.

KIS JÁNOSTÓL.

Nem kelek én többé veletek pályára, barátim,
Engemet a' vénség' durva bilincse nyügöz.
A' ragyogó czélhoz, míg birtak lábaim, én is
Futni serénykedtem főbb jelesekkel elegy.
Nemzetemet dobogó szívvel lángolva szeretvén
'S látván, hogy vakság' éji homálya födé;
Ész' fáklyájával hon' földén gyújtni világot
'S terjesztgetni dicső fényt igyekeztem egén.
Bízva sikert vártam; hazudott a' csalfa reménység,
Minden lépten gát' torlata vára reám,
'S gazságok 's babonák nőttön nőtt hydrafejekkel
Védni sötétséget mérgesen álltak elő.
Illy dühös ellenség' számos legióju hadával
Nem volt győzőleg küzdni hatályos erőm;
'S fájdalom, e' harczom' közepén a' vívni törekvő
Kardot kénytelenül dugni hüvelybe kezem.

Ám de ti, kiknek az ég fiatal szív 's férfias ért kor'
Éviben égi tüzet biztos erővel adott,
Kezdett háborumat diadalra segítni hivottak,
Megteszitek, mihez én gyenge segélyü valék.
Melly jobb csillagzat mosolyog kedvezve reátok,
Mint a' mellynek az én éltem alatta vala!
Nézzétek, kis időn mint nőtt nagy számra seregtek,
Hány bajnok készül vívni ki hősi nevet,
Melly gyönyörűn támad derülés a' hosszu borúra,
'S mint vágy szebb alakot venni magára hazánk!
Boldogok! ömaga hív, a' legszebb fényü dicsőség,
Temploma nyiltan vár, utja simítva vagyon!
Menjetek, elhagyván a' pórnép' gyáva csoportját,
Díjt ott nyerni, hol azt osztja magasztos erény;
Menjetek a' sok díszkoszorúkkal annak elébe,
Mellyért leghőbb láng égeti kebleteket.
Szép anyanyelvünket szigorú 's lankadni tudatlan
Gonddal emeljétek szebb ideálja felé;
'S díszítsetek örök remekekkel, mellyeket ízlés
Számíthasson irók' ritka csudái közé.
Oktassátok az észt bölcs vizsgálásra, hogy illőn
Tudjon igazságot kémleni rejtekiben,
'S minden szentet, jót, 's szépet tisztítni salaktól,
'S gyújtni becsök' buzgó tiszteletére szivet.
Éles szemmel idők' évkönyvibe nézve, vegyétek
Észre, hol ész vagy szív szerze hibázva veszélyt;
'S szóljatok, a' mocskot mint kell letörölni nemünkről,
Melly még rajta maradt, rút henyesége miatt,
A' természet időfogytig bámulva csudálást
Érdemlő müveit, sürge buvári, soha

Nézni ne szűnjetek, és hálával tőle tanúlni,
Mint kell éltünknek szabni tökélyes irányt,
Mint euclidesi tan' mesterségével emelni
Fényre 's erőre silány nemzeti társulatot,
'S műipar' útmutatása szerint gyors munkavarázszsal
Sok kényelmekhez hozni sok újat elő.
A' törvény-szövevényt tegye fejtegetéstek okosság'
Kedves tárgyává, 's a' labyrinthba fonált
Adjatok a' pörösök' 's bírák' számára vezérül,
Szent joga' tárgyához hogy kiki leljen utat,
'S egymást egyesek és népek szeretettel ölelve
Bel 's kül békében lássanak üdvös időt;
És ha dühét Marsnak zabolázni lehetlen örökre,
Emberi vér' özönét ontni parancsra ha kell,
Adjatok intést e' gyászmesterséget üzőknek
Mint kell kímélést összecsatolni vele.
Szent szándéktokban mindnyájan tiszta barátság'
Kapcsával fűzvék szüntelenűl legyetek,
'S ország' kormányát tisztelve, karöltve honunknak
Atyjaival czéltok csak haza' haszna legyen.
E' közös édes anyánk buzdítson lelkesedésre
Mindent tenni, mivel szebb virulásra jutand;
Hogy valamerre kelet, dél, éjszak 's terjed enyészet,
Tisztelet' és szeretet' nyelve jelelje nevét.
Én a' nézők közt, míg éltem' mécse világol,
Tapsolok érdemitek' szép diadalmi fölött,
'S boldog elődinkhez ha halál majd elhiv, azoknak
Versenytek' sikerét, lelkesen emlegetem,
És e' drága hazát mikor el kell hagynom örökre,
Megviszem ősinknek felviradása' hirét.

XVI.

HYMNUS

VÖRÖSMARTY MIHÁLYTÓL.

Isten segíts! királyok' istene!
Emeld fel hozzád a' király' szivét,
Értelme légyen mint napod' szeme,
Hogy végig lássa roppant helyzetét,
Hogy a' ki fényben milliók felett van,
Legyen dicsőbb erényben, hatalomban.

Isten segíts! népeknek istene!
Tedd jóra munkássá e' nemzetet,
Hogy a' mihez fog óriás keze,
Végére hajtson minden kezdetet.
Add, hogy mit emberész és kéz kivihat,
Ne várja mástól mint szerencsedíjat.

Isten segíts! országok' istene!
Ruházd fel áldásoddal e' hazát,
Hogy mint az őskor' boldog édene
Dúsan virítson bérczen síkon át,

És míg a' hűk' keblén örömben élnek,
Pallost mutasson fondor ellenének.

Isten segíts, szabadság' istene!
Add, hogy megértsük e' nagy szózatot,
Adj csüggedetlen szívet is vele,
Hogy tűrni tudjuk, mint szent közjogot:
Tiszteljük azt a' törvény' ércz szavában,
'S ha víni kell, a' vérnek bíborában.

Mindenható egyesség' istene!
Ki össze tartod a' világokat!
Engedd, hogy bármi sorsnak ellene
Vezessen e g y nemes 's nagy gondolat,
Hogy nemzetünknek mindenik nyomára
Ragyogjon emberméltóság' sugára.

XVII.

PÁRVONAL HOMER ÉS VIRGIL KÖZÖTT

PÉCZELY JÓZSEFTŐL.

Fiatal elmék', ízlés, 's itélő-tehetség' együtt formálására nincs tanúlmány sem épűletesb, sem lelket gyönyörködtetőbb, mint egy egy remekműnek minél többször elővett, 's addig folytatott gondos vizsgálata, míg tökélyeivel, hiányaival, fény- és árnyékoldalaival, egészben és részeiben, teljesen megismerkedtünk. Ha még több ugyanazon szakba, nembe tartozó jelesek' hasonló műveit párvonalba is teszszük, egymással összevetjük: annyival nagyobb a' nyereség, több, teljesb, mind a' tanulság, mind az éldelet. Illy kettős szolgálatot vélünk a' régiség', kivált fiatal, szeretőinek teendeni, midőn a' régi tudós világ' két legdicsőitettebb hősét, a' hősköltemény' minden idők népek csudálta legnagyobb mesterét egymással egybevetjük, elfogúltság, előitélet, 's mire semmi okunk, pártérdek, harag és kedvezés nélkül.

Milly nagy tiszteletben tartatott már a' régiektől mind Homer, mind Virgil, felesleges említenünk. Ki

nem tudja: hogy városok versenygtek Homer' nálok születése' dicsősége felett? 's hogy hazája, Görögország, épen mint felette őrködő isteneit, szobrokkal, templomokkal tisztelé, ki által halhatatlan lett maga, halhatatlan nagy fiának emlékét? 's hogy Virgilt már életében csaknem isteníté nemzete, a' büszke romai? Hogy, hallgatva egyebekről, színházban egykor — midőn épen versei olvastatnának — megjelentekor, mint császárjainak, 's csupán ezeknek, felállt a' magános, az egyszerű, semmi világi fénytől nem környezett, csupán teremtő elméje' míveiben nagy, férfiúnak tiszteletére az egész öszvesereglett színi közönség.

Említsem-e ehhez: hogy, kinél az egész régiség valamint hadban nagyobbat, úgy szellemi míveltségben felsőbbet fejedelmei közől senkit elő nem mutathat, Nagy Sándor soha táborozásaiban nem hagyta el Homert, 's azt rendesen, mint legféltőbb kincsét, azon ára-megszabhatatlan drága kövekkel kirakott szekrénykében tartogatta, melly perzsa-királyi ragadományainak egyik legszebbike, egyszersmind nyert fényes diadalainak is dicső emléke, tehát nem egy tekintetben méltán igen becses volt előtte? Említsem-e, hogy a' tudósok' 's tudományok' legbuzgóbb barátja, becsülője, korának, melly róla nevezteték, dísze, Augustus, szoros barátságban élt Virgillel, versei' olvasásában különös kedvet, gyönyörűséget találá, 's midőn véletlen haláltól meglepett szerzőjök azoknak egy részét, az Aeneist, úgy, mint ohajtá, be nem végezhetvén, holta után megégettetni rendelte volna,

mintsem megengedje, hogy isteni míve lángok' martalékja legyen, örökre enyészszen, készebb volt — 's ezt egy általa szeretett, tisztelt férfiú' irányában — a' szentnek lenni kellő végrendelet' megrontása' nehéz vádját, a' jelen és jövő kor előtt, magára venni?

De talán a' hívatásoknál fogva tudósok, műértők, kevésbbé szenvedélyes tisztelői a' nagy költő párnak? Halljuk sok helyett csak egynek, az éles elméje, mívelt ízlése, alapos tudománya által az ó kor' minden műbiráinak kétségkívül felette álló Quintiliánnak itéletét felőlök. Homerről, miután dicséretekkel halmozá, mennyivel senkit mást, így végzi szavait: „irói tökélyeit nem utánozni, mi lehetetlen, de csak ésszel fölérni is, nagy elme kívántatik hozzá.“ 'S mint itél Virgilről? „Minden görög, és latin költők közt — mond elébb — Homerhoz legközelebb jár Virgil, úgy azonban, hogy közelebb jár az elsőhöz, mint a' harmadikhoz.“ Tovább menve, gond', szorgalom', megválasztás', míve' egyenlősége' tekintetében Virgilt felébe emelni nem kételkedik Homernak. Tehát utóbb is bizonytalanságban hagyja az olvasót, eldöntetlen a' kérdést: mellyiket illeti a' két nagy költő közől az elsőség?

Az újabb időkben mint példányok állíttattak fel a' hőskölteményben mindketten; legnagyobb része azonban a' tudósoknak eleitől fogva hajlandó volt Homernak inkább, mint Virgilnek adni az elsőséget. 'S ez igen természetes; mert a' görög költőnek vannak egyes fényoldalai, első tekintetre feltünők, ragyogóbbak, mint Virgilnek, vagy bár kinek másnak, ho-

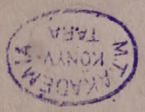

vá számláljuk főkép a' versirás- 's előadásbani elsőségeit: de ki igazságos akar lenni, egészben, összefüggésben kell a' két nagy költőnek műveit — tekintettel nem csak a' ragyogó külsőre, de a' rejtettebb belbecsre is, tekintettel kitűzött, elért, vagy elvétett czéljokra — vizsgálnia; egészen, mint cselekednék egy pompás nagy épület' megitélésében, mellynek messze kitündöklő büszke homlokzata, sugár magas oszlopai, izlésteljes külczifrái előtt sem fogna bizonyosan szemet húnyni, de fő becsét, ha műértő, még sem ezektől, hanem egész alakjától, szerkezetétől, czélnak meg- vagy nem felelő belső elrendezésétől, az egésznek a' részekhez, 's ezeknek ismét egymáshozi aránya, egybehangzása, erős, vagy gyenge alkatától függesztené fel. Hasonlóan, ha egy nagyszerű festeményről kellene ítéletet hoznia, nem fogná magát bizonyosan elfoglaltatni engedni a' szemet első tekintetre megragadó bár melly ragyogó színezet, természet[1] hűség, vagy követés által, hanem a' festészet' több kellékeire is, mint rajz, összerakás, vagy szerkesztés, világos, sötét, ideál, figyelmezni, 's mindezekből, együtt véve, fogna a' mű' becse felett ítélni.

Illy vizsgálat, taglalat, czélja jelen párvonalunknak; 's hogy abban, menten minden önkénytől, bizonyos rendet, törvényt szabjunk előnkbe, a' hőskölteménynek az olly éles eszű, mint páratlan tudományú Aristoteles által felállított fő kellékeit fogjuk szemünk előtt tartani.

Mindeneknek előtte előre bocsátjuk: hogy mi a' két nagy iró' kérdéses munkáit veszszük, a' mint ke-

zünk közt vagynak; ennél fogva, valamint Virgilnek mentségül felhozni nem akarjuk, hogy kora halála miatt Aeneist úgy, mint óhajtotta volna, be nem végezhetvén, műve tökéletlenül szállott ránk; úgy Homernak sem: hogy Iliasa, Odysseája — azon őskorból, mellyben a' tudós hálai professor Wolf szerint, a' görögöknél az irás még divatban nem lévén, csak szájról szájra történhetett az átadás — valószinűleg nem magok' épségében jutottak hozzánk; nem tartunk sem Aeliánnal, ki az Iliast és Odysseát Homertól, de nem valamelly bizonyos előre elgondolt terv szerint, hanem mint kedve, ihlete hozá magával, rend, összefüggés nélkül, darabonként —, sem Wolffal, ki a' kettőt még csak nem is egy szerzőtől, 's az Odysseát az Iliasnál legalább egy századdal később, mindeniket ismét több különböző szerzőktől, különböző időkben készültnek, 's összefüggő egészszé, épen mint Aelian is, csak később a' Pisitratidák alatt, az úgy nevezett diaskeusták által hiszi mai formájokba öntötteknek; hanem tartunk inkább Aristotelessel, 's a' közönségesen elterjedt véleménynyel: hogy az Ilias és Odyssea ugyan azon irónak, Homernak, és pedig eredetileg egy bizonyos alapeszme után egy egy összefüggő egésznek készült művei, irójok' saját becsülete is ez utolsót javasolván, hogy higyük. 'S most a' dologra.

Aristoteles nem ugyan egyenesen a' hőskölteményről; de a' szomorújátékról szóltában, ennek amarra is, — a' hozzá szerinte igen hasonlatosra — alkalmazható, következő fő kellékeit állítja fel: 1. tör-

ténet, vagy tárgy — fabula, μῦθος. 2. szerkezet — compositio, σύςασις. 3. jellemek — mores ἤθη. 4. beszéd, vagy előadás — dictio, λέξις. E' négy szempontból fogjuk mi a' két nagy költő' műveit összevetni, Homernál, rövidség' okáért, főkép csak Iliasára — mint az Odysseánál minden tekintetben tökéletesebbre — szorítkozva.

Jegyzés. Longinus, *a' fenségesről* (περι τῦ ὑψϑς) írott derék munkájában az Iliast szellemi ereje' tetőpontján (ἐν ἀκμῆ πνεύματος) írottnak mondja Homertól; az Odysseában pedig hasonlítja őt a' leáldozó naphoz, mellynek megmarad nagysága, de nem ereje, — εν τῆ οδυσσεια παρεικασαι τις ἄν τον Ὁμηρον ηλιῳ, ᾧ διχα τῆς σφοδροτητος παραμένει τό μέγεθος.

1. *Történet vagy tárgy.*

Mi az Ilias' tárgya rövideden? A' legelőkelőbb görög vezérek' egyike, Achilles, összevesz, egy fogoly nő felett, a' fő vezérrel, visszahúzza magát a' harcztól, az ellenség ez által neki bátorodván győz, megöli legjobb barátját; ezen haragra boszúra gerjedvén, fegyvert köt ismét, 's az ellenség' fővezérét, barátja' gyilkosát, Hectort, viszont megöli.

És mi az Aeneisé? Egy fejedelem, Aeneas, hazája' vég romlásával futni kényszerűlvén, más hazát keres, a' világ' egészen más részében, hol újra megtelepedjék övéivel. Atyját 's isteneit magával viszi. Az istenek kedvelvén hűségét, oltalmok alá veszik, 's lesz a' legvirágzóbb polgárzat' alkotója.

Vessük össze most a' kettőt. Achilles elébb haragjában, tehát állati ösztönből, elárulja a' köz nagy ügyet, megsérti a' legszentebb, haza iránti kötelességet, oka lesz, haragja' egyéb káros következéseit mellőzve, legjobb barátja' halálának; utóbb visszatér a' kötelességre, de akkor sem kötelességérzet, nem az okosság' sugallatából, hanem boszúból, tehát ismét állati ösztön, ingerből, 's most elejti ugyan az ellenséges fővezért, de társai' küzdelmeinek, a' harcznak azzal még nincs vége, más férfiak, más okok, események hozzák utóbb is a' vég eredményt, övéi' teljes diadalát, az ellenség' teljes romlását elő. Tehát tette nemtelen, ha indító okát, káros, ha legközelebbi következéseit, czéltalan, ha a' vég eredményt tekintjük. Aeneas ellenben a' legdicséretesb szándékból, a' mi csak lehet, a' köz romlásból kiragadott kedves övéit, imádott hona' kedves maradványait, nevét, isteneit megmentendő, szánja magát ezer küzdelmekre; küzdelmeinek vége, a' keresett 's megtalált földön, a' vágyait még egyedűl gátló ellenséges fővezérnek megölése, épen mint az Iliasban látjuk, de e' diadallal befejezve a' munka, kivíva a' hon, mellyért rendületlenül küzdött, mellyért annyit, olly soká fáradott, megvetve alapja a' legvirágzóbb, leghatalmasb polgárzatnak. Tehát tette dicsőséges magára, üdvös az egészre, döntő, elhatározó, következéseire nézve. Hátha még részletekre akarnánk ereszkedni: mennyi találóság, itélő-tehetség, ügyesség volna kimutatandó Virgilben, mellyel e' nagy költő' munkájába Roma' 's Augustus' isteni eredetét, dicsőségét,

világuraságát, amannak öröklő országát, nagy tetteit, nagy férfiait, magok' helyén beszövi?! Hol a' költő, ki hazájának, fejedelmének valaha illy tisztességet tett volna, mindkettőt hasonlóan megdicsőitette, de ki viszont nemzetétől több joggal érdemelte volna a' nemzeti nagy költő nevet? Tehát bátran kimondjuk: hogy történet', tárgyválasztás', kivitel', érdek-, kivált nemzeti érdek-gerjesztés' tekintetében Virgil sokkal felette áll Homernak.

2. *Szerkezet.*

Tekintve a' szerkezetet, három, mint lényeges, múlhatatlan, kellék határozza el a' hőskölteméný' becsét, *a*) a' fő cselekvény' vagy történet' folytonos természetes menete, *b*) a' valónak vagy csak valószínűnek a' csodálatossal, *c*) a' mellékcselekvényeknek a' fő cselekvénynyel helyes összeszövése, egybefüggése.

a) A' fő cselekvényt, vagy történetet illetőleg: olly szabály, mellyet a' dolog' természete maga kíván, hogy az egy befejezett tökéletes egészet tegyen, mellynek eleje közepével, közepe végivel egyezzék, vagy, mint Horácz szól: *primo ne medium, medio ne discrepet imum.*

Mi a' fő cselekvény az Iliasban? A' trójai háború talán? hová látszik többeknek hajolni véleménye, köztök Horáczé is, ki Homert, Iliasra czélozva, nyilván *troiani belli scriptor*nak nevezi. Úgy nincs sem kezdete, sem vége: merő azon ábránd-álomkép, mellyről Horácz mondja: *ut nec pes, nec caput uni red-*

datur formae; igazi fejetlen, lábatlan valami. Talán hát, mi hihetőbb, hová az Ilias' első versei is mutatni látszanak, nem a' trojai had, hanem Achilles' haragja? Úgy van kezdete, de nincs közepe, nincs vége. A' mint először vitézét, versezete' 's várakozásunk' nagy tárgyát, megharagítja Homer, 18 egész könyvön keresztül veszteglés-, dologtalanságba sülyeszti; harczokat látunk Troja körül, mellyekben semmi része Achillesnek, igazi trojai háborút. A' 19-ik könyvben végre, hosszas semmit nem csinálás után, midőn haragját, magát szinte már egészen feledők, föllép újra a' boszús hős; haragjában ismét; de ezen harag nem folytatása az elébbeninek, nem amaz elül megigért, feleinek *ártalmas*, 's hogy Homer' szavaival éljünk, *sok erős lelkeket* — minden bizonynyal görögöket — *pokolra küldendő* harag, hanem amannak épen ellenkezője, üdvös a' görög, káros a' trojai tábornak, mert elejti legerősb gyámolát ennek, legnagyobb ostorát, veszedelmét amannak, Hectort. De majd e' második harag is félbe szakad; a' mi azontúl Hector' eleste után még az Iliasban következik, a' Patroclus' tiszteletére adott játékok, Hector' visszaváltatása, majd pompás eltemettetése, miben még azon következetlenség, czélellenesség is igen felötlő, hogy egy versezet, mellynek egyedüli czélja a' görögök' dicsőitése, az ellenséges fővezér' tiszteletére tartatott fényes ünnepélyen 's gyász toron végződik, mindezeknek sem Achilles' haragjával, sem a' trojai haddal semmi köze. Így hát az Iliasból akár a' trojai

had, akár Achilles' haragja tüzessék ki fő cselekvésül, egybefüggő egész sehogy sem lesz.

Az Odyssea' szerkezete, hogy ezt is mellesleg megemlítsük, tekintve a' fő cselekvényt, semmivel sem különb. Kezdetéből itélve, Ulyssest várja az ember a' költemény' hősének, de várása csalatkozik, a' négy első könyv mind csak Telemachchal foglalkodik, az ő, atyja' felkeresésire, ide 's tova tett útazásait adja, némelly kitérésekkel a' Troja alatti eseményekre, a' város' ostromára; Ulyssesről, a' tíz első vers után, semmi szó többé. A' következő könyvekben, megfordítva, Telemachról soha semmi szó, Ulysses egyedül, ki körül forog a' történet, 's ő csakugyan, azt kell itélni, nem Telemach, a' fő személy. De úgy bátran kimaradhata, ki kelle maradni Telemach' egész útjának, ki a' négy egész első könyvnek, mellyeknek semmi összeköttetése a' most következő, tehát a' mű' nem elején, hanem közepén kezdődő fő cselekvénynyel, Ulysses' bujdosásával. Hol itt a' természetesen folyó, egybevágó egész? a' szem elől soha el nem vesztett fő cselekvény?

Nem így az Aeneis. Trojából kiindul Aeneas, új hazát, országot keresni Olaszföldön. Ez a' szüntelen szem előtt tartott fő cselekvény, egyedüli czél, a' költemény' igazi sarkpontja; e' végre irányoztatik, történik minden; ide vitetik, ha még olly messzire eltérni látszik is, minden mellékes történet; semmi figyelem-, rendzavaró, czélt tévesztető szükségtelen csapongás; minden, mintha csak innen vette volna ismeretes szabályát Horácz: „*semper ad eventum festinat*,

et in medias res lectorem rapit" 's ama' másikat, az elbeszélésbeni rendre nézve nem kevésbbé fontost: „*ut iam nunc dicat iam nunc debentia dici.*"

Egy példával világosabb lesz a' dolog. Mind az Iliasban, mind az Aeneisben vannak vitézi játékok, amott Patroclus', itt Anchises' tiszteletére. Ez magában helyes. Vitézi játékok igen jól összeférnek úgy a' hősi életmóddal, jellemmel, mint a' hősköltemény' természetével. Csak az a' kérdés: helyökön vannak-e? Hol adja azokat Virgil? Az 5-ik könyvben; és így épen ott, hol a' 4-ik könyvben, a' Dido' szívrázó tragicus végén mélyen megilletődött olvasónak szintúgy, mint a' nem önkénytes megválás' egész fájdalmát érző hősnek igen helyén van egy kis felderűlés, szórakozás, hogy e' pihenés által felfrisült kedélylyel, megújult erővel, lehetségessé, könnyebbé, tétessék reá váró új küzdelmeinek folytatása egyiknek, e' küzdelmeknek végig figyelemmel kisérése a' másiknak.

Nézzük most: hol adja maga játékait Homer? A' 23-ik könyvben, midőn Hectornak a' 22-ik könyvben, elestével, vége nem csak a' látszó fő cselekvénynek, Achilles' utóbbi romboló haragjának, hanem vége szinte az egész, az esemény után már kellőn túl nyúló, költeménynek is. És így ott adja, hol adatások' czélját épen nem láthatni; nem, ha érdekgerjesztés, nem, ha pihentetés, erő, kedélyfelfrisítés a' czél; mert a' fő cselekvény' bevégezte után a' mellékesnek, a' nagyobb után a' kisebbnek, miként lehetne érdeke? 'S pihenés, új erő-költésnek munka közben, nem munka' végén a' helye. Homernak e' tette, va-

lahányszor Iliasát olvasom, egy olly útast juttat eszembe, ki messze földről sok viszontagságon által törekedve haza, miután, éjet naphoz adva, daczolva a' hosszas út' fáradalmaival, ott áll végre, hogy néhány lépéssel tovább, karjai közé szoríthatja elhagyott kedveseit, akkor a' helyett, hogy közökbe sietne, velök éldelni a' viszonlátás', szerencsésen kiállott szenvedés' örömeit, arra gondolná magát, megállapodni a' legközelebbi vendéglőben, ott elébb napokig tartó játék 's mulatsággal borús kedve' földerítése, útközi unalmai' szétűzése végett.

b) Mi a' szerkezet' második kellékét, a' valószínűnek a' csodálatossal helyes egyelitését illeti: itt a' kőszikla, mellynél a' hőskölteméný-irónak legkönnyebb, legszokottabb, hajótörést szenvedni. Kerűli a' közönségest, a' mindennapit: túl lép a' valószínűség', hihetőség' határán. Igyekszik művét, hogy szívre főre erősebben hasson, rendkívűli, csodás történetek', felsőbb valóságok', istenek' belehozása által, minél bámulatosbbá, nagyszerűbbé tenni: ki az életből, idegen világba vezet bennünket; kit cselekvőleg kell vala, kit cselekvőleg, egész fényében vala czélja fölléptetni, eszközzé alacsonyítja, magasb lények' kezében, akaratlan az embert, 's midőn épen érdeket, minden áron érdeket vadász, akkor veszti azt el egészen. Ha valahol azért, itt igen éles itélő-tehetség, nagy vigyázat kivántatik: eltalálni, megtartani tudni mindenkor: „*quid deceat, quid non? quo virtus, quo ferat error?*“ Maga a' történetirónak olly szent igazság, ha p. o. a' rendes fogalmakon túljár,

ha rendkívűli nehézsége által a' követéstől visszarettentő, nem mindig alkalmatos hőskölteméný' tárgyának, legalább nem azon mértékben, mellyben a' csupán valószínű, de az emberek' közönséges gondolkozás, cselekvés' módjával inkább megegyező. Hogy Nagy Sándor maga egyedűl több ezer főből álló indus sereget, mikor vele nem kénytelen, megrohan, velök győzedelmesen küzd, egy részöket levágja, a' többit megszalasztja, hősi tett, 's úgy is adatik elő (Iustin. 12. 9.) mint valóban megtörtént: de azért epos' tárgya alig lehetne; mert, legyen bár igaz, nem valószínű, 's minden esetre nem ollyan, mit okosan követésűl fel lehetne tenni. Mihelyt valami hihetetlennek, mesének látszik, nincs semmi benyomása, semmi érdeke, mit csak a' hihető, csak a' valószínű szerezhet.

Homerban igen sok a' hihetetlen, a' nem valószínű, nem természetes; minden csodák, mint mondani szokták, gépek, *machinák* által történik; isteneit, mint megannyi szolgákat, örökös munkában, izzadásban tartja. Így, hogy csak némellyeket említsünk, a' harcz' hevében, a' két ellentábor' egymással találkozó vitézei, mielőtt összecsapnának, a' fő tárgyra semmit nem tartozó, érdektelen, hosszú meséket beszélnek egymásnak nem egyszer. Priamust nem önérzete, hanem a' Iupitertől küldött Iris indítja fel, hogy váltsa ki imádott fia', Hector' holttestét. Telemach, a' görög királyi udvarokban atyját keresve, egy lépést sem tesz magától, nem fiui kötelesség, nem a' 18 esztendő óta nem látott atya utáni vágy, aggodalom,

természeti ösztön, becsület, hanem Minerva keleti útra; ez egyedüli sugalója; ez viszi mindenüvé, csak oda nem, hova kellene, atyja' tartózkodása' helyére, pedig Minerva isten, mi több a' bölcseség' istene volna. Az istenek nem elég hogy Olympusban szüntelen tanácskoznak, hanem kiki védettjei' táborában széltire csatáznak, és pedig eldöntő eredmény, sokszor minden siker nélkül; ollykor meg is sebesülnek, hátrálás, gyalázatos futásra kényszeríttetnek, ők a' halhatatlanok, halandók, emberek' fiai által. Gyakran hozzájok egészen illetlen, megalacsonyító foglalatosságra alkalmaztatnak, mint mikor p. o. Achilles istennő anyját Thetist megölt barátja Patroclus' holtteste legyezésére veszi könyörgésivel, hogy azt, a' legyek' távoltartása által, bűzhödés-, senyvedéstől megőrizze.

Virgilben sokkal kevesebb a' hihetetlen, a' természet elleni; gyérebben, csak nagyokra, csak nehéz csomók' feloldására lépteti közbe legtöbbször isteneit, egészen, mint később Horácz elvűl felállitá: „*nec deus intersit, nisi dignus vindice nodus inciderit.*" Nem szólunk a' nép' közönséges hitén alapúlt régi mondák', mesék', mint Celeno' jövendőlése, a' harpyák', Aeneas' nymphákká változott hajói', 's több hasonlók' felvételéről, mellyeket maga is, mintegy átalva hoz elő, illy szavakban mentegetőzve: „*prisca fides facto, sed fama perennis:*" de megválva ezektől, bátran kérdeni merjük: hol a' költő, ki élesb itélettel, nagyobb óvatossággal forgolódott e' mindenek közt legkényesb tárgyban? Vitéze nem olly bámulatos, 's ezért talán némellyeknek kevésbbé tet-

ső, mint Homeré, de tettei, történetei, inkább viselik a' valószínüség' bélyegét, 's minden esetre rendkivűli annyira, hogy tiszteletünket, csodálásunkat lehetetlen tőle megtagadnunk. Nála a' csodák', gépek' használata nem csak okosságon, a' dolgok' természetén alapúltabb, mint Homernál, de jóval ritkább is, kevésbbé erőltetett, illőbb, következetesb, akár az istenek' méltóságát, akár az emberi önállóságot tekintsük. Venus jelen meg Aeneasnak, hogy Troja' vég elpusztultával futásra bírja a' dicsően halni készet; Venus: hogy hajótörése után az africai ösmeretlen, lakatlan partokon bátorságot öntsön méltán csüggedező lelkébe. Mercur jön közbe, hogy Didótól elszakaszsza; mert hála', szerelem' kettős lánczával csatolva szíve a' hozzá olly hőn ragaszkodó, érte annyit tett szép királynéhoz; és szinte emberi erőt haladó munka széttépni illy erős, illy kedves lánczokat. Így sorra könnyű volna kimutatni: hogy Virgil isteneit mindenkor helyökön, illendőség, szükség-szabta határok közt munkáltatja; 's hol ő csodákhoz, magasb lényekhez folyamodik, ott rendesen megvan a' „*dignus vindice nodus*", nehézség, mellynek emberinél hatalmasb erő kívántatik legyőzésére.

c) Harmadik kelléke a' szerkezetnek a' mellék cselekvények' helyes összeszövése, egybefüggése a' fő cselekvénynyel. Minden mellék cselekvény eltérés a' tárgytól; és így sem igen hosszúnak, hogy az egészhezi arányt ne sértse, sem erőltetett, messziről keresettnek, hogy idegen színt ne öltsön magára, sem

igen gyakorinak, hogy zavart, unalmat ne okozzon, nem szabad lennie.

Homernál már nem csak igen sok, igen gyakori a' kitérés, hanem nem egy ezek közől igen hosszú is, igen erőltetett, keresett. Minden csata, minden összecsapás az egyes vitézek közt megannyi alkalom hosszú historiák, regék, nemzetség-lajstromok' előhordására, mellyeknek semmi helye az egészben, legkevésbbé az egymásra irányzott fegyverek' 's halál' dúlongási között. Az Iliasban, Odysseában több könyveken keresztül egészen elvesztjük szemünk elől Achillest és Ulyssest; ezek volnának pedig a' hősök, kikre kellene mindennek távolabbról vagy közelebbről vitetni. 'S lehet-e erőltetettebb, ízetlenebb valamit gondolni, mint Mars' Diomedestől vett sebének, minden mellékleteivel hosszas elbeszélése az Ilias' 5-ik könyvében? Mars, az erő', a' hadak' istene, halandó (bár istentől, Minervától vezetett) kéz által sebesül; nem elég; fájdalma' érzetében ordít, mint 9 vagy 10 ezer ember együtt alig tudna ordítni; majd panaszra megy Iupiterhez; sír, vádaskodik, mint a' gyermek; Iupiter elébb jól lehordja, miért jár anyja', Iuno' tanácsán, ki ellen hasonlóul kifakad; úgy hivatja az istenek' házi orvosát, Reont, ki egy pillanat alatt meggyógyítja a' nagy sebet.

Vethetni-e Virgilnek hasonlót szemire? Kitérései, még a' nagyobbak is, mint Evander és Pallas, Nisus és Euryalus, Camilla, Aeneas' pokolba leszállása, vitézi játékai, nincsenek-e szoros egybefüggésban a' fő tárgygyal? illő arányban az egészhez? Maga a' min-

den mellék történetek' leghosszabbika, Dido' esete, az ebbe közbe beleszőtt romlása Trojának, sehol a' hős' személyétől elválasztva nincs. Aeneas elébb maga beszél, dolgokat beszél, mellyek nagy részint vele történtek, majd, hol az ő megszüntével, Virgil veszi fel a' beszéd' fonalát, eseményeket olvasunk, nem csak Aeneas' személyével, hanem utódai', az egész romai nép' későbbi történeteivel igen közel, igen szép egybefüggésbe hozottakat, mellyekben egyszersmind igen elmés megfejtése, magyarázata adva, a' két, ellenségeskedéséről olly hiressé lett város, Roma és Charthago közötti több mint százados, engesztelhetlen gyűlölségnek, életre és halálra folytatott harcznak.

De hogy taglalásunk e' részben sokra ne terjedjen, kimondjuk röviden: mikép Virgilnél mindenütt szorosan követve, megtartva találjuk a' szabályt, mellyet így tesz ki a' többször idézett költő: „*Neu quid medios intercinat actus, quod non proposito conducat, et huereat apte.*“ Homert ellenben, hasonlónak azon vándorhoz, ki, bár hosszú út, nagy czél előtte, nem gondolva ezekkel, mind szüntelen állong, 's minden csekélységért ki-kicsap útjából.

És így szerkezet' tekintetében ismét Virgilt és az Aeneist illeti az elsőség. Bevégzése ellen azonban van egy észrevételünk az Aeneisnek. Úgy tetszik nekünk, hogy a' Turnus és Aeneas közt élet-halálra folyt tusában, a' fiatal, szeretetre méltó, régi kölcsönös hajlandóság, családi 's népi érdekek, viszonyok-szentesítette jogokkal bíró Turnus' ellenében igen nem kedvező, tolakodó szerencsevadász, mondhatni nőrablói

színben tűnik fel az idegen, jövevény, a' sors' végzésén kívül semmi jogot, semmi érdemet maga mellett felmutatni nem tudó Aeneas. Szánjuk Turnust, neheztelünk, vagy legalább nem örvendünk, nem örvendhetünk úgy, mint illenék, mint szeretnénk, Aeneas' szerencséjén, mert úgy nem érdemeltnek tartjuk ezt, mint nem érdemeltnek Turnus' szerencsétlenségét. Nem sokkal czélirányosabban fog vala-e tenni Virgil, ha Laviniát a' helyett, hogy szeretett mátkája, egy deli fiatal vitéz lovag' karjai közől, inkább valamelly nagy veszélyből, vagy vágyait nem biró valamelly hatalmas zsarnok' körmei közől ragadtatja ki Aeneassal? Azonban ez észrevétel illik némiképp Homerra is, ki előbb igen is sok érdeket, tiszteletet gerjeszt Hector iránt, kit utóbb olly méltatlanul áldoz fel a' durva Achilles' nagyobb erejének. Az újabb kor' költői e' tekintetben sokkal vigyázóbbak. Tasso *Megszabadított Jerusálem*ében Aladint 's népét a' lehető leggyűlöletesb, hőseit a' keresztyéneket pedig, bár történetileg hamisan, de költőileg igen helyesen, a' lehető legkedvezőbb színben tünteti fel. Hasonlóan Voltaire Henriásában (la Henriade, chant x) a' kötelességéhez hű, királypárti Turenne, és a' fellázadt Liga' egyik főnöke, legerősb bajnoka d' Aumale közötti párviadalt adva, ereje', bátorsága' egész fényében lépteti fel ez utolsót, de személyére nézve gyűlölet-, elébb mint részvétgerjesztéssel, hogy majd midőn elesik, a' személyére átvitt ezen gyűlölet felejtesse az elesett bajnokot, 's ne legyen semmi szo-

morú érzet, sajnálkozás, melly társa Turenne', 's az igaz ügy' diadaláni örömét megzavarja az olvasónak.

3. *Jellemek.*

A' hősköltemény' becse' meghatározásában harmadik helyre jőnek a' *jellemek*. Értjük ezeken a' munkáló személyek' erkölcsvonásait, gondolkozás- és cselekvésmódját. Megitélésökben két szempontból indulunk ki: illők-e? és másodszor, végig következetesek, vagy egyezők-e?

Homer' jellemzéseiben sok a' következetlenség, még több a' nem illő, az illedelem-, izlés-, erkölcssértő. Vitézei gyengék, rabjai indúlatjaiknak, királyai, fejedelmei igen nem csak parasztok, de durvák, embertelenek, gorombák egymás, tiszteletlenek isteneik iránt; istenei magok gyarlók, nyugtalanok, veszekedők, tele szenvedélylyel, tele mindenféle vágyakkal. Íme néhány példa mindegyikre. Achilles, Hector a' személyes bátorság', erő' képviselői; mégis amarról, ki egyszersmind a' megtestesült embertelenség, durvaság, nem egyszer olvassuk, hogy gyermekmódra sír, vígasztalhatatlan; 's ez (Hector) fut amaz elől, nemhogy csatát próbálva, 's talán sebet véve tőle, de csak be sem várva, *mint félénk galamb sas előtt*, 's majd, mikor látja, hogy nincs menekülés, beszél, 's tesz, mint csak egy félelmet, futást soha nem ismert, győzni vagy dicsően halni kész férfiútól, a' régi Hectortól várható. Nestor és Ulysses a' bölcseség', okosság' személyesítői, nem egyszer,

amaz, mint igen hiú, nevetséges, dicsekvő, fecsegő öreg, ez, feledve derék hitvesét, fiát, honát, királyi polczát, mint egy buja, részeges, álnok csavargó, a' legaljasb koldus, Irus' verekedő társa, jelennek meg. Priamus mondhatlan gyöngéd, érzékeny atya Hector' irányában, kész ezer veszélynek érette kitenni ősz fejét; szeretetlen, igazságtalan többi gyermekeihez, kiket kész volna mind veszni engedni, csak az egy Hector maradjon maga; pedig azok nem tiszteletlenebb, nem rosszabb gyermekei, csak nem olly erőseknek, bátraknak születtek, mint ez. Achilles elejtett nemes ellenfele', Hector' holttestét kocsia után köttetve, háromszor hurczoltatja Troja' falai körül, veszteségöket mélyen érző királyi szüléi, hitvese, egy őt csaknem istenként imádott egész nép' szemeláttára 's szívszaggató sirási között. Ugyan ő, saját főnökét, a' görög tábor' fővezérét, a' királyok' királyát, Agamemnont szemtől szemben, mindenek' hallatára telhetlen, csaló, kutya arczú, szemtelen, részeges, nyúlszívű, 's több hasonló czímekkel illeti, megöléssel fenyegeti. Agamemnon nem ugyan az erősb Achilles-, de annál gorombább Apollo' védetlen papja, a' szent hivatalán kivül is, ősz fürtjeiben tisztes, esdeklő, szeretett leányáért esdeklő, érte illő váltságot is igérő Chryses iránt; ugyanakkor tiszteletlen istenei iránt is, kiknek szent nevére kényszeríti, kikre, minden szó nélkül is, emlékeztetheté vala a' papi egész méltóságában, pálczával kezében, papi süveggel fejében, előtte megjelenő szent férfi, ki mégis, meghallgattatás helyett, gyalázattal, fenyegetések közt igazíttatik

el általa. 'S ha kérdjük e' hajthatatlan keménység', embertelenség' okát? mert, úgymond maga Agamemnon, ez ágyast többre becsüli, mint nejét Clytemnestrát, kinél az testre, arczra, termetre, lélekre, művészetben nem alábbvaló; és így, saját vallomása szerint is, mindezek Clytemnestránál sem hiányzottak; 's illy könnyen kelle-e mégis felednie azt? 's lábaival taposnia a' neki tartozott házassági hűséget? nem illetlen-e, kérdjük, nem botránkoztató-e a' görög táborban első személy' szájából illy nyilvános hímezetlen vallomás, miután tudva, hogy ha rabnők', ágyasok' tartása nem szokatlan dolog volt is a' görögöknél, de a' legrégibb időktől, Cecropstól fogva egyneüség parancsoltatik a' törvények által, egyneüség volt általánosb divatban, ez tartaték egyedül tisztességesnek? Mit mondjunk Nausicaa királyi szűznek a' meztelen Ulyssessel találkozásáról, vele a' meglepetés', visszarebbenés' legkisebb jele nélkül, húzamos, nyugalmas beszélgetéséről? 's ez, nem hogy egy, mint előadatik, mívelt királyi, de csak egy közönséges szűzben is alig gondolható, szemtelenséggel, hogy az akkor sors-űzte Ulysses benne kegyasszonyát találhassa, maga Minerva, a' szűzeség' istenasszonya által lett felfegyverkeztetéséről? Mit mondjunk azon nem csak illedelem-, erkölcssértő, de csömörletes, korcsmába vagy istállóba inkább, mint Olympusra, a' halhatatlan istenek' társaságába illő jelenetről, melly az Odyssea' 8-ik könyvében Marsnak és Venusnak szerelmeskedésök közben, a' megsértett férj Vulcanustól, láthatlan erős ércz hálóval lett megboríttatását adja elő,

nem egy botránkoztató melléklettel, millyenek: Vulcánnak szüléi Iupiter és Iuno ellen, hogy olly rútnak nemzették, keserű kikelése; Iupiternek, a' mindenünnen összecsődült istenek' nagy kaczajütése közben, Mercuriussal tett párbeszédje: szeretne-e hasonló módra Venussal megrekesztetni? 's Mercurnak e' kérdésre egész kedvvel, igen-nel lett nyilatkozása? 's ez egy példa, a' feljebb már magok' helyén előhozottakkal, úgy hiszszük, elég Homer' istenei' megismertetésére.

Mennyire máskép vannak mindezek Virgilnél! Itt minden végig megtartja a' maga jellemét, a' legnagyobb következetesség párosúlva a' legnagyobb illedelemmel. Valamint maga Virgil semmit nem tesz, úgy hősével sem tétet soha, mi ennek, vagy a' költeménynek komoly méltóságát, mi az illedelmet, tiszta erkölcsöt, istenek iránti tiszteletet sértené. Nála sem egy jelenet, millyen Mars' és Venus' szerelmeskedése, Mars' sebe, Ulysses' harcza, Irussal vagy Nausicaávali találkozása, sem egy jellem, minő Thersitesé Homernál. Nála Aeneas és Dido, szerelmök', a' legerősb, legészzavaróbb indúlat' legfelsőbb fokra hágtán is méltók fejedelmi polczukhoz, méltók nem csak részvétünk, de tiszteletünkre is. Turnus és Drances, bár mint versenygenek is, nem fajúlnak, mint Achilles és Agamemnon, mint Ulysses, közönséges korcsmai, alacsony czivakodó, verekedő társakká, hanem legnagyobb felhevűlésökben is a' rangjok-kivánta illedelem' korláti közt maradnak. Aeneas egyik vitéz ellenfelét, a' fiatal Lansust elejtvén, nem dühöng többé holtteste,

mint Achilles Hectoré ellen, de csak fegyverétől sem fosztja meg, sőt maga próbálja vigasztalni, tisztességes temetés' 's kedves övéi' hamvaihoz takaríttatás' reményével biztatva. Virgil' istenei igazi felsőbb világkormányzó, emberek' sorsa felett intézkedő lények, ha nem mentek is szenvedélytől, mint magok is csak emberi kép után formálvák emberek által, de legalább távol tőlök minden, mi az iránt oki tiszteletet csökkenthetné; soha sem magok magokat, sem emberek őket szántszándékkal tárgyúl gúnynak ki nem teszik; nem ögyelítik magokat, mint Homeréi, vagy kell, vagy nem, az emberek' dolgaiba; mikor ritkán beleavatkoznak azokba, látszik, hogy volt oka, 's van láttatja beavatkozásoknak.

De Homer' idejében máskép volt egészen a' világ, mondják pártolói. Ő, úgy adja, máskép nem is adhatta, isteneit, mint a' millyeneknek hitték őket az akkori emberek, az embereket pedig, mint a' millyenek voltak azok valósággal az ő idejében. Hibáztatni ezért annyi volna, mint kárhoztatni egy régi festőt azért, hogy képeinek olly viseletet festett, millyet korában közönségesen hordtak. Hiba-e ez? nem inkább az volna-e hiba, ha személyeit festőnk más öltözetben adta volna? fogtak volna-e azok akkor azok lenni, azoknak ismertetni, kik valósággal voltak? Homer' idejében a' világ még igen ifjú volt arra, hogy illedelem', izlés', erkölcs', becsület' dolgában olly fogalmai lehettek volna, mint voltak, majd ezer esztendővel később, Virgil' korában.

Tökéletesen helyén látjuk e' mentséget; azonban szabad legyen azon megjegyzést tennünk: mikép művész festő, a' nélkül hogy változtatna, tud ecsetje' hatalmával szelidíteni a' természettől durva arczvonásokon, nemesítni a' nélkül, hogy formájából kivenné, az undort okozó öltözeten, 's ezt tenni nem csak szabad, de kötelessége is, a' mennyiben fő czélja a' művészetnek mindenkor gyönyörködtetni. Tette-e ezt Homer, mint költő? a' feljebbi példák szóljanak. Hogy Achilles vezér, király létére, maga aprítja a' juhczombokat a' bográcsba, maga szít tüzet alája; hogy Nausicaa, fejedelmi szűz, számos asszonyai' kiséretében maga megy vizért, hogy királyi szülei' 's maga' ruháit kimossa: semmi kifogásunk ellene; az akkori idők' egyszerűségét, sajátságát látjuk ezekben. De hogy Achilles lovaival szaggattatja Hector' élettelen holttestét; hogy Nausicaa olly bátran, tartózkodás nélkül társalog az anyaszült meztelen Ulyssessel: ez aligha meg nem fordított alkalmazása a' festőtől vett azon feljebbi szabálynak, a' rútat is mennyire lehet, menynyire a' hűséggel összefér, művészileg adni, nem torzítással még rútabbá tenni? De tudjuk ezt is nem Homer', hanem inkább kora', százada' rovására; 's akkor mentve ugyan maga Homer, de műve e' részben csakugyan mindig alatta marad Virgilének.

Azonban Homer' pártolói tovább mennek; 's miután őt vitézei' bárdolatlansága, istenei' rendetlensége iránt igazolva látják, Virgilt támadják meg, azt mondva: Virgilnél sem annyi különféle, sem olly jól kivitt jellem, mint Homernál. Az egész Aeneisben az

egy Aeneas nagyobb figyelmet érdemlő személy, rajta kivül semmi feltűnő jellem; a' többek, az erős Cloanthes, a' vitéz Gias, a' bátor Orontes, a' hív Achates, csak nevökről ismeretesek, nem egyebek, mint Aeneas' inasai, számot, verset szaporítni valók. 'S maga ezen Aeneas, a' költemény' egyedűli hőse, egyedűli cselekvő személye, ha veszszük tetteit, vitézségét, mi egy Achilles, egy Hector, egy Ajax vagy Diomed, 's azon számtalan, mind külön, saját színökkel festett bátrakhoz, kikkel telve az Ilias? Semmi kevésbbé, felelnek, mint vitéz; egy jámbor, istenfélő, becsületes ember, millyen legtöbb van, egy, mint maga a' költő legtöbbször, legörömestebb nevezi, *pius Aeneas*, papnak inkább, mint katonának, 's barátkolostort, nem egy hatalmas polgárzatot alapítni alkalmatos.

Lássuk, mennyi igaz e' vádból? Hogy az Aeneisben nincs annyi különféle jellem, mint az Iliasban; hogy Aeneas mellett alig tünnek fel többi társai: igaz, 's ez olly természetes, mint javallást, dicséretet érdemlő. Homer Iliasában énekli Achilles' veszteglését; ki kelle hát pótolnia távollétét; lehet ezen felül, hogy őmaga érzé hivatását a' természettől: nem annyira egy összevágó egészet helyes megválasztással adni, mint egyes személyeket sok eredeti nyers erővel rajzolni; erre fordítá hát, mire természeti hajlama vonná, kiváltkép erejét. Virgil ellenben énekli Aeneas' viselt dolgait; nem kellett hát, nem volt szabad neki hősét sok hasonlók' fölléptetésével szem elől téveszteti, a' sokaságban mintegy eltemetni. Ő egy egé-

szet akart adni, mellynek egyedűli mozgatója, lelke, Aeneas; tőle kellett kiindúlni, reá visszatérni, visszavitetni mindennek; ezt el nem éri, ha másképtesz; így a' mint van, szemünk, figyelmünk szüntelen Aeneason függ; 's ez versezete' egyik fő érdeme. Különben, mit tehet vala, ha épen a' különféle jellemek' szaporításán igyekszik, megitélhetni Sinonjából, Mezentiusából, kik közől amahoz egyet sem, ehez csak igen keveset találhatni, hasonlóan jól jellemzett képet Homernál.

De mit használ, ha, mi a' vád' másik része, a' legérdekesb, legérdekesbnek lenni kellő személy is, maga Aeneas, nem képes mindennapisága miatt elég érdeket gerjeszteni bennünk? ha ő nem az, minek lennie kellene, egy vitéz, birodalmat alkotni született, bátor, erős férfiú?

E' vád, ha igaz, megdönti minden becsét Aeneasnak, következésképp az Aeneisnek is; vegyük hát szorosabb vizsgálat alá. Mind Homer, mind Virgil, hőst akartak költeményökben adni, nagyot, bámulatost, rendkívülit, kiki, mint nem is lehete másképp, a' hősi bátorság, vitézségről korában uralkodott fogalmak 's előtte forgott példányok, ideálok szerint. Homer' még durva századjában testi dönthetlen erő, vakmerőségig menő személyes bátorság voltak a' vitézség' netovábbja; egyedűli példányok Cadmus, Iason, Hercules, Theseus, az Argonauták, 's legfeljebb még a' hét thébaei vezérek 's Epigonok, mind együlegyig egyébiránt gyarló, hiba-, fogyatkozás- teljes emberek, minden magasb erény, érdem nélkül, de rettenthe-

tetlen bajnokok, a' legirtózatosb szörnyek- 's vadállatokkal harczban diadalmasak. Ezek' szakasztott másai Homer' vitézei, bátor katonák, semmik egyebek, kiknek karjok', kardjok' hatalmában minden érdemök, minden dicsőségök.

Egészen más fogalmakat táplált úgy általában az emberi, mint különösen a' hősi tökéletességről Virgil' miveltségben sokkal előbbre haladt kora; más példányok, történetírati mívelt, magas lelkű, erő- 's erénydús férfiak, nagyok hadban és békében, görögök és romaiak, állottak előtte. Nem szörnyek, nem vadállatok többé, hanem az emberi keblet zajongtató vágyak, indúlatok, kivánságok, szóval, az ember maga tartatott magának legnagyobb, legveszélyesb ellenségének, tehát a' hős' egyik múlhatlan kellékének is: hogy tudjon nemcsak külellenségein, de a' bent háborgó indúlatokon, saját önjén is győzödelmeskedni, uralkodni, mihez, mint szakadatlan maga a' kisértet, szakadatlan résen- ébrenlétel, szakadatlan küzdelem, sok ész, sok szív, több erkölcsi, mint testi erő szükséges. Adjuk hozzá, hogy Virgilnek nem, mint Homernak csupán katonát, hanem egyszersmind és sokkal inkább egy honalkotó derék, minden következő nagyratörő lelkes fejedelmeknek mintául, példányul szolgálandó főnököt volt szándéka adni választott hősében, kinek több, magasb hívatása, mint csak elűl harczolni övéi, fergetegként dúlni, vészt és réműlést árasztva, ellenségei között.

Így lőn, hogy, míg Homer minden tehetségivel hősének csupán testi ereje', bátorsága' kiemelésére szo-

rítkozék, Virgilnek a' magában egyéb dicséretes tulajdonokat is, mint félelem az istenek, szeretet a' haza, gyöngédség, szivesség barátok, nagylelküség alázott ellenség, igazság, méltányosság minden emberek iránt, mérséklet a' szerencse' kedvezései, csüggedetlen kitartás csapásai, rendületlen becsületesség, állhatatosság minden kíséretei között, ezeket 's többeket az akkori megfogás szerint mind múlhatatlan kellékeit egy fejedelmi hősnek, összevennie kellvén: a' latin költőnek sem kitüntetni annyira, sem annál jobban kitüntetni igyekezett is, kitünni hőse' vitézségének, annyi más dicséretes tulajdonok' vegyületében, olly mértékben nem lehetett, mint ez, az esze' minden erejével csupán vitézt, minden egyéb vegyület, árnyéklat nélkül, tisztán vitézt adó görög költőnél történhetett, 's valósággal történt is. Ezért, ha valakit Achilles, mint vitéz, első tekintetre inkább megragad, az igen természetes. Tettei csodával határosak; egy maga mível mindent, minden idegen segítség, társak nélkül. Aeneas rendesen többed magával; egyes tettei nem olly bámulatosak. És mi természettel hajlandók vagyunk kapni a' csodán, a' rendkívűlin, ostromolja bár azt okosságunk. De közelebbről vizsgálva, 's egészben véve a' dolgot, úgy találjuk, hogy menynyire evezőnek a' hajókormányos, közvitéznek a' fő vezér, annyira felette áll Achillesnek Aeneas. A' melly jelességek Homer' főbb cselekvő személyeiben külön külön, mindazok együtt találtatnak Aeneasban. Okos, mint Ulysses, bölcs mint Nestor, nagy, nemes lelkű, mint Ajax, törhetlen, csüggedetlen mint Diomed, 's

végre, ha, mint kell, a' vitézséget semmi veszélytől vissza nem rettenő bátorság, erő, állhatatosság, nem vakmerőség, semmi akadályt, semmi szentet nem ismerő szertelen önhittség, isten-, emberekkel daczolásban helyheztetjük, mint ezt Homer' vitézeiben annyiszor a' túlságig víve láthatni, akkor e' szökevény-, sokaktól jámbornak csúfolt férfiú vitéz is a' szó' tökéletes értelmében, vitéz, mint csak egy ember lehet. Kövessük bár csak hazája' végpusztulásakori magaviseletét egy kevéssé figyelmesb szemekkel, 's azonnal tisztán áll meggyőződésünk.

Mindeneknek előtte megjelen neki a' vészes éjszakán álmában a' nem rég elhúnyt Hector; elmondja: mikép hazája menthetetlenül veszve; reá másutt fényes sors, nagy uraság vár; tisztét már úgy is hona', fejedelme' irányában teljesen betöltvén, 's ellentállásról gondolkozni sem lehetvén, mentse magát, mentse övéit, isteneit, mielőtt ellenséges fegyver' áldozatjai lennének mindnyájan. Lárma, tűz 's fegyvertopogás felköltik álmából, megy, honnan legmesszebb láthatni házától, igazolvák álmai, 's mi akkor első gondolatja? futás talán, mire Hectortól felszólíttaték? nem; fegyvert ragadni, 's fegyverrel kezében halni hazájaért, *pulchrumque mori succurrit in armis.* Egyesegyedűl rohan oda, hol a' lárma, 's fenlobogó lángokból ítélve, legnagyobb a' veszedelem, *in flammas et in arma.* Útjában hozzá akadnak több társai; példája és szavai, „*moriamur et in media arma ruamus*" ezekben is bosszú's harczvágyat költenek. Mint éh farkasok esnek együtt a' görögök-

nek; a' velök találkozó első csapatot levágják; most ezek' öltözetét fölvéve, álruháik', fegyvereik' segitségével még nagyobb zavart, mészárlást tesznek közöttök; fut a' megrémült görögség.

> Diffugiunt alii ad naves, et littora cursu
> Fida petunt, pars ingentem formidine turpi
> Scandunt rursus equum, et nota conduntur in alvo.

De mi elébb szerencséjöket, épen az sietteti majd vesztöket; társaik félre ösmerik, a' futó görögöket újabb, számosb csapatok váltják fel; két tűz közé szorulva, elhull nagy részök; de kivágja magát Aeneas. 'S most maga' mentéséről gondoskodik végre, gondolnók? Nem; újabb csatába, a' királyi háznak siet védelmére. Itt azonban már vesztve minden; nyílt csatának semmi helye többé. Felhág tehát az égő háztetőre; onnan többed magával megragadt tüzes gerendákat hömpölyget alá a' palotát vívó görögségre. De utóbb is tűz, sokaság kifognak rajta; látja, mint hamvasztatik el a' királyi lak, mint fetreng vérében a' meggyilkolt Priamus. Ekkor eszébe jut saját laka, gyámoltalan öreg atyja, neje, gyermeke; körültekint, látja, hogy egyedül maradt; most újra ezer veszély közt, *flammam inter et hostes* útat tör magának kedveseihez, szabadítni őket, vagy velök együtt halni. Mielőtt házához érne, megjelen anyja, Venus, elvonja halandó szemei elől a' titkot rejtő homályt, láttatja vele tisztán: mint forgattatik fel fenekestül nem emberi, de isteni hatalom, Neptun', Iuno', Pallas', sőt maga Iupiter' egyenes beavatkozása által Troja; mint

nincs semmi segítség', semmi reménynek többé helye; kéri tehát, kényszeríti, fusson, igérve oltalmát „*Eripe nate fugam, finemque impone labori, Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.*“ Itt legalább már meg lehet, meg kell vala nyngodnia; küzdeni akarni tovább is, küzdeni annyi egyesült isten, küzdeni maga Iupiter ellen isteni kisértés, nem bátorság, bün, nem erénynek tetszheték. És mégis, midőn haza érkeztével szélütött atyját, ki túlélni hazája' romlását, kitenni magát az út' alkalmatlanságinak sehogy nem akarva, nála nélkül ohajtá, kéré szándéklott szabadúlását övéinek eszközöltetni, e' föltételétől elmozdítani nem tudná, újra kardot köt, hogy atyjával együtt, de nem gyáva halállal, nem boszúlatlan veszszen.

Arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais; sinite instaurata revisam
Praelia; nunquam omnes hodie moriemur inulti.

'S már új viadalt vala kezdendő, ha isteni világos jelek, utóbb ezek' láttára, maga a' rimánkodó 's útitársul önkényt ajánlkozó Anchises vissza nem tartóztatják. Tehát utóbb is az istenek iránti tisztelet, fiúi gyöngédség, kedveseit mentő szándék, nem félelem, nem a' haláltól, mit annyiszor keresett, visszaborzadás bírják futásra. Lehet-e, kérdjük, lehet-e egy okos, 's tegyük hozzá, nyilván többre hívott, magát sokak' érdekeért kimélni köteles férfiú' vitézségének, bátorságának ennél tovább menni? És pedig ez csak első kezdete, első próbája Aeneas' bátorságának; későbbi tettei hasonló nemes, bátor, rendűletlen lélek-

nek viselik bélyegét, 's egészen igazolják Virgil' amaz Aeneast jellemző szavait:

— — — — — — — — quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior et armis.

De berekesztjük e' talán hoszúra is terjedt szakaszt; 's ha ki utolsó szavainkban mégis kétkednék, csak még két helyére útasítjuk az Aeneisnek: tekintse meg elébb a' második könyvben, mint írja le Virgil a' Trojából kis fiát kézen fogva, megélemedett nyomorúlt atyját vállain emelve, futó Aeneast; tekintse meg azután ugyanannak a' tizedik könyvben az isteneket megvető rettenetes Mezentiussali harczát, 's akkor itéljen.

4. *Beszéd, vagy előadás.*

Hátra még, hogy szóljunk a' hőskölteméný' negyedik kellékéről, a' beszéd, vagy előadásról, és pedig szélesebb értelemben, tekintettel nem csupán a' szavak, leirások, hasonlításokra, mellyek a' beszéd' lényegét, belbecsét teszik, hanem az ezt annyira föltételező külalakra is, a' versre.

Miben Homer legnagyobb, az minden bizonnyal a' beszéd, vagy előadás; 's minthogy ebben áll a' költés' fő ereje, szépsége, innen a' már szinte három évezred előtt elhúnyt költő iránt a' hunyni nem tudó, hunyni soha nem fogó tisztelet. Ezért neveztetik, hogy a' régiség' annyi több róla magasztalólag emlékező iróiról hallgassak, ezért neveztetik Platotól

most az epicusok' fejedelmének, majd minden költők legtökéletesb, legistenibbjének. Ezért csodálták, 's tették magok elébe követésül Pindarus és Sophocles, fejedelmi költők magok, olly utólérhetlen amaz a' lyrai, mint ez a' drámai költészetben. Ezért a' nem honfi romaiaknak is, kik már Virgilt is ösmerék, osztatlan tisztelete; Quintiliannak feljebb már idézett, 's Velleius Paterculusnak nem kevesebbet mondó ítélete: „*Homerus fulgore carminum solus poeta appellari meruit, mollissima dulcedine carminum memorabilis.*“ És itélhet-e máskép, ki csak valamennyire is képes érzéssel, értelemmel felfogni, illően méltánylani Homer' hasonlíthatlan, kedves zengzetű, könnyen gördülő versei' igéző szépségét, nemesen egyszerű, báj- és erőteljes nyelve' hatalmát, különösen hol serkenteni, rábeszélni, engesztelni, vigasztalni kell, gondolatai' fenségét, merészségét, talpraesett nagyszerű hasonlatosságait, hathatós, eleven, élethű, fényes leirásait, kimeríthetlen gazdag képzelődő-tehetségét, innen eredő csodálatos bőségét, változatosságát kifejezéseinek, szavakban különben is olly dús nyelvén.

De lássunk néhány példákat.

Patroclus' halálát Achillesnek közös barátjok Antilochussal (Il. XVIII. 18.) így adatja hírül: „jaj nekem Peleus' vitéz fia! igen gyászos hírt fogsz hallani, mellynek bár ne kellett volna lenni! Elesett Patroclus; puszta holtteste körül foly a' harcz, mert fegyverei már a' daliás Hectoréi.“ Minő rövidség, de épen ezen rövidségben mennyi erő! milly rendkivüli hatás!

Midőn a' felbőszült Achilles' haragját meg akarja engesztelni, megszemélyesíti a' könyörgéseket, mint Iupiter' leányait, kik tántorgó lábakon bánat-dulta arczczal kisérik a' sokkal előttök futkosó szilaj, ártani vágyó boszút, 's megtisztelik a' rájok hallgatót, romlást kérnek atyjoktól Iupitertől a' kérelmöket megvetőnek fejére. (Il. IX. 498.)

Midőn éjszakának idején véletlen megütik a' görög tábort a' trojaiak, a' nagy, a' nemeslelkű Ajaxot csak azért fohászkodtatja Iupiterhez, hogy viradjon, nem hogy könnyebben szabadúljon az által, hanem, hogy tetteinek legyen tanúja, 's fényes nappal legalább dicsően veszhessen.

Ha sereget ír le, úgy festi azt, mint emésztő tüzet, melly a' szelektől hömpölygetve pusztává teszi maga előtt a' földet. Ha istent, ki egy helyről más helyre megy, úgy állítja azt előnkbe, mint ki hármat ha lép, negyedik lépéssel a' világ' végén áll.

Nála a' Visszálkodás — ἔρις — az emberölő Mars' nővére és társa, elébb kicsiből mind nagyobbra növekedve, fejével az eget, lábával a' földet éri. Nem szükség e' gondolat', e' kép' fenségét hosszasan magyaráznunk, érzik azt, *queis meliore luto finxit praecordia Titan;* elég legyen megjegyeznünk: hogy Longin mértékének vallja azt (IX. 9.) nem annyira Erisnek, mint magának a' halhatatlan költőnek.

Midőn (Il. XV. 624.) Hectort a' görög hajókra rohantatja, hasonlítja őt az orkántól űzött hullámhoz, melly a' hajónak dűl, 's minden pillanatban elmerüléssel fenyegeti ezt, halállal a' rajta ülő hajósokat. De

mennyi erő, élet, igazság, ez öt sorban! Úgy tetszik, mintha látnók a' felzúdúlt tengert, a' már-már elmerűlő hajót, hallanók a' szelek', a' recsegő árbocz' csikorgását, a' halál' árnyékában lebegő hajósok' jajait.

Nem kevésbbé fenséges, nagyszerű, gyönyör-'s egyszersmind borzalom-gerjesztő (Il. XX. 164.) az oroszlántól kölcsönzött hasonlatosság, midőn Achillest csatára keleti Aeneassal.

Mit mondjunk Venus' melyövéről? (Il. XIV. 214.) Hol a' festői ecset, melly ennél bájosb, mosolygóbb képet tudna elővarázsolni?

Priamusnak Achilleshez tartott beszédét Ilias' XXIV-dik könyvében, 's Ilias' VI. és XXII-dik könyveit, mellyeket mi Homer' művei' koronájának, tartunk, egészen ajánljuk az olvasásra.

És ezek, 's több hasonló helyek bírhatták már Longint arra, hogy fentebb idézett classicai művében Homert, mint az egész régiségben a' fenségesnek legtökéletesebb példányát állítsa fel.

Azonban e' részben sincs minden kifogás nélkül Homer. Az átmenetek', beszélgetések' kapcsolatai, mint ez minden lapon látható, nagyon egyformák, annál fogva untatók. Innen Martial már, minden tisztelete mellett is Homer iránt, nem kételkedett a' minden lépten nyomon előjövő *απομειβόμενος*-ból tréfát, nevetséget űzni, 's a' görög Musával szemközt a' latinokat *musae seueriores* névvel tisztelni meg. Hasonló ehez, midőn bizonyos epithetonok (epitheta perpetua) ott is használtatnak, hol a' költeménybe teljességgel be

nem folynak, p. o. sírt, aludt, ölt vagy dühöngött a' *gyorslábu* Achilles. Tudjuk, mint mentik sokan mindkettőt; mit mond Jenisch: hogy a' régi hősénekek elmondás-, eldallásra 's rendesen hevenyében készülvén, illy módon a' dallónak a' vers' kiegészítése, a' hallgatónak a' hallottak' felvevése, 's mi különösen az örökös epithetonokat illeti, ezek által a' költemény' tág mezején fel 's alá mozgó számos alakok' megkülönböztetése, mintegy szemléltetése, nem kevéssé könnyíttetett. De vajjon kimentve-e ezzel ez untató, e' nem természetes modor? áll-e ezen mentség, nem mondom, a' mi míveltebb, olvasni tudó, olvasni szerető korunkban, de azon ősi együgyűbb korban is, melly csupán hallásában gyönyörködheték az illy költeményeknek?

A' leirások, beszédek, gyakran igen hosszasak, érdektelenek, fárasztók, ollykor mellyek szépek is, nem helyökön lévők. Ki ezekről meg akar győződni, olvassa meg Iliasban (XXIV. 265.) a' Hector' holttesteért menő Priamus' szekere' szerszámainak, Odysseában az ithacai kikötőnek (XIII. 96.), Alcinous' palotájának 's kertjének (VII. 81.) leirásait; továbbá Ilaucusnak és Diomedesnek (Il. VI. 119.), egymáshoz a' görög követségnek, különösen Phoenixnek (Il. IX. 434.) Achilleshez tartott beszédeiket. És pedig ezen példák a' sikerültebbek közől választvák; sőt Phoenix' beszéde az egész Homerban a' legszebb beszédeknek egyike, mellyet Quintilian is különösen kiemelni érdemesnek itélt. Hát mit fog itélni, ki (Od. XIV.) Ulyssesnek Eumaeus' disznópásztorával tartott

épen olly hosszú, mint érdektelen beszédeit, disznai' 's disznó-óla', fiadztatói', kutriczái' leirását olvassa?

A' hasonlítások, azon kívül hogy ugyanazok, p. o. a' szélvésztől, oroszlántól, sastól, sárkánytól, farkastól, fáktól, csillagtól vettek, igen gyakran előkerülnek, sokszor hidegek, erőltettek, illetlenek, mint mikor p. o. az ütközet' hevében mindenfelől megtámadt Ajaxot (Il. XI. 557.) a' vetésben kapott, 's gyermekektől megabajgatott szamárhoz, a' futásban vetélytársának sarkában lévő Ulyssest (Il. XXIII. 759.) a' szövő szép asszony' melye közelében járó vetélőjéhez hasonlítja.

Virgilre átmenve már, valljuk meg először is: hogy versei bármelly szépek is magokban, örök becsű, legszebb, legpompásabb virágai Latium' költészetének, zengzet, könnyűség' tekintetében Homereinek kénytelenek engedni az elsőséget; de valljuk meg azt is, hogy Homernak nyelve annyi különböző szójárásai, különösen az ioniainak, mellyet főkép használt, minden formákhoz könnyen simuló hajlékonysága mellett, jóval könnyebb volt a' munka.

A' kitételek-, melléknevekben, a' költészet' e' fő ékességeiben nincs az a' változatossága; de ne feledjük: hogy nyelve sem olly gazdag, mint a' görög; 's mind a' mellett is vagynak szavai, kitételei, mellyek a' szavakban dús nyelvű Homer' legragyogóbbjaival, legsikerültebbjeivel bátran kiállják az összehasonlítást, mint p. o. Didonak a' háborgó tenger' daczára is tőle távozni akaró Aeneashoz intézett szavai: „*exerces pretiosa odia;*“ vagy Aeneasnak az őt kö-

vetni vonakodó atyját, Anchisest más gondolatokra bírni próbáló ama' szavai: „*ne fato urgenti incumbere vellet;*“ és az a' „*contemtor divum Mezentius.*“

Rövid, fontos, jeles mondatok, erkölcs-, életszabályokkal sem bővölködik úgy, mint Homer: de ezek nem is annyira epos- mint drámába valók, eposban az elbeszélés, ebben az egyszerűség, folyóság lévén a' fő dolog; mit az illy mondatok, mint meg annyi kitérések, nem elősegítnek, de akadályoznak. Ugyanazért Cicero még a' szónoknak is, ki nincs annyira az elbeszélésre szorítva, csak gyéren ajánlja használásukat: „*Sententias interponi raro convenit, ut rei actores, non vivendi praeceptores esse videamur.*“ De ha ez így van, akkor csak nyerhet, nem veszthet szemünkben Virgil, hogy nem olly dúsgazdag e' tekintetben, mint Homer. Egyébiránt, hogy Virgil' Aeneisét, ha erkölcsi fontos mondatokkal annyira nem bővölködik is, sokkal tisztább erkölcsi érzelmek, józanabb elvek lengik általában keresztűl, a' felebb mondottak után említenünk is alig szükség.

Elbeszéléseiben, leirásaiban megengedjük, nincs általában az a' természeti egyszerüség, de az a' gyakran áradozó bőség, untató egyformaság sincs. Gondolataiban, képeiben nincs az a' megdöbbentő nagyszerűség, festéseiben az az elevenség; de vágynak viszont, állítani merjük, más szépségei, hatás', találósság', izlés', gyengédség', méltóság' tekintetében Homer' amaz elsőségeivel nem csak fölérők, de azokat sokkal magok után hagyók, mint erről Troja' végromlásának, Dido' boldogtalan szerelmének, Roma' elő-

re megjövendőlt nagy férfiainak, nagy tetteinek most lélekrázó, majd lélekemelő elbeszélései, az egész második, negyedik, hatodik könyv, az az egész régiségben párja nélkül való sinoni kép, az az „*Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor*“ sat (IV. 625.) azaz: *Excudent alii spirantia mollius aera.... Orabunt causas melius— Tu regere imperio populos, Romane, memento*“ (VI. 848.) az az *Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis, Augustus Caesar* (VI. 792.), 's amaz Octaviát ájulásba ejtett, majd általa ezrekkel fejedelmileg jutalmazott sorok Marcellusról: „*Aspice ut insignis spoliis Marcellus opimis ingreditur* (VI. 855—887.), 's a' nevezett könyveken kivül is annyi más egyes helyek, névszerint a' Nisus' és Euryalus', Pallas', Lantus' és Mezentius', Camilla', Amata' eseteiket adók, fényes bizonyságot tesznek: nem említve több, igazi homeri ecsettel festett apróbb képeit, minő a' dühösségé I. 294. „*Furor impius intus saeva sedens super arma, et centum vinctus ahenis; Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.*“ Aetnaé III. 571; Polyphemusé III. 664. „*graditurque per aequor.*

Iam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.“

Virgil' egész előadásán, megengedjük, sem általában olly lángelmének, sem különösen olly ragyogó képzelődő tehetségnek, de annyi tudomány, olly széles, olly bámulatos, kivált földirati ismeretnek sem látszanak nyomai, mennyit Homernál p. csak Ilias' II. könyvében, hol a' görögök' hajóit számlálja elő, lát-

hatni; de egész míve annyival több itélőtehetség', több gond', mesterség', megválasztásnak hordja magán kétségtelen jeleit, mint mind ezt a' közelebb idézett helyek' bár mellyike, itélő-tehetsége' felsőbbségét különösen maga már azon különbség is eléggé bizonyítja, melly van költeménye' és Homeréi' bevezetése között; mit itten világosan kimutatni annyival inkább tisztünknek lenni hiszünk, minél bizonyosabban előre feltehetni, 's természettel is úgy van, hogy kezdetben minden iró, érezve az első benyomás' fontosságát, összeszedi, ha van benne valami tehetség. Lássuk tehát mindhárom' bevezetését.

„Istennő" — így hangzik szóról szóra az Illasé — énekeld Peleus' fia', Achilles' ártalmas haragját, melly ezernyi fájdalmakat okozott a' görögöknek, és sok erős daliáknak küldte lelkeiket pokolba, 's magokat ebek' 's minden madarak' ragadamányává tette, Iupiternek telt pedig be akaratja, mióta összeveszvén, meghasonlottak Atreus' fia, az emberek' (seregek) királya, és az isteni Achilles."

Mellőzve a' szertelen nagyítást, mi e' kezdetben van, mert Patrocluson kívül valamire való daliát alig tudunk említni, ki Achilles' haragjának esett volna áldozatúl, ez sem lett pedig ebek' 's madarak' prédájává, sőt igen pompásan takaríttatott el: csak azon kettős következetlenséget emeljük ki, mit elkövetett Homer először azzal: hogy holott már az istennőhöz folyamodott, bizonyosan azért, mert azt, mint mindentudót, mindenekről jobban értesültnek hitte magánál, négy sorral alább, mintegy szavát felejtve,

ő oktatja azt: hogy minden Iupiter' akaratjából történt, másodszor azzal: hogy a' görögök' romlásában Achilles' haragját elébb, majd Iupiter' isteni végzését veti okul. Mellyik hát már kettő közől az igazi ok? Iupiterre kell, minden bizonnyal, mint erősebbre, mint istenre hárítnunk az okot. De ha úgy: miért okolja Achillest, ki csak eszköz, csak kés a' boszús Iupiter' kezében? Hová marad ekkor Achilles' önállósága? hova az emberi indúlatok' játéka, mi egyedűl adna érdeket a' dolognak? Nincs-e előre elfojtva minden részvét, szánakozás és boszankodás nagy részben azzal, hogy isteni akaratból, tehát az emberi szabadság' kizártával történik minden? Tehetnek-e róla Achilles és Agamemnon, hogy Iupiter összeveszti őket? 's érdemlik-e ezentúl azon fontosságot, mellyet első szavaiban nekik, 's versengésöknek tulajdonított Homer? Ha már Iupiterre akará is, mint első kútfőre, vinni a' szererencsétlenség' okát, nem sokkal természetesb, lélektanilag nem sokkal helyesebb fogott volna-e lenni: alább a' történet' folyamába szőni inkább bele, mint előre mindjárt világos szavakkal kikiáltani, tudtára adni az olvasónak a' nemcsak minden emberi szabad mozgást, de minden újságingert is előre elölő isteni közbejövetelt?

Semmivel nem jobb, sőt rosszabb az Odyssea' kezdete: „Músa hirdesd nekem a' ravasz (sokat forgott) férfiút, ki igen sokat bolygott (hányódott) miután Troja' szent városát elpusztította; és sok embereknek látta városait, 's ismerte meg szokásait; és sok kínokat szenvedett lelkében a' tengeren, igyekezve

saját szabadúlásán, 's társai' hazatértén: de így sem tarthatta meg társait, ohajtva bár, mert esztelenségökkel elveszték magok magokat; ostobák, kik megették a' fenjáró nap' ökreit."

Kérdjük: nem világos ellentmondás, magyarán szólva, maga magát meghazudtolás ez: fennen hirdetni valakiről egyik szavunkban, hogy sokat forgott, okos; azt vallani mindjárt másikban róla: hogy minden okossága, 's igyekezete mellett sem volt képes csak egyet is megtartani veszélyben forgó társai közől? Miben állott hát okossága? Igen, de ők magok veszték el magokat esztelenségökkel, mondja valaki? Nemde azért volt több esze, több tapasztalása neki, vezéröknek, hogy megóvja magokat óvni nem tudó társait? felelhetni rá. A' magától óvakodó, okos nem szorúl más' ovó, veszélyhárító okosságára, mint egészséges nem orvosra. De ha már csakugyan elveszté, el kelle vesztenie társait Ulyssesnek, mert, milly fontos ok! éhökben megették a' nap' ökreit; nem tudott-e a' költő nagy hírű vitézében semmit jobbat, kiemelésre méltóbbat találni, mint ezen, titkolandó inkább, mint előre hirdetendő kudarczát, szégyenvallását? Nem valóságos satira, nem szándékos nevetségessé, csuffá tétel ez: költeménye' legkitűnőbb, legfényesb helyén, bevezetésében, hősének első bemutatásakor, ennek gyengeségét, mi több, magasztalólag tárni fel? Ki köszönné meg, ha valamelly társaságba első beléptekor így ajánltatnék általunk: itt egy híresztelt, okos vezető, ki minden magokat vezetésire bízottakat, egy sokat forgott nagy hírű hadvezér, ki minden csatáit,

egy tapasztalt derék orvos, ki minden betegeit nem maga hibájából elveszté?

Mennyivel helyesebben Virgil: „Fegyvert (harczokat) 's férfit énekelek, ki Troja' vidékéről, örök végzetből földön futó, első jött Olaszországba, 's a' lavineumi partokra; sokat hányódott mind földön, mind tengeren, istenek' hatalma által, a' boszús Iuno' öröklő haragja miatt, sokat szenvedett hadban is, míg várost építe, 's bevivé isteneit Latiumba, honnan a' latiumi név 's albai atyák, és a' magas Roma' falai." Így szólnak Virgil' bevezető sorai, 's kinek nincs kedve olvasásukra felkiáltani Horáczczal:

Quanto rectius hic, qui nil molitur inepte!

A' különbség e' sorok 's Homeréi között, úgy hiszszük, olly szembetűnő, hogy rövidség' okáért, minden jegyzet-, minden taglalattal bátran felhagyhatunk. 'S most e' kevés kitérés után folytassuk félbeszakadt fonalát párvonalunknak.

Homer ha nagyobb mester a' szólásban, Virgil nagyobb a' hallgatásban. 'S ebben áll épen a' két költő közötti lényeges különbség az előadást illetőleg. Homer rendszerint igen természetesen, de mint megjegyzénk, igen sokat beszél, időt a' gondolkozásra olvasóinak ritkán enged, 's e' végetlen bőbeszédűség — ἀπεραντολογία — már hazafiai által is megrovatott benne. Virgil ellenben, mikor legnagyobb tűzbe, lelkesedésbe jön is, csak annyit mond, mennyit kell, többet gondoltat rendesen, mint mond, 's azzal mit csak gondoltat, de nem mond, teszi épen azt is, a'

mit mond, bámúlatosbbá, szívre főre hatóbbá. Mit Timanthes festőről Plinius mond: „műveiből többet érthetni, mint mennyi festve van“: *in omnibus operibus eius intelligitur plus, quam pingitur;* 's alább: „ritkaság annyira tudni vinni a' művészetet, hogy azt is mutassa, a' mit rejt“ : *rarum in successu artis, ut ostendat etiam, quae ocultat:* ez tökéletesen rá illik Virgilre, 's egy költőre sem úgy, mint reá; és ez fő vonása, legfőbb dicsősége költészetének. Íme nehány példa a' sok közől.

I. k. 132. v. Neptun a' tengert híre, tudta nélkül felzavart szeleknek kevés szavakban adott leczke után: „*Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?*“ stb, így fenyegeti meg őket: „*Quos ego*“: Kiket én.. Ezzel ketté vágja, 's csak gondoltatja, de ki nem mondja fenyegetését. Folytatja: „*sed motos praestat componere fluctus.*“ Jobb lecsendesítenem a' felháborodott vizeket. 'S következik utána: *et dicto citius tumida aequora placat*, szava egy pillanat alatt valósúl. Milly méltóság-, felsőségérzet! milly hatalom-, erőnyilatkozat e' szavakban! A' tenger' mindenható istenének tehát elég egy semmit nem mondó, fenyegető szava, hogy meghunyászkodjanak a' szelek; 's elébb, mint egy szót kimondanánk, lecsilapúl intésére a' fenekéből kifordúlt, csillagokig tornyosúlt tenger.

I. k. 628. v. Dido így biztatja a' hozzá vetődött, sors-üldözte trojaiakat:

„Me quoque per multas similis fortuna labores
Iactatam hac demum voluit consistere terra;
Non ignara mali miseris succurrere disco.“

Engemet is elvégre, sok viszontagságtól hányatottat, hasonló sors telepített meg e' földön; próbálva magam a' nyomorúságot, megtanúltam segélyt nyújtani a' nyomorúltaknak." 'S kérdjük: mit mondhatott volna bármelly szélesen áradozó beszédben, mi szivének több becsületet, a' segélykeresőknek több vigaszt, megnyugvást, hozzá több bizodalmat szerezhetett volna.

II. k. 324. v. Panthus, Apollo' papja, a' siralmas éjszakán, az álmából csak akkor felriadt Aeneast értesíti a' dolgok' állásáról, kevés, de minő szavakban: „*Fuimus Troes, fuit Ilium*"; nem mondja: *oda vagyunk, oda Ilium;* hanem: *voltunk trojaiak, volt Ilium.* Az erő, hathatóság, fenség, mi ezen közbeszédbe is átment *fuimus Troes*, ezen *voltunk, volt* szavakban rejlik, csak érezhető, de szavakban általunk ki nem fejezhető.

De nem lenne vége az idézéseknek, ha mind azt, mit e' nemben feltűnőt olvastunk, ki akarnók írni, csak hát még (IV. k.) a' Dido és Aeneas közötti hasonlíthatlan szép beszédekből emeljük ki Aeneasnak beszédét végző egyszerű szavait: „*Italiam non sponte sequor*": Olaszhonba törekszem, nem magam kedvéből; 's a' módot, mikép végezteti, vagy inkább félbeszakasztja beszédét Didoval Virgil: „*his medium dictis, sermonem abrumpit.*" E' félbeszakasztás, hirtelen elhallgatás, itéletünk szerint, minden ékesenszólásnál ékesen szólóbb.

Azonban midőn a' fő fő írói erényt kitűnőleg sajátjának mondjuk Virgilnek, nem vagyunk olly igaz-

talanok, hogy meg ne vallanók, mikép ollykor Homer is tudta e' hallgató ékesszólást használni. Nem szólunk Ajaxnak (Il. XI. 551—562.), midőn a' pokolban előtalálta, 's megszólította Ulyssest, ettől hallgatva elfordulásáról, nem Chryses Apollo' papjának, Agamemnontól nem várt gyalázattal illettetése után, sem a' Briseis' elhurczolására küldött hellen követeknek, a' felháborodott Achillessel szemben, szótlan, némán vesztegléséről; csak Il. VId. könyvének azon helyét idézzük (495. v.), hol Andromachének Hectortól, kit soha többé látni, ölelhetni nem reménylt, végső megválásakori érzelmeit, szavakba nem önthető fájdalmát, minden beszéd, szájába adhatott minden szavak helyett, ezzel fejezi ki igen egyszerűen: „ment *vissza-visszafordulva*" — ἐντροπαλιζομένη. — És ez egyetlen festői vonás, ez egyetlen festői helyzet, sokkal elevenebben képzelteti velünk, mint bármelly hosszú indulatteljes beszéd, benső állapotját a' nem örömest válónak. Mert mellőzve, hogy a' nagy fájdalomnak, mint a' nagy örömnek, nincsenek szavai, nem úgy van e' természettel, hogy ha valamelly tárgytól nem örömest válunk meg, jól esik legalább visszatekintenünk arra, 's mást nem tehetve, mi egyedűl hatalmunkban, önkénytelen is, szemeinkkel, míg lehet, rajta függünk? Így függ Liviusnál szemeivel az olasz partokon Hannibal, midőn a' földtől, hova őt olly kedves, olly dicső emlékek, 16 évi csaknem folytonos fényes diadalok' magasztos emlékei köték, hazafiai' hálátlansága, fondorkodó irigysége, testvére' Hasdrubal' szerencsétlen harcza, 's az Africában

diadalmas Scipio végkép megválni kényszeríték. Hasonló érzést, indulatot tulajdonít igen helyesen Cicero Catilinának, midőn ez a' várost, istentelen szándéka' sikerűlése előtt elhagyni kénytelen. „Iacet, inquit ille, nunc prostratus, et se perculsum, atque abiectum esse sentit, *et retorquet profecto oculos saepe ad hanc urbem*, quam ex suis faucibus ereptam esse luget.“ Igen szépen és igazán írja Lucan is az Olaszországból távozó Pompeiusról; a' ritka szépségű helyet, meg nem állhatjuk, hogy ki ne írjuk egészen: Pharsal. III. 3.

Propulit ut classem velis cedentibus Auster
Incumbens, mediumque rates tenuere profundum,
Omnis in Ionios spectabat navita fluctus,
Solus ab Hesperia non flexit lumina terra
Magnus, dum patrios portus, dum littora nunquam
Ad visus reditura suos, tectumque cacumen
Nubibus, et dubios cernit vanescere montes.

Hasonlításaiban, igaz, sokat vett Virgil Homertól, de legtöbbször, mint mindenben mit tőle vett, úgy ezekben is felülmúlja nagy mesterét. Ime nehány példák.

Szép Homernál Il. XXII. 93. a' sárkánytól vett hasonlatosság: ὡς δε δράκων sat. Ezt tartotta nyilván szeme előtt Virgil Aen. II. 471. a' kígyóról vett hasonlatosságában: *Qualis ubi in lucem coluber* sat. Nem szembetűnően hasonló-e a' két hely? de nem szembetűnően szebb-e az Virgilnél?

Il. X. 297. és Od. VI. 133. miket Homer a' prédát kereső éhes oroszlánról, majd Il. XVI. 352. a'

nyájöldöklő farkasokról mond, Virgil Aen. II. 355. a' farkasokról kölcsönzött hasonlatosságába: *Inde lupi, ceu raptores* sat. De mennyivel ékesb, gazdagabb Virgil' hasonlatossága! mennyire hátramarad Homer' *κέλεται δέ ἐγαςήρ*-je az *improba ventris exegit coecos rabies*-se mellett Virgilnek!

Il. II. 144. a' sokaság felháborodik, mint a' szelektől felzavart tenger. Aen. I. 144. *Ac veluti magno in populo* sat, a' szelek által felzaklatott tenger lecsendesedik Neptun' egy intésére, mint a' felzendült sokaság, ha megpillant egy tekintélyes tisztes férfiút. Itt megfordítá a' dolgot Virgil, de mennyivel túlhaladá itt is erő', szépség', méltóság' tekintetében példányát!

De mivel Virgil tagadhatatlanúl sokat kölcsönzött Homertől, és pedig nem csak hasonlatosságokat, leirásokat, egyes gondolatokat, de egész eszméket is, szerkezet- összeállításba vágókat: készek minden eredetiséget, vele minden érdemet, dicsőséget levonni Virgilről, és egyedűl Homerra hárítni ennek pártolói. Itéletünk szerint Virgil azért, hogy Homert sokban utánozta, valamint dicséretet nem, úgy gyalázatot sem érdemel. Rokon volt a' tárgy, mellyet Virgil választott; miért ne lehetett volna egyes részek-, helyekben is, ha mit czéljára tartozót talált, átvenni Homertól? kivált midőn azon időknek uralkodó gondolkozása, ízlése volt nem csak nem szégyenleni, kerűlni, de dicsőséget keresni a' görögök', mint a' művészet' közönségesen elösmert nagy mesterei' nyilván követésében. Lehetett-e, kérdjük, józanon eltérnie sokakban, mellyeket előtte rég szente-

sített a' köz hiedelem? 'S ugyanazon tárgy körül forgolódva, nem volt-e természetes, minden utánzás nélkül is, ugyanazon gondolatokra, képekre, eszmékre jönnie, sokszor magától, sokszor az olvasottaknak, 's épen mivel a' legszebbek ragadnak meg legjobban, legkönnyebben, ezeknek, a' nélkül hogy maga is észre venné, előtte lebegése, 's elébb már, mintegy sajátjaivá létele által? De ha nyilván, tudva vett is, a' minthogy vett is, némellyeket Virgil által Homertól, ki az, kinek panasza lehetne a' kölcsönzőre, ki minden kölcsönzött fillért sokszoros, dús kamattal térített vissza? Azt mondják Homer' baráti: hallgatva a' kisebbek-, a' kevésbbé nevezetesekről, Virgil' legszebb helyei, Dido' szerelme Circének és Calypsonak, Aeneas' pokolbeli útja Ulysses' poklokra szállásának, Aeneas' paizsa Achilles' paizsának, Nisus és Euryalus a' trojai tábort kémlelő Ulysses- és Diomedesnek utánzásai, sőt maga az a' mód, a' mint Aeneas' 's Troja' történeteiről értesíttetünk, nem egyéb, mint az Odyssea' 's Ulysses' majmolása, ki hasonlóan maga beszéli el viszontagságait Alcinous' királyi udvarában. De hasonlítsa bár ki össze az idézett helyeket, ezekből magokból itéletünkre térend, 's nem fogja megtagadhatni az utánzásban is önállás', sok eredetiség, dicsőségét Virgiltől; 's ha minden esetre csakugyan úgy itélne, hogy Homer teremté Virgilt, el kellene ösmernie azt is, hogy ez legszebb, legdicsőbb műve Homernak, szebb, dicsőbb, mint nevét halhatlanított fenlévő minden művei.

Eddig párvonalunk. Hátra volna, hogy mind két költő' szebb helyeit szorosabban vetnők össze; de miután ezek már feljebb nagy részben kijelelvék, az elvek megállítvák, és így kiki magától is könnyen teheti, nem látjuk ez összehasonlításnak olly szükségét, hogy vele megannyira kelljen szaporítani értekezésünket; külön máskor, ha párvonalunk kedvezően fogadtatni szerencsés leend, talán tenni fogjuk ezt; most tekintsünk végig az eddig mondottakon röviden, 's lássuk, mi az eredmény?

Homer némelly költői tökélyeket, épen a' leglényegesebbet, az előadást, stilt, verselést illetőket, nagyobb mértékben, Virgil többeket, és pedig egymás közt a' legszebb öszhangzásban bírt. Épen mint Mengs, Rafáelről, a' festők' e' Homerjáról itél: „Rafáel nem azért minden időbeli festők közt legnagyobb, mintha legtöbb festői tökélyeket, hanem mivel a' leglényegesebbeket egyesíté magában.“ Homer a' mi, legnagyobb részben maga által az; Virgil nehezen fogott volna Homer nélkül az lenni, a' mi; más szóval: Homer született inkább mint lett, Virgil lett inkább, mint született költő. Homer inkább költő, de Virgil tökéletesb költő. A' lángelme hatalmasabban megragadtatik Homertól; az ízlés' embere édesdebben vonzatik Virgiltől. Mind Homer, mind Virgil festők a' szó' legteljesb értelmében; mindketten hű festői a' természetnek: de Homer' festéseiben több élet, elevenség, Virgiléiben több kellem, hibátlanabb rajz, elrendezés; ott több természeti tehetség, itt több gond, mesterség; ott nagyobb változatosság, itt nagyobb

megválasztás; amott inkább bámulhatni, ebben inkább gyönyörködhetni.

Homerban több az arany, de a' mi Virgilben van, tisztább az, maga az Aeneis' akár II-ik, akár IV-ik könyve felér az egész Iliassal.

Homerban több a' hiba, szabálytalanság, Virgilben több a' hiány, fogyatkozás; de Homer' hibái korának inkább mint magának, Virgil' hiányai magának inkább mint korának tulajdonítandók; ha mindkettő most élne, valószinűleg Virgilnek ma ugyanazon hiányai, de Homernak aligha fognának ugyanazon hibái meglenni. Feltéve a' lehetséget, hogy egyikkel, vagy másikkal még egyszer megajándékoztatni szerencséje lenne a' világnak, szerencséje emberi nemünknek megdicsőíttetni, hamarább várhatni egy második Virgil', mint egy második Homer' feltüntét. 'S részünkről ha talán Homer inkább, mint Virgil, de írója bizonyosan inkább az Aeneis', mint Ilias' és Odysseának szerettünk volna lenni.

Berekesztjük értekezésünket a' classica literatura' újkori hősei' egyik legnagyobbikának Muretusnak (praef. ad Propertium) előttünk már csak azért is igen nevezetes szavaival, mert nem költőinkről mondvák, 's mégis mintha csak rólok mondattak volna, olly tökéletesen rájok alkalmazhatók. Muret' szavai Tibullusról és Propertiusról szólanak, de gondoljuk Virgil' egyik', Homert másik' helyén, változtassunk egy keveset a' szavakon, 's egy betű' hozzátétele nélkül, egyenesen Virgilről és Homerről szólóknak fognak tetszeni: „Mollior ille, nervosior hic; illo magis oble-

ctere, hunc magis, ut opinor, admirere; illum iudices diligentius cogitasse, quid scriberet, hunc simplicius scripsisse, quae cogitaret; in hoc plus naturae, in illo plus curae atque industriae fuisse perspicias.“

Mellyekhez mi a' régi költők' gyüjteményében találtató amaz, egyenesen költőinkről szóló epigrammának, Virgil' szájába adott, röviden mindent kimerítő pár sorait függesztjük:

Illius (Homeri) immensos miratur Graecia campos,
At minor est nobis, sed bene cultus ager,

XVIII.

BESZÉD,

MELLYEL A' VIII-D. KÖZ ÜLÉST MEGNYITOTTA

B. JÓSIKA MIKLÓS.

Tisztelt gyülekezet!

Most, midőn társaságunk Ő Felsége kegyelmes királyunk által megerősíttetve, 's ez által köz intézetté emeltetve, új korszakába lép, legyen szabad mindenek előtt azoknak, kik kezdetétől fogva mostanig munkás társai voltak, buzgó köszönetemet kimondani azon szép együttartásért, melly a' czélt soha sem téveszt-ve el, lehetővé tette, hogy olly csekély pénzalappal, e' társaság hatáskörét időrül időre annyira tudta növelni, mikép most már, habár nem fényes, de minden tekintetben díszes állást birt magának kivíni. Legyen szabad újraalakulási első köz ülésünkben azon tisztelt honleányoknak 's honfiaknak is forró hálával kimondanom, mikép a' magyarnak olly gyakran szemére vetett szalmatüzet nemes oltárlánggá magasztalni csak azon buzgó részvét által lehetett, mellyel e' kisded társaság általok olly nemes kitartással, 's mon-

danám némi előszeretettel pártoltatott. Meglehet, hogy a' felfogás talán költői, midőn azt hiszem: hogy e' pártolásban nem csekély része volt azon férfiu' emlékezetének, kinek nevét e' társaság viseli, 's kinek kora halála, egytől a' legköltőibb természetek közől fosztotta meg a' hazát. És íme a' magyar szellemnek azon félreismerhetlen természetes igazságszeretete, 's főleg olly páratlan kegyességű hölgyeink' természetes jósága, melly által bizonyos előszeretettel kegyelt visszaemlékezéseken csügg, 's azon legnemesebb értelemben vett honszeretet, melly azokat, kiktől a' honra jó áradott, nem csak feledni nem tudja, hanem emlékezetei' koszorújából kiemelni is szereti. 'S ha e' kegyeletben a' kisebb szám fölülmúlja a' nagyobbat; ha itt is, mint mindenben, a' szebb fölfogás, a' buzgóbb kegyelet, a' kiváló természetek' kiváltsága; az egyáltalában el ne csüggeszszen bennünket, ez mindenhol és mindenben így van, 's egyébként nem is lehet.

Valóban szükség van arra, hogy azok' emlékezetét néha föléleszszük, kik nemzeti nyelvünk' müvelésében olly korban fáradoztak, olly korban törtek jeget, midőn elszántságuk elszigetelve állt; valóban szükség, hogy olly neveket, mint Kisfaludyé, Kazinczyé, Kölcseyé 's több másoké, gyakran emlegessünk, 's ne feledjük, hogy azon élőfája szépirodalmunknak, melly már is olly sok reményt igérő gyümölcsöket terem, általok lön a' káros mohától kitisztítva, száradó ágaitól megmentve, 's erődús ifjú életre felköltve. A' ki csak harmincz évre visszaemléke-

zik, nem lehet nem örömben repesnie szivének azon, minden müvelt nemzetek' irodalmában, még a' régi classicus nemzetekét sem rekesztve ki, példa-nélküli gyorsaságban 's erélyben, mellyet nyelvünk 's irodalmunk illy rövid idő alatt bizonyított, 's melly olly alapos reményt nyujt kiszámíthatlan kifejlésére 's tökéletesedésre. Midőn így nem ingatag alapokon jelelém ki jövőnk' horoscopját; legyen szabad most, midőn társaságunk a' haza' színe előtt, mint köz intézet, újabb 's díszesebb állást foglal el, midőn annak szerencsés csillagzat alatt megnyilt új aeráját ünnepeljük, annak minden tagjait kettős buzgóságra és szorgalomra fölszólítanom, 's társaságunkat a' tisztelt közönség' kegyébe 's pártolásába ajánlanom.

XIX.

AZ ILMÉREK.

TÖRTÉNETI BESZÉLY

B. JÓSIKA MIKLÓSTÓL.

I.

A' nap leáldozott, az éj, mint a' háborgó kebelre a' vigasz' szavai, elhozá enyhitő hüvét. De nem vonta fel csillaglepleit: tág kapuja fellegtáborral volt körűlállva. És még is világ van, 's lángoló szárnyai magasan verdesik az eget.

Amott egy erdő ég: fekete üszkei körül baljóslatu fény hullámzik; tul egy helység' egyházának tüze szór szikrakévéket a' magasba. És most egy kép áll elő régen elhunyt századokból; egy jelenet, minőkkel gazdag honunk' vészteljes multja, 's mellyeken a' magyar' ősbánata függ, mint komoly jelköveken.

Köd borítja Sajó' vidékét, 's midőn a' szem a' tündérien világított tájba tekint, a' füstoszlopok ketté hasadnak, 's nagyszerű jelenet lép ki a' homályból.

Félkört látunk kaczagányos hadfiakból csomóba összeszorulva, 's mintegy eleven paizst képezve. A' kör' közepén nemes tekintetű férfiú áll: fegyverzete csillog az aranytól, 's könnyű aczél sisakját a' korona' rovátkai koszoruzzák. Látszik, hogy a' nap' hevét állta ki bőszült halálcsatában; de a' korona még fején, 's a' csata-rongálta hadfiak' szemeiben még *ős hűség él!* Előtte magas agg férfiú áll: fehér szakálla övig ér, 's mellét, szárait sötét vértezet borítja. Kardjának hüvelye nincsen, hosszu aczéla mint csillámló sugár van markába szorítva, 's a' földre szegezve. Mögötte egy ifjút látunk, por- 's verejték-lepte vonásokkal; keresztbe fonva karjait; csak fénylő szemei vannak a' hűség' 's elszántság' kifejezésével a' királyra szegezve. És ez a' kép' eleje. Jobbra balra lángoló falvak és erdők, szállongó nép, holtak és haldoklók, és messze a' Sajó' partjain egy sötét tábor, mellynek bolyongó alakjai 's nyeritő lovai csak néha tünnek elő, mikor a' dühösen sípoló szélvihar veri el a' füstöt pillanatokra, 's hozza szárnyain a' bal jóslatu csöngést és zajt ama' csoportozatig képünk' elején; és messzibb minden elfoly 's összeszürődik, mint az álom' csalképei, 's vagy sötétebb, vagy világosb alakban lép elő, mikép a' láng' fénye messzibb hat vörös sugárival, vagy köd és füst vetik szürke redőiket a' távoli tárgyakra.

A' király körül néma minden. Úgy tetszik, mintha érzés, vigasz és remény a' király' személyében központosulnának, a' szemek a' jövőt homlokáról akar-

nák olvasni, 's minden fül egy hangjára esengne *a' királynak!*

IV. Béla az agg Ilmérrel halkan beszélt; arczában a' legnagyobb bizodalom volt kifejezve, 's midőn így a' deli tekintetű király kezét tette az öreg' vállára, mondanád, paizsát ragadta meg, 's vetette a' sorsnak ellenébe.

Most a' király a' közel levők' egyikének intett; 's míg ő a' mindig szaporodó menekvőkkel a' vigasz' 's a' felbátorítás' szavait hallatá, az embertömeg ketté vált, 's azon férfiú' kiséretében, kihez a' király' utóbbi szavai intézve valának, magas, egyszerűen öltözött hölgyalak jött. Arczát sürü kétszeres fátyol födte, 's egész megjelenése valami olly igéző ellentétet képezett a' mogorva harczfiakkal, melly itt, a' lángok' tündéries fényében, túlvilági képnek látszott.

A' szűz csendesen közeledett a' királyhoz; míg azon ifjú, kit az agg Ilmér mögött láttunk, minden tetemében reszketett, 's szemében azon ős szenvedély lángolt, melly mivel végtelen, nem ismerhet határokat.

A' király szólt: „Öreg atyám Ilmér! vezesd e' hölgyet a'horvátországi rengetegeken át Sopronba. Tudod, hogy itt minden oldalról körül vagyunk száguldó tatároktól kerítve, hogy nincs egy biztos pillanat. Drága kincset adok kezedbe, és te és fiad felelni fogtok nekem róla!" A' király' nyilatkozata után az ifjú' arcza szembetünő kifejezését nyerte az örömnek.

Néhány percz mulva lovakat hoztak elő. E' pillanatban a' hölgy a' király' lábaihoz borult, szemei

annak tekintetével találkoztak: úgy tetszett, mintha túlörülő érzet szavakat idézne ajkaira, de a' király' egy intésére némán maradott, forrón vonta az odanyujtott jobbat ajkaihoz, végre felkölt, ő, 's a' két Ilmér lóra ültek, 's miután válogatott csapat rendeltetett kiséretökre, megindultak.

A' király pillanatra áldva nyujtotta kezét feléjök, míg a' távozó hölgy bucsút intett a' távolbul.

II.

Üdvözllek szűz éj! ti fénylő csillagok, ti istenszemek, 's te magas éji vándor, kék palotádban, ki az emberek' útait kémleled, 's szelid világodat öntöd a' fekete rengetegre, 's az ősz sziklákra! Századok óta dús pompában és erőben nyulnak fel a' horvátországi őserdők' bálványai; ollykor sötét falnak mondanád, máskor a' föld' fürtözetének, melly ezredes halántékaira borul. Most sürűi megnyiltak, az emberi kéz rongálva munkált kebelében; akkor ritkán látta az útast zöld lugosai közt; csak háborgós időkben vetődött egyegy rabló, vagy martalócz-csapat mélyeibe, 's tengeté rögtönzött életét a' vadak' husával, mellyeket kopjája vagy nyila elejtett.

Mi csörtet ott a' lombok közt? minő nesz ez a' néma éjben, mellyet csak néha szakaszt félbe egy fának zuhanása, melly a' viszhangot feleselésre költi?

A' rengeteg' legmélyebb sürüjében találkozunk a' két Ilmérrel újra. A' kisérő csapat lovait kötötte a' körülálló fákhoz, azután estebédet készített elejtett

vadakból. Az ifjú Ilmér a' lovakról leszedte a' gazdag takarókat és csujtárokat, 's egy szőnyeget illesztett azokból össze. Lemetszett galyakból kényelmes gunyhót hevenyészett, 's a' hölgyet vezeté abba. Félórai pihenés után a' szűz kilépett, 's a' két Ilmérrel fatörzsökön foglalt a' tűz előtt helyet. Egy öreg hadfia jött, 's miután a' szegényes estebéd el lőn költve, agg mondákat beszélt László' 's István király' ideikből, míg a' tűz körül könyöklő harczfiaknak, a' két Ilmérnek, 's a' már leplezetlen, istenien szép, hölgynek alakjaikat a' tűz' és hold' kettős világa öntötte el. Éjfél után a' hölgy menhelyébe vonult vissza, 's az ifjú Ilmér súlyos buzogányát helyezvén maga mellé, 's mohos követ gördítvén feje alá, a' hölgy' sátra előtt foglalt helyet. Álom nem jött szemeire, fáradt tagjai daczoltak azzal. A' százados facsoportozat alatt pihent az öreg Ilmér, födve a' sörényes állatkirály' arany bőrével, és a' vad harczfiak mind, rémes horkolással lázítván föl a' vadont. Amazt öntudat ringatá bájos álmakba, mellyek a' hont viritó fölujulásban, a' királyt kegye' teljében tünteték elő; ezeket, elcsigázottan fáradt tagjaik tevék tetszholtakká.

Az ifjú fölkelt, darabig csendesen és némán állt, mint a' meghasadásra kész felhő, mellynek sötét keble villámokat rejt; azután lehete a' hold' nappali fényében látni, mikép szorulnak össze szemöldei, 's mikép villámzik szemében valami bal jóslatú elhatározás.

A' gunyhó' galyait vonta halkkal félre, 's belépett..

És most a' rengeteg' vad szikláiból 's óriási facsoportozatai közől lépjünk pillanatra a' szentélybe: mert szent a' hely, hol a' szűzien tiszta erény pihen, 's védangyalok virasztanak fölötte.

A' szép hölgy mint a' virágok közé ágyalt nemtő pihent csendesen, hosszu selyemernyek födték ihletdús szemeit, rózsaajkai mintha ima közt szunyadt volna el, szelid mosolyra vonultak, 's mikép a' hold a' galyak' lombozatán át álomszerű sugárát vetette homlokára, úgy tetszett, mintha egy fénylő gyűrü lebegne fölötte. Ott pihent, 's arany fürtei körülhabozták vállait, 's tagjain egy tigris' bőre hevert, rubinszemekkel.

Mi az, mi a' csaták' fiát, a' harczokban edzettet, leigézi? mi az, a' mi bűvös erőként tündérgyürüzetébe vonja őt, 's minden őserejét 's bátorságát megjegeszti!?

A' szenvedélyes ifjú féltérdére ereszkedett; szemei imaszerűen, de lángoló szerelemmel voltak a' szűz' nemes vonásaira szegezve, 's az ifjú' tekintetének deléjes ereje a' szűzet fölébresztette.

Csendesen emelte föl fejét, azután kezére nyugasztá azt, 's kissé meglepetve, de szeliden szegezte szemeit az ifjúra, ki még mindig térden állt előtte.

„Felviradt-e már, Ilmér?“ kérdé a' hölgy.

„Fel, fel! mert tekintetedben felmerült a' nap, 's minden éjet tova űz.“

„Ilmér!“

„Ne neheztelj, te isteni, te titokteljes hölgy, kit mióta a' király' kiséretében megpillantottam...“

„Ilmér! pillanatra lépj ki innen, parancsolom ezt! ...kérem, tevé a' szűz szeliden hozzá. Felkelek, az éj csendes és szelid, ott, isten' csillagsátra alatt kihallgatom.“

Ilmér fölkelt 's eltávozott; néhány percz mulva együtt ültek egy mohos sziklaszeleten, 's az ifjú a' hamvadó tüzet fölélesztette.

„Mi mondani valója van, Ilmér? kérdé a' hölgy, így meghallgathatom.“

„Ki vagy, nem tudom, ki hordott keblén, melly ég' viránya szült, 's minő tündér halmozott el dicsőségével és gazdagságával, nem tudom, semmit sem tudok; csak egyet, te szép és dicső hölgy! hogy mióta szemem megpillantott, lelkem átköltözött a' tiédbe, 's minden életem, mint tiszta áldozat párolog el oltártüzeden.“

„Egy oltár van! szólt a' hölgy ihlettel, 's az ég felé tekintve, azon oltár az uré a' magasban, kit imádnunk kell! Mi itt a' földön szeretjük egymást, mivel isten úgy akarta. De ollykor hegy és völgy hever a' szivek közt, és kell, hogy vágyainknak parancsolni tudjunk!“

„Parancsolni! szólt az ifjú hevesen, igen, ez a' szó az igazi! a' gyáva hátrál, az erős parancsol, parancsol a' sorsnak, leküzdi az elleneket, és győz! Nézd, ifjú vagyok, erőm' teljében, téged látlak, szeretlek, 's fiatal vagy te, és szabad, mint én, légy enyém! húsz lépésnyire van ide atyám, ő áldását adandja szövetségünkre. Mi a' hölgy e' vészidőkben? Egy virágszál a' vihar' ölében, támasz, segély nélkül. Légy szerető

nőm, 's karjaim közt tartalak, 's ifjú életem leend a' paizs fölötted.“

A' hölgy egy szenvedélyes tekintetet vetett az ifjúra, 's kezét nyujtotta neki, ki azt térden fogadta, 's szorította szivéhez, azután szeliden szólt és szomorún: „Ah, nem lehet! nem lehet! Nem tudod-e, te életdús ifjú, ki csak azt gondolod 's hiszed, mit szíved sugall, nem tudod-e, hogy az emberek mindent jobban 's bölcsebben akartak elintézni vakságukban, mint isten, ki a' férfiút teremté, 's a' nőmbert, 's adá a' paradicsomot nekik? Nem tudod-e te, hogy van eke és korona, van úr és szolga, van hatalom és rabiga? 's mikép az emberek, mióta a' szép világ áll, minden eszöket fölcsigázták, hogy kevesebbé legyenek emberek, mint a' hogy az isten őket teremté? Látd itt vagyunk ketten, ifjak és szeretők: mert a' mikép a' te szíved hajlik az enyémhez, úgy vonsz a' bensőség 's a' szivély egész hatalmával hozzád, mert nem egyszer láttalak atyád' kiséretében, nem egyszer olvastam arczod' hevében a' szerelmet, melly szivembe lopta magát, hogy a' tiéddel ölelkezzék. De az emberek egész életet vetettek szerelmünk közé, 's egy horgonyt adtak kezünkbe, a' remény' horgonyát egy jobb életre. Oh, dicső emberi találmány, égben keresni, mit isten az életre adott!“

„Mi gondom nekem az emberekre! szólt az ifjú, ha szeretsz, mi tartóztat sorsodat az enyémmel megosztani?“

„Eskü tilt ezt kimondanom, jó ifjú, 's ez, mivel

Isten előtt tevém, erősb az emberek' minden intézeteinél. Mondj le rólam..."

„Soha!" Ezzel az ifjú felragadta a' hölgyet és szivéhez szorította. „Jer, jer! kiáltott fel, lovam nyergelve van, karom ép és erős, szaladjunk; a' föld olly nagy és tág, ne volna egy hely az isten' nagy mindenségében, hol két szerető szív megpihenhetne?"

E' pillanatban egy roppant szikladarab gördült le a' magasból, gyökér' indái tarták ezt talán évek óta, 's most elszaggatva kötelékeit, a' szirtfalakon kinyuló fenyveket zúzta előbb össze, azután egy ormozaton megütközve, nehézkes ívet képezve zuhant iszonyú terhével néhány lépésre az ifjú Ilmértől a' földre, 's gördült a' tanyatüzeken át mindig növekedő gyorsasággal a' bércz' halántékain alá.

Egy percz alatt az egész tábor talpon volt.

III.

Ollykor életünknek hatóbb perczeiben, midőn a' szív' és lélek' hatálya 's erélye túláradtában van, valami véletlen a' fellengés' magasaiból nyomorultságába földi tengéseinknek vet vissza! Mondjátok, hogy az évek mint perczek tünnek oda, hogy az élet rövid álom, hogy a' bölcsőben fekszünk le, 's a' sír' rovatala alatt ébredünk! Valamint az ébredő szikra, romboló zsarnokká lehet, ha vihar növeszti szárnyait, vagy a' harmat' egy gyöngyében hunyhat el: úgy több-

nyire egyes pillanatokon függ az élet, 's ti, kik hosszú életért esdetek, nem tudjátok, *hogy csak a' rövid élet jó.*

Igen, a' tábor talpon állt. De senki sem gyanithatá, hogy közel oda, talán néhány kopja-hajtásnyira, ott az évezredes sziklakatlanok' egyikében fészkel ama' titokteljes vár, mellyben az öreg Brenkovics lakott.

A' hires, bal jóslatú név' birtokosa, a' rabló, vagy ördöglovag, vagy Csuda Máté, miként őt azon korban nevezgeték, a' nélkül, hogy mindazoknak szemei őt valaha látnák, kiknek ajkain lebegett vészjóslatu neve.

Ez időben sok mindenféle monda kerengett e' rejtélyes személyről. Néhány holddal ama' halálcsaták előtt, mellyek most lángba boríták a' hont, egy vakmerő, majdnem hihetlen rablás történt a' király' saját udvarában. Urdung Sandri lovag felségsértési bűnbe esvén, minden javaiból kifosztatott, 's drágaságai, mellyek arany-, ezüst edényekből, becses gyémántokból 's rubintokból állottak, nagy részt a' királyi kincstárba lőnek letéve. A' kemény boltozatokban egész éjen át lámpák égtek, 's hadfiak őrködtek, minden két órában mások által fölcseréltetve.

Urdung Sandri urnak kincsei 's ékszerei közt egy nevezetes darab volt, melly a' művészet' akkori pangásában, tündérerő által előállítottnak tekintetett. Csudaszép hölgykép volt ez; alkalmasint valami olasz fes-

tő' műve, arany keretben, kétszeresen gyémántokkal koszorúzva, 's olly megkapólag élethű, mikép úgy tetszett, mintha a' vászonból kilépve, minden körvonalai szabadon állnának, 's a' bűvös alak ki akarna lépni gyémántos keretéből. E' kép egy reggel eltünt a' magas állványról, hová az a' legkitünőbb helyen állítva volt. A' király maga jelen volt ekkor a' kincstárban 's a' képet néhány perczczel eltünése előtt saját szemeivel látta: midőn a' boltot egyszer körülsétálván, újra keresték szemei azt, a' fényes keret és kép helyett, egy hántatlan fenyűből durván összerótt négyszeget, mintegy arasznyi magast és szélest, minő a' kép is volt, pillantott meg, 's annak fekete lapján vérrel írva e' nevet: *Brenkovics.*

E' lovagnak rablófészke, vagy búvhelye csak néhány száz lépésnyire rejtezett a' két Ilmér' tanyájától.

Ha a' hegyszakadások' egyikén, a' havasi folyam' tajtékzó árjain át, a' vándor mélyebben hatott a' rengetegbe, egyszerre magas sziklafal állta el útját. Első tekintetre járhatlannak látszott az; de szoros vizsgálat után, a' szem szerfölött keskeny 's csak gyalog vagy öszvérrel járható ösvényt vett észre, melly itt-ott eltünve a' kirúgó ormozatok 's bokrok közt, merészen kigyózott fel a' természetes falnak párkányaig, hol szeme előtt tág sziklakatlan nyilt, mellynek egyik oldalát magas, mély, de nyilt barlang képezé, köre pedig sziklaromokkal 's bozóttal volt födve.

E' barlang' nyilatában, attól félig födve, terjedt kőhalom emelkedett, 's ennek tetején erős, jól tartott várnégyszeg állt; elül széles ároktól övedzve.

Ezen ősz rovátkok közt, az izmos kőivek alatt a' hang kihalt; itt, mint a' néma barátnak, minden szó tilos volt, 's a' lak' mogorván kevély ura, mihelyt a' küszöbön tette át lábát, halló érzékeit látszaték elveszteni. E' sötét hézagokban, mellyek' magas ablakain át csak a' nap 's a' hold világítottak, mint az isten' szabad ege alatt, 's melly szövétneket, gyertyát, lámpát soha sem látott, itt az emberek a' nappal keltek 's feküdtek, mint a' rengeteg' vadjai. Miért a' fény itt szobáról szobára, teremről teremre? miért ég az udvar, a' folyosó, az őrtorony? Lakadalmi ünnep van-e itt, vagy a' rejtélyes lak' urának kedélye gyuladt fel az örömnek? Ki fejti meg mind e' rejtélyeket?

Igen, itt fény és bőség árad, itt az asztalok telve áldással, itt fénylő vendégek' sorait látod.

Mondják, hogy a' zene égből szállt, 's a' gyermek, midőn az egyházi ének megcsendül, titkos honvágy' nyomását érzi, és sirva fakad; mondják mikép szebb sejtelmeink kedélyünkből önkénytelen dalnak hangjain rebegnek fel, 's hogy zene a' nyelv, mellyen az égben szólnak. 'S miért van, hogy a' mit a' művész' lelke elragadó öszhangban szőtt össze dalaiban, az a' kontár' ajkain csárda-hangokká aljasul, 's hogy a' dicső 's a' potom közt olly rövid a' hézag, mikép karon öltve, te a' mennyek' csarnokiba lépsz, társad a' fertők' mélyeiben vergődik?

Csitt! halljátok e' zenét, melly minden hézagon áthangzik? nem tomboló, nem durva és zajos ez, mint ama' vérhedt időkben. Úgy tetszett, mintha e' hangszereket fátyol borítaná, és a' hangok' ős durvasága

lépcsőzeteken szürődnék át, 's csak viszhangja jutna a' halló' füleibe.

Mindezen vendégek, 's a' sürgő cselédség némák voltak, mint a' sír, csak lépteiket hallod, csak palástjaik' szegélye suhog a' sima padlókon: de az arczokon derült szinezet van, mint egy bájos álom' képleteiben.

Kün éj volt, fön az ég' boltozata' sötét kékjében borult a' sziklakatlanra, 's abból, mint oltárból az áldozati tűz, fénykör terjedt a' messzi távolig, a' fenyők' sudarain csillámlott fel, 's leveltűin égett.

Most a' kép változik, a' fő teremnek egyik ajtója megnyilik, 's azon át egy magas, deli tekintetű férfiú jő, 's karon vezet egy mást, kinek öltönye bizonyítja, hogy messzi útról jött, 's kevés figyelmet fordíthatott arra, 's kinek szemei be vannak kötve. A' roppant teremben hosszú terített asztal nyúlt áldás tele 's fényesen. Közepe' táján bársony karos-szék állt, 's mennyezet arany szövetből.

'S a' két férfiú az asztalhoz közeledett; 's a' bekötött szemű szólt: „Hová vezettek? hol vagyok? minő erőszak ez?"

Semmi felelet! Most a' mennyezet alatti karosszékhez értek, 's a' lak' ura vendégét abba ülteté; balra két szelid hölgyalak foglalt helyet, 's ezekkel szemközt három üres szék állt.

Ekkor a' lovag levette a' köteléket vendége' szeméről, ki meglepetve tekintett körül az előtte bontakozó fényes aggszerű képen. A' lovag féltérdre ereszkedvén, ekkép szólt:

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

„Uram király! egy éve múlt, hogy egy bűnös lovag, kifosztatva mindenétől, igazságos, de félrevezetett királya előtt állt. Bőrdolmánya 's jó magyar kardja volt akkor mindene; de nem, óvjon isten minden igazságtalanságtól! Egy nagy kincscsel birt ő még, egy hű baráttal! És akkor a' király mellett egy mogorva férfiú állt, egy férfiú, ki ama' bűnös lovagra, de ki nem volt bűnösebb ezer másoknál, a' vészt szólította fel; és mikor a' kifosztatott nejeért 's gyermekeiért esdett a' király előtt, 's ezt meg nem nyervén, legalább annak arczképét kérte, ama' mogorva vádlója, ki a' sajói ütközetben futtában veretett le, a' gúny' jegesztő mosolyával mondá: „A' király minden javaidat visszaadandja Urdung Sandri úr! *ha őt egykor fényes lakomával megvendégeled váraid' egyikében.*" 'S Urdung Sandri, a' vad szilaj lovag szólt:

„Igaz-e ez, uram király? 's a' király megvető mosolylyal mondá: *Igaz, 's királyi szavunkat adjuk rá, lásd mikép viszed végbe!*"

„'S'ime, most itt áll — ekkor a' lovag felkelt, 's az önérzet' nyugalmával tekintett királyára — itt áll Urdung Sandri, más nevével Brenkovics, ki miután barátja' segedelmével nejét, leányát kézhez kerítette: neje' képét, őrnek átöltözve, a' király' jelenlétében magához vette, most boldog, királyát várában megvendégelhetni. Ím itt egy serege a' legelszántabb honfiaknak, uram király, kik készek életöket 's véröket adni, kész egy jól fegyverzett 's fizetett sereg a' halálcsatát kivívni királyaért." Most Urdung kezével intett, 's a' tágas terem' végén nehéz selyem kárpit vo-

nult kétfelé, 's a' szem az öreg Ilmért látta és fiát 's a' bájos szűzet; Urdung folytatá: „íme itt a' barát, amaz agg lovagnak deli fia, ki a' rejtett lakot meg tudá tartani számomra, 's kedves vendégek, kik az ünnepélyt dicsőitendik, 's a' kegyelettel tisztelt király' szivét felviditandják."

A' király leirhatlan érzelmek közt hallgatá végig mindezeket, azután felkelt 's a' szűz' elibe sietett, 's egy felkiáltással: *Margit, leányom!* szorította azt szivéhez.

Az ifjú Ilmér szoborrá vált, előbb minden vére agyához szaladt, azután halványnyá lett mint a' halott. Szemei meredten voltak a' királyleányra szegezve, ki miután gyöngéden kifejtekezett atyja' öleléséből, egy szomorúan-engesztelő tekintetet vetett az ifjúra, mellybe egész lelke szállt.

Mindnyájan helyet foglaltak, a' király 's az agg Ilmér vidáman, szeliden, de szomorúan a' szűz, vészdúlta kebellel az ifjú.

A' lakoma fényes volt, a' zene bájszerű, 's miután a' bor a' nyelveket feloldotta, az egybegyűlt lovagok hűségben 's erélyben felzajongtak, a' király' szive felujúlt, 's látta hogy hivei közt van, 's egy oroszlán sereggel nevelte hadfiait.

Néhány nyilatkozat megfejtett mindent. Egy nappal azután, hogy a' király a' sajói ütközet után a' két

Ilmértől 's leányától elvált, gyors hirnök által tudósítást vőn: hogy a' két Ilmér megöletett, 's leánya egy szénégető' gunyhójában rejtődik, hová a' hirnök a' királyt igérte elvezetni. Néhány sor Urdung Sandri által az ifjú Ilmérnek iratva, mellyek utóbbi éjtanyáján kezébe adattak, kiegészíti a' talány' megfejtését.

A' lakoma után a' király szives gazdájának minden javait visszaadományozá azon esetre, ha a' hon az ellenségtől megszabadúl. Azután még egyszer a' két Ilmér' hűségére bizván leányát, új seregével megindúlt; az agg Ilmérnek pedig meghagyá újra, hogy Margitot Sopronba kisérje, 's ott a' királyt bevárja.

IV.

A' mogorva várnak ura követte a' királyt; a' két Ilmér bujdokolva az ezredes rengetegekben csak igen lassan folytatá útját.

Mióta az ifjú Ilmér megtudta, hogy Margit a' király' leánya, természete egészen meg látszott változni. Arczkifejezése hideg lőn, 's módja a' királyi szűz' ellenében tiszteletteljes, de idegen.

Margit első ifjúsága óta vallási érzelmekben neveltetett, elméjében minden tiszta és szent volt. De e' szentsége az érzelmeknek távol minden szűkkeblűségtől: helyzetét tökéletesen ismerte, tudta az örök korlátot maga 's az ifju közt, de természetes őszintesége, 's épen az önmagát biztosító nemesség szivében, nem engedék, hogy tiszta erényes szerelmét, az

elsőt 's utolsót életében, az előtt titkolja, ki azt benne gerjeszteni tudá, 's ki vele e' lélek-mennyeitést, e' szívüdvet megismerteté.

Egy éjjel, midőn a' fáradalmas utat szegényes gunyhóban pihenték ki, Margit, miután a' többiek a' szűk lak előtt letelepedtek 's mélyen alvának, buzgó ima által tágított keblén.

Az est szelid és hűs volt, 's a' hölgy' keblében, hol az ima vigaszt terjesztett, ifjú vágyak keltenek. Szive sugallá, hogy barátja ébren van, hogy szintúgy futja az álom, mint őt; de nem tudta, hogy a' királyi sas' 's a' szelid galamb' szerelme közt minő nagy a' különbség! Amaz társát magas sziklaormokon keresi fel, 's tágan az ég' azurjában örvényelve kiséri röptét, 's minden mélységen, minden sziklacsúcson merészen röpítik át szárnyai; de ez remegve sűrü lombok közt keres üdvperczére menhelyet, 's bizton, susogva, jámbor szemeivel élvezi azokat. Margit az ifjút nem ismerte egészen; nem tudta a' barátság' nemét, melly ama' tündér hírű lovag 's közte létezett; nem tudta, hogy a' távozási készületek közben az ifjú Ilmér hosszu párbeszédet tartott vállalkozó barátjával; hogy az agg lovag' arcza felgyuladt, fenyegetve emelte öklét barátjára, végre súlyos kardját vonta ki: 's ekkor az ifjú egy ketté tört gyűrünek felét tartotta szeme elébe, 's a' lovag' kardja kihullott kezéből, arcza megszelidült, 's a' büszke szemekben

csillogó köny égett. Oh a' szűzien gyöngéd kebel nem értette a' szenvedély' e' szélsőségét, melly nyugodni nem enged, 's melly előtt nincs örvény, nincs veszély!

A' gunyhó' ablakához állt, a' hold magas sátorából nézett alá 's egy mohos kövön az ifjú Ilmért öntötte el sugárival. Ott ült ő, hosszu kardjára nyugasztva állát, 's ama' gunyhóra szegezvén szemeit.

Margit megpillantotta őt, ablakát nyitá ki, 's mint a' jóslat' igéje rázta fel az ifjú' keblét a' sejtelem' igézete, felkölt, darabig ingadozott, azután az ablakhoz sietett és szólt: „Királyhölgy! fontos titkom van, mellyet fel kell előtted fedeznem. Egy fél óra múlva elhagyom e' tanyát, tégedet 's atyámat. Volt egy pillanata életemnek, mellyben feledém, hogy a' hölgynek, kit szeretek, atyja király is lehet; hogy a' hölgy' szivét és szerelmét megnyerni nem elég egy élet' áldozatja 's viszontszerelem, melly határt nem ismer; feledtem, oh királyhölgy, hogy ahhoz egy korona kell, 's az én fejemen a' harczfiak' vas sisakja ül!"

„Ilmér! rebegte szeliden Margit, a' múlt a' jövővel az életben olly közel van, minden olly tűnemények gyors álom; mikép egy végetlen élet' előérzetében a' mult és jelen van, 's az életben nemes szivek közt érzelmek' elidősödésének helye nincsen. Szeretlek, 's ezen érzés kisérni fog egész életemen át, 's mindaddig, míg szivemet félre nem érted, bűvös ereje fenmarad. Nincs a' világnak olly koronája, melly e' szívet meghódíthassa. Ezt igéri neked Margit, a' királyhölgy."

„Margit! kiáltott fel az ifjú, 's lemondanál minden más férjről?“

„Le örökösen.“

„Enyém vagy tehát.“

„Lélekben, minden életen át!“

„Lélekben? igen, a' lélek az élet' magva, a' lélek az istenszikra, a' lélek az íge, melly parancsol, 's a' fő 's a' tagok, a' vágyak 's a' léptek engedelmeskednek mindenha. Elég ennyit tudnom!“

Az ifjú most pillanatra elnémult, azután a' szerelem' jogának önérzetében szeliden szigoru hangon szólt: „Margit, negyed óra mulva itt leszek; lépj ki gunyhódból, én szólni akarok veled.“

„Ilmér!“

„Igen, Margit, *én akarok szólni veled!*“ Ezzel, be nem várván a' hölgy' feleletét, sietve eltávozott.

V.

A' színhely megváltozott. Egy kerek szobácskába lépünk, minők ősi várakban hajdan nők' számára készültek, kik a' hosszú estéket fonással töltötték, 's a' mostani kor' élveit nem ismerték.

Szőnyeg terült padlatán, magas ívei' ékéből lámpa függött alá, 's a' falakat lágy kerevetek 's magas karszékek övedzék. A' tágas kandallóban gyönge galyak otthonias lángot éltetének, 's az egésznek valami elvonult 's ábrándszerű tekintete volt.

E' szobácskában látjuk a' dicső királyleányt. Vonásai mély bánatra mutatnak, 's előtte az ifjú Ilmér

áll, kinek arczában a' tisztelet' 's alázat' kifejezését a' dacz 's elszántságé váltotta fel.

Mindkettőjökön látszott, hogy a' mostani jelenetet heves szóváltás előzte meg, 's hogy ez csak folytatása az előbbi jelenetnek.

„Semmi felelet?" kérdé Ilmér, míg homlokán a' harag' lángja vonult fel.

„Igen, Ilmér, van egy felelet, a' végső ez életben köztünk. Szeretlek! a' szerelem önkénytelen, miért tagadjam, minek oka nem vagyok? De a' hit, hogy viszont szerettetem, elhunyt szivemben; az édes viszony megszakadt, 's nem a' hölgy többé 's az ifjú, mert a' szerelem kiegyenlít mindent, állnak itt szemközt..."

„Ah!" kiáltott fel Ilmér 's a' hölgy' lábaihoz rogyott.

Igen, folytatá Margit olly kifejezésével a' fönségnek és méltóságnak, mellyet Ilmér ezen arczon még soha sem látott: igen, e' helyzet illeti meg kegyelmedet, Ilmér úr! mert nem a' szerető hölgye előtt, *hanem a' királyleány áll itt, 's az alattvaló a' porban előtte.* Midőn kegyelmed' szavának engedtem 's utolsó kérését teljesítettem, a' durva harczfia felragadott, ajkaim beköttettek, 's egy vadonszilaj mén' hátán jövék ide, fölöttem az isten virasztott! Szeret-e, ki ezt teheti? Kelljen föl, és távozzék szemeim elől!"

Az ifjú lobbanó haraggal kelt föl, azután ereje' önérzetében nyitotta szólásra ajkait.

Margit előre nyújtotta kezét és szólt: „Távozzék, Ilmér! mert nem tudja, mikép istenara előtt áll, ki e' perczben tett örök esküt, soha férfit nem ismerni... *Távozzék!*“

Sokan szeretik tagadni, hogy van az emberi természetben valami fönséges, valami megfejthetlen, mi ollykor csak eredményeiben igézé le a' kétkedőt. A' honszeretet' magasztaltsága, egy nemes tett, melly bámulásra ragad, 's erélyre gyulaszt, valamelly kivételes helyzet, hol egyes feltünő szellemek, ollykor egy szóval, egy tettel ezerekre hatnak! A' történetek' lapjai följegyezték egy Caesar' tettét, ki az egyetlen *Quirites* szóval lázadó legiókat ejtett térdre maga előtt; Imreét, a' tettben, lélekben gyönge királyét, ki egy vesszővel 's fegyvertelenül fogatta el öcscsét saját táborában; és számtalan más fénypontjait a' nemzetek' életének. Igen, van egy osztálya az élőknek, mellyeknek eszméin 's fogalmain a' fönséges egészen kivül esik. Ki győzné meg őket, ki vállalná a' hálátlan munkát magára, velök elhitetni: hogy Margit egyedűl szűz erénye' 's szent hite' öntudatában el tudá a' heves ifjút távolítni közeléből? 's mégis megtörtént ez!

A' királyhölgy bekulcsolta ajtóját: körűle minden néma és csendes volt. Nem úgy az ifjú Ilmér' szivében, kinek léptei fél éjen át hangzottak a' tágas lovagterem' padolatán.

Éjfél volt, a' földön harmat-szemfödél csillogott, 's a' Brenkovics vára' hosszu folyosóin az éji őrök' lépteti kongottak. Margit nem aludt; ezen gondolat rohanta meg elméjét: Mit tegyen? miként szabaduljon azon ifjútól, kit elhatározásának szigorúsága mellett is annyira szeretett? Az ifjútól, ki mert és remélt; *mert ki nem remél ha szeret? 's ki szeret, ha nem mer 's nem remél?*

Egyszerre úgy tetszett neki, mintha sötét árny, mint rém, emelkednék a' nyitott ablak előtt.

Margit e' változó történetek közben annyira edzett volt minden meglepetésre, annyira bízó istenében, mikép őt a' legváratlanabb esemény sem fosztható meg többé lélekjelenlététől.

Pár lépést tett az ablak felé, azután feszült kebble tágabb lélekzettel könnyített magán.

„Te vagy az, öreg Kund? rebegte a' hölgy. Csitt! az őrök' lépteit hallom, lépj be a' szobába!"

Az öreg, de erőteljes fegyverszolga Kund, a' király' hű embere, ki annak titkos parancsából követte Margitot, kinek éles szeme mindent látott, füle mindent hallott, ki, mint az árny, elválhatlan volt királya' leányától, kinek megbizását senki sem tudta, kit végre az ifjú Ilmér maga szeretett, Kund, a' hű szolga, belépett a' szobába.

„Asszonyom! szólt, itt vagyok! Mi készül itt, nem tudom, de a' dolog rendin nincsen. Ilmér úr mondá, hogy mind ez a' király' akaratából 's az öreg úr' tudtával történik. Nem volt idő kérdezősködésre; sietnem kellett, hogy el ne maradjak."

„Szolgám, Kund! mond Margit, hosszu tanácskozásra nincs idő, nekem innen távoznom kell az öreg Ilmérhez, kire atyám bizott. Ennek gyorsan és titkon kell történni.

„Gyorsan, titkon? mond az öreg szolga, ki néhány perczig gondolkozott, és folytatá: Asszonyom, itt csak egy út van a' sátán-fészekből kifelé: az ablak, mellyen én jöttem be; azután el kell egy előre rejtenem felségedet, míg az isten egy jó gondolatot sugall.“

„Az isten, igen! mond Margit, én követni foglak.“

VI.

Az öreg Ilmér csendesen pihent az egész éjen át. Reggelre a' kis táborban a' szokott mozgás kezdé meg hadias csöngését; a' lovakat nyergelték, 's Ilmér nyugtalanul várta a' királyhölgy' megjelenését. Ki írja le meglepetését, 's az iszonyt, melly leigézte, midőn fia' 's Margit' eltünését megtudta!

Még kétkedett, még várt és remélt, de egy óra a' másik után haladott. Embereit szerte küldözte, az egész vidéket felkobozták, hasztalan, minden hasztalan! Ősz szakállát tépte meg, boszúesküt tőn a' rablóra, fiára, nem tudta kire; nem tudta, üldöző-e fia, vagy leányrabló? ha ő 's az öreg Kund 's egy fegyveres szolga Margitot keresik-e, vagy vele eltüntek? Maga lovára ült, de nyomokat csak a' közel rohanó patakig leltek, hol annak iszapos kövecsében jól kivehetők valának azok; de túl azon minden jele a' távo-

zásnak megszakadt. Valószínű, mikép a' patak' hosszában folytatták útjokat.

Az öreg Ilmér lankadtan és búsan tért vissza tanyájára. Keblében vészes tervek dultak. Miként lépjen a' király elé, ki saját leányát bizta rá?! A' hosszu éj eltelt végre, mindenki ébren volt, 's a' kiküldöttek egyenként szállongottak a' tanyára; semmi hírt nem hoztak, semmi reményt!

„Fel, fel! kiáltott az öreg Ilmér, vezessétek elő lovamat! feltalálom őket! vagy soha vissza nem térek.“

„Csitt! Egy éles síp hangzott most a' távolban, most ujra, azután a' galyak csörögtek; Ilmérnek szava elakadt, ez a' Kund' sípja! kiáltott fel.“ Mindenkit a' legközelebbi eszme kapott meg, a' remény' eszméje.

Nem sokára a' rengeteg' sűrüjéből Kundnak erőteljes alakja lépett elő, meztelen kardja jobbjában, balján egy pórhölgyet vezetett, kinek haja szétömlött egész termetén, öltönye megszakadozott, 's vonásai a' végkimerültség' kifejezését láttaták.

„Margit! Margit!“ kiáltott fel az öreg Ilmér, kinek tagjait az öröm megedzette, 's a' királyhölgy elé sietett; lábaihoz rogyott le 's a' szép halvány kezeket ajkaihoz szoritotta.

„Ilmér atyám! rebegte a' hölgy, egy ital vizet! távolits el mindenkit, titkom van előtted.“

„Hol van fiam?“ kérdé az öreg fölkelve, szigorú hangon.

„Mindent meg fogsz tudni," felelt a' királyhölgy.

Az agg Ilmér a' hölgyet a' gunyhóba vezeté, 's miután az italtól enyhülve 's ujra öltözötten, ágyában pihent, védője egy széken foglalt helyet mellette.

Margit mindent elbeszélt, de kimélve 's mindenkép azon volt, az ifjú Ilmért a' király' 's atyja' haragjától megóvni. Mondá, mikép szerettetik általa, nem tagadá, hogy ő is szereti, 's hogy talán a' szerelem bátorította őt olly vakmerő tettre, mellynek minden következeteit ifjú szenvedélye meg nem gondolta.

Ilmér halálsápadtan hallgatta mindezt végig, ajkait összeszorította, semmit sem felelt, semmit sem igért; de annál szigorúbb, annál változhatlanabb volt elhatározása.

Margit szavait leste, feleletére várt, hasztalan! mielőtt beszédét tovább folytathatná, az öreg Ilmér kérte őt, hogy pihenje ki magát, 's eltávozott.

VII.

Mi zaj kel Sopronban? miért hullámzik, mint felzudult tenger, a' nép' árja? Minden ablakból kendők lobognak, mindenki várakozásban van, 's az utczákon, 's a' téren, és mindenhol a' király' neve hangzik.

De a' főegyház' ősz ívei alatt mogorva sötét itélőszék foglalt helyet, kün vértezett hadfiak őrködnek: kopjáik előre vannak szegezve, 's a' mindenünnen előtolongó nép bámulva tekint e' jelenetre.

Az egyház' falai puszták; egyszerű kő kereszt ékesíti az oltárt, 's itt-ott gyéren állanak a' roskadt ló-

czák a' hivők' számára. Ablakai megtöredeztek, födelén a' vihar zúg át. Közepén egy karszékben ül az agg Ilmér, 's körüle tisztes öreg alakok, mentve, mint az oltár és egyház, minden ékszertől és fénytől.

Most a' sekrestye ajtója nyilik meg, 's azon az ifjú Ilmér lép be. A' szép vonásokban büszkeséggel vegyült komolyság tünik fel; a' szem világol, de kifejezésében bánat borong. Csendesen haladott a' mogorva birák által képezett félkörbe,'s néhány percznyi szünet után szólt: „Atyám, birám! nem elfogatva, nem az erőszaknak engedve, önkényt állok itt itélőszéked előtt. Igen, igen, nem tagadok semmit! Feledtem egy pillanatra, hogy a' hölgyek' legdicsőbbje királyomnak leánya; feledtem, hogy ti, sötét birák 's az emberek törvényt szabtatok az önkénytelenségekre, 's hogy gondolat, vágy, szenvedély, bilincsek alatt nyögnek; feledtem, hogy bitófát rendeltetek a' bátor' számára, ki lánczaiaról szabadulni kiván. Igen, én szeretem Margitot! a' királyhölgyről mit sem tud szívem!"

„Elraboltam őt, ájultan hevert nyergemen előttem; volt egy percze életemnek, mellyben magaménak hittem!" Az ifju Ilmér pár perczig elhallgatott, azután egy tekintettel, mellyben büszke harag fénylett, folytatá: „'s e' hölgy, atyám! 's ti birák! önmagát csalta meg és engemet, midőn mondá: hogy szeret! erősb volt a' szokás 's a' balitélet' bilincse előtte, mint a' szerelem' nagylelküsége, melly mindent áldoz és mindent koczkára tesz. Szép hitem megtört, éltem' angyala odahagyott! mit adhat a' végzet többé, 's mire e' sarkaiból kivetett élet nekem?! *Felségsértő vagyok, hölgy-*

rabló! A' törvény halált mond bünös fejemre, nem várok és nem fogadok el egyebet!"

„Magadra mondtad ki az itéletet!" szólt rebegő, de szilárditott hangon az öreg Ilmér; míg szemében egy köny csillogott 's félig elfordított arczát jobb kezével árnyékolá.

E' pillanatban az egyház' ajtai felnyiltak, IV. Béla király lépett be fényes kiséretével 's jobbján tartván leányát. Az egyház egy pillanat alatt megtelt. A' király csendesen haladott a' vas rostélyzattal elrekesztett hézag felé, hová a' nép nem juthatott, 's hol most ama' komor itélőszék ült.

Midőn a' király az öreg Ilmérig jutott, felemelte kezét és szólt:

„*Az itélőszéket feloszlatom!* legyen a' nap, melyen hosszú idő óta legelőször ölelhetem leányomat, az áldás' és bocsánat' napja. Mindent tudok, mindent megbocsátottam a' fiúnak az atyjáért. 'S halljátok most a' király' itéletét."

„Neked, öreg Ilmér atyám, még két fiad van, 's a' derék nemzetség századokon át virágozhatik, ha isten úgy akarja. E' fiad itt a' szent földre fog zarándokoskodni, hogy az idvezítő' koporsójánál nyerje meg bűnei' bocsánatát."

„Oh atyám, szólt Margit, a' király' lábaihoz borulva, engedd, hogy én is életemet istennek szentelhessem, arczomat a' szűz fátyol borítsa, mellyre, mikép tudod, gyermek éveim óta vágytam!"

A' király' szemében köny fénylett: nehéz sohaj

emelkedett kebléből, ezután szólt: „ám legyen! a' szűzek' szigetét ezennel neked ajándékozom, melly e' naptól fogva nevedről *Margit' szigetének* fog neveztetni. Kolostort épittetek oda, számodra; 's fejedelemasszonyává nevezlek ki."

Az aggszerű egyház' támaszoszlopai' egyike mellett, szép rózsa bokor virított, 's beletapadva egyenetlen mélyedéseibe az egyik ablakig felkapaszkodott; annak idősenyvedt kerete alatt útat tört magának az egyházba, hol dús rózsatelt füzérben lógott alá, 's zölden 's ifjan lehellé ki növényi életét. A' királyi hölgy az ablakhoz járult's három rózsát szakasztott le, azután az öreg Ilmérhez lépett és szólt:

„Az istenara minden földi fényről 's dicsőségről lemondott, semmie sincs mit jutalmul adhatna hűségedért: vedd e' rózsát emlékül; e' másikat ime neked adom hős ifju! 's e' harmadik szivemen fog nyugodni. Hogy pedig e' rózsák századokon át viruljanak, engedd oh atyám, király! hogy az Ilmér-család azokat 's adójokat czimerébe tűzhesse örök időkre."

„*Legyen a' te szavaid szerint leányom, Margit!* szólt a' király, 's hogy e' nap jó jóslatot idézzen elő: én a' béke' olajágával toldom meg az ajándékot. *Az Ilmérek' czímere leend ezután: Egy szűz három rózsával egyik, 's egy olajággal másik kezében.*"

A' királyhölgy, mint a' margitszigeti kolostor' fejedelemnője, halála után a' szentek' sorába vétetett fel. Temetése' estéjén egy öreg zarándokot találtak halva a' kripta' ajtajánál.

Az Ilmur vagy Ilmér család az Ürményiekben él.

XX.

KENDŐLAKÁS.

KÖLTŐI BESZÉLY

SZABÓ ISTVÁNTÓL.

Elkoptatván az évkerék magát,
Ha felcsipé dér a' virág' szagát,
'S légműhelyében készül már a' hó,
Tudjátok hogy beállott a' fonó.
Oh az egyetlen egy kedves robot,
Hová so'sem kellett hajkászni bot!
Eregetői a' puha szösznek
Itt annyi főben járót végeznek,
Mint gyűlésén jó Magyarországnak,
Hol ezernyi baj' nyakára hágnak.
Mikor a' fáklya legvigabban ég,
Becsődülvén egy tuczat legénység,
Még jobb dolga leszen a' szívhonnak;
Mert belőle mindent vagy kifonnak
Vagy bizonnyal kifüstölnek ollyant,
A' mi ifjat örömre nem lobbant.

Úgy érezi magát minden guzsaly,
Valamint a' rest Ipolyban a' hal;
Az eketört markú sereg pedig
Barázdamélyen és hosszan víg.
Szóval: fonóház nem rosz tanuja,
Mi lehet az egeknek kapuja.

Hanem mindenben lévén jóllakás,
Midőn órákig folyt a' csacsogás,
Egyik másik lyány csendet parancsol,
'S a' legényekre soros mesét tol.
Soros mesén ne csodálkozzatok,
Kik e' gyönyörű hazában laktok;
Mérthogy eredeti faluiban
Soros nem egyedűl csak mese van;
De akad még ollykor egy-egy hamis
Soros bocskoros bírógazda is.
Nem lévén azonban erre gondom,
Csak elkezdett beszédemet mondom.
Magyar legény nem szeret mesélni,
Hisz jobb is a' készen nevetgélni;
Ámde van mindenütt ollyan betyár,
Kinek a' híres mezei naptár
Többé nem valami nagy új kapu:
Ez aztán társaért szép mesét fú.
A' szép mese nem annyira tarka,
Mint hogy mindég vagyon füle farka.
Illyen egyet elmondok a' sokból.
Le ide mellém a' salonokból
Népei a' magyar nagy világnak!
Lássuk van-e parlagi virágnak

Előttetek olly kellemes szaga,
Mint eddig a' divatgyár faraga.

Ám egy szöszke addig víta bátyját,
Mig letévén kupakos makráját,
Hozzá fogott köszörült torokkal,
Hogy nevetett bele mind a' négy fal.

I.

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy lyány,
Termetében egy karcsú tulipán,
Szépségében egy piros rózsaszál,
Melly néhány nap óta kinyiltan áll.
Igen, a' táj' legszebb hajadona,
Egy valóságos tündér Ilona.
Édes apja a' szomszéd erdőben
Csordát őrzött egész esztendőben,
Híres csordát vastag szalonnáról,
Nem gondolkodót egyéb a' máról.
Édes anyja nagyon is édes volt,
Lányához mindig angyalommal szólt,
És világaul tartva szemének
Nem hagyta őt megfúni a' szélnek.
Így nevekedett fel ártatlanul,
Oh mert a' ki mindent összetanul,
Üszög, vadócz 's konkolylyal megrakott
Kévékből tesz csűrében asztagot.
Ő ugyan nem ismerte a' nagy Á-t,
De tükörnél őrzé olvasóját;

'S bár templomba nem igen mendegelt,
De hetenként hét napot ünnepelt.
Volt is neki egy kis oltárkája,
Minden napon letérdelt hozzája,
És elmerülve belé pirosan,
Imákat rebegett ájtatosan.
A' kis oltár egy nagy láda vala,
Mellyre festő rózsákat rajzola;
Ereklyeül pedig benne nem más,
Mint szép ruhák és mennyei hamvas;
Szentség gyanánt pedig fiában sok
Öreg tallér, 's fiatal huszasok.
Ha meg a' láda mellett nem lakott,
Estig is előrzé az ablakot.
Innen nézett a' setét erdőre,
Vagy a' magasan szálló felhőre;
Az emberekre pedig nem nézett:
Nem lakott őbenne olly természet,
Hogy vándorra bámészkodott volna,
Mint valamelly útféli kápolna.
És sokan fájdalommal hagyták el
A' pásztorlakot szép nézőjével.
És dévajul játszott fel reája
Sok leányarcz' mosolykarikája:
Kik által — köztünk maradjon — büszke
Névre lőn átkeresztelve Böske.
Igy neki a' keskeny ablak alatt
Már sok érdekes vándor elhaladt;
Legközelebb is egy kalászos nyár,
Sőt megiramodott az ősz is már.

Egy szombat délután is ottan ül
Nyilt ablakában egyes egyedül,
Nézve a' közelgető napestet,
Melly fején arany hajakat festett.
De úgy tetszik, a' magányosnak ez
Nem leggyönyörűebb órája lesz.
Hiába kutatta meg ruháit,
Lóczatrónjára borult képet vitt;
Nem is mondta nyilt ablaka megett
Ama' szokott versetlen éneket.
Néha elmerülten nézett szerte;
Majd amott a' völgyet úgy megverte
Lángszemével, hogy csudálnám ha ott
Jövő éjjel kiki jól aludott.

Mialatt csendes ültében így tett,
A' mezőről végre megérkezett
Szüle: „Ah — mondá — én szép angyalom,
Add ide képedet, hadd csókolom;
Meg aztán szebben nézz rám ezekkel
A' tökéletes kökény szemekkel.
Mert ezentul, ha isten akarja,
Szép legénynek vagy élete párja,
Hadd járjon aztán hajadon fővel
Ez árnyék világon a' kinek kell.
Úgy van, ez apádnak akaratja;
Ő pedig égre földre fogadja,
Míg el nem veszíti józan eszét,
Másnak kivüled nem adja kezét.

Hej mert mindig reméltük, a' Bencze,
Apádnak három évig kedvencze,
Hiszen majd csak megmarad a' háznál
'S fecske gyanánt idegenbe nem száll.
De im elszállt a' mult kikeletkor;
Hogy bennöket mennél előbb egy tor,
Vagy lepje meg csuprosan a' gyerek,
És sótalan legyen a' kenyerek!
Azonban ne haragudj, angyalom,
Ennek oka magad vagy, gondolom:
Mert ő minket nem hagyott volna itt,
De látván homlokod' fellegeit,
Azt tartotta hogy neki a' telet
Nálunk sosem váltja fel kikelet.
Aztán míg te vele csak így tettél,
Onnan fölül jól fujdogált a' szél.
No de se baj, menjen a' rosz madár,
Majd csak mi is teszünk valamit már.
Szokás mondás, várt leány várat nyer,
Veled is épen így jár az ember.
Bábi Ferkó derék egy szál legény,
Benczénél is jobban szeretem én:
Mert először Bencze pirosabb volt,
De ez meg kerekképű mint a' hold;
Aztán emez nem eszik hiába,
Jól tudván szerezni a' konyhába.
Röviden: mint te angyali leány,
Ő szintollyan derék legény talpán.
No hát tudod már, édes angyalom,
Illyen viznél jól forog a' malom;

Majd mi őtet befogadjuk vőül,
Téged pedig hozzá adunk nőül.
Ejh csak szebben néznél rám ezekkel
Az én ki-sem-mondhatom szemekkel!
Hisz ha ő szegény legény, elég van,
Boldog, neked a' láda' fiában.
Aztán igaz, előbb elsápadott,
De megteszi a' parancsolatot.
'S láttad kisasszonykor a' templomban,
Körülötted de sok apró lány van?
Szólj azért hozzá szépen, angyalom;
Ma este lesz a' legjobb alkalom
Megbolygatni szűz pártád' kötelét,
És elkapnod a' mennyország' felét.
Egy hónapra neved' napja leszen,
A' kis lakzit ellakjuk csendesen,
És azután a' jövő farsangon
A' nagyot is reá hegedű szón.
Látod, én már öreg asszony vagyok;
Félek, ollyan árva leányt hagyok,
Kinek el kell hervadni parlagon:
Mert a' lánynak csak egy anyja vagyon.
Csak én a' fejedre kontyot tegyek,
Már azután örömest elmegyek."

„No vigye a' tatár a' vén szipát,
Gyere pajtás, cserélj velem pipát;
A' mint látom, végtelen mese ez,
Hasonló a' szentiván-énekhez!"

Vágott közbe egy vérmes czimbora.
De a' leányok' mosolygó sora,
Mellynek tetszett az elkezdett beszéd,
Véges végig kivánták a' mesét.

Büszke Böske anyjának szavára
Csak hallgatott jó lyányok' módjára;
Hogy azonban szüléje végezett,
Szokás szerint az adós nem ő lett.
Mit mondott, mit nem mondott anyjának,
Arról szólni egy szót sem kivánok,
Nehogy valamelly pipákban dőre
Beléje szeressen nyakra főre.
Elég az, hogy felpattant helyéről,
'S szavakkal mint egyegy ezüst pőröly
Ismételve megkötötte magát,
Ő jött-ment bojtárnak jó szót sem ád,
Míg neki ott a' felső határról
Egy virágcseréppel nem udvarol.
Majd bizony; hisz tudja hányat ütött
Az óra Ferkó és Sári között.
„Igen, ha a' talpán ollyan legény,
Holnap az elbucsuzó esti fény,
És a' megparancsolt virágbokor
Ablakán csókolkozzék illyenkor.“

Ezenközben a' sertés a' makkról
Haza szaladt a' hegyoldalakról:
És míg nyöszörögve bevaczkola,
Kivehető nem olly könnyen vala,

Mellyik morog jobban, a' sertés-e
Vagy Ferkónak kevély teremtése.
Hogy azután végezetre csend lett,
Kiki vacsorához telepedett.
Ferkó, ki Böskétől szót sem kapott,
Hamar megelégelve a' babot,
Elhajítván kanalát, lefeküdt
Az ól mellett két kuvaszszal együtt,
Térdig érő nyomtatott szalmában,
Annyi aggodalommal agyában,
Hogy mit eddig soha sem feledett,
Most magára keresztet sem vetett.

Míg a' két fehér cseléd ágyba ment,
A' gazda már a' kemenczén pihent.

II.

Keresztül-alván egy jó éjszakát
Gyerünksze a' felső pusztára át;
Ott találunk többi közt egy házat,
Hószint mint a' menyasszony ruházat.
Utunk keskeny völgy' szélén viszen el,
Hej de szép illy helyütt járni reggel!
Ha én falun nem termettem volna,
Szívem pusztáért élne és halna,
Két oldalról két hegy' korlátja kel
Sárga, piros és zöld erdőivel;
Középen sík mezőtenger felett
Futva uszkál némi ál kikelet,

Egy második, egy eltévedt tavasz:
Az elsőnél is gyöngyebb nekem az.
Oh mert a' veszteség' fájdalmiban
Gyakorta örömnek tengere van!
Tavaszt és tavaszszal rokon ifjút
Nincs ki örömtelenül nézni tud,
Bennem pedig midőn őszt szemlélek,
Titkos gyönyörrel sír fel a' lélek.
Sárgában őszülnek el az erdők,
Lángszinű biborban halnak meg ők;
'S fúván éjszak' búcsuztató szele
Földre hullt a' fák' halott levele,
Várva hogy ha jön a' hópatyolat
Földdé legyen hideg leple alatt.
Oh tavasz, mi az a' te szépséged?
Mihez hasonlítsalak én téged?
Az vagy, mi egy elvirult tulipán,
Ollyan mint egy kiterített leány,
A' kit deszkára terítettenek,
Hogy felette nagy sírást tegyenek.

Hanem majd elfelejtem magamat,
Vagy is inkább mesefonalamat.
Tehát szomorúan szép mindenütt,
Valahová a' szem' világa süt.
Elhallgattak minden madár nevek;
Csak egy nyughatatlan patak cseveg
Keresztül a' nyitott ablak alatt,
'S játszi szél vetkeztet ki fűzgalyat.

Ha betekintenénk az ablakon,
Három lelket látnánk tidőzni hon;
A' jó anya is otthon volna még,
De eltemette őt a' nyárderék.
Lelke a' háznak a' szép Sárika,
Fürge mint egy elhajtott karika;
'S dísze virágcserép, mit füleki
Kertész adott ajándékul neki.

De íme olly szemes képet ki tol
Elő a' hegyoldal bokraiból?
Bizonyára ki sem lehetne más,
Mint bizonyos kerekképű kondás,
Ki mult években e' hajléknál várt
Kerülői kenyeret 's életpárt,
És ma immár boldog is volna tán,
Ha el nem kergette őt az ispán.
Igen, ő az, a' pusztában olly jól
Ismeretes, hogy egy eb sem csahol.
Halkkal, csendesen megy az ablakhoz,
Mellyen a' zöld rozmaring illatoz;
És megállván mellesleg alatta,
Egész figyelemmel tapogatta,
Otthon van-e még a' Rátki Bencze,
Sárikának szerencsés kedvencze.
Olly csendes volt minden mint a' halott,
Még szíve legzajosban dobogott:
Csak a' patak' szája fagyott volna,
Meg a' szellő lágy sípja ne szólna!

Tudta ugyan, igen tudta, hogy köll,
Azonban csak félt a' gyanupertől;
'S bár a' dolog egyetlen percz' míve,
Még is ugyan középen volt szíve.
De micsoda késedelem az itt?
Mért nyujtja 's kapja vissza kezeit?
Hej de nagy kár érte hogy meg nem holt
Míg a' bölcsőnek kis polgára volt!

A' mint háttal támasztá a' falat,
Egyszerre csak a' képébe szaladt
Csepig egész testének a' vére
'S egy könnyü szó betanult nyelvére.
Mert ott bent a' tanácsok' legjava,
Így kelt fel, egy öreg ember' szava:

„Úgy úgy, kedveseim, eredjetek,
Isten' áldása menjen veletek!
Mert én örökké a' valló vagyok,
Míg embernek szemébe nap ragyog,
Ünnepen mindig lásson ahol ott
Legalább reggelenként templomot.
Hej míg ama' szegény jó asszony élt,
Illyenekről de örömest beszélt;
De híven is kereste a' jámbor
Édes üdvezítőnket mindenkor:
A' ki szabadítsa ha fogságban
Tán még valami számadása van!
Ha szombat volt, aztán vasárnap jött,
Egyegy szent per támadt kettőnk között,

Ki legyen ez úttal a' házpásztor;
Haragudott ha rajta volt a' sor.
Igen igen, ezeknek vége már,
Apátok többé városba nem jár;
Még egy nagy útja lesz, de a' hova
Elbirja majd a' szentmihály' lova.
Ti azután is, kedves gyermekek,
Minthogy egymásnak adtak az egek,
Úgy szeressetek járni templomba,
Mint igaz földi paradicsomba,
Hol ezer áldomásival jelen
Van a' mennyei atya szüntelen.
Hej mert ez a' gonosz mai világ,
Mint egy forgószéltől letörött ág —
Ez az a' min nagyon búsulok én —
Többé nem virít a' hit' gyökerén!
Elmennek az urak a' templomba,
És csillogóbb lett velek a' pompa;
De isten bocsássa meg bűnömet,
Nem igen vagyon ebben köszönet;
Mert míg ott állanak bálványképen
Összefonott karokkal középen,
Csaknem fütyre állanak ajkaik,
'S ki sem mondhatom, mire lábaik.
Azonban megvallván az igazat,
Szegény ember sem ér többé sokat.
Mi jobbadán vagy azért nem megyünk,
Mert czifra nincsen a' mit felvegyünk,
Kopott gúnyában pedig reánk sem
Néz a' piperéken kapkodó szem;

Vagy, mert addig édesebb egy falat
Az álomból itthon a' szap alatt.
'S ha elmegyünk: de némelly vasárnap
Eleget példázgat erről a' pap,
Csak aztán fiaink úgy tennék meg,
Mint szeretné a' haldokló öreg.
Eredjetek hát isten' hirével,
És siessetek haza békével.
Bencze, jól vigyázz magadra, netán
Halba vigyenek templom után;
Tudod ki agyarkodik ellened,
So'sem vigyázhat eléggé szemed.
Szóval, mindig úgy imádkozzatok,
Hogy igazak és jók maradjatok.
Mert azt hiszik, hogy földi mennyország
Emberi nemnek a' szent házasság;
Az ám, bizonyosan az lesz nektek,
Ha mind a' ketten angyalok lesztek."

Mit szivökre kötött a' jó apa,
Abban találta az ásó kapa;
'S készen lévén mármár indultanak,
Miután szépen elbucsúztanak.
A' csupa szemfül Ferkó arra várt,
Majd ha nyílni hallja az ajtózárt.

Sári még az ablakhoz sietett,
Az örökzöld virágból csípetet
Tűzni az útra hókebelébe,
És új Arany korona' könyvébe,

Mellyben elmerülve levelezett
Mióta olvasni világos lett.
Hajszál nem sok, és kevesebben mult,
Hogy az ablakközben el nem ájult.
Kivül pedig hogy járt egy jó ember!
Mint a' kit a' villám' szele megver.
Én nem tudom, mi történt szegénynyel,
Csak hogy olly sebesen szaladott el,
Mintha puskából lőtte volna ki
A' rengeteg erdőnek valaki.
Annyi bú 's fájdalom futott vele,
Tíz ökrésznek elég volna fele.
Meg nem állott volna sok aranyért,
Míg a' Hargicsa tetőre nem ért.

Nekünk legényt futni látnunk elég,
De gyerünk egy perczig kisérni még:
Volt már a' világon sok híres had,
Melly akkor ért legtöbbet ha szaladt.
Ő megállván egy fának alatta,
Fakadott ki, és mondá szaggatva:

„Szépen vagyunk, de gyönyörű szépen
Bábi Ferkó, e' hegy' tetejében!
Vajha átteremhetnék ama' tót
Havas bérczeire innen legott,
Meghűteni pokoltüzem' hevét,
És elfeledni az élet' nevét.
Igen igen, jaj hogy meg nem bomolt,
A' ki először szegény ember volt.

Csak már ő ne látott volna engem,
Hej csak az a' két agyonverő szem;
Vagy ha látott, olvasztott volna el,
Mint napvilág e' hegy' ködét reggel.
A' mint az ablaknál lesekedtem,
Csudálom, hogy lángot nem vetettem,
Úgy akadt szemembe tüzes szeme,
Áldja meg őt teremtő istene!
Béke annak is mától kedveért,
Ki őt bírja, földön mennyei bért.
De nekem, ah ki ad békét nekem?
Senki más, határfa, ha csak te nem.
Úgy kell, igen, miért fogadtam szót,
Zsivány uton keresni kézfogót.
De várj te, szégyenem, gyalázatom,
Megszenvedsz mindezekért fogadom,
Fejeddel törlöd el ezt a' szégyent,
Tudom mit cselekszem, az ugyan szent.
Hogy so'se járjon szerencsésebben,
A' ki nem tud házasodni szebben!"

Míg illy szavakkal mulatta magát,
Egyszerre csak azt vette észre, a' fát
Meztelenre hántotta köszörült
Baltájával a' bujában őrült.
Az estalkony már sürü fátyolt szőtt,
Hogy böskétlen fiúnk magához jött.
Első gondolatja volt, még ma jól
Lakni multunyájának fiaiból.

Húzott azonban maga után más
Hosszabb véget is a' kendőlakás.
Bábi Ferkó a' rengeteg erdőn
Esztendeig haramiává lőn,
Kerülgetve az elhagyta csárdát,
Sem éj sem nap nem lévén neki gát.
El-eltünt a' környékből mint a' hó,
'S meg-megjelent mint egy hazajáró.
Végre úgy elveszett szőre szálán,
A' napvilág sem tudna róla tán,
Hanem a' hír ollyasmit beszélett,
Én ugyan nem hiszem, hogy nyullá lett.

Böske pedig kötött vala 's hordott
Édes anyja' életében kontyot,
De nem lakott többé az ablakban:
Mert az anyának egyéb dolga van.

XXI.

CATO' VERSPÁRJAI

KIS JÁNOSTÓL.

Azon szerzőről, kinek erkölcsi verspárjai e' czím alatt: *Dionysii Catonis Disticha de moribus ad filium*, maradtak reánk, alig tudunk egyéb némileg bizonyost, mint hogy a' keresztyén idő' második századában élt, de keresztyén nem volt. A' középkornak kevés kedvesebb könyve vala; Nagy Károly' korától fogva kézikönyvül használtatott minden klastromi iskolákban; 's épen ezért a' számtalan leirás által szövege igen megromlott, és sok közbeiktatások által eredeti állapotjából jó formán kivétetett. Az első valóban criticai kiadást Arntzenius adta (Traiecti ad Rh. 1735. 's ujabban Amstel. 1754). A' legújabb 's legjobb kézi kiadás Tzschuckéé (Lipcse, 1825). A' magyar irodalomba már a' tizenhatodik században ültettettek át e' tartalmas tanversek (Heltainál, 1580, újra Lőcsén 1672), de több fordítót 's kiadásokat értek a' multban Illyés András (1710), Nagy Lajos (1756, 1757, 1762, 1766), Füssi Pius (1762, 1770), 's egy névtelenben (1785). Közel nyolczvan éve, hogy sem új magyarítójok, sem kiadójok nem akadt. 'S így Kis János társunk köszönetre méltó dolgot tett,

midőn a' romai tanköltészet' e' becses bár, de nálunk ismét elhangzott hagyományával korunk' kívánalmainak megfelelő módon és formában újra megajándékozza irodalmunkat.

A' szerk.

ELSŐ KÖNYV.

1.

Hogyha, mikép zengik bölcs költők, lélek az isten,
Szent tiszted legyen őt tisztult lélekkel imádni.

2.

Ébren lenni szeress, mértéket tarts aluvásban,
Mert hosszas nyugovás eledelt szolgáltat a' bűnnek.

3.

Nyelvzabolázást nézz fő társalgási erénynek,
Istenhez közel áll, okosan hallgatni ki képes.

4.

Őrizkedj' szókkal magad ellent mondni magadnak:
A' ki magával nem, mással sem képes egyezni.

5.

Emberek' erkölcsét vizsgálván úgy leled, egymást
Gáncsolják, noha nincs köztök ment senki hibától.

6.

A' mik utóbb ártnak, szereted bár, válj meg azoktól;
Értéknél hasznot jókor kell többre becsülni.

7.

Engedj vagy szigorulj, mint dolgod hozza magával;
Bánásmódban a' bölcs hiba nélkül másul időnként.

8.

Nőd, ha cselédeidet vádolja, ne higyj neki könnyen,
Mert kit férje szeret, feleség azt gyakran utálja.

9.

A' kinek intést adsz, bár az ne fogadja tanácsod',
Nála, ha kedveled őt, még is folytassad az intést.

10.

Szókat özönlőkkel szót váltva vitázni ne próbálj;
Szólni tudás mindenkinek adva van, ész de kevésnek.

11.

Másokat ám kedvelj, de maradva barátja magadnak,
Úgy légy jó jókhoz, hogy azért kárt vallni ne kelljen.

12.

Hírkoholói czimet ha gyülölsz hordozni, ne hordj hírt.
Hogy szólt, sok megbánta, de nem, hogy hallgata, senki.

13.

Arra mit ez 's az igér, mint csalhatlanra ne számolj.
Sok sokfélét mond, 's ez okért elhinni kevést kell.

14.

Más ha dicsér téged, tettid' bírája magad légy,
'S mások' itéletinél magadét fontosbnak itéljed.

15.

Más' szolgálatait szokjad hirdetni sokaknak,
'S másoknak ha mi jót tettél, hallgassad el önkényt.

16.

Vén korban, ha sokak' mondásit 's tettit itéled:
Ifjontan te magad ki mi voltál, azt se felejtsd el.

17.

Fel ne vegyed, valakik ha körűled súgva beszélnek:
A' vétkes hiszi, hogy titkoltan róla van a' szó.

18.

Jó sorsodra vigyázz, ne vezessen jégre szerencséd;
A' kezdet 's a' vég nem minden időben egyenlők.

19.

Éltünk romlandó 's kétség mikor éri halálunk;
Más' kimulásából ne remélj hát nyerni szerencsét.

20.

Bár kis ajándékot nyujt is szűk sorsu barátod,
Vedd szivesen 's érette dicsérd meg gazdagon őtet.

21.

Minthogy meztelenül 's szükséget látva születtél,
Tűrd el békével, ha szegénység' terhe nyomorgat.

22.

Jó tettért ha fizet hálátlansággal akárki,
Istennel ne pörölj, hanem a' boszu' lángjait oltsd el.

23.

Hogy szükségtől légy menekült, takarítsd meg a' mid van,
'S hogy takaríthassad, magadat véld lenni szegénynek.

24.

Azt, mi itt-létednek véget fog vetni, ne rettegd:
A' ki haláltól fél, balgán elveszti mit él is.

25.

Tenni ha szándékolsz jót, kétszer igérni ne szokd azt,
Hogy jó szívü helyett ne lehessen mondni hiúnak.

26.

A' ki hizelg szókkal 's szívében csalfa barátod,
Bánj vele mint ő bán, fortélylyal csald meg a' fortélyt.

27.

Kedvenczed ne legyen nagyon édes hangu beszélő;
Szépen zeng a' síp, mikor a' madarász madarat csal.

28.

Gyermekeid ha szegény sorsodban vagynak, azokkal
Olly mesterséget, mellyből lehet élni, tanultass.

29.

Olcsót drágának, drágát olcsónak itélj te,
Így nem leszsz kíváncsi, de fösvénynek sem alajtnak.

30.

Mit máson gáncsolsz, magad azt vígyázva kerüld el,
Rút ha tanítóval száll a' bűn pörbe magával.

31.

Ollyat kérj, mit az illedelem javal, és az igazság:
Azt, mire megtagadás méltán vár, kérni botorság.

32.

Kit nem jól ismersz, ne cseréld fel az ismeretessel:
Próbáltat tudomás, nem próbáltat hit ítél meg.

33.

Annyi veszélyekben, mellyek közt itt forog éltünk,
Kész nyereségnek tartsd valahány új napja virad rád.

34.

Néha, ha győzhetsz is, engedjed győzni barátod',
Mert illy engedelem frigyesít vele össze szorosban.

35.

Nagy dolgokra ha vágysz, áldozz kissebbeket értök,
Mert a' kedvesség ekkép fog lenni szilárdabb.

36.

Kit kedvelsz azzal soha törvénykezve ne kezdj pört:
Gyűlölségnek pör, szeretetnek kútfeje béke.

37.

Szolgádat haragod ha bünért büntetni kivánja,
Kíméljed magadat, hogy tudd kímélni cseléded.

38.

Kit megalázhatsz is, némellykor győzd le türéssel;
Mással bánásban nincsen szebb béketürésnél.

39.

A' mi keresményt birsz, igyekezz megtartani jókor,
Munka ha későn jár, kis szükség nagyra növekszik.

40.

Boldog sorsodban hiveidhez bőkezü légy bár,
El ne felejtsd hozzád hogy legközelebb te magad vagy.

MÁSODIK KÖNYV.

1.

Hol lehet, ismertlent is vonj jóltéve magadhoz,
Országnál jobbat bir az, a' ki barátokat így nyer.

2.

Isten' titkait és mi van égben rejtve, ne kémleld;
Földi lakó vizsgáld, mi közel van földi lakókhoz.

3.

Félni halálodtól őrizkedj; esztelen a' ki
Attól félve magát megfosztja sok édes örömtől.

4.

Kétséges tárgyról mással haragudva ne versengj:
A' harag esztelenít, 's igazat jól látni nem enged.

5.

Adni ne késs, mikor a' szükség úgy hozza magával:
Addig kell, mig idő szorgalmaz 's alkalom, adnod.

6.

Óvd az igen soktól vágyásidat; érd be kevéssel,
Kis folyamon sajkád bátorságosban evezhet.

7.

Mit szégyenlsz, okosan tartsd rejtve barátod előtt is,
Hogy sok gáncs ne busítson azért, mit most te magad bánsz.

8.

A' rosz embereket bűneikkel nyerni ne véljed,
Bár ideig lappang a' bűn, kitudódik idővel.

9.

Kisded testüt azért ne gunyolj ki, mivelhogy erőtlen:
A' természet erőt neki nem, de talán ada több észt.

10.

Nálad erősebbel küzdvén, engedj mikor illik.
A' meggyőzött a' győzőt meggyőzi gyakorta.

11.

Szomszédság ellen szót szóval váltva ne kelj ki:
Kis szókból is utóbb sokszor nagy visszavonás nő.

12.

Mit végzett isten, soha sorsot vetve ne kérdezd:
Mit tegyen ő, nem fog veled, elhidd, tartni tanácsot.

13.

Nagy pompázással ne szerezz sok irígyeket, a' kik
Bár kárt nem tesznek, még is boszuságot okoznak.

14.

Törvénykezve ha kell igaz ügyben vesztni, ne csüggedj:
Senki soká nem örül, ki hamis bírót veve pénzen.

15.

Elmult pörlekedést, bár mint megsérte, felejts el;
A' megcsillapodott haragot lázasztni gonoszság.

16.

Mit tettél 's mit tészsz magad, azt ne dicsérd se ne gáncsold,
Esztelenek teszik ezt, kiknek nyavalyája hiúság.

17.

Értéked kíméld, míg van mit költeni bőven,
Gondold meg: kis időn elfogyhat az, a' mi soká gyült.

18.

Láttass, környülmény mikor úgy kívánja, kevés észt:
Jó helyen együgyünek tartatni magát nagy okosság.

19.

Fényt ne fölöttébb üzz, 's fösvénységet se szeress meg;
Jó hireden mind a' két vétek mocskokat ejtne.

20.

Újsághordónak szavait tizedelni tanácsos;
A' ki beszélni sokat szeret, annak hinni kevést kell.

21.

Részegségedben ha mi rosszat tészsz, magadat fedd;
Mert a' bor nem vét, hanem az vét a' ki megiszsza.

22.

Titkod bizd hallgatni tudós jó lelkü barátra;
Bizd magadat, ha beteg vagy, hív orvosra vigyázva.

23.

A' rosszak' boldog sorsát irigyelve ne nézzed:
Csalfa szerencséjök lesikamlik földre magasról.

24.

Melly baj elébb vagy utóbb érhet, gondold meg előre:
A' nem váratlan bal sors fog fájni kevesbbé.

25.

Bármint gyűljenek is bajaid, csüggedni nem illik,
Egy holtig maradó jóban kell bízni: reményben.

26.

A' mi ma hasznot igér, tüstént használni ne késsél,
Alkalom üstökkel bir elül, de kopasz feje hátrább.

27.

A' mit hátrahagyál, szemléld, de tekints is előre:
Válaszd példányúl a' két ábrázatu Jánuszt.

28.

Gyengélkedni ha félsz, jókor kíméljed erődet,
Számot egészség tart méltán több gondra gyönyörnél.

29.

Népnek itéleteit másoktól válva ne vesd meg,
Hogy sokakat megvetve ne légy mindenki' gyülöltje.

30.

Tested' egészségét mint nagy jót szorgosan ápold,
És az időre ne vess, nyavalyád' oka hogyha magad vagy.

31.

Álmokkal ne törődj, mert a' mint vágyakoz ember,
'S a' mit szíve reményl ébrenten, ugy álmodik alva.

HARMADIK KÖNYV.

1.

Bölcs leczkékre figyelj, 's elméd' kimivelni ne légy rest,
Mert tudomány nélkül éltünk félmása halálnak.

2.

Csak ritkán láttasd, ha sok áldást oszta szerencséd:
Jó hirt nem kincsek' sokasága, hanem szerez erkölcs.

3.

Csak feddhetlenül élj, ne törődjél pletyka ha gáncsol:
Nem rajtunk áll, mit mondjon más' szája felőlünk.

4.

Mint igaz ügy 's szeretet' hive felszólítva tanúnak,
Mennyire tíszted egyez, titkold mit véte barátod.

5.

Távoztass édes szókkal simogatva beszélést,
Egyszerüség igazat, költöttet mondni csalárdság.

6.

A' restséget, melly éltünk' rozsdája, kerüljed,
Az mind testet emészt, mind megfoszt lelket erőtől.

7.

Tiszted' gondjai közt leljen helyt néha mulatság,
Hogy bármelly munkát 's bajt meg tudj győzni mikor kell.

8.

Más' szavait 's tettit ne tegyed gúnynak soha tárgyul,
Hogy példát ne vegyen veled az cselekedni hasonlót.

9.

Végrendelményben, melly értéket közöl a' sors,
Azt szaporítsd, ne kiáltson a' köznép' nyelve pazarnak.

10.

Éltednek végén gazdagsággal ha vagy áldva,
Bőkezü légy szerető feleid' számára, ne fösvény.

11.

Bár úr vagy, kedveld szolgád hasznost ha tanácsol,
'S minden vélekedést méltányolj, hogyha javall jót.

12.

Most ha nem annyit birsz mint birtál ennek előtte,
Hogy megelégedjél magad' alkalmazd az időhez.

13.

Gazdagságért nőt se ne végy, se ha durva szeszélylyel
Elkeserít, egyedül pénzét kedvelve ne tartsd meg.

14.

Példákból mit kell, mit nem kell tenni, tanuld meg,
Mesterül a' bölcsnek más emberek' élete szolgál.

15.

A' mit erőd megbír, azt próbáld tenni: ne kelljen
Próbád', a' terhtől lenyomatva, szakasztani félben.

16.

A' mi gonosz tettét másnak tudod, azt ne tagadd el,
Hogy ne gyaníttassál rosszaknak lépni nyomába.

17.

A' törvény ha hibás, bírótól kérj segedelmet:
A' törvény maga vár bírót, méltányra tekintőt.

18.

Mit méltán szenvedsz, szenvedd azt béketüréssel,
'S légy magadat büntetni merő bíró, ha bünös vagy.

19.

Olvass sokfélét, de sokat csak futva 's enyelgve,
Mert bámulandót de valótlant zengnek a' költők.

20.

Vendégségekben szavaid' bélyegzze szerénység,
Udvariasságod, vígyázz, ne tegyen csacsogóvá.

21.

A' haragos feleség' mérgén szánásra ne lágyulj,
Könnveivel próbál megcsalni, mikor sir az asszony.

22.

Szerzett értéked' használd, de ne vesztegetéssel,
Kik magokét elköltik, utóbb máséra szorulnak.

23.

Gondold meg sokszor, hogy nem kell félni haláltól.
Az maga bár nem jó, jót tesz, mert végzi bajunkat.

24.

Nőd, ha különben jó, bár éles nyelvü, szeressed:
Baj hogy nem hallgat, de hasonló baj ha te nem tűrsz.

25.

Egyenlőkép kell tisztelve szeretni szüléid'
Jó légy nemződhez, de csak úgy, hogy anyád' se busítsad.

NEGYEDIK KÖNYV.

Sok gond 's kár nélkül ha kívánod napjaid' élni,
'S erkölcsrútító bünöket ha kerűlni törekszel:
Melly leczkéket irok, ne mulasd olvasni gyakorta:
Lelsz bennök, hidd el, valamit, mi tanithat okulni.

1.

Boldogságra ha vágysz, gazdagságot ne becsülj túl;
Azt kik bámulják, azok' élete koldusi létel.

2.

A' természet elég jókat nyujt minden időben,
Csak megelégedjél azzal, mit igényel az élet.

3.

Dolgaidat hahogy ész nem kormányozza vigyázva,
Úgy vaknak ne csufold a' jó látásu szerencsét.

4.

Ám légy pénzszerető, de ne formájába szerelmes:
Nem nemes indulatú, kit az ércznek fénye vakít meg.

5.

Bőségben mikor élsz, hű gonddal testedet ápold;
A' beteges gazdag csak pénzét birja, magát nem.

6.

Oskolamestertől eltürtél néha verést is:
Türd el hát, az atyád ha haragra gyuladva pirongat.

7.

Csak hasznost cselekedj, 's azt őrizkedve kerüljed
A' mi hibát bizonyít, 's nem igér munkára jutalmat.

8.

Mit lehet, ingyen adj, mikor illőn kér, ki szorul rád,
Mert' nem kis nyereség jókkal jót tenni, mikor kell.

9.

Hogyha gyanúd támad, tüstént vizsgáld van-e ok rá,
Mert eleinte ha nem teszed ezt, az utóbb sokat árthat.

10.

A' szerelem' káros gyönyörét élvezni kivánván,
Tobzódást ne kövess, melly rabszolgája gyomornak.

11.

Oktalan állattól, valahány van, félni javallsz te;
Tudd meg: az embertől még inkább félned okosság.

12.

A' természet erős izmos testtel ha megáldott,
Bölcs is légy, úgy lészsz méltó deli férfi' nevére.

13.

Ismeretektől kérj szükségedben segedelmet:
Nincs a' földön jobb orvos hű lelkü barátnál.

14.

Büntettes ha te vagy, mért hal meg az áldozat érted?
Más' kimulásából üdvöt kívánni bolondság.

15.

Jó társul valakit ha kivánsz, 's hű lelkü barátul:
Úgy ne szerencséjét nézzed, hanem élte' folyását.

16.

Élj jószágodból, 's a' fösvénységet utáljad,
Mit használ kincsesel ha te bővelkedve szegény vagy?

17.

Hogyha becsületedet holtig fentartni kivánod,
Minden vétkes öröm' vágyásait irtsd ki szivedből.

18.

Hogyha van ép eszed, a' vén kort kinevetni ne szokjad;
Minden vén természetesen másodszori gyermek.

19.

Tudj mesterséget; mert az, bár csalfa szerencse
Hirtelen elhágy is, soha nem szün lenni barátod.

20.

Mit szól ez vagy amaz, vizsgáld hallgatva vigyázva;
Szó sziveket bézárni szokott, 's megnyitni viszontag.

21.

Melly mesterséget tanulál, gyakorold magad' abban:
Elme gyakorlással javul, a' kéz lészen ügyesbbé.

22.

Melly sors várjon utóbb rád, azt fürkészni ne próbáld;
Éltét fő jónak nem tartó kész a' halálra.

23.

Bölcsektől ha tanulsz, oktasd azt a' ki tudatlan;
Mert hasznos tudományt terjeszteni nagy kötelesség.

24.

Annyit igyál, mennyit megbirsz 's nem bán meg egészség,
A' mértéketlen gyönyörök nyavalyákat okoznak.

25.

Mit jóvá hagytál, mit nyilvánítva dicsértél,
Azt meglássad utóbb, hogy mint könnyelmü ne gáncsold.

26.

Élet' kellemi közt mindig félj mostoha sorstól,
'S mostoha sorsodban légy bölcs jót várni viszontag.

27.

Folytasd a' tanulást; bölcsesé csak szorgalom érlel,
'S jártas okosságot 's észt ád csak hosszu gyakorlás.

28.

Senkit igen ne dicsérj, mert kit pazarolva dicsértél,
Egy váratlan nap bizonyíthat csalfa barátnak.

29.

A' mit nem tudsz, azt igyekezve tanulni ne szégyenld:
Hasznost tudnod erény, tanulást vétek nem akarnod.

30.

Bor 's szerelem szoktak perlést is okozni, gyönyört is,
A' perlést te kerüld, 's lépj bölcsen frígybe gyönyörrel.

31.

Kik hallgatva szemök' lesütik, hamis a' sziv azokban;
Lassu folyam' vize mély 's gyakran még partot is elmos.

32.

Hogyha szerencsédnek kényével meg nem elégszel,
Gondold meg sokakat még inkább ostoroz a' sors.

23.

Kezdj mennyit megbirsz, tenger' szélében evezni
Bátorságosb mint mélyen terjesztni vitorlát.

34.

Félj igaz emberrel hamisan pert kezdni haragból;
Illyen sérelmet nem hágy boszulatlan az isten.

35.

A' mikor értéket vesztesz, zugolódva ne búsulj,
Inkább annak örülj, hogy még elvesztni valót birsz.

36.

Mit birsz, elvesztned nem vélt kárt vallva, nehéz baj;
Ámde nehéz bajt is kell 's illik tűrni barátom.

37.

Késő vénséget hiba bizton igérni magadnak;
Éltedet úgy kíséri halál, mint testet az árnyék.

38.

Istent tömjénnel kérlelj, hagyd tulkod' ekéhez:
Azt ne reményld, vérrel hogy megkérleljed az istent.

39.

Hogyha kikél a' sors vagy gazdag ur ellened, engedj:
A' ki tudott megbántni, tud az jót tenni veled még.

40.

Vétkeidért magadat dorgáld meg néha, ha fáj is;
Fájást fájással szoktak gyógyítni sebészek.

41.

A' ki sokáig volt 's most megszün lenni barátod,
Egykor hogy szeretett, azt még ezután se felejtsd el.

42.

Jótétért hálás légy, hogy kedveljenek inkább,
Mint azt mondhassák, hogy a' jótét elvesze nálad.

43.

Élted hogy nyomorult ne legyen, gyanakodni ne szokjál,
Éltében félholt a' félénk 's a' gyanuval tölt.

44.

Dolgoztatni ha vészsz szolgát házadba cselédül,
Bár rabod is, kíméld, 's emberlétét ne felejtsd el.

45.

Rosszak' hirtelenül kimulásán bal hit örülni;
Büntől ment boldog, bár mint 's mikor érje halálát.

46.

Óva fogadj férfit, nős lévén, házi barátnak,
Jó hired' és vagyonod' kárát ha kerülni kivánod.

XXII.

PYTHAGORAS' ARANY MONDATAI KÖZŐL.

KIS JÁNOSTÓL.*)

1.

Főkép isteneket tisztelj, mint rendeli törvény,
'S esket szentnek tarts, ha mit azzal nyelved erősít.

2.

A' társas körben sok jól, sok helytelenül szól:
Gondolkodva tanulj igazat választni hamistól.
Állításidban mások' kényére ne hajlongj,
Átalkodva se védj semmit, de fejezd ki szerényen,
'S nyílt szívvel, mit vélsz, 's ha ki perlekedéssel igaznak
Ellene mond makacsúl, vesd meg hallgatva beszédét.

3.

Rosszat hogyha tevél, vagy jót múlasztva hibáztál,
Fedd magadat 's lelked' vádját hallgatva, fogadd meg,
Hogy kötelességed szentebb lesz máskor előtted.
Jót ha tevél, 's valamelly vétket meggyőzve ha küzdél,

---

*) Itt csak néhány mutatvány közöltetik, miután a' Társaság jónak látta a' régiség' e' becses hagyományát, rövid bevezetéssel együtt, Hellen Könyvtára' II. kötetébe felvenni. *A' szerk.*

Örvendj szívedben, de ne véld hogy czélhoz elértél.
Szent tisztednek tartsd lelked' nemesítni naponként,
'S a' tövises pályán buzgón törekedve haladni.
Csak ki korán elkezd jó lenni, ki szüntelen izzad
Jóért küzdésben, csak az áll diadal-koszorúzta
Fővel utóbb az erény' boldog kedvenczi' sorában;
'S esküszöm arra, ki rá szent vágyást gyújta szivünkben,
'S minden nagyra: hogy e' jutalom nem adattatik olcsón.

4.

Kezdd el a' nagy munkát: de legelsőbb el ne mulassad
Istent kérni, hogy adjon erőt hozzája, 's előled
Olly akadályt vegyen el, mit erőd nem lenne legyőzni.
Boldog lészsz, buzgó kérésed hogyha segélyt nyer:
Úgy lelked' szemein tévelygés' éje derűt ér,
Égi világosság terjed körülötted özönként,
Mellyben előbb soha nem sejtett sokféle csudát látsz.
Látod az istenség' munkáit, az emberi lélek'
Nagyságát, 's kiszabott pályáját, emberi dolgok'
'S tettek' tiszta becsét, látod mi muló 's maradandó,
'S mindenek egymással földön mint függenek össze,
Mint munkál természet örök törvényei' rendén,
'S minden tetténél mint tud megegyezni magával.
Csendes szívvel látsz mindent, aggódva kebledben
Sorsod iránt félést sem táplálsz, csalfa reményt sem.
Látod az embereket hogy gyűjtnek bajra magoknak
Több bajt, 's hogy tündér örömökbe merűlve felejtik
'S megvetik a' léleknemesítő mennyei jókat.

XXIII.

HOGY LEHET KÖNNYEN MEGGAZDAGDONI?

SATIRA.

IRTA

'S A' KISFALUDY-TÁRSASÁG' VIII-D. KÖZ ÜLÉSÉBEN ELŐADTA

D. SZÉKÁCS JÓZSEF.

Méltóságos, nagyságos, nemzetes,
Tekintetes minden renden levő
Nők és urak, 's egy szóval hallgatók!

Mivelhogy egybegyültünk számosan,
Ti könnyedén, magam pedig bajosan,
Egymást meglátandók és láttatandók:
Vajjon zekénk' posztója gácsi-e,
'S szoknyánk' anyagját belföld szőtte-e:
Az alkalmat fogjuk meg üstökénél,
'S szóljunk egy mázsás roppant tárgy felett,
Mellyről tüdő-romlásig szónokolnak,
Melly mellett annyi tentát ontanak

Minden pártok 's minden pártok' vezéri,
Mellytől hazánknak 's édes minmagunknak
Jövője függ, jelenje 's mindene:
Hogyan kelljen sok pénzhez és vagyonhoz
Könnyű szerével jutnunk? más szavakkal:
Hogyan lehessen könnyen gazdagodnunk?

Oh mért nem élünk a' csudák' korában,
Hogy itt ülhetnék egy nagy nyelv gyanánt,
'S ti meg, nagyságos czímü hallgatók,
Átváltoznátok figyelő fülekké,
Hogy mázsás nyelvvel szólhatnék 's viszont
Mázsás fülek hallgatnának szavamra,
Midőn szónoklok mázsás nagy dologról!
De hogy mindjárt előre megszerezzem
Magamnak a' jó hallgatók' szivét,
Tessék kegyessen megbocsátani
Hogy meghurczoljam lelkész társimat.

Nagy bűnök a' papoknak, oh hivek,
Hogy olly tárgyakról szólnak, mellyeket
Sem látni nem lehet, sem megtapintni;
Hit és erény, ártatlanság 's becsület!
Merő olly dolgok, mellyeket soha,
Öt érzékinkkel meg nem foghatunk:
Szemed nem látja, orrod nem szagolja,
Körmöd között meg nem morzsolhatók,
Csak legfölebb papszájból hallhatók,
De ten száddal meg nem izlelhetők.
Innen tetszik meg aztán mért maradnak

A' tisztelendők, elvont tárgyaikkal,
Mint a' közmondás mondja, a' faképnél,
Üres falak 's üres padok között,
Mig a' hivek más tárgy után iramnak.

Hogy én e' bűnbe enmagam ne essem,
Választám fentebb mondott tárgyamat:
Hogyan lehet könnyen meggazdagodni?
Mert a' pénz, a' vagyon, megfogható,
Elkölthető és zsebre rakható,
Érvényes grófok és kofák között:
Ez aztán olly tárgy, mellyről hallani
Királynak és koldusnak érdemes.

Másik szarvas hibája papjainknak
A' legjobb tárgynak kontár taglalása,
'S itt a' hibák' hibája abban áll,
Hogy a' czélt, melly felé vezérlenek,
Olly szépen festik, mint egy Eldorádót;
Hogy a' finom társalkodás' szabályit
Feledve, megpittyednek ajkaink,
Felé felé esengnek karjaink,
Utána folynak csorgó könnyeink,
Csak azt szánjuk hogy szárnyink nincsenek:
De a' mint aztán arra jő a' sor,
Hogy millyen eszközök segítenek
A' szépen festett czél' malasztihoz,
Számolhatunk rá teljes biztosan, hogy
Az eszközök borzasztók 's épen a'
Legsúlyosabbak lesznek, és az ösvény

Feléje olly regénytelen kopár,
Hogy hon maradni legjobbnak találjuk.
De aztán ezzel ők nem érik ám be,
Ők, a' papok, hanem ha észrevették
Hogy bézárók a' pittyedt ajkakat,
'S aláhulltak bágyadtan karjaink,
'S könyünk' törlése közben titkosan
Kendőnkbe sugtuk, hogy mi már bizony
A' czél felé iramlást másra bizzuk:
Tüstént felül kerülnek, 's jaj nekünk!
Szemünkre hányják minden bűneinket,
‚Gyávák, 's az ösztön ellen rugdalózók',
'S tudj' isten milly czímmel halmoznak el,
'S gyakorta épen olly gyengédtlenek,
Hogy még legtitkosb vétkeinket is,
Miket magunk tudunk csak, 's legfölebb
Az a' ki részesünk volt, úgy leirják,
Csak mintha látták volna, annyira
Hogy szinte félünk, hogy tán ujjaikkal
Mutatnak ránk közel szomszédaink,
'S az Ament fázva és izzadva várjuk.
Innen van aztán, hogy templomba járni,
Az arcznak finom bőrét ápolóknál
'S a' művelteknél többé nem divat.

Hogy szórul szóra így áll a' dolog,
Ha jól vigyáztok, megmutathatom.
Tegyük, hogy egy pap, szép és korszerű,
Nem vén, mogorva, a' mint lenni szoktak,

De a' mint a' szavallás megkivánja
Ezüst szavú, nyájas, kerek tagu,
A' mí themánkról fogna szólani:
Hogyan lehet könnyen meggazdagodni?
Fogadni mernék, ígyen disponálna:
Először szólok a' pénz' nagy becséről,
Aztán a' módról, hogy' kell megszerezni.
Az első rész el volna türhető,
Mert a' festésben ők nagy mesterek,
Ők, a' papok; de meg' fogadni mernék,
Hogy megszöknénk a' másik rész elől.
Mert mély lélekzettel így szólana:
Most már azon kérdés jő, hogy mikép
Tudniillik kelljen könnyen pénzt szerezni:
'S itt a' legelső eszköz, édesim!
A' szorgos munka, és az izzadás,
'S a' szerzeménynek megtakargatása:
Ha hát kivántok sok vagyont szerezni,
Dolgozzatok, hogy szinte a' verejték
Csorogjon végig hátatok' gerinczén,
Mert meg van mondva Mózses' könyviben:
Orczád' verejtékével érdemeld
Kenyeredet, 's azt mondja bölcs Salamon:
Imádkozz' és dolgozz': ugy áld meg isten.
Tegyétek ezt, 's meggazdagultok. Amen.

„Köszönjük szépen a' bölcs oktatást,
Hát járom- vagy hámhúzó állatokká
Legyünk-e, hogy vagyonra szert tehessünk?

Ezt tartsa ön magának, tisztelendő
Urunk, 's ez áron gazdagodhatik,
Ha épen tetszik, ámde mink ugyancsak
Egyéb eszközt leszünk bátrak keresni."

Igazságtok van, drága hallgatók,
Miért is mászszék négy kéz láb az ember,
Ha pályáját tánczolva, lábhegyen
Futhatja meg, vagy épen négy lovas
Gazdag hintón keresztbe tett kezekkel,
A' mint mutatja száz meg annyi példa
Az embereknek tarka életéből,
A' mellyeket naplómba feljegyeztem,
Mellyből egyet 's mást, ha étvágyatok
Megengedné, tüstént feltálalok.

Súlyos beteghez hivtak egykoron
Éjfél felé, 's elmentem. A' beteg
Dúsgazdag volt, és még nem olly beteg
Nyelvét forgatni hogy ne birta volna.
'S kezdék vigasztalólag szólani:
Legyen nyugodt, barátom és hivem,
Az úr megáldá önnek izzadását!
„Soh sem biz az" mond a' beteg, mivel
Ez izzadás orczámon a' halálnak
Küldötte, a' temérdek pénz pedig
Nem izzadásom' 's nem munkám' gyümölcse."
Hogyan? szólék ijedve. „Tisztelendő
Atyám, meggyónom minden bűnömet,
Talán használok véle társaimnak,
Ha már el kell kárhoznom enmagamnak.

Én nem dolgoztam soh' sem, szent atyám."
„„És mégis olly dúsgazdag! hogy van ez?" "
„Elmondom, tessék jól figyelni rám."
Ez hozzátok szól, édes hallgatók!
„Tessék megnézni itt e' körmöket,
Kiváltkép ezt, mutató ujjamét,
És itt e' tollkést, nemde jó hegyes,
És itt viszont e' finom gyántaport."
„ „Látom fiam!" " „No 's édes szent atyám,
Pénzem' nagy részét ővelök szereztem,
Mert a' mit a' tollkés vakargatott,
Azt béhinté e' gyánta, és simára
Dörgölte körmöm a' számot 's leve
Százból ezer, ezerből tízezer,
És így tovább százezrig és felül.
Az exequált sírt, én pedig vigadtam.
Az volt szerencsém a' törvény előtt,
Hogy a' vakargatást a' jó biró
Mindig tagadta, tán ha látta is,
Már vagy mivel gyengélkedő szemű volt,
Avagy, a' mint már szoktuk mondani,
Mivel kidugtam mindenik' szemét.
Ekép szereztem mintegy milliót."
Nagyságos hallgatóim! nem bámultok-e?
Bámuljatok kérlek, mivel különben
Azt fognám hinni a' nem bámulókról
Hogy a' mit itten mondok, tán nem ujság
Előttök.

És egy másik gyermekem
Az úrban, csőd alá esett szegény,

Ijedve mentem vígasztalni őt,
'S kisírt szemekkel jött elém a' jámbor.
Fiam, fiam, tehát így látjuk egymást?
Dúsan tegnap, 's ma már illy koldusan,
Hogyan leljek vigasztalásra szót?
„Ne sírjon" úgy mond „édes szent atyám,
Az istenért ne, én nyugodt vagyok."
„„Ah hála isten! erről ismerem meg"
Szólék hozzá, hogy ön talpig keresztyén,
És a' csapás közt rendületlen áll."""
„Köztünk legyen, van rá elég okom"
Mondá a' jámbor. „„A' hit, a' szilárd
Ragaszkodás istenhez nemde? ah
Hányszor mondám, a' jót nem hagyja el
Az ég, 's ön nem hitt, mostan úgy-e hisz?"""

„Nem mondhatnám, hogy épen olly nagyon"
Szól a' gonosz: 's én összeborzadék,
„Nem a' hitnek gyümölcse a' nyugott
Lélek, mellyet nálam lát szent atyám,
Hanem hogy a' hajótörés közől,
A' mellybe a' csőd ejtett, sikerült
Nehány ezret szépen megmentenem,
Mellynek kamatjából elélhetek
Családommal még tiszteségesen,
'S a' szent atyának a' részvételért,
Ha a' gyónást ki nem beszéli, a' mi
Az egyháztörvény' ez 's e' czikke által
Megtiltatik — törvénytudó vala —
A' szent atyának dupla stóla jár.

Egyébiránt“ — mintegy mellékesen
Hozzá veté, „hahogy még életemben
Egy csődöt mondok, ha nem többet is,
Marad biz ott a' szentegyházra is.“

Nem bámultok? nagyságos hallgatók!
Bámuljatok kérlek, mivel különben
Azt fognám hinni a' nem bámulókról
Hogy a' mit itten mondok, tán nem újság
Előttök.

„Mentsen meg a' sátántól sz. atyám“
Szalad hozzám be egy családatya
Halványan és félig magán kivül.
„„Minő sátántól?““ „attól a' ki most jő.“
Kopognak. Szabad! „„És ez volna az?“““
„Ő az“. „„Szegény beteg jámbor hivem!
Hisz ez templomjáróim' egyike,
A' névben 's tettben Jámbor Márton úr.““
„Három hónapra kölcsönöztem öt száz
Forintot tőle 's nyolcz százat valék
Lekötni néki kénytelen, 's mivel
Megtartnom a' határnapot lehetlen,
Lefoglaltatta mindenem', 's magam
'S számos családom koldusok vagyunk.“
Így szólt siránkozva a' zaklatott.
Szólott pedig mind erre Jámbor úr,
Előmutatván a' váltót: „papom,
Nem nyolcz százról szól-é ezen levelke,
'S kinek fog jobban hinni, nékem-e

Ki minden isten-adta ünnepen
Kenetteljes beszédit hallgatom—
Oh a' hizelgő! gondolám magamban —
És életembe híven átviszem,
Vagy e' templomkerülő férfinak,
Ki addig is varr 's egyre dolgozik
Mig más jó ember istenét imádja!"
Kinek hittem, jóformán nem tudom,
'S kinek hisztek ti, azt nem kérdezem,
Mert mit használ a' papnak kérdezése,
Ha nincs divatban válaszolni rá.
De abban mégis egyet-érthetünk,
Hogy a' ki ötből három hó alatt
Egy firkántással nyolczat tud csinálni,
Amúgy fütyölve fog meggazdagodni,
Hacsak, miről már aztán nem tehet,
Valami hóhér ki nem végezi.

Egyébiránt hogy egy új bűn ne érjen
Mellyről vádoltatunk, hogy tudniillik
El nem tudjuk tárgyunkat végzeni,
Rövid leszek. Vannak még számtalan
Vagyonszerzési könnyü eszközök:
Adósságot csinálni 's nem fizetni,
Hová semmit nem tettél ott keresni,
Silány munkára felbigyeszteni
A' legpompásabb czímet 's megvetetni;
Ha olvasóink duzzognak, nevetni
Vagy ellenök gúnydalt készíteni,
'S a' gúnydalt vélök ismét megvetetni.

Item hirdetni munkát jóelőre,
Melly isten-úgy-se meg lesz nyárelőre,
Csak sok pénz gyüljön a' keresztelőre,
'S hahogy találunk sok boldog hivőre,
Ki kész átadni pénzét jóelőre,
Hirdessük hogy munkánknak a' szülés
Közben megártott egy kis elhülés,
És halva jött a' jámbor a' világra
Atyjának mondhatatlan bánatára;
Kit vesztesége őrültté teve,
'S a' munkaár gyógyszerre felmene.

Egy pár ezer bankó forintokon
Egy pár ezer voksot vásárlani,
És aztán a' jámbor bolondokon,
Kik bíróvá emeltek vállukon,
Kilenczszer annyit 's többet is zsarolni;
A' három évig bőven felpakolni,
'S aztán nagyságos czímet váltani,
'S feszes nyakkal 's büszkén a' hajdani
Barátra félvállról kacsintani.

Ha van hitel, legyen való vagy ál,
Ötös kamatra sok pénzt szedni föl
'S tizenkettőre ismét másnak adni;
A' külföldre a' német sógoroknak
Kender helyett kóczot szállítani;
Jó bor helyett lőrét, gyomormarót,
Fizesse meg jól 's kapjon tőle görcsöt
Az isten-adta német embere.

Ezek volnának hát az eszközök,
Mellyekkel, a' ki bátran 's bölcsen él,
Könnyen 's hamar meggazdagodhatik.
Igaz 's már ezt tagadni nem lehet
Hogy a' világ: csalárd, zsidó, uzsorás,
Álnok, gonosz, vesztegető, pogány,
Tolvaj, zsivány, orgazda, hűtelen
'S egyéb czimekkel illetend. De mind ez
Csak vaklövés jó hírünk' ellenében.
Mert a' kinek van pénze, mindene
Van, nyitva minden zár 's ajtó előtte,
Még a' birónak lelke is, 's mi több
Azt is hirdette egykor egy gonosz,
Hogy kapni pénzen ollyan czédulát is,
Melly béereszt magasb helyekre is.

De azt mondjátok, édes hallgatók,
Ki e' tárgyról annyit képes papolni
Hogy kedvünk volna megfutamni tőle,
Miért szegény, miért nem gazdagabb?
Tréfán kivül, szerelmes hallgatóim!
Ennek csupán egy gyengeség oka,
Mellyet legyőzni nem volt még erőm:
Hogy a' fentebb elősorolt czimektől
Egyenként véve vagy csoportosan
Kimondhatatlanképen borzadok,
'S készebb vagyok kapálni, semhogy isten
'S világ előtt gazember lenne czímem.
Százszor mondtam magamnak, istenem!

Hisz ez, meg ez, meg az 's ismét amaz
Szorossan véve szinte csak gazember,
De minthogy pénze sok van, a' világ
Tán még tisztábbnak tartja mint druszádat,
Ki Fárao' nejétől megfutott.
De mind hiába, győzni nem tudék:
Inkább százszor legyek koldus szegény,
Mondám magamnak, mint egyszer gazember.

No de innen még nem következik
Hogy e' gyengémben osztakozzatok,
Kivált ha, mint fölebb mondám, a' pénz
Minden galád czím ellen biztosít.

'S mostan mondhatnám: a' vásár szabad:
Válaszszatok ha kell, oh hallgatók.
De minthogy a' papoknak vég büne
Egy lélekzettel tizszer azt igérni
Hogy majd röviden fognak szólani,
'S más lélekzet közben már elfeledték
Mit ép' előbb igértek, hogy reám is
Ne illjék e' bűn, azt mondom hogy: Ámen.

XXIV.

A'

MAGYAR SZINKÖLTÉSZET' APOTHEOSISA.

ELŐJÁTÉK

KISFALUDY KÁROLY' SZÜLETÉSE LVII-IK ÉVNAPJÁNAK MEGÜLLÉSÉRE

A' NEMZETI SZINHÁZBAN PESTEN, FEBR. 6. 1845.

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG' MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

GARAY JÁNOS.

Személyek.

SZINKÖLTÉSZET.	KISFALUDY KÁROLY, néma személy.
NEMZETISÉG.	IRÓK' KARA.
KELEMEN LÁSZLÓ, az első magyar szinész.	SZINÉSZEK' KARA.

Magyar országnagyok, irók, szinészek, nép.

Történik Rákos mezején 1790; és 1830 után.

Zenéjét írta Thern Károly.

Szinhely

Rákos' mezeje. Az előszinen, kissé oldalaslag, egy félig kész oltár emelkedik; egyes kövein a' következő nevek látszanak: legalul Balassi Menyhárt, oldalt tőle, szinte alul, de már kissé fölebb: Szegedi Lőrincz és Bornemisza. Ezek fölött Felvinczi, Comico-tragoedia, még fölebb: Illei, Faludi, Kunics, Kereskényi, Bessenyei.)

ELSŐ JELENET.

KELEMEN, az első magyar szinész (föllép.)

Kifáradott a' vész, melly szép hazánkat
Pusztítva dúlá század éven át,
'S a' honnal együtt vérzett genius
Egyik kezével a' félhold' igája'
Széljelszakított lánczát, másikával
A' még alig szünt polgárháború'
Eloltott üszkét, áldozatjelül
'S a' visszavívott béke' zászlajául
Szegzé Budának ős kapúira.
És visszatért az eltapodt mező'
Vigan mosolygó zölde, a' vetésnek
Kisárgulának telt kalászai;
És visszatérnek, mint az elriasztott
Galamb, a' béke' védő szárnyain

A' szív' nemesb, magasztosb gerjei,
Az alkotó ész' istenségei:
A' szépmüvészet és a' tudomány'
Tündércsaláda... Egy van, ah csak egy,
Ki egyre késik jőni tájainkra,
A' színköltészet' istenasszonya,
Kit én imádok,...'s a' kinek annyi híve
Már annyi évek óta készit oltárt...
De ím, ki jő itt? félénken, gyanúsan,
Mint a' ki ösmeretlen földre lép,
Kémlő agálylyal, mint ki a' vidéken
Ellenre bukni retteg, és rokonra
Nem lelni fél?... Ah ő az, ő az, ő!
Ez égi fény' árjában, fürtözött
Fővel, redős talárban Thalia!
Üdvözllek, égnek lyánya, istenasszony,
A' régi Rákos' hirhedt mezején!

MÁSODIK JELENET.

SZINKÖLTÉSZET, KELEMEN.

SZINKÖLTÉSZET.

Ez hát a' szent sík, Rákos' mezeje,
Melly a' magyarnak annyi tetteit,
'S tettek' dicső emlékit őrizi?
'S te, szólj, ki vagy te, bujdosó halandó,
Ki e' rideg sikon, köszöntesz engem?

KELEMEN.

Én e' hazában, nyájas istenasszony,
Első vagyok, ki szolgáddá szegődém,

'S fölépitetlen oltárod' kövén
Áldozni jöttem: nevem Kelemen.

SZINKÖLTÉSZET.

Légy üdvözölve, 's áldásom reád.
De, jó fiam, mit szólasz áldozatról,
Mit szólasz oltárról e' puszta síkon?
Hát annyi vész közt, melly itt dúl vala,
Vér és halál közt mégis volt kebel,
Melly értem égett, annyi kar között,
Melly templomot 's oltárt emelt nekem?

KELEMEN.

Oltárt, dicső istennő, 's templomot
Nem épitett még néked a' magyar,
És pap nem akadt, nem hallgató sereg,
Melly áldozóval áldozott vala;
De áll szerényen, kezdett épületként,
Ott, nézd, a' halmon egy pár régi kő,
Munkás kezektől híven összerakva;
Féliglen idom nélkűli kőrakat még,
De félig oltár már.

(Az oltárhoz közelednek.)

Ím, itt alant,
Mint egy gyökérkő, mellynek ős mohában
Majd három század ül: „Balassi Menyhárt;"
Négy évvel ifjabb csak mint Zrínyi Miklós'
Dicső halála a' feldúlt Szigetnél.

SZINKÖLTÉSZET.

Az ős ereklye tiszteletre gerjeszt,
Ím, ércz betűkkel vésem föl czimét,
'S szerzője' nevét táblámra, mondd: ki ő?

KELEMEN.

Szerzője nincsen tudva, de ki azt
Az utóvilágnak megmenté, kiadója
Karádi Pál.

SZINKÖLTÉSZET (ír.)

Karádi Pál.

KELEMEN.

Emezt itt
Kortársa *Bornemisza* ásta be;
Amazt erős kezekkel *Szegedi;*
Még most is ép az írás rajta, nézd:
„Új és igen szép ős comoedia
Első apáinkról" — korosb egy évvel,
Mint Bátor István' lengyel koronája.

SZINKÖLTÉSZET.

Szent régiségek 's annál kedvesebbek,
Mert harczi lárma 's fegyvercsattogás közt
Áldoztanak szelid müvészetemnek.

KELEMEN.

Száz évvel újabb kő *Felvinczié*,
'S a' „négy szakaszból álló lőcsei
Viggal vegyes komoly tragoedia."
Es újra százzal *Illei*, *Faludi*,

És a' „Sedecias“ oltárkövei,
'S miket Budának, Hunyad 's Etelének
Emelt a' lángérzésű *Bessenyei.*

SZINKÖLTÉSZET.

Meglep beszéded, jó fiam, 's ezen
Tanúbizonyságok' kedves sora.
De, hogyha illyen régi a' törekvés,
'S küzdéstek illy nagy buzgalmú vala,
Mért mégis illy ormótlan, illy csekély
E' kőrakás, mert oltárnak bizonnyal
Sem Musatemplomnak nem mondható!
'S a' béke' csendes működéseit
Gátló csaták, a' vész, fegyverzörej
Rég megszünének már fölöttetek...

KELEMEN.

A' harcz- 's viszálynak véres angyala
Rég elviharzott, úgy vagyon, fölöttünk;
De más, emennél ártóbb és veszélyesb
Átkot bocsátott ránk bal csillagunk:
A' gyávaság- 's elkorcsulásnak átkát.
Az egykor büszke nemzet elfajulva,
Nyelvét, ruháját, ős szokásait
Elvetve, megtagadta istenét,
'S idegen világban idegennek élt!
Mit — kérdem — oh istennő, mit tehetnek
Hol illyen átok fekszik az *egészen*,
Bár melly dicsőn törekvő *egyesek?*
Bár műveikre ihlet nyomta csókját
'S a' halhatatlanság' babéra vár is.

SZINKÖLTÉSZET.

Úgy vissza hát még égi hajlokomba.
'S korán jövél, müvészet' embere,
Te is, miként Noé' galambja jött
Az árözönre. Majd ha zöld galyakkal
Jöhetsz felém, híj 's újra eljövök...

(Távozni akar; e' pillanatban harsogó örömzaj közeledik.)

KELEMEN.

Oh állj meg, állj meg! és hallgass tovább —

SZINKÖLTÉSZET.

Végezd. — De vajjon milly örömzaj ez?
Milly óriási kéjujjongatás
Hasítja át a' léget?

KELEMEN.

Nem csalódom;
Ők, ők közelgnek! egy fölébredett
Ország' rivalgó hálahymnusával!
A' kor' hatalmas lelke megkapá
Örvénye' szélén, mellybe cselszövény
'S vétkes fajultság döntendék vala,
Az elaltatott 's már már békóba vert
Nemzetiséget... nézd, oh istenasszony!
Amott közelgnek... bajnok honfiak
Hozzák erős vállaikon győzelemmel
A' délczeg ifjút; százezrek 's meg újra
Százezereknek kéje, tapsa közt.
'S az idegen bálványok' szobrait
Lerontva, zajgó diadal között

Fölépitik királyi thrónusát
A' Karpatoktól messze Ádriáig!

Egy sereg lelkesedett hazafi, magyar díszöltözetben, vállain hozza a' tündérileg öltözött, deli, délczeg ifjat képező NEMZETISÉGet, örvendező sokaságtól kisérve, melly közt az IRÓK' és SZINÉSZEK' KARA látható.

HARMADIK JELENET.

ELŐBBIEK. NEMZETISÉG. IRÓK' 's SZINÉSZEK' KARA. NÉP.

NEMZETISÉG (kifejtőzik kiséröi közöl 's hévvel indúl a' Szinköltészet felé.)

Te nem hagyandsz el minket, úgy-e nem?
És itt maradsz, szép istennő, közöttünk!
Oh meg ne vond tőlünk bájos körödnek
Tündéri légét. Nézd e' sereget,
E' lelkesült nép' lángoló sorát!
Mind égnek érted, készek szivöket
Áldozni érted... lángom gyújtja őket!
'S te árva többé nem leszesz közöttünk.

SZINKÖLTÉSZET.

Ha papjaim' keblét *te* lángitod,
Oltárkövemre *te* raksz pálmaágat:
Nincsen miért kerülnöm e' hazát,
Dicső nagy Árpád' lelkes nemzetét.
Sőt akkor én esdem, nagylelkü nemtő!
A' lelkesülés' csókját ajkaidról.

NEMZETISÉG.

A' *lelkesülés*' csókját én neked;
Te az *ihletésnek* csókját énnekem.

(Egymást csókolva megölelik 's nyájas helyzetben maradnak, mig a' következő dal tart.)

Cantata.

IRÓK' KARA.

Nagyság' dicső sugára
Süss a' magyar hazára,
Mert a' nemzetiségnek
Oltári néked égnek.

SZINÉSZEK' KARA.

Szépség, egek' leánya,
Te lészsz szivünk' bálványa,
Közénk a' szent müvészet
Egy új hazát igézett.

MINDKETTEN.

A' *nagynak* fénysugárai
A' *szép*' örömvirágai
Várnak reánk.
Fen ég a' láng,
Mellyel müvészet
A' nemzetiséget
Ölelte.
'S a' nemzetiség
Szerelemben ég
Irántad, oh égi müvészet!

IRÓK' KARA.

Imádjuk a' régi,
Ős nemzetiséget;

SZINÉSZEK' KARA.

Szent légyen az égi,
Az égi müvészet!

MINDKETTEN.

A' nemzetiségben az égi müvészet!
A' művészetben a' nemzetiséget!

A' dal' vég szavainál sűrű felhő ereszkedik le; melly alatt a' jelenvoltak eloszlanak. Most az orchestrumban a' fuvola megszólal, 's lágy játéka között a' felleg mindinkább átlátszóvá lévén, látszik a' következő néma

NEGYEDIK JELENET.

Az oltárból következő nevek emelkednek fel:

jobb felől:	bal felől:
Dugonics András.	Horváth Ádám.
Simai Kristóf.	Gombos Imre.
Boér Sándor.	Bolyai Farkas.
Kazinczy Ferencz.	Katona József.
Csokonai Mihály.	Kisfaludy Károly.

Midőn a' nevek teljesek, végre az oltár' közepéből a' SZINKÖLTÉSZET tűnik elő, 's karjait áldólag terjeszti ki. A' fuvola elnémul 's pár percz mulva az oltár 's rajta az istennő a' pompásan emelkedő hajnal' bíborától világíttatik meg.

ÖTÖDIK JELENET.

1830.

SZINKÖLTÉSZET (lelép az oltárról, melly most már jóval nagyobb és szebb; oltárkövein: Toldy Miklós. Bátori Mária. Igazházi. E-kü. Bánkbán. Stibor Vajda. Irene. Pártütők. Csalódások stb látszanak.)

Milly könnyü köröttem,
Milly tiszta a' lég;
Keblemben örömnek
'S kéjnek tüze ég!
Ő engemet — én megöleltem őt!
Az isteni csók — az adá ez erőt,
E' fendobogást kebelemnek!
Ő szülte, miként kivántam,
E' lelkesedést —
Az irót, a' müvészt
Ő gyújtá lángra irántam.
'S megnépesül a' tájnak puszta síkja,
Lángot, szerelmet hoznak népei
Mármár fölépült oltárom' kövére.
'S látom hasadni a' közel jövendőt,
Mint egy virágtölcsérből fejtekezve
Müvészetemnek bíborhajnalát.
Oltár helyett dús templom' csarnokát
Látok ragyogni Rákos' térein,
'S ben a' magyart megihletett kebellel

Áldozni nékem és a' nemzetiségnek —
De hol vagyon ő?
Hol késik az isteni nemtő?
Hadd lássa szivemnek
Zajgó örömét,
Munkás seregemnek
Meglássa, megáldja müépületét.
Hangot hoz a' szellő!
Hah, érezem, ő jő!
Elébe, elébe, elébe!

(A' belépő NEMZETISÉG elébe megy.)

HATODIK JELENET.

ELŐBBI. NEMZETISÉG. (A' jelenet' vége felé mind inkább népesül a' szinpad.)

NEMZETISÉG.

Milly kellemes kép, milly szép változás ez
Lakod körűl, istennő! mint örűlök!

SZINKÖLTÉSZET.

Jer, jer, dicső nemtő, lásd művedet,
Mit égi csókod' bájhatalma által
A' szelid müvészettel véghez vitettél.

NEMZETISÉG (az oltáriratokat vizsgálva.)

Ah itt találom kedvesink' nevét,
Testvérügyünknek első mozditóit,
A' négy derék honfit: Soost és Petőt,
'S Baranyit 's Horvátot, kikkel Kelemen,

A' papjaid közt nemcsak kor szerint,
Érdem szerint is első főpapod,
Megindità azt. Itt örök betűkkel
A' végrehajtó két első jelest
A' szép- 's dicső' fölkent apostolát,
Hőkeblü Rádaynkat és Kazinczyt.
Itt, kik dicsőn követve a' kezdetet,
Nemcsak szivet, de erszényt is nyitának,
Gellért' tövében a' lelkes Vidát,
És Wesselényit a' testvérhazában.

SZINKÖLTÉSZET.

A' mennyi név, mind annyi szent ereklye.

NEMZETISÉG.

Történetimnek ércz tábláira
Irám fel őket.

SZINKÖLTÉSZET.

'S én a' hála'
Örökzöldéből tűzöm a' füzért rá.
De most tekints, dicső nemtő, ide!
Nézd és örülj e' szép seregnek itt,
Az én hiveimnek!... Itt van *Dugonics*,
'S a' fáradatlan munkás *Simai*,
Mindjárt utánok a' testvérhazából
Boér, legelső három oszlopa
Színcsarnokomnak, lelkes műveikkel.
Egy nagy sereg követte lelkesen
A' kezdeményt, melly, hogyha névre nem,
De számra mégis tiszteletre méltó,

(Még most a' puszta szám is tényező volt!).
Mások, mielőtt megfuthaták a' pályát,
Mert emberek valának és halandók,
Bevégezetlen hagyták 's fél romokban
Mit dús sikerrel elkezdettenek.
Azok között nem koszorútlan állnak
Endrődi, *Sós*, *Szentjóbi*, nem különben
A' szeszélyes *Horváth Ádám* és *Kazinczy*,
És „Esküjével" *Gombos*, a' jeles.
Ezek közől kettőre szállt leginkább
Az ihletésnek csókja: *Csokonait*
Thalía, a' víg, és mindig derült
Avatta papjává; mig *Katonára*
A' komoly fenséggel járó Melpomene
Adá kenetjét. *Az*, ha az iskola'
Falai közől én röptetem lakomba,
'S nem a' halál ragadja sír' ölébe,
A' magyar vígjáték' alkotója lesz;
Ez megmutatta csak „Bánkbán"-nal is
A' sasrepűlést, mellyel föl, magasra
Az égbe szállván, onnan homlokára
A' díadal' pálmáját elhozandá.
De emberek valának és halandók,
'S most mind a' kettő oszlopim között
Csak csonka kúpok.

NEMZETISÉG.

Illy sok akadály
'S nagy veszteségek mellett, istenasszony,
Mégis mi szépen zöldelnek virányid,

Mi dúsan égnek oltárlángjaid!
A' veszteség, mit szenvedél, ma holnap
Kármentve lesz; derűlj ki bánatodból!

SZINKÖLTÉSZET.

Ejtett könyűm csak visszemlékezésnek
Adója volt korán húnyt bajnokimra;
Nem a' reményvesztés' vigasztalatlan
Könyűje.

NEMZETISÉG.

Úgy van, úgy legyen, barátném! —
Mellyet ma szél dúlt szét, a' rózsaszálnak
Helyébe holnap új bimbó nyilik fel.
A' nap, melly ma felhők közt áldozik le,
Holnap ragyogva lép a' láthatárra.
Így híveid közt én is ismerek,
Ki a' két nevezted elhúnytnak külön
Kettős tulajdonságit egy magában
Összítve bírja; egyiránt Thalía'
Kegyencze 's Melpomene' fölkenettje.

SZINKÖLTÉSZET.

Te Kisfaludy Károlyról beszélsz.
Való, dicső nemtő, mit róla szólsz.
Kevés halandó' szűlő bölcsejét
Környezte annyi kegyjel mint övét,
'S költő kevés nyert annyi ihletést
Tőled, dicső nemtő, 's a' Grátiáktól.
Kevés, ki annyi pályát olly sikerrel
Futott meg a' Parnassus' szent hegyén.

Színcsarnokomnak is fényoszlopa
És büszkesége volt ő!

NEMZETISÉG.

Mit beszélsz
Voltról? tehát nem az már?...

SZINKÖLTÉSZET.

Nem csodálom,
'S megfoghatom, hogy nem tudod *halálát*,
Kit minden ajkon, mindennap nevezni
Hallasz körötted. A' ki nemzetének
Úgy él miként ő, bár a' sírba száll,
A' nemzet' élő nyelvén irthatatlan
Élők' sorában áll mindenkoron.
De nékem ő megholt!

NEMZETISÉG.

Sőt szintugy élnek
Színcsarnokodban mesterművei.

SZINKÖLTÉSZET.

A' *művek* élnek... nemtő! ámde *ő*,
'S az alkotó kéz, melly őket teremté,
Többet nekem nem fog teremteni!
'S *ez veszteségem!*... Fölsoroljam-e
A' gazdag kertnek, mellyet ültetett,
Minden virágit? a' művészi lépcsőt,
Mellyen fölebb 's fölebb szállt a' „Tatárok"
Költője „Ireneig," 's onnan újra
Azon fokig, hol „Csák Mátéja" áll?

Előidézzem vígjátékait
A' „Pártütőktől" „Csalódásokig?"
Ismerjük őket, és a' diadalt,
Mellyet kivíttak és méltánylatot.
Ah, híveim közt buzgóbb áldozó,
Tisztább szeretettel égő nem vala
A' szép- 's dicsőért. Ő nemcsak hivem,
De hívatottam is volt.

NEMZETISÉG.

És ezért él,
'S éljen örökké, mint él e' napon
Emléke köztünk!

SZINKÖLTÉSZET.

'S légyen példakép
A' szent müvészet' tündércsarnokában,
Hol a' való 's ábránd ölelkezik,
Mint kell, a' természet' nyomát követve,
De a' müvészetnek vezérfonalán
Indulva, hűn tükrözni az életet.
'S bölcsen vegyítve a' vigat komolylyal,
Nevetségessel a' dicsőt, magasztost,
Öszhangba hozni, a' mi zűrben él
'S egymást kuszálva a' való világban;
Mint kell merész kezekkel az *igazt*
Keresni, a' *szépért* lánggal lobogni.
Ő mindenütt e' két istent kereste,
'S meglelte ezt 's fölaknázá amazt.
'S mert csarnokomra új szakot deríte:

Emez, viszont viszfényével reá
Mint bajnokára vonjon glóriát.

(Int kezével 's KISFALUDY KÁROLY az oltár' közepén, hol előbb az istennő állott, görögtüz' fényében megjelenik.)

Im itt a' költő! benne e' hazában
Országolásom' másod korszaka
Tetőpontját és zárkövét lelé.
Vándor- 's tetőtlen pályám zárva van,
'S egy új, virágzóbb 's dúsabbnak nyilik
Reménykapúja!...

NEMZETISÉG.

Ifju nemzedék!
Az előküzdők dicső nyomot hagyának,
A' halhatatlanság' kapúja nyitva!
Előre!

SZINKÖLTÉSZET (babérkoszorút emel.)

A' müvészet zöld borostyánt.

NEMZETISÉG.

A' nemzetiség örök emléket igér!

SZINÉSZEK' és IRÓK' KARA (ismétli az előbbi dal' vég sorait.)

MINDKETTEN.

Itt nagyság' fénysugári!
Ott szép' örömvirági!
Mert a' nemzetiséggel
Müvészet együvé kel;

'S mert a' szelid müvészet
Fénynyel csak úgy tenyészhet,
Ha rajt' nemzetiségnek
Szerelme, csókja égnek.

TOLDALÉK.

CSOKONAI ÉLETRAJZÁNAK

TÖREDÉK VONALAI.

ÖSZVESZEDTE

SÁRVÁRY PÁL,

PHIL. DR., NYUG. PROF., M. AC. TAG.

ELŐSZÓ.

Azon esetre, ha valaha ezen töredékek, úgy a' mint itten öszveszedettek, vagy felolvastatnának a' Kisfaludy-Társaság előtt, vagy netalán kiadásra is méltattatnának valahol és valamikor: a' következőket, mintegy előszót, bevezetésül ajánlani szükségesnek ítéltem.

Ezen kis munka egyedűl Schedel Ferencz úr' megbizásának köszönheti, 's köszöni lételét. A' nélkül az nem fogantatott, annyival kevésbbé született volna. Ezen nemes származását bizonyítsák a' tisztelt úrnak hozzám augustus' 4. 1842. írt nagy becsű levelének következő sorai: „Engedje meg a' tekintetes úr, hogy egy barátságos bizodalmas kéréssel folyamodjam önhöz. A' Kisfaludy-Társaság által megindított Nemzeti Könyvtár' második folyamában,

Csokonai' minden munkái is ki fognak adatni. Minthogy a' tekintetes úr egyike azon keveseknek, kik Csokonait személyesen ismerték 's még élvén, róla hírt adhatnak: a' tisztelt társaság' nevében is folyamodom önhöz, méltóztatnék *mindent*, a' mi Csokonait illetőleg emlékezetében még él, bármelly kicsinynek és fontosság nélkülinek láttassék is, szivessége szerint velem közölni. Én szándékozom ezen életirással próbát tenni, 's e' foglalatosság mellett semmi sem lehet olly csekély, a' mi czélom' kivitelében ne segíthetne. Ezen kivül ohajtanám kiadatlan munkáit is minél teljesebben bírni.

Mind magamnak mind az academiának vannak több rendbeli kézirati munkái Csokonainak: de lehet, hogy ezeken kivül is léteznek még debreczeni barátainál némelly ismeretlenek; sőt mivel egyik másolat a' másiknál jobb lehet: méltóztassék tudósítani, van-e Debreczenben egyik vagy másik munkájának vagy eredeti példánya, vagy igen hiteles másolata, hogy ezeket vagy használás végett elkérni, vagy ott helyben lemásoltatni lehessen. Bocsánatot kérvén az alkalmatlankodásért, 's bizodalmas folyamodásom' teljesedését elvárván: megkülönböztetett tisztelettel vagyok a' tek. úrnak Pesten, aug. 4. 1842. alázatos szolgája Schedel Ferencz m. k."

Ezen becses megbizatásomhoz képest két főbb része volt feladataimnak:

1. A' *Csokonai életének eddig ismeretlenül maradt töredékeit összeszedni, a' hiányosakat kipótolni, a' hibásakat kiigazítani.*

2. *Eddig csak kéziratban maradt, akár tulajdon kezének irásait, akár hiteles másolatait felkeresni és világosságra hozni.*

Mind a' két feladatra nézve igyekeztem elmémben megújítani mindent, a' mit Csokonaira nézve vagy magam tapasztaltam, vagy másoktól hitelesen vettem; különösen pedig életének eddigi íróit megolvastam.

Első életirójának tudtam néh. *Márton József* urat, a' bécsi cs. egyetemben a' magyar nyelvnek professorát (kit 178⅞-ben Kézsmárkon laktában, mint nálamnál ifjabbat és épen kezdőt, én mint már tovább haladt és idősebb is, a' német nyelv' elemeire 's grammaticájára tanítani szerencsés valék, functus vice cotis, acutum reddere quae ferrum valet, exsors ipsa secandi). Ez midőn másod ízben kiadta Bécsben két kötetben a' Csokonai' válogatott munkáit 1816-ban: az első kötet' előbeszédében rövideden ugyan, de igen hűségesen előadta poetánk' életét.

Másik életirójának ismertem 's ismerem t. *Domby Márton* urat, pesti királyi táblai ügyvédet, kivel, mint deáki esztendeiben kedves tanítványommal, úgy most mint barátommal dicsekedhetni szerencsém van. Ez deákságának utolsó 4 esztendeiben Csokonainak barátságát közelről élvezvén; igen sokat maga tapasztalásából, bőven és helyesen öszveirt felőle: de mikor az iskola' törvényeivel 's különösen egy professorával történt öszveütközéséről szól, nem ment a' részrehajlástól, sőt egyebekben is csaknem imádja barátja hibáit is, a' mit maga Csokonai, anacreoni XIX-dik darabjában, szeretőjének kedves *Szeplőjében* szépen megénekelt. Lásd *Csokonai Vitéz Mihály' élete, és némelly eddig ki nem adott munkái Domby Márton által. Pesten, Trattner Ján. Tam. betűivel*, 8-ad rét *VIII.* 145. *l.*

Harmadik életleirását találtam Csokonainak, még pedig mind tudományának, mind erkölcsének, mind magyar költészeti érdemének, 's hiányainak helyes megitélésével ama' megbecsülhetetlen könyvben : *Handbuch der ungrischen Poesie. Pesth und Wien.* 1-*ter Band.* LI—LVI. és 368—270 ll. Itt hibásan tétetett születése' napja, dec. 17. 1774. a' mit alább megigazítandok. Nékem ezen érdemes életirók után, csak kevés elmaradt apró kalászok, vagy töredék vonalok jutottak. De azokat sem vetettem meg, kivánván mind a' költő' nyugvó tetemeire egynéhány szál nefelejtseket hinteni, mind tisztelt biztatóm' szíves bizodalmának legalább szíves készségemmel megfelelni ; annyival inkább, mivel Csokonait szinte hat esztendős gyermek korától fogva ismertem, és kevés közbe esett megszakadással egész életét közelről kisérhettem figyelmemmel; szorosabb barátságától pedig szint' annyira estem, a' mennyire az iránta való haragtól avagy gyülölségtől. Ennek bizonyságára megjegyzésre valónak találtam azt, hogy a' Csokonai' veszélyes napjai, legelőször 1794 dec. 6. kezdődtek az iskolában, és 1795. junius 20-án végeződtek : én pedig 1792. september végétől 1795. nov. végéig, nem csak Debreczentől, az 'öszveütközhetés' helyéről, hanem az egész Magyarhontól is több százakra telő mértföldekkel távol jártam. Annakokáért ama' kedvetlen idők' történeteit, mind a' főiskola' jegyzőkönyvéből merítettem. De több bevezetést nem tartván szükségesnek : feladataim' megfejtéséhez, azaz töredékeim' előmutatásához kezdek, a' már ismeretes adatokat vagy egészen elhagyván, vagy csak mellesleg említvén, és valamelly bokréta,

vagy korona' formájában legalább pongyolán összeszedvén.

Flava Ceres! tibi sit nostro de rure Corona
Spicea, quae templi pendeat ante fores.
Tibull.

Debreczenben, mart. 1. 1844.

SÁRVÁRY PÁL.

I.

Kezdem nevén, születése' helyén, és idején; folytatom szülei és tanítói' jellemökön; onnan collegiumi életére, 's viszontagságaira térek; végzem ott, hol földi pályája végződött.

Neve iskolai egész életében (1778——1796-ig) csak *Csokonay Mihály* volt, minden hozzá vagy eleibe tétel nélkül. Később, miután az iskolákat elhagyta, kezdette magát hol *Csokonai Vitéznek*, hol *Vitéz Csokonainak* nevezni; irásai alá pedig leginkább nevének nagy kezdőbetűit VCs. jegyezni fel.

Született Debreczenben nov. 17. 1773. Kereszteltetett később kilencz nappal. A' helvét vallást tartó debreczeni ecclesia' anyakönyvének 17-dik darabjában, 109-ik lapon így jegyeztetett az fel: „1773-ban nov. 26. kereszteltetett Hatvan-utczában *Csokonai Vitéz József* és *Diószegi Sára*' fiok *Mihály*. Keresztatyák: Predikátor *Béllyei Péter*, *Bencze Dániel*, *Csapó József* és *Kovács János*.

A' keresztatyák között az elülirt azon időben a' debreczeni belső predikátorok között a' legelső, és a' debreczeni egyházvidéknek (tractus) jegyzője volt, a' három következők pedig mindnyájan nemes szabad királyi Debreczen városának választott esküdt polgári. A' szülék-

nek illy jeles komaság általi viszonya elég bizonyság arra, hogy azok polgártársaik előtt nem utolsó tekintetben állottak. Ehhez járúl az is, hogy atyja, a' halhatatlan hírü orvos-doctor Veszprémi István által, a' hol sebészi segedelem kivántatott, leginkább alkalmaztatott. Ezekből világos, hogy atyja eléggé képes volt fiának első neveltetését jól kezdeni, a' mit valójában az értelmes szüléknek soha felettébb jókor kezdeni nem lehet. De fájdalom! az értelmes és gondos édes atya, életének 39. évében, 1786. február' 20., ideje előtt elhatván, 13. esztendejében lévő árvájának további neveltetését, szomorú özvegységre jutott, és abban holtig, 55 éves koráig (1810. maj. 23.) megmaradt anyjára hagyta. Ezen anya, valamint a' romaiak előtt a' *Gracchusoké*, *Cornelia*, emlékezetünkre, hasonló okokra, u. m. szűzeségre 's tudományosságára nézve, igen érdemessé tette magát. Külseje ugyan kevés; de belsője annyival több kellemekkel ékeskedett. Termete középszerű magas, csontos, sovány; ábrázatja barna himlőhelyes volt, fiához leghasonlóbb: de elmés, élesen ítélő, a' szépet, az illendőt finomúl megérző, nyájas, vidám, kellemetes társalkodású, magához méltó vendégeit, különösen fia' tanítóit, nagy szívességgel fogadó házi asszony volt. Nékem is volt több ízben szerencsém, szíves, de nem pazérló asztalához: mert fiainak érdemes tanítói nem ritkán méltattak vendégtársúl engemet választani magok mellé, hogy a' régibb iskolai törvényeknek eleget tegyenek. Illyen esetben volt kedves alkalmam, eleinte épen váratlanúl tapasztalni az asszonynak nagy ismeretségét a' *Fenelon' Telemachjával* és *Barkláj' Argénisével* magyar fordításban, és több magyar könyvekkel, különösen a' régi *Gyöngyösi István'* munkáival; mellyekből némelly válogatott helyeket könyvnélkül jelesen el is szavalt. Édes anyák! figyelmezzetek e' példára: mert még fiú gyer-

mekeitek' nevelésére is a' ti jó példátok és szíves gondosságtok nagy sikerű lehet.

A' Csokonai Mihály' házi jól kezdett neveltetését, különös szerencsével jutott iskolai tanítóinak mind értelmességök, mind hűségök annyira segítették, hogy ő számos tanuló társai között, ha nem szinte a' legelsőnek, de az elsőhöz igen csak hasonlónak, közelvalónak találtatott. Például, midőn 1785. april 18., mint alsóbb classisait végzett, szoros vizsgálat után nevét a' felsőbb tanulók' törvényeinek aláírta: a' mostani túl a' dunai superintendens *Tóth Ferencz* ur az ötödik, *Csokonai Mihály* pedig a' hetedik helyen soroztatott.

Magános tanítói több esztendőkön keresztül voltak a' két ritka talentomú testvérek, *Budai Ferencz* és *Ézsajás*, amaz néh. szováti predikátor, a' *Magyar polgári Lexicon' munkás iroja*; ez pedig a' debreczeni főiskolának másik Maróthya, és közelebb tisztántúli nagy emlékezetű superintendens.

Közönséges tanítói közől is ketten igen emlékezetesek, u. m. *Kovács József* és *Fodor Gerzson* urak; amaz előbb nagykőrösi, utóbb halasi predikátor, a' Virgil' Aeneise' fordítója; ez elébb nagykőrösi professor, azután ugyanott predikátor, és a' dunamelléki helvét vallást tartó egyházkerület' főjegyzője. Bizony, ha fejedelmi nevendékek mellé kellett volna a' Csokonai' idejében nevelőt a' debreczeni főiskolából választani, csak egyet is jelesebbet azon iskola nem adhatott volna, mint a' millyeneket Csokonai olly számosan nyert a' gondviseléstől! De ezekről mind Márton József, mind Domby Márton ur, elég tudósítást adtak, a' felsőbb tudományokban volt tanítóiról sokkal szűkebben emlékezvén. Közönségesen megjegyezni méltó, hogy 1788-tól fogva 1791-ik esztendő' tavaszáig, és így hat esztendeig, megfutotta mind azon tu-

dományokat, mellyek a' Csokonai' megjegyzett iskolai esztendeiben a' debreczeni iskolában taníttattak; felét azon időnek philosophiai, felét theologiai tudományokra fordítván. A' tiszta mathesist, metaphysicát és a' régibb közönséges historiát *Fodor Gerzsontól*, mint segéd-tanítótól, a' közönséges historiát, romai és görög literaturát a' nagyhírü *Sinai Miklós*tól, az alkalmaztatott mathesist, physicát és philosophiát orvos doctor és professor *Milesz Józsefi*től, a' zsidó és arabs nyelvet, az ó és új szövetségi szentírás' magyarázatjával, részint *Ormós András*, részint *Kocsi Sebestyén István* uraktól, végre a' keresztyéni hit és erkölcstant, a' keresztyén egyház' történeteivel, és a' predikátori szent hivatalra tartozó gyakorlati tudományokkal egyetemben, *Szilágyi Gábor* urtól tanúlta. Ha szinte nem vonatott is mind ezen tudományokhoz egyenlően az ő poetai lelke : még sem maradt ő járatlan csak egyben is ezek közől. De hát az europai újabb pallérozott nyelvekben, millyenek a' német, francz és olasz, mennyire vitte őt az ő különösen fogékony esze és szorgalma? csudálatra méltó és csak talentomos társaival kötött, több nyelvek' tanulására czélzó példatlan egyesületéből érthetni meg, a' mellyet D. ur a' 10-ik lapon előadott. Mind azok mellett is a' régi görög és latin jelesírók, különösen a' poeták voltak legkedvesebb kézikönyvei, kivált collegiumi életében. Innen lett az : hogy a' classicai görög és latin literaturát különösen szerető iskolának igazgatói és oktatói, kiváltképen az alsóbb iskolákra felvigyázó *Szilágyi Gábor* ur, Csokonait, rendkivüli nyájasságával is, a' poetai classisban a' szokás szerint egy esztendei rendes tanítóságra megnyerte. Tisztított olaj volt ez a' Csokonai' poetai tüzére : de részint időelőtti, részint bővebb mértékben öntött olaj, mint a' mennyi a' hasznos világításra kivántatott volna. Kedvező szél volt ez eleinte a' Csoko-

nai' hajójára : de abban elbizván magát annyira kifeszítette vitorláit, hogy a' hirtelen megnevekedett széllel kormányosa utoljára nem bírt.

Tanítóságának első felén, a' nyári fél esztendőben, semmi hányatása nem látszott a' hajónak : de a' téli fél esztendő' elején, dec. 6 1794. kezdett észrevehető vészszel duzzadozni a' tenger, és a' helyett, hogy a' hajós vagy terhét kisebbítette, vagy a' szelek' urát, sőt a' többi istenkéket is megengesztelni kivánta volna, Ovidként így könyörögvén :

„Di maris et coeli! quid enim nisi vota supersunt
Solvere quassatae parcite membra ratis",

maga leugrott a' habok közzé. Ez igaz képe azoknak, a' mik 179⅘ esztendőben Csokonaival történtek.

1. *Csokonai Mihály ellen az első törvény a' debreczeni főiskola' itélő széke előtt* 1794. *decemb.* 6. *tartatott.* Csak rendes gyűlés volt az, a' millyen szorgalom' idején minden szombaton rendesen szokott tartatni minden héten. Elnöke az akkori igazgató (rector) professor, néh. t. *Kocsi Sebestyén István* ur volt, a' kit t. D. ur a' Csokonai' védangyalának, nemtőjének néz. A' birák az iskola' nevendékeiből választott előkelő tisztviselők, az ugynevezett *senior* és *contrascriba* voltak (a' mai iskolai nyelven *iskolanagy* és az *ellenőr*) 11 *hites birákkal*, esküdtekkel (jurati) együtt.

A' vád, melly Csokonai' szemére vettetett, ezekből állott : „hogy nem jár vasárnaponként templomba tanítványaival; továbbá, hogy azokat közelebb múlt vasárnap késő estvéig a' classisban fentartóztatta ; de egyébkor is azok közől hol többeket, hol kevesebbeket fentartóztat, 's azokkal együtt borozván 's pipázván, az időt vesztegeti.

Az első vádra Cs. igy felelt : „Régibb betegségem 's vérem' tulajdonsága miatt, templomba, úgymond, nem járhatok : mert testem folytonos mozgást kíván. Annálfogva egész óráig, annál inkább egész isteni tisztelet alatt egy helyben nem ülhetek ; de az erős éneklést sem szenvedhetem, a' millyen a' templomokban szokott lenni."

„A' második 's harmadik vádra megvallom, hogy a' minap estveli 10 órán túl is a' classisban tartóztattam tanítványaimat, némellyeket fen is hálattam, borozni 's pipázni engedtem."

Ezekre az itélet ez lőn :

1. Csokonai Mihály az annyiszor elmulasztott vasárnapi templomért keményen pirongattatik ; betegségét pedig, melly miatt templomba épen nem járhatna, orvosi hiteles irással bizonyítsa.

2. Azért, hogy estveli 9 órán túl classisában maradt : az erkölcsökről szóló 18-dik t. cz. szerint két ifjúval vettetik lejebb.

3. Azért, hogy tanítványait éjjelenként fentartóztatta a' classisban, és ott borozni 's pipázni engedte : ismét kettővel lejebb vettetik, hozzáadván azt, hogy ha többször hasonlót mivelend, tanítói hivatalától el fog mozdíttatni.

II. ülés, mellyben Csokonainak, mint bűnösnek neve előjött, tartatott *dec.* 17. *dél előtt*. Ez már rendkivüli volt, u. m. a' mellyben az igazgató oktatón és a' deák birákon kivül (kik közelebb előszámláltattak), nem csak *Szilágyi Gábor*, és az academiákról közelebb haza jött új professor *Buday Ézsajás* ur, hanem a' helybeli szent ecclesia' consistoriumi kiküldöttjei : esperest nagytiszt. *Szikszai György*, és egyházvidéki jegyző *Gál András*, továbbá az országszerte ismeretes *Domokos Lajos*, mint helybeli főgondnok, a' senatorok közől *Simonffy Sámuel* és *Tikos István* urak is jelen voltak.

Ezen gyűlés előtt Csokonai Mihály azzal vádoltatott, hogy az iskola' törvényeivel sok ellenkezőt mivel, az iskolai szék' intésének nem enged, tanítványai' erkölcsét megvesztegeti; végre, hogy törvényes felsőségének, prof. *Szilágyi Gábor* urnak közelebb mult napokban, gúnyirásával, szavaival és cselekedeteivel világosan boszantására járt.

Általánosan lévén többnyire feltétetve a' vádak Csokonai ellen; ő is csak általánosan, és mintegy kitérőleg akart felelni azokra, t. i. hogy minekutána ő a' maga nyilatkozatát, superintendens főtiszteletű Hunyadi Ferencz urnak irásban beadta, nem tudja, mit akar vele a' nagytiszteletű küldöttség?

Erre a' valász lőn : Nem Cs. uram' dolga a' küldöttségtől kérdezni, mit akar az? hanem Cs. uram' kötelessége, felelni az ellene felhordott vádakra. Mert ha szinte főtiszteletű superintendens úrnak beadta is nyilatkozatát : az egész consistorium sem veheti fel elébb ügyét, mint sem az iskolai törvényszéken elláttatnék.

E' figyelmeztetésre Cs. először prof. Szilágyi Gábor ur, azután az esküdtek ellen is kifogást tett. Amaz ellen azért : mert egyszersmind vádló és biró nem lehetne; ezek ellen pedig azért : mert ezek őreá, magának Sz. G. úrnak szája vallása szerint, haragusznak. Ezen kifogásokra prof. Sz. G. úr csak ennyit felelt : Igen is, én mondtam azt, hogy Csokonai uramra, nemcsak az esküdt, hanem a' közrendű deákok is neheztelnek azért, mert magát az iskola' törvényeihez nem szabja. A' küldöttség pedig közbe szólván, arra figyelmeztette Csokonai, hogy még most nem itélet tétetik, hanem csak vizsgálat. Erre lecsendesedvén Cs. kérte az ellene feltett vádakat egyenként elősoroltatni; mi is ekképen történt :

1) Az iskolának estvéli szokott imádkozásait miért nem járja?

F. Azért: mert mások sem járják, kik részint tanulótársaim, részint pedig nálam nagyobbak, kik jelen lévén, bíráim akarnának lenni.

2. Vasárnaponként a' közönséges isteni tiszteleteket miért mulasztja el?

F. Ez alól magamat részint kimentettem, részint lakoltam érette.

3. Miért nem hozott orvosi bizonyítványt arról, hogy egészsége miatt nem járhat templomba?

F. Azért, mert Sz. G. úr azt mondotta: hogy az sem fogna felszabadítani engemet praeceptori kötelességem alól; hanemha minden esetben előre bejelenteném magamat.

4. Miért jár ki rectori engedelem nélkül egyedül a' városra?

F. Máskor nem cselekedtem, hanemha tanítványimhoz mentem.

Hát ollyankor legalább a' contrascribának miért nem jelentette azt?

F. Vele laktam; látta. Erre a' contrascriba: Igenis, vele laktam, 's láttam: de azért jelentése nélkül nem tudhattam, mikor, hová ment. Mások csak akkor mennek ki magányosan a' városra: ha vagy professoraikhoz, vagy jóltévőikhez mennek; akkor is tudtommal 's engedelmemmel.

5. Az őszi vizsgálatkor, miért tartott vendégséget classisában?

F. Tartottam azon borból, mellyet tanítványaim szülei küldöttek.

6. Miért bánt embertelenül özvegy Somogyinéval?

F. Tagadom. Hát nem izente-e neki: *kurvanyja kofá-já-*

nak, mondd meg: csinálja jobbban a' vetreczét; ne tegyen belé annyi hagymát?

F. Ezt nem izentem, hanem ebéd vagy vacsora felett mondhattam ollyast boszuságból, mert beteges voltam, és orvossággal éltem. A' szolga, ki az izenetet levitte, előhivatván, megvallotta, hogy ő vitte azon izenetet Csokonai uramtól; de kapott is rá feleletet, hogy a' ragyás szájutól született ragyás szájú megehetné az ő vetreczéjét.

7. Nemes Király András urat miért illette gyalázattal?

F. Tagadom. Talán azt tartja gyalázatnak, hogy korhely fiát, ki a' közvizsgálatot is elmulasztotta, a' leczkékre sem jött vissza idejében, de rosz is mind tanulására, mind erkölcsére nézve, kiigazítottam classisomból?

8. Miért hál classisában, és miért tartóztatja ott éjjelenként tanítványait?

F. Nem tagadom. Oka az: hogy éjjelenként gyakran nem alhatván, akaratom ellen is gyertyáznom kell; az pedig lakostársaimnak volna ellenökre. Azért éjjelre classisomban maradok, és ott két három tanítványaimmal beszélgetni nékem jól esik, kit különbféle gondok terhelnek. Kik azon tanítványai, kiket éjjelenként magához hívatott? F. Sokak, leginkább ollyanok, kik közelebb laknak a' collegiumhoz. Magoktól járnak-e fel azok Csokonai uramhoz, vagy hívatja őket? F. Gyakran én hívatom őket, de sokszor magoktól is feljönnek ismervén természetemet. Úgy de már erről Cs. uram magányosan is, közgyűlésben is meg lévén intve: mért nem hagyta aztfélbe? F. Valamig praeceptor leszek, nem hagyhatom; különben a' collegiumból ki kell mennem. Mióta szoktatta arra magát; és ha praeceptor nem leend: mit csinál? F. A' múlt vízkeresztől, mikor soroztatván, lejebb estem. Ha praeceptor nem leszek, az időhöz szabandom magamat.

Ekkor déli 12 *óra után a' gyülés eloszlott. III. gyülés* 1794. *decemb.* 18. *dél előtt* 10 *órakor* Folytattatott a' Cs. iránti vizsgálódás, jelenvén a' tegnapiak, két esküdt deákot (Nagy Sámuelt és Nagy Gábort) kivévén, kik már karácsonyi szolgálatjaikra elmentek.

Ezen gyülésnek mindjárt kezdetén jelentette profess. Sz. G úr, hogy többektől értésére esvén az, hogy Cs. mind benn a' collegiumban, mind azon kívül deákhoz illetlen ruhában járkált, és tanuló társai közől némellyeknek azt beszélte, hogy többé sem deák sem praeceptor lenni nem akar; tegnap estve 6 órakor, a' közgyülés' szobájába behivatta őt: akar-e a' következő nap reggeli nyolcz órakor classisába menni? Mire Cs. uram azt felelte: hogy nem akar, mert a' nagyt. küldöttséghez bizonyos irást készít. Ekkor Cs. uram jelenlétében helyettes tanítónak *Komáromi Pált* rendelte.

Ezek után felolvastatott Csokonainak a' küldöttséghez intézett, latin nyelven írt, kérése, mellynek rövid foglalatja ez: háromszor jelentette már, hogy tanítói hivatalát leteszi: *először*, a' contrascribának dec. 7-én; *másodszor*, rector professor úrnak irásban dec. 13-án; *harmadszor* főtiszt. superintendens úrnak is irásban, e' folyó hó 5-én, indító okaival együtt. E' hármas lemondása ellent nem állván, azt kéri: hogy ügye tovább is vizsgáltassék a' küldöttség' atyai vezérlete alatt, hogy az igazság, ellene vagy mellette, annyival inkább kitessék. Azonban, minthogy nagy felháborodásánál fogva classisába nem járhat: a' küldöttség rendeljen helyette valamelly alkalmas embert; különben is ő már deák ruháját levetkezvén, csak még holnap akar abban tiszteletének jeléül, a' küldöttség előtt megjelenni, minden iskolai élettől magát egyébiránt eltiltatni kérvén, valamig a' küldöttség által vagy csendes révbe nem jutand, vagy tört hajója' maradék darabjait

idegen partokra vinni nem kényteleníttetik. Az isten jó és hatalmas, gondot visel; a' haza jó anya, fiát felfogadja; vannak jó emberek, segítenek. „A' tudomány, mellyet 21 év olta szerettem, mint eddig, úgy ezután is fog engem ajánlani. Magam is ha élek, igyekezem, hogy életem hazámnak 's hazámfiainak javára, 's ékességére emésztődjék el, mellyet a' kegyes maradék megsirasson. Tovább is maradok néktek jóltévő 's tiszteletre méltó atyáim! igen hű szolgátok, Csokonai Mihály, poeták' praeceptora." (Szabad legyen itten megjegyeznem, hogy ezen kérő levelét Cs.-nak, mint az ő becsületére szolgálandót, csaknem szóról szóra, latin nyelvből, mellyen az iratott, nem annyira kivontam, mint hűségesen fordítottam).

Ezen levél' felolvasása után Cs. megkérdetett:

1. Levetkezvén deák ruháját, akar-e még deák lenni, és annak tartatni?

F. Ennek meghatározását a' küldöttségtől várom, egyszersmind kérem, hogy praeceptorságom függesztessék fel, és a' vizgálat folytattassék.

2. Levetkezvén deák ruháját, miért öltözött ollyanba, melly rövid ruhás tanulóhoz is illetlen volna?

F. Azért, mert tegnap kérő levelembe azt tettem volt, hogy sem deák sem praeceptor lenni nem akarok; nehogy a' classisokra vigyázó professor úr ellen, vagy mint deák, vagy mint praeceptor adjam be vádjaimat. Ha kedvezend nekem az itélet, hosszú ruháimat ismét felvehetem, ha nem kedvezend, úgy is le kell azt tennem.

3. Eláll-e attól, hogy mint nem-deák vizsgáltassék, és itéltessék?

F. Cselekszem, mint a' küldöttség parancsolja vagy javasolja. — Ekkor meghagyatott néki, hogy ha deák akar lenni, a' vizsgálat alatt is magát úgy viselni, mint illik deákhoz, kötelességének ismerje.

4. Kérdeztetett: kíván-e classisában megjelenni megitéltetése előtt?

F. Nem akarok, mind bizonytalan állapotomra, mind arra nézve, mert az ünnepekre készűlnöm kell. Azért helyettest kérek rendeltetni classisomba.

Ezek után a' küldöttség a' tegnap félbeszakadt vizsgálat' folytatására, a' classisban legtöbbször hált poetákat (vagy inkább, poesist tanúlókat), maga elibe hívatta. Illyenek voltak: *Győri József*, Naszályra való, 17 éves; *Rhédei László*, öcsödi, 17 éves; *Zsoldos Jakab*, köveskáli, 16 éves; és *Mikolai István*, rév-komáromi, 17 éves. Egyenként kérdeztetett mindnyájoktól: miért maradtak éjjelenként a' classisokban, kinek kérésére, vagy parancsára mivelték azt; és hányszor? Feleletjeikből a' jött ki, hogy, ki tizszer, ki többször hált a' classisban, mindenik, praeceptorjok' kivánatára, a' ki hol verseket dictáltatott velek, hol pípáztatta és danoltatta őket.

Ezek után a' II. gyűlésben megkezdett vizsgálat' során következett:

9. *Azon vád*: hogy Csokonai a' tanítás' rendes óráit a' classisokra vigyázó professor úr' híre nélkűl elmulasztotta.

F. Cselekedtem azt: de csak dec. 7. óta, midőn t. i. főtiszt. superintendens úrnak jelentettem, hogy mind hivatalomról, mind deákságomról le akarok mondani. De Cs. megczáfolására az mondatott, hogy annakelőtte is két 's három tanítványával láttatott az erdőn és mezőn járkálni közönséges tanitás' idején. Midőn ezt tagadná, egy esküdt (Karika János) szemébe mondotta, hogy ő novemberben is látta Csokonai urat *Recsky* nevű tanítványával tanítás' órája alatt az utczán járkálni. Erre Cs. azt felelte, hogy azt akkor a' felvigyázó professor úr' engedelmével cselekedte, mind ő maga, mind Recsky, mind több tanít-

ványai akkor betegek lévén. Arra a' professor úr e' megjegyzést tette, nem emlékezik reá, hogy ezt valaha Csokonai uram tette volna; és ha ez egyszer tette is, szokása ellen tette, mert ő a' classisokat járván, többször találta leczke' idején a' poetákat csak magokban.

10. Szemére vettetett Cs-nak, hogy az iskolai szék' intéseinek nem engedelmeskedik. Mert dec. 6-tól fogva is, mikor t. i. megintetett, nem volt vasárnaponként templomban; tanítványait is az óta estvenként fentartóztatja a' classisban, maga is pedig folyvást ott hál.

F. Igen is, mert a' mondott idő óta a' collegiumot el akartam hagyni. Ezekután Cs.-nak tudtára adatott, hogy az ő tulajdon kérésére, míg a' vizsgálat be nem végeztetik, valamelly helyettes tanítónak classisába leendő rendeltetése a' professori karra bízatott. *Ezzel a' vizsgálat* 12 *órakor megszüntetett.*

IV. Ülés 1794. *dec.* 18. *d. u. Folytattatott a' vizsgálat, a' délelőttiek mind jelen lévén.*

11. Cs-nak szemére vettetett, hogy tanítványai' erkölcsét vesztegeti, részegségre, tánczolásra és pipázásra adván alkalmat azoknak.

F. Tagadom. A' tánczolás gyermeki játék volt, melyet észre sem vettem. Ekkor szemébe mondatott, hogy sokszor jól látta azt. F. Igen, egyszer a' nagy erdőn, mikor magam is rendeztem tánczaikat. Ekkor ismét két esküdt (Fazekas György és Karika János) szemébe mondották, hogy néhány nappal ez előtt, a' collegiumban a' 19. szobában nagy tombolást hallván, oda bementek, 's látták, hogy ott Győri nevű poeta tánczolt, Cs. uram pedig egy ágyon paraszt bundában hevervén, nézte a' tánczolót. Továbbá esküdt Laki Sándor is szemébe mondotta Cs.-nak, hogy a' minap éjjeli 12 órakor a' poeták classisába bemenvén a' lármára, hallotta, hogy egy poeta kiáltatta: *Odébb!*

b. a' lelkét, és ha nem csalatkozik, ez akkor esett, mikor Cs. uram a' *Bacchus' temetését tartotta;* azaz : maga is ivott, tanítványit is, némelly deákokkal együtt, itatta. Mire Cs. felelt : nem akkor volt, hanem mikor a' bégányi csaplár bort küldött éneklő tanítványainak, de az nem volt több 7 itczénél.

12. Cs. uram tiltott napokon 's órákon is tanítványait sipoltatta. F. Megvallom.

13. Prof. *Sz. Gábor urat gúnyirásával megsértette.* A' levél szemrehányás volt, hogy professor úr őtet egy ebédjével a' praeceptorságra rávette, most pedig a' Somogyinéval esett összeütközésért reá haragszik. Mintegy mottóúl a' levél' elején állanak, a' Sz. Dávid XXXIX. zsoltárának, 1. 2. 3. 4—8. 9. 10. 11. és 14. versei. A' levél latin nyelven írva szóról szóra ez : „*Celeberrime Domine Professor!* Doluisti, quod ipse confessus es, te id fecisse, quod pridem molitus es. Certe et ego dolui, doleo, et in perpetuum dolebo; plus dico, dolore illo penitus aegre valeo. Sciant, quibuscum exinde loqui datum est. Ego ineptus sum, qui cum aliis loquar, tantominus valeo pro viribus docere, ad quod faciendum tuo ipsius iudicio inhabilis existo, tanto magis iam et alium increpare dignatus sis ob praeceptoratum haud susceptum; unde factum est, ut ego stolidus in casu necessitatis factus fuerim deus, olim truncus ficulnus inutile lignum, cum sapientes alii in Collegio non fuerint, ego, qui legibus eius semper contrafacio, proceres scholasticos non honoro, eorum instituta, vile subiectum, subvertere gigantico ausu laboro, e cursu meo, quo proprium genium sequebar retractus, conditione opima privatus, ad lanienam reservatus, publicae contumeliae sacroque enthusiasmo devotus, immerens latro, nec in latronum societate ferendus, beneficiis omnibus indignus, vanus philosophaster, raro exemplo poetarum praeceptor et

AR
EDCM. ... AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

simul publice illudendus constituor. Lacrymas cohibet instus altus et maior dolor, quam flere permittat. Deûm atque hominum fidem! Eum in finem duntaxat ego fortuna mea privor, ut hic per annum sine fructu, privato sumtu serviam publico, lusus sum multis, et iocus ingratiis; aegerrimo corpore asininos classis labores ideo tantum ferre cogor, ut laudis et utilitatis nihil, dolorum, indignationis, et languoris, anno exacto, plurimum referam. Pro fatalem illum diem, quo me contemtum, eiectum, odiosum invisumque caput, *uno prandio vendendum praebui!* Nunc victi, tristes, quoniam fors omnia versat, tristem sustinemus notam. At *ita cum iis agitur, quibus non omne placet, quod Somogyiana manus offert.* Apud alios etiam indigni omnibus beneficiis reputantur, qui tali flagitio divinam ultionem lacessere non horrescunt. Lis mea 60. florenis aestimatur. Civili foro tot pro unius personae, quantumvis huic Athenaeo propter pecuniam utilissimae laesione ridicula et ceparia non solvissem. Sed res est horrenda, et quam ante Bacchum sepultum patrare ausus sum, post dimissos a me discipulos, et ab Jurato civitatenses hospites, sera scilicet nocte. Ego vero horum omnium veniam peto sine satyra, nec excissa e libro quopiam schedula, gratias simul pro paterno tuo, quo nullus maior esse possit, amore, comulatisque in me indignum prodiga manu beneficiis, favoreque, cui totam felicitatem debeo, gratias inquam habeo dignas, ut reliqui praeceptores fecerunt. Nunc vale, meque inposterum quoque amare perge. Sum Celeberrimi Domini Professoris humillimus cliens Michael Csokonay. Nunc postscriptis fastuosum et temerarium animum prodere nolui : ne his etiam discipulos adsvefaciam, prout ebrietate feci.“

Ezen levél Cs. előtt felolvastatván : elismerte, hogy

azt ő írta, de nagy felháborodásában, és hogy azt le is akarta küldeni; de azután csak az ágyába rejtette el.

Igen (mondatott neki) nem küldötte le; mert egy lakos társa (Tóth Ferencz) intette, hogy ne mivelje azt. F. Az nem jut eszembe, hanem az jut, hogy mondotta: *mit csinálsz te bolond!*

Ezek után contrascriba (Lengyel József) kérdetett meg: hol vette azon gúnyiratot, mit tud arról, hol 's mikor íratott az?

Felelt: hol 's mikor íratott az, nem tudom. Házunkba készen hozta azt fel Cs. uram, magában csendesen megolvasta, 's köz asztalunkra letette. Épen akkor jövén hozzánk esk. Szikszay József uram, ő is látta, 's olvasta azt, és az asztalra visszatette. Én pedig dec. 13. estve adtam Sz. Gábor úr kezébe, midőn előttem és senior uram előtt panaszolta, millyen boszantásokat vitt rajta véghez Cs. uram a' nagy erdőn.

A' contrascriba után esk. *Szikszay József*, *Lukács József*, *Zilahi János* és *Tóth Ferencz* urak (mint Cs.-nak laktársai) kérdettek meg a' gúnyirat iránt, kik mindnyájan látták 's olvasták azt; sőt megkérdetett a' szolga gyermek is, ki által azt Cs. uram Sz. G. urhoz le akarta küldeni. Az egész vizsgálatból csak az jött ki, hogy Cs. dec. 7. készíthette azon levelet, és hogy azt a' köz asztalon sokak' szeme láttára hevertette; de volt ollyan jó barátja (a' mostani túl a' dunai superintendens), ki a' levél' leküldésétől megtartóztatta őt.

14. *Cs-nak szemére vettetett, hogy Sz. G. urat a' nagy erdőn szóval és cselekedettel boszantotta.* Az eset ez volt: Sz. G. úr, rector prof. K. S. István urral dec. 13. a' nagy erdőre menvén járkálni: ott találták a' csőszház előtt Cs.-t is, mintegy 20 tanítványával állva és pipázva. Látván Sz. G. úr, hogy egy poeta (Újhelyi Mihály) még ő-

előtte sem hagyná félbe a' pipázást, letéteti azzal a' pipát, a' praeceptort pedig megszólítja : miért engedi pipázni tanítványait, holott az tiltva vagyon? Erre Cs. uram : *azon tilalmat nem tudom.* Prof. Sz. úr : Tudni kellene, mert én mind magányosan, mind közönségesen arról megintettem Cs. uramat, hogy ezen iskolában illyen ideü ifjaknak tilalmas a' pipázás. Erre Cs. uram : *szeretném tudni, ki határozhatná meg azon életkort, mellyben szabad pipázni az ifjaknak?* Erre Sz. G. úr válaszolt : ezen iskolában meg van határozva, hogy az alsóbb classisu tanulóknak pipázni nem szabad. Csokonai ismét nagy bátorsággal : *de csak mégis szeretném én tudni, ki határozhatná meg a' pipázásra szabados életkort?* Sz. G. úr látván, hogy Cs. csak kötekedni akar vele, intette, hogy afféle gondatlan beszédektől tanítványai előtt magát tartóztassa. Megtetszik, úgymond, hogy még maga sem érett ideü ember! Erre Cs., ki eddig fedezett fővel 's pipázva beszélt, hirtelen lekapta kalapját, 's félbe szakasztotta a' pipázást. Megkérdetvén pedig a' prof. úrtól: miért nem pipázik? felelt : *Nekem sem szabad; mert éretlen ideü ember vagyok, a' mint t. prof. úr mondotta.* Ugyanő megszólíttatván Sz. G. úr által : hogy levett kalapját tenné fel : nem, úgymond : *Sokkal alább való ember vagyok, mint olly nagy férfiú előtt azt tehetném.*

Erre Sz. G. úr, az ott ácsorgó poetákat intette, hogy menjenek az erdőbe; hova járkálás végett jöttek. De az ifjak még felvigyázó professorok' intésére sem mozdúltak ki helyekből, valamíg tanítójok nem mondotta : *no hát menjetek!* Ezek után Sz. Gábor úr a' csőszház' pitvarába bement; Cs. pedig utána. Erre Sz. G. úr kérdi Cs.-tól: miért nem követi felvigyázás végett tanítványait? Cs. felelt : *nem tudom miben állana azon felvigyázás?* Erre professor úr : látom Cs. uram engem csak boszantani ki-

ván, menjen, kövesse tanítványait; tudja, hogy azok másszor is veszekedtek, meg is vérezték egymást. Erre is Cs. így felelt : *nem tudom mi rosszat követhetnének el tanítványaim a' nagy erdőn?* Erre profes. úr látván a' szántszándékos boszantást : Látom, úgymond, Cs. uram semmirevaló és esztelen ember, ki nem figyelmez azon viszonyra, melly köztünk van. Én professor vagyok, maga pedig deák, és így alám rendeltetett. Menjen egyszerre innen, mert ha engem boszantani meg nem szűnik, mielőtt közönséges itélettel eleget tétetnék, magányos elégtételt veszek, magát felpofozom, 's innét kivetem. Még ekkor sem akart távozni Cs., hanem a' jelenvolt igazgató prof. úr intette, sőt kényszerítette, hogy távozzék. Elment tehát. De kevés perczek múlva előjött tanítványaival; azokat a' csőszház eleibe karikába állítván, énekeltetett velek egy csúfos dalt : Én gyilkosa gömböcznek, a' szép Jutka Persinek. Mind a' kettőt én öltem, setét sírba temettem. Már hát illik hogy én is, úgy haljak meg mint ők is, kigyók, békák, viperák, pokolbeli furiák! Kisérjetek az égbe, Jutka Persi ölébe.

Hogy ezt épen a' professor Sz. úr' boszantására énekeltette Cs., maga szájával vallotta lakos társai előtt, midőn haza jött az erdőről.

Ezen vádra Cs. azt felelte : A' történet' kezdete úgy volt, a' mint előadatott, de nem vakmerően mondottam : *akarnám tudni, ki határozhatná meg azon kort, mellyben a' pipázás megengedtethetik; mert úgy nékem sem volna szabad pipáznom, többen lévén tanítványaim közt nálam idősebbek, legalább velem igen egy ideűek.* A' többi vádakat is elismerte mind addig, hogy kalapja feltevésére felszólíttatott; mert már az előtt is, hogy az érkező professor urakat meglátta, kalapját, azt mondja, levette, pipázni is megszűnt volt. Azon szavait, midőn levett

kalapját feltenni nem akarta, így módosította : *mi módon mivelném azt, holott én most is itélőszéki vizsgálat alatt vagyok.* Azon szavait is : *tehát menjetek az erdőre!* így fogadta el : *tehát menjetek az erdőre, minthogy t. professor úr parancsolja, és recreatióra jöttetek.*

Azon vádra, hogy Sz. G. úr' további boszantására ment volna utána a' csöszházba, azt mondotta : *nem boszantani mentem, hanem hogy az igazgató professor úr' intésére megkövessem.*

A' csúfos énekeltetésre megvallotta, hogy ő énekeltette azt; de nem boszantó czélból, hanem inkább, hogy Sz. G. urat megengesztelje, tudván, hogy az éneklésben igen gyönyörködik. Úgy de haza menvén az erdőről, maga a' harmadik házban azt beszélte, hogy nem tudván máskép Sz. G. urat megboszúlni, úgy énekeltette : *Én gyilkosa gömböcznek* stb. F. Tagadom, hogy úgy mondottam volna; hanem midőn laktársaim kérdezték : miért énekeltettem azon dalt? azt feleltem : *mit tudtam volna mást csinálni?* Ez iránt lakostársai megkérdetvén, a' contrascriba *Lengyel József* azt felelte : Midőn Cs. uramat lakostársai pirongatták azon énekeltetésért, azt felelte : *mást semmit sem tehettem, más bosszúállás' módját nem látván.* Azonban az utolsó szavakat teljes bizonyossággal a' contrascriba sem merte állítani, a' többek pedig u. m. *Zilahi János, Töth Ferencz, Sós Pál, Töth József* és *Szeles József* azt vallották, hogy az utolsó szavakat tőle világosan ugyan nem hallották, de egyenlően bizonyíthatják, hogy az egész történetet előttök Cs. uram vidám ábrázattal beszélte.

Ezek iránt rector professor (K. S. J.) úr is megkérdetvén, azt vallotta, hogy jelen volt ugyan az előadott esetkor a' nagy erdőn, de többnyire chirurgus Szántai úrral beszélgetvén, a' történteknek nagy részét nem tud-

ja. Arra mégis emlékezik, hogy Sz. G. úr előtt Cs. egy ideig feltett kalappal beszélgetett a' pipázási szabadság' életkoráról. *Ezzel a' mai gyülés eloszlott.*

Jegyzés. Eloszlás előtt Sz. G. úr jelentette : hogy néki, noha a' Cs. megitélésén teljes jussa volna jelen lenni; el kell attól maradnia, mert a' vizsgálatnak illy hosszú időre leendő terjedését nem gondolván, néhány napokkal az előtt a' hadházi predikátornak holnapi kimeneteléről igéretet tett.

V. Gyülés 1794. *dec.* 19. *délelőtt.* Jelen voltak a' közelebbiek Szilágyi Gábor uron kívül.

Cs. nem akarván az esküdteket elfogadni bíráinak, végeztetett : *az esküdtek bíráskodhatnak; mert vádlók nem voltak, hanem csak mint tanúk adták azokat elő, megkérdeztetvén, a' mellyeket tudtak, és hivatalos kötelességből tartoztak előadni. De a' contrascribától egyenesen jövén némelly vádak, ő az itélők közől kihagyatik.* Ekkor az itélet ez lett : minekutána a' poeták' közönséges tanítója, Cs. M. ellen a' vizsgálat úgy folyt le, hogy mind a' maga mentségei meghallgattattak, mind a' tanúknak ellene tett vallomásai egybe vettettek, következő itélet hozatott reája : „Az özvegy *Somogyiné* és *Király András* által tett vádakra nézve csaknem egészen hibátlannak találtatott; hanem abban, hogy mind az iskolai könyörgéseket, mind a' vasárnapi isteni tiszteleteket egészséges létére folyvást elmulasztotta; továbbá, hogy tanítványait éjjelenként, vagy nagyobb részént az éjjelnek classisában fentartóztatta, annyival bűnösebb, mivel azokat az iskolai széknek dec. 6. hozzá tett szerény intése után, a' törvényeknek és felsőbbjeinek világos megsértésével ismételte; továbbá, hogy classisától tanítás' idején a' felvigyázó professor' tudta 's engedelme nélkül több ízben távol volt; hogy a' collegiumból contrascribai en-

gedelem nélkül magányosan gyakran kijárt; hogy tanítványai közől némellyeket tilalmas napokon 's órákon is a' classisban sipoltata; hogy professorának 's egyszersmind felvigyázójának nem csak csúfolódó irásával, hanem beszédével és cselekedetével is boszantására járt, a' mi csak abból is megtetszik, hogy a' nagy erdőn történteket vídám orczával beszélte el lakostársainak; végzetre, hogy az ellene folyt vizsgálat alatt is, rectori engedelem nélkül nem csak magányosan, hanem az iskolai törvények által tiltott ruhákban is a' collegiumból ki- 's bejárt; mind ezek az iskolai szükséges jó rendnek felforgatására czélozván, nehogy egynek akár vakmerőségét, akár makacsságát többeknek ostobasága kövesse, mind a' nagytiszt. küldöttségnek, mind az iskolai széknek köz megegyezésével, Csokonai Mihály, a' poeták' közönséges tanítóságától elmozdíttatik, tíz ifjúval lejebb vettetik; végre kötelességévé tétetik az, hogy az általa megsértetett tiszt. professor urat, minden sértéstől üres, a' seniornak előre bemutatandó írott beszédével, a' közelebb tartandó iskolai szék előtt kövesse meg. Ezen itéletet Cs. lágynak és kedvezőnek elismervén, megköszönte. *Ezzel a' gyülés eloszlott.* Jegyzőkönyvbe írta Jenei Sámuel mk. collegium seniora, mint az iskolai szék' rendes jegyzője.

VI. Gyülés, melly Cs.-ról emlékezik, *tartatott* 1795. *febr.* 7. az igazgató oktató (K. S. I.) úr' elölülése alatt, az iskolai rendes tisztviselők és esküdtek' jelenlétében.

A' gyülés' kezdetén felolvastatott Cs. M.-nak azon írott beszéde, melly a' közelebb múlt esztendei dec. 19. reá hozott itéletnél fogva kötelességévé tétetett, hogy az által Sz. G. urat kövesse meg, melly is alkalmasnak találtatván, maga Cs. által, a' tisztelt professor úrhoz leküldetett.

(*Jegy.* Kár hogy ezen beszéd jegyzőkönyvbe nem

tétetett, mert az jellemének bővebb ismeretére szolgált volna).

A' *VII. és utolsó ülés, melly Cs.-ról emlékezik, tartatott* 1795. *junius*' 20., igazgató professor *Budai Ézsajás* úr' elnöksége alatt. Jelen voltak *Szilágyi Gábor* és *Kocsi Sebestyén István* rendes professorok; *Lengyel József* senior, *Szikszay József* contrascriba; továbbá *Lukács József*, *Nagy Sámuel*, *Nagy István*, *Nagy Gábor*, *Fazekas György*, *Budai Mihály*, *Már Péter*, *Szűcs István*, *Tóth Ferencz* és *Szikszay Bénjamin* esküdtek.

Cs. M. öszvecsoportozott vétkei miatt most ezen törvényszék elibe hivatott, hogy kihallgattatván, megitéltessék. De ő valamint ez előtt mesterséges ravaszsággal az iskolai széket megcsalta: úgy most is meg nem jelenésével akarta azt kijátszani. Azonban meg nem jelenése ellen nem állván; ezen itélet hozatott reá: „Cs. M. ez előtt nyolczadik éves deák, midőn az iskolai törvényekkel ellenkező némelly cselekedeteiért, 's a' reá bizott dolgokbani hűtlenségeért a' mai gyűlés elibe idéztetett volna; nem várván megitéltetését, úgy hagyta el a' collegiumot, hogy elmenetelének sem okát, sem czélját, sem helyét, a' hová ment, iskolai felsőségének be nem jelentette, hanem e' folyó hó' 15. a' nagy tanító teremben az estveli imádság' végződése után, az alsóbb tanító 's imádkozó székből panaszolkodó beszédet tartott az egész jelen volt ifjúság előtt, hogy ő üldöztetve (exagitatus) hagyja el az iskolát. Ezen beszédet, magyarúl, szokatlan helyből, olylyan hangokkal 's mozgásokkal tartotta, mellyek inkább illettek volna valamelly szemtelen színészhez (histrio), mint az iskolától búcsúzó tanulóhoz. Nevelte szemtelenségét az is, hogy sem tanitóinak, sem az iskola' rendes tisztviselőinek bucsuzását előre be nem jelentette, a' mit őelőtte minden becsületes bucsuzók cselekedtek. Beszé-

dének foglalatja magáról való nagy álmadozásokból, az iskolában szenvedett méltatlanságok elleni panaszokból, és az itt taníttatni szokott tudományoknak 's törvényeknek olcsárlásából és megvetéséből állott.

A' mi eltöltött iskolai életét nézi : a' tudományokat, mellyeket itten a' törvények szerint tanítani és tanúlni kell, vagy tetszése szerint válogatta, vagy épen megvetette; erkölcsét pedig épen nem az iskolai törvényekhez, hanem tulajdon igen rendetlen gondolkodásához szabta. Ámbár pedig az, a' ki valamelly társaság' törvényeihez, magát nem alkalmaztatja, önnön magát teszi méltatlanná annak javaira, mégis ő, elméjének a' természettől vett szép ajándékai' tekintetéből, mellyek őtet jövendőre sok szerencsés gyümölcsökkel biztathatták volna, hanemha némelly alacsonyok előtti kedvességtől elragadtatván, maga' csudáltatására visszaélt volna azokkal, mind közönségesen, mind különösen, nem csekély jótéteményekben részeltetett; például, 1794. esztendő' tavaszán tisztes közönséges praeceptori hivatalra vétetett fel, és ámbár azon hivatalát szokott módja szerint restűl vitte; mégis mind addig szenvedtetett, valamíg attól, részint tanítványai' erkölcsének rontásáért, részint iskolai felsőségének megvetéséért és boszantásáért, 1794. esztendő dec. 19. tartott törvényszék' itéletéből el nem mozdíttatott. Mind ezek mellett is a' közelebb múlt husvéti jótétemény' elvételére Halasra bocsáttatott; de onnan a' rendelt időre haza nem jött, hanem a' husvét és pünkösd közti időt, a' collegiumi ifjuság' gyalázatjával Pesten töltötte. Azonban kevéssel pünkösd előtt, olly későn, hogy hazugságai' megvizsgálására elégséges idő nem juthatott, a' nagyt. professor urakhoz levelet küldött, mellyben haza nem jövetelét betegségével mentvén, a' következő pünkösdi jótétemény' elvételére is rendkívül kirendeltetni kérte magát,

's ezt ujabban is megnyerte. Ezen kegyes engedelemről hozzá küldött válaszban kötelességévé tétetett az, a' mit a' nélkül is kellett volna nékie cselekednie, hogy a' halasi ecclesiától hozna hiteles bizonyítványt arról, miképen végezte innepi szolgálatait, betegségéről pedig, mellyel szinte öt éves deákságától fogva minden elmulasztott kötelességeit mentegette, orvosi bizonyítványt, de ő azok közől egyiket sem teljesítette; annak felette a' halasi ecclesiától, annak jótéteményes tanulói' (alumnusai) számára kezébe adott pénzt is elköltötte, és annak megfordítására nagy bajjal vétethetett; késői haza jötte óta is csak egy iskolai előljáró előtt sem jelentette magát; a' collegiumban ugyan látták, de nem deákhoz illő öltözetben. Mind ezekért a' mai napra az iskolai törvényszék elibe idéztetett, de ő ügyéhez nem bizván, meg nem jelent, hanem botránkoztató bucsuvétele után, előljárói' tudta nélkül, a' collegiumból kiköltözött. Mind ezek mellett is, az iskolai szék elibe hivatván, megjelenését előre is megtagadta, mint czéljaival ellenkezőt.

Mind ezeknél fogva Cs. rendetlenségei ezen iskolában, mellynek alapja törvényeinek szoros megtartása, szenvedhetetlenek lévén, nehogy bűntelensége másokat is hasonlókra ragadjon, az egész iskolai szék' köz megegyezésével végeztetett :

1. Cs. M. önkényt kihúzván magát minden iskolai kötelességek, és így jogok alól is : most már törvényes végzésnél fogva is ezen iskolából kitiltatik.

2. Ajánló bizonyítvány neki az iskolától nem adatik.

3. Minthogy társalkodása az iskolai ifjúság' erkölcsének megrontására lehetne, a' collegiumba való járástól eltiltatik. Végre

4. Ezen itélet a' törvényszék' háza előtt álló iskolai ifjúság előtt kihirdettetni rendeltetik, azon hozzáadással,

hogy valaki a' tanuló ifjúság közől bucsuzó beszédet akar tartani, tartozik azt irásban, az iskolai előljáróságnak bemutatni."

Ezen itélet' kimondása után érkezett a' professori karhoz a' kecskeméti reform. szent ecclesiától egy levél azon feljelentéssel, hogy Cs. Kecskeméten jövén által, 72 ftot vett kezéhez az ő alumnusaik' számára, de ő azt Pesten elfecsérelte, az alumnusoknak pedig még csak szóval sem tett a' felől említést. Mind ezekről láthatni *a' debreczeni főiskolának itélőszéki jegyzőkönyvét. jun.* 20. 1795.

Ezekből megérthetni, mi volt Cs. bűne a' debreczeni iskolában; érthetni milly en volt előljárói iránti tiszteletlensége; érthetni mennyire kiméltetett a' lehetőségig, és végre melly hamis az iskola ellen azon vád, hogy üldöztetett volna. Mind ezek mellett is én Csokonainak szerencsétlenségét sajnálván, mentségére azt kérem gondolóra vétetni, hogy az ő költői játszi elmésségét már előre is ismervén az akkori iskolai igazgatók : kár volt különös rábeszéléssel a' csaknem magával egy ideű ifjak közzé őtet vezérűl, praeceptorúl, tenni; mert az csaknem olylyan meggondolatlan lépés volt, mint Phaethonra bízni a' nap' lovait.

Ezen hosszú kedvetlen történetei után Cs. a' debreczeni Musákat elhagyván, a' sárospatakiakat, különösen pedig azoknak nagy törvénytudóját, Kövy Sándor urat kereste fel, és ott is 179%-ban a' hazai törvényeket tanuló társai közt magát kitüntette.

Majd azután a' pozsonyi országgyűlésen, Rév-Komáromban és Csurgón volt foglalatosságit és történeteit már a' Handbuch der ungrischen Poesie is rövideden illette. Bővebb tudósítást túl a' Dunáról várhatni.

Csurgóról visszatért hazajába édes anyjához, halála

előtt négy évvel és 1802-ben a' debreczeni felejthetetlen tüzet nem csak látta, hanem szenvedte is, a' mint ezt a' szélhez írt remek' odája bizonyítja. Ezen veszély után csak kevés jó baráti' társaságában talált gyönyörűséget és vigasztalást, de nem egészen elvonva magát a' helybeli predikátoroktól és professoroktól, a' mint D. úr írja; mert én ugyan vele a' szelíd lelkű nagyt. Diószegi Sámuel úrnál többször találkoztam, sőt ottan-ottan én is bizodalmas látogatásában részeltettem.

Gyenge egészsége, nevezetesen tüdősorvadása mellett is poetai munkásságának nem igen engedvén pihenést, csendes halállal kimúlt a' hosszabb életre érdemes, Debreczenben 1805. esztendei januariusának 28.

II.

Feladatomnak II. része a' Csokonai' netalán eddig ismeretlenül maradt kéziratainak nyomozása. Ezen czélra nézve én az ő unokaöcscsének, Csokonai Józsefnek szegénységben élő özvegyét illő jutalmak' igéretével kívántam arra indítani, hogy néh. nagy-bátyjának, ne talán nála találtatható legkisebb irásait is hozzám hozná; de azok felől, mint a' mik nála nem találtatnak, előre sem nyújtott reménységet. Azután a' tudtommal atyafias vagy barátságos házait kerestem meg poetánknak, hasonló kéréssemmel, de hasonló okon foganatlanúl. Mert noha némelly házaknál régibb időkben deáksági esztendeiből némelly névnapi tisztelkedő atyafiságos vagy barátságos verseire emlékeztek is; azok mind elvesztek. Utóljára pedig egy tisztes idős úri asszonyságtól azon leverő hírt vettem, hogy az ő szeme' láttára a' gyászos anya, fiának minden nála találtatott verseit holtteste mellé koporsójába zá-

ratta, bódító bujából vagy irígy féltékenységből-e? nem merem egészen meghatározni; de minden esetre zavaros gondolatoktól elfoglaltatva, ezt mondván : *az ő munkái, azok a' lelkemé! hadd szálljanak vele együtt a' koporsóba!*

Boldogtalan anya! Nem lehettek-e azon szemétnek látszó papirosok között ollyan drága gyöngyök, mellyek neked tápláltatásodra, fiad' emlékének pedig többszörös díszére szolgálhattak volna.

A' melly munkáit Csokonainak vagy fiaimnál, vagy másoknál, másolatokban eddig találtam, e' következendők :

1. *Europa' elragadtatása.* 2. *Istenek' osztozása.* 3. *Egy individuale datum az asszonyok' állhatatlanságáról.* 4. *A' szerelmes vén leány.* 5. *Hunyadi Ferencz' nevenapjára.* 6. *Egy nyársra itéltetett hízlalt gúnárnak mártonnapi bucsuzó panasza, 's testamentoma.* 7. *Franczia-ország' változása* 1789-*ben**). 8. *Anacreon' és Ovid' epitaphiuma.* 9. *Szabadulás (Metastasio után).* 10. *Állatok' beszélgetése: Bagoly és Kócsag.* 11. *Pillangó és Méh.* 12. *Mellyik a' legjobb csók?*

Mindezekben van tiszta eleven képzelődés, van tiszta hibátlan magyarság: de becsek mégis felette különböző. A' *két elsőnek* tárgyai régi ismeretes görög mesék (mythusok), de mind kettő blumaueri általöltözésben (travestálva), és kivált amaz több helyeken priapusi szemtelensége miatt itéletem szerint nem igen méltó kiadásra; a' *harmadik* egyedi adatnak mondatik (individuale datum), de a' *negyedik* is igen csak hasonló felülirást érdemlett volna. Mind kettő deák elmésséggel rakva. Ha szinte el-

*) Ez Bacsányi' munkája. *A' szerk.*

vesztek volna is : veszteségnek tartani nem igen lehetne. Az *ötödik és hatodik* darabok névnapi tisztelkedések, mindegyik a' tisztelt személyek' érdeméhez illetve. Amaz mintegy mennyei fellengős jelenés : ez mártonnapi lúdevés közben, csupa ifjú baráti fülekre számított elmés tréfa. *A' hetedik és nyolczadik* számok alatt két kis epigramma van. *A' kilenczedik alatt* a' Venus' hálójából történt kiszabadulásnak, az olasz költő után, jeles magyar festése. *A' tizedik és tizenegyedik számok alatt állatok' beszélgetése* folyó beszédben. Mindkettő jeles, nemzetünk' figyelmére méltó. *A' tizenkettődik szám* alatt a' feltett kérdésre az emberi lélek' természetéből meríttetett a' felelet. Ez is folyó beszédben. Különbözik ettől az, a' mit a' csókokról negyedfél énekben D. úr kiadott, a' 73. laptól a' 120-ig, mellynek ez van aláírva, *hogy azt a' halál tovább vinni* (és így *bevégezni* is) nem engedte. Ez merő tündér világ. Csak a' III. ének' végét találtam egy kevéssé érdekesnek. Csillagászi hibát is ejtett benne a' költő : mivel egy napnak estvéjét a' *Venus' csillagának* esthajnali fénylésével czifrázta fel (78. lap), 's a' nyomban követő nap' reggelét ismét annak tündöklésével (84. lap). Hasonló hibát sok regényirókban tapasztaltam. A' régi görög és latin poeták'irásaiban pedig sehol sem találtam hasonlót, mert a' csillagok' forgását azok ismerték.

Ezen hibát annyival inkább csudálhatni, és csak vigyázatlanságnak tulajdoníthatni, mivel maga Cs. azt (78. lap, 24—26. sor) *Hesper, ez a' gyönyörü* csillagzat, *máskor a' hajnal' vezetője, most pedig az estve' kisérője.* Azonban *Venus* nem is csillagzat (constellatio) azaz, nem többekből összeszedett kép, hanem egy külön égi test, millyen a' mi földünk. De a' Venus' csillagával sok regényirók járnak így : mert többnyire minden reggelt és minden estvét a' Venus' szép csillagá-

val szeretnek felczifrázni; mivel az a' veres bársony foltnál is inkább kitetszik. De ezen kevés birálatot csak melleslegesen tettem, hogy mások többet tegyenek.

III.

Örömmel térek feladataimnak mintegy toldalékjául azon *megtiszteltetésekre* : mellyeket a' Csokonai' Musája, halála után, bokrosan nyerni szerencsés volt.

Elsőnek teszem *megkülönböztetett eltakaríttatását*, melly halála után harmad naprà (jan. 30. 1805.) következett. A' népes városnak szokatlan nagy tömegét díszesítették az előljárók, papok, professorok, az egész tanúló ifjúság, a' harmoniás éneklő karral egyetemben, kik minden jutalom nélkül tisztelkedtek.

Másodiknak teszem *síremlékét*, melly főtől való fájának táblájára metszetett. A' szerint Csokonaiban, míg élt, a' latinusoknak három legelső fényű poetája, *Ovid*, *Virgil* és *Horácz* egyesítve éltek; ő meghalván, azok is eltemettettek vele. Írta ázt azon időben épen collegium senior, a' többször tisztelt *Domby Márton* úr, és *élet' le-irásában* a' 61. és 62. lapon egészen kiadta. Latinból magyarra fordítva, illy értelmű :

Itt nyugosznak
Ovid, Virgil, Horácz,
Vitéz Csokonai Mihályban
Míg ő élt, egyesítve, meghalván eltemetve.
Ha ismeretét kérded
Volt
A' tudományok' ékessége,
A' nemzeti irodalom' fénye,
A' magyar Parnass' dicsősége,
Kora feletti elmésség' példája;

Ha erkölcsét nézed :
Nyájas, hizelkedés nélkül,
Igazságos, keménység nélkül
Gyönyörködtető, hiúság nélkül.
Megholt életének XXXII-dik
évében.
Ha munkáiból, 's eszességéből itéled :
Egész századot éltnek mondhatod.
Vídám, és eleven ;
Élt poetai, megholt keresztyéni módon.
A' magyar nyelvnek adatott
Rövid vigasztalására,
Tőle elvétetett
Örökös kárára.
Magyarok! hogy létezett valaha : őrüljetek ;
Hogy megholt : fájlaljátok!

Harmadiknak teszem azon versezetet, mellyel Csokonai a' *mennyei Musának* mintegy felszenteltetett. Kevés sorok azok : de fontosak, a' poeta' nevezetes verséből vétettek, és nem tudom, mivel lehetett volna hizelkedés és feleslegesség nélkül Csokonait jobban megtisztelni, mint ezen rövid versezettel :

„Él-é a' síron túl az emberi lélek?
Ezt a' kérdések'-kérdését a' mi Vitézünk
Fejtegeté. De mivel nem akadt nyitjára előlről ;
Tulnanról akará azt megvizsgálni. — Azonnal
Ketté-nyilt az örök titkok' kárpitja előtte ;
Ő bément, széllel nézett, 's látván a' halandók'
Gyenge világa elől elrejtett mennyei pompát :
Gondolatit szárnyakra vevé a' lelki dicsőség,
És ő még fül, nem hallott szép angyali hangú
Énekek' énekein kezdé dícsérni az élet'
Felséges voltát, melly várja az emberi lelket.
Megtetszett kedves zengése az angyali karnak,
'S *mennyei Musának lelkét ott fogta ;* 's e' halmot
Hamvai tisztelik, és gyönyörű munkái hazáját.“

Ezen jeles sorokat írta néhai barátja nyugalmazott tudós főhadnagy, 's debreczeni választott esküdt polgár, *Fazekas Mihály* úr.

Negyedik megtiszteltetése Csokonainak az ő *carrári fehér márványból készült mellszobra*, melly a' debreczeni főiskola' könyvtárában kitetsző helyen tartatik. Nemes indulatjából készítette azt, még Romában laktában, magyar *Canovánk*, *Myronunk*, vagy *Praxitelesünk*, *Ferenczy István* úr, és a' debreczeni anya-iskolának, melly Csokonait nevelte, ajándékúl küldötte, nagy becsű levelével kisérvén azt. Érkezett ezen jeles mív először Budára, országunk' halhatatlan érdemű nádorához, fenséges *József* cs. k. örökös főherczeghez 1822. esztendő utolsó felén; onnan általküldetett Pestre néh. septemvir mélt. *Péch-újfalusi Péchy Imre* úrhoz, mint a' nevezett iskola' akkori főgondnokához, a' ki hozzá csinos üveg boritékot készittetvén, Debreczenbe leszállíttatta azt néh. főbiró *Böszörményi Pál* úrhoz, kinek házától martius 11. 1823, az iskola' könyvtárába illő pompával átvitetett. Millyen versekkel tiszteltetett ezen kegyességéért nádorunk Ő Fensége, millyekkel a' nagy művész is, láthatni azon tudósításaimból, mellyek a' *Tudományos Gyüjtemény*' 1823. II. és IV. kötetében kiadattak. Vesd össze: *Magyar Kurir*' 1822. L-ik darabjával.

Ötödik foka Csokonai' megtiszteltetésének azon oszlop, melly sírdombja' felibe, 1836-ban, csaknem annyi esztendővel később emeltetett, mint a' mennyit ő élt. Emelték azt hazafiai, nemes Debreczen' városának miveltebb polgárai, a' főiskola' tanitóival, 's tanulóival barátságos kezet fogván. Az oszlop' magassága három öl; formája négyszegü pyramis. Munkácson öntetett vas darabokból összeszerkesztetett. Belső üregе szürke mészszel összefoglalt tégladarabokkal töltetett meg. Magasságát

neveli téglából alárakott alapja, melly felül faragott terméskő táblával boríttatott. Azon alapkő-rakáshoz meszet, téglát és homokot, a' nemes város adott; boríték követ, mélt. *báró Vajai Vay Miklós* úr ő nagysága, az iskolának és a' tisztántuli helv. vall. tartó gyülekezeteknek mostatani főgondnoka ajándékozta; a' kőmives munkát épitőmester nemes *Povolni Ferencz* úr pénz nélkül végeztette. Az oszlop' rajzát rajzprofessor *Beregszászy Pál* úr adta, ugyanő rézre metszvén és 1000 példányt nyomván ki, azokat részint helyben elajándékozta, részint a' *Regélő*' 1836-ki olvasói között elosztatta, mellyből egygyel a' Kisfaludy-Társaságnak kedveskedhetni szerencsém van. A' réz tábla a' professor úrtól illendő áron megszerezhető, a' kinek tetszenék. Ime Debreczen, noha sok jeles érdemekkel emlékezetes férfiaival, u. m. főbirái, püspökei, predikátorai, iskolatanítói, orvosdoctoraival dicsekedhetik, soha csak egynek is oszlopot nem emelt: Csokonait pedig azzal tisztelte meg. Hát csak a' verselő Musa érdemel köz emléket? Talán a' köz hálás érzések' emléke Csokonaival csak kezdetét vette, 's ezután valahára, többek is következnek?

Hatodik foka Csokonai' megtiszteltetésének, az ő némelly munkáinak már többszöri kiadása, mellyet a' Kisfaludy-Társaság is közelebb megújítand és bővítend. Hányszor fog még ezen tisztelet megújulni? azt a' jövő idő' titka fedi. De a' magyar nemzetnek anyanyelve iránt már valahára felébredt nemes buzgósága, Csokonainak válogatott darabjai iránt ezután is, még sok jót reményltethet velünk.

Ezen folyvást nevekedő megtiszteltetésére poetánknak, kinek ne jutna eszébe, a' ki Horáczot ismeri, ama' verse:

Crescit occulto velut arbor aevo
Fama Marcelli.
(Mint fa *titkon* nő az idővel együtt
Híre (Marcelnek) *Vitéznek*).

Ezzel berekesztem a' reám bizott munkát, eszembe jutván Virgilnek ama' verse :

His saltem accumulem donis, et fungar inani
Munere.
(Emlékét legalább akarám halmozni csekélyül.)

III.

KOSZORÚZOTT

ÉS DICSÉRETES

PÁLYAMUNKÁK.

I.

AZ ÚJ FRANCZIA DRÁMÁRÓL.

A' KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK

1843-BAN KITETT SZÉPMŰTANI JUTALMÁRA KÉSZÜLT

KOSZORÚS ÉRTEKEZÉS.

IRTA

D. MÜLLER GODOFRÉD.

Az új alak a' réginek leánya.

A' feladott kérdés így hangzik : Előre bocsátván, mik legyenek az ugynevezett új franczia (komoly) dráma' jellemző tulajdonai; mutattassék ki, milly viszonyban áll az a' drámai világirodalom' egyéb kitünőbb irányaihoz; mik annak egyfelül követésre, másfelül ke-

rülésre intő oldalai; 's melly irány az, mellyet mind a' belső becset, mind a' színi hatást tekintve, szinköltőinknek követni kell?

Ezen négy részü kérdésnek magában kifejezett rendét követve, azt kérdezzük:

I.

Mik az ugynevezett új franczia (komoly) dráma' jellemző tulajdonai?

Az új franczia dráma nem valamelly szerencsés költő' fejéből szökkent elő egyszerre, készen, mint a' mese szerint Minerva Iupiteréből, hanem más europai nemzetek' irodalmi és talán politicai befolyások' hozzájárultával is, és a' franczia nép' saját belső viszonyai mellett, a' francziák' régibb drámájától, mint anyjától, született. Ezen okból jobban érthetendjük egymást, és magokat a' nevezett dráma' jellemző tulajdonait, ha a' régibb franczia drámábóli keletkezését kimutatni törekszünk.

Véleményünk szerint minden nemzet' drámáját annak kell tekintenünk, mivé legszerencsésb költőitől, ezeknek legfényesb korában, a' nemzet' jóváhagyásával, sőt lelkesült tapsai közt kiképeztetett. A' régibb franczia nemzet három egymást követő kormány alatt ugyanannyi egymást követő drámaköltőnek, t. i. Corneille Péter, Racine és Voltairenek úgy szólván egyhangúan adván az elsőség' koszorúját, csak ezen szellemek' műtételei futólagos megtekintése után sze-

rezhetünk magunknak, a' régibb franczia drámáról némi fogalmat.

Minden mű a' nemzet' szerencsésb tehetségeinek bizonyos korban, kortársaik 's az utókorhoz irányzott beszéde; bizonyos félre nem érthető hieroglyph, mellynek kulcsa az ember' szellemében és szivében elveszthetlenül létezik. Illy beszédekben maga a' nemzet is beszél; ez is nem egy könnyen félreismerhető módon adja elő, mi ineki igaz, szép és jó, millyenek kivánságai, reményei és örömei; millyen egész miveltsége : mert minden, mi a' nemzetben lényeges sajátossággal fordul elő, hatalmasan hat a' beszélőre, t. i. a' művészre, 's hatnia is kell, mert mihelyt ennek tulajdon lényege nemzetebeli sajátságokkal nem telt meg, műérzékei működésre fel nem ébresztethetnek. Illyen mű a' tragoedia is; illyen beszélő a' tragicus költő, ki bármelly nagy mértékben nyeré is adományait a' természettől, művei korának jeleit nem csak mellékesen és történetesen, de lényeges rendezése szerint a' költészetnek, mindig magokon hordozandják. Így a' régibb franczia komoly drámának is, egy részt a' költőivel velök született szellemi adományaik, de más részt koruknak saját társadalmi viszonyai által, épen azzá kellett válnia, a' mivé vált.

Corneille teremtője volt a' régibb franczia tragoediának, vagy inkább kezdője, Racine folytatója, Voltaire bevégzője. Az elsőnek ifjabb, erőtelibb kora XIII. Lajos, és a' hatalmas Richelieu bíbornok' idejébe esik, mellyben a' monarchiának absolutismusa az aristocratia' utolsó vergődéseivel küzdött; Racine

XIV. Lajosnak hosszú és korlátlan uralkodása alatt, 's méltóságos és fényes, de a' művészetben is engedelmet parancsoló udvaránál élt; Voltaire XV. Lajos' rontó századában, mellyben a' királyi absolutismus' rút kinövései, az örömvágy' dühössége és minden méltóság' száműzetése, a' legrettentőbb jövendőt hagyák minden gondolkodóval sejtetni : olly időben, mellyben a' valódi érzelem úgy szólván csak itt-ott kúnyhókban elrejtve, nyomorúlt életet élt, és szabadabb lehelés végett a' satira' mezejére volt utasítva. A' franczia társadalom' illy állapotjának magához hasonló elemeket kellett szükségképen a' drámának is szolgáltatnia.

Corneille' első komoly drámája *Medea* volt. Ha benne a' természetet elhanyagolva találjuk, ne csodálkozzunk; kora szinte nem sokat gondolt vele; és ezen első sajátsága e' darabnak többé kevesbbé az egész régibb franczia dráma' sajátságává vált, annál is inkább, mivel a' közönség a' költőt, a' költő a' közönséget 's egyszersmind utódjait erre, valamint több más illy sajátságra, szoktatta. Mi a' darab' elrendezését illeti, mint látszik, a' romai Seneca szolgált előképül, ki viszont csak a' görögök' utánzója volt; mi által két más sajátság, mint ugyanannyi elem, járt a' régibb franczia dráma' jellemèhez, névszerint az eredetiség' hiánya, 's a' cselekvénynek szópompától megmerevedése : melly két sajátság többé kevesbbé a' régi franczia dráma' egész kifejlésén által mutatkozik. Mi a' hely- és időbeli egységet, ezen az eszmében tagadhatatlan kellékét minden drámának, illeti, példányait szi-

gorúan követve Corneille, ezen egység' fogalmát felette szűk határokkal fogá fel, mellyek között a' mindig növekedő tárgy szabadon nem mozoghatott; utódjai pedig ebben a' pontban is helyesnek vévén elődjöket, ezen pont is egyikévé vált azon dráma' elemeinek. Corneille erős jellemek' festésével kezdé, 's a' szenvedélyeknek merész nyelvet ada, mi főképen *Cid*jében látható, mert az ifjú költő' kedélyére a' király és anyja közti háborús egyenetlenségek, még inkább a' hugenották' nagyszerű felkelése és Rochelle' városának általok történt dicsőséges védelmezése alatt előállt szilárd jellemek mély benyomást tettek volt; de későbbi műveiben, valamint utódjaiéban, ezen jelesség is alacsonyabb fokra szállt le. A' Corneillenél mutatkozó méltóság, tragicai erő, 's az íridomnak nagysága, előbbi komoly drámái, úgymint Medea és Cid után, főképen *Cinná*ban és *Polyeuct*ben mutatkoznak, melly utolsó darabot a' megindítónak az ünnepi komolysággal való szerencsés vegyülete ajánlják főképen; de többi későbbi komoly munkáiban mind ezen sokat igérő tulajdonságok csaknem elenyésznek, és nem is váltak sajátjává az ezen korú franczia drámának. A' franczia academia, melly 1629-ben keletkezett, és ugyanazon évben (1635.), mellyben Corneille mint tragoediaköltő Medeájával a' közönség előtt megjelent, a' kormány által megerősítést és szilárdabb létet nyert, elejétől fogva minden keletkező szellemműre, főképen nyelv' és íridom' dolgában, mind inkább növekedő uralkodást gyakorlott. Ezen intézet a' franczia komoly drámára volt befolyását

azzal kezdé, hogy Corneillenek egész Páris' tetszését megnyert első nagyobb művét Richelieu bíbornok' akaratjához képest rosznak nyilatkoztatá, és az academiának a' franczia drámán gyakorlott ezen, nem annyira befolyása mint uralkodása csaknem olly nagygyá és maradandóvá vált, millyen a' kormányé az ország felett volt: annyira, hogy később is, a' drámai költő kifejezési szabadságát elvesztvén, munkáinak nyelve és külső alakjára nézve jobbadán csak azt választhatta, mi az academiától helyesnek mondatott, mi ennek szépnek és illendőnek tetszett.

Mind ezen elemei a' korábbi franczia dráma' jellemének többé kevesbbé ugyanazok *Racine*' műveiben is, de vegyületlenebbek, és azért még inkább észrevehetők. Valamint az egyeduralkodási korlátlanság XIV. Lajos alatt nem küzdött többé megalapításaért, mint e' király' apja alatt, mert már meg volt alapítva; szinte úgy már semmi költői merészség nem mutatkozik Racinenél, bár elődjénél az még megvala; őnála t. i. a' költői lángésznek ki vannak mérve határai, mellyeknek neve „ízetlenség." De még ezen határok között sem volt neki szabad azon magaviseletet gyakorlani, melly minden szabad embernek kényére van bízva tulajdon házában: hanem ő itt is csak alkalmazója és rendezője volt annak, mit korlátlan ura' udvarának tónusa parancsolt, és ezen tónus szüntelen előképe maradt: annyira, hogy maga a király és kedvesei, kiknek az érintett mérték szerint legsikerültebbeknek tartott műveit személyesen olvasá fel a' kitüntetett költő, lettek drámáinak birálóivá. Ezen udvar pedig

a' legfényesebb és legfinomabbnak mondatván, természetes, hogy drámái is, mellyeknek nevezetesbike *Athalie*, ezen fényt és finomságot szolgaiképen visszasugározván, a' legfényesbek és legfinomabbaknak tartattak.

Szinte így volt a' dolog ezen elemekkel a' régi franczia dráma' harmadik szakaszában, a' híres Voltaire' műveivel; csakhogy ezek is idejöknek sajátságai által megmásított jellemet nyertek. XV. Lajos alatt az egyeduralkodási korlátlanság egészen elfajúlt; igazságtalanúl és oktalanúl kizsarolt adók a' legesztelenebb módon elpazaroltattak, és a' nyilvános jó rend helyett csak kényuraság és zavar vala látható; mi által a' nemzetnek egy része az erkölcstelenségnek, nagy tömege pedig az ínség és nyomornak legmélyebb fokára sülyedvén, az egész franczia nép teljes elromlás' veszélyének tétetett ki.

Ha Voltaire' sorsa úgy akarja, hogy életét ő is szakadatlanúl a' franczia királyi udvar' szomszédságában töltse, mind ezen szerencsétlen szomorító elfajulások műveiben még inkább volnának észrevehetők; de az hosszu életében csak néhanéha történvén, inkább arra szolgáltatott neki alkalmat, hogy azon bűnöket, egyes időszakokban, közelről 's a' legigazabb világban láthassa, semhogy maga magát rájok szoktassa. Minek következése az volt, hogy a' hol csak lehetett, satirával és a' legcsipősb elmésséggel megtámadta, és drámáiban korának csak általánosabb sajátságait tükröztette vissza, mint legsikerültebb drámáiban, *Zaire* és *Mahometben*, látható, mellyekben

szintúgy, mint más darabjaiban és elődeiében inkább az érzeményszegény hideg declamatori ékesszólás uralkodik. A' színház' tágítása és nagyszerűbb ékesítése az idő' kifejlése által szükégessé válván, ennek elég tételték ugyan, de ezen drámának folyvást természet elleni alakban megjelenése, történeti helytelensége és a' színi viszonyok' általános izetlensége egész végig megmarada; t. i. Voltaire utolsó napjaiban is régi romai és görög, meg arab személyei hosszu parókákkal abroncs-szoknyákban, és minden ezekhez tartozókkal jelennek meg a' színpadon, hol ál pathoszszal teli hosszu monologjai és dialogjai illy gyermekeket ijesztő alakok által szavaltattak el az elragadtatott közönségnek.

Így marada a' régibb franczia dráma, születésétől fogva azon időig, mellyet a' sors kimulására rendelt, valóság, eredetiség nélkül, cselekvésben szegény, hely és idő' egységével szűk, jellemrajzolásban gyenge, íridom és nyelvben feszes törvények és előítéletek' járma alá nyűgözve, jóllehet szavalásaival nyomadéktalan diadalt nyerve. De ennek nem sokára sokban máskép kellett fordulnia.

Valamint ezen dráma a' régibb Francziaország' társadalmi viszonyai' befolyásától vette sajátságos alakját, szintúgy kellett neki lényegében megmásúlni, mihelyt amazoknak lényege meg vala szünendő.

Az egyeduralkodás' korlátlanságának utolsó órája ütött, sőt az egész addig állt statuspolgári rendezet leírhatlan viszonyok közt megsemmisíttetett, és tökéletesen újnak engedett helyet. Illy környülállások

közt minden, mi embertől függött, egész a' hihetetlenségig megváltozván, hogyan maradhatott volna egyedűl a' komoly dráma csak némikép is a' régi! Megváltozott ez is, még pedig egész lényében kivülről és belülről, mellékes és fő viszonyaiban; megváltozott: de erre némi idő kellett, mert az általános zavarban, a' vérszomj és borzadály' napjaiban nem virágoznak a' müvészetek; de a' szüntelen fegyverzörgés alatt sem. Ezen okból az egész forradalmi idő alatt a' drámában is többnyire csak külsőségek reformáltattak: Clairon színésznő' indítványára tudniillik kitiltá a' szépizlésü Talma a' nevetséges hosszu parókákat és abroncs-szoknyákat, 's Dávid festész' vezérlete alatt minden szerepvivőnek természet- és történet-javasolta öltözetet ada. Ez volt valódiképen a' franczia romanticismus' első, bár csak külső kezdete. Míg azonban ama' férfi Francziaországnak lelke marada, ki merész kézzel megfojtván a' forradalom' hydráját, a' nemzet' cselekvési erejét az ország' határain túl mind a' négy égtáj' irányában a' soknyelvü külföld felé tudá irányzani, az eleven, tüzes ifjúság inkább vágyott a' vitézség' dicsőségét megnyerni, 's valamelly jelét Spanyol- vagy Moszkaországból meghozni, mint költői koszorúval homlokát ékesíteni. Mihelyest pedig a' csaták' intézője hatalmának szédítő magasságáról lebukott, a' jelen azon ifjúságra nézve semmivé lőn, és csak a' múlt terjeszté ki elláthatlan térségeit fájdalmasan vágyódó pillanatjai előtt; akkor kezdődék az új franczia komoly drámának valódi születése.

Ezen születés azonban nem vala egy pillanat' műve. Bár megmérhetlenül fel volt halmozva a' feldolgozandó anyag; bár kipihenve, és sokak és különfélék valának a' munkálandó erők: idő kellett neki; idő az eligazodásra, idő a' küzdésre, idő a' győzödelemre; melly eligazodást, küzdést és győzödelmet a' már nagyobb europai nemzetek' irodalmával épen bekövetkezett közelebbi megismerkedés könnyebbíté és elősegíté.

A' drámai költészethez láttak tehát. De hogyan? A' régi szellem nagyrészt elszállt volt, az újabb egyenes ellentétben vele; 's azért az új szellemnek új anyag, új alak kelle. A' szellem, melly a' politicai nagy változások által tökéletesen felszabadúlt, és a' rendkivüli események' közvetlen szemlélése vagy megtudása által erőre és sokoldaluságra tett szert az egészen új pályán némi díszszel megjelenhetésre; illy szellemhez anyagúl csak az egész természet és az emberi nem' egész története illett; az alak pedig a' szellemi szabadság' és természet' összekelése által született.

Az elsők, kik drámai műveikben a' fennevezett régibb tragicusoktól mintegy örökségűl hagyott szűk határokon túlmentek, valának *Soumet*, főképen Clytemnestra, Saul és Jean d' Arcjában; *Lebrun*, Stuart Mariájában; *Jouy*, ki Syllájával lőn nevezetessé; *Delavigne*, főképen Siciliai vecsernye és Pariájában; *Viennet*, ki Clovist írt, és némelly mások. Noha mind ezek a' mintegy törvénynyé vált régi szokásoktól még nem pártoltak el egészen, elpártolások mégis komolyabb vala, mintsem azoknál, kik a' felvett nézeteket

nem egy könnyen teszik le, a' meglett embereknél t. i. kedvetlen felgerjedést, felszólalást, sőt kárhoztatást ne okozott volna: míg a' felserdülő ifjúságtól, melly a' szokás' járma alatt nem nyög, 's ez okból sokszor természetesebb tapintattal bír, osztatlan tetszést nyert. Küzdésre került a' dolog: a' küzdés bevallott irodalmi háborúvá lőn, mellyben a' régi szabályoknak, a' szellem' korlátozása' pártjának zászlója, mivel a' régi classicusok' kényuri uralkodása alatt állott, *classicismusnak;* a' szabadabb mozgás és természetiség' pártjaé, mivel az már régen ezen irányt vette, romanticusoknak mondott idegen költők' józan példája szerint alakíttatott, *romanticismusnak* nevezteték.

Évekig tartott a' classicismus és romanticismus közötti harcz; de már maga a' két párt' híveinek természete az utóbbinak biztosítá a' győzödelmet, minthogy az elsők gyöngébbülének és kevesbülének, midőn emezek erősültek és szaporodtak; mihez ezek új vezéreket is nyertek, kik nem átallák, a' drámai revolutiót egészen bevégezendők, a' régi szabályokat egészen megsemmisíteni és művészetöknek tökéletesen szabad mezőt nyitni; melly vezérek: *Dumas Sándor*, leginkább III. Henrikjével, de még nagyobb eltökéléssel és szerencsével *Hugo Victor*, ki bár neki is kellett előbb, talán erői' annál nagyobb összesítésére, Cronwelljével még csatát veszteni. — Hernani drámájával, melly a' költő' és iskolája' minden erényeit és hibáit magában foglalja, magának és pártjának 1830-ban a' legfényesebb győzödelmet nyeré, és egyszersmind a' küzdésnek jobbadán véget is vetett, elany-

nyira, hogy ugyan azon évtől fogva, mellyben a' francziák hosszu politicai forradalmukat bevégezettnek reménylheték, drámai revolutiójok is bevégezteték, 's az új drámának uralkodása megalapíttaték.

Elmondandók már, mik ezen új dráma' jellemző tulajdonai? nem adhatunk ugyan valamelly általános, tevőleges és tárgyilagos szabályt elő, melly követőit egyesíti, 's mi a' régibb franczia drámánál olly igen megvolt: de ha mégis illy általános összesítő pontot kell nálok felállítanunk, annak mást nem hiszünk, mint a' tevőleges, uralkodó, 's a' szellemet mintegy fogva tartó törvénytőli mentességet, azaz: *teljes szabadságot minden más forrásból mint a' dráma' fogalmából eredő hatalomtól;* valamint — ha ezen hasonlítást alkalmazni szabad — a' keresztyén egyházban a' pretestantismus a' catholicismus' ellenében minden egyébtől, kivévén Jézus' szent tanításait és a' keresztyén vallás' szent könyveiből eredő lelki hatalmat, magát mentnek és szabadnak nyilatkoztatá. Ha pedig azon tevőleges iránynak, mellyet az egyes ide tartozó komoly drámairók vettek, a' dráma' viszonyaira történt alkalmazást kell előadnunk, annak ellenkezőjét találjuk, mit a' régibb franczia drámánál hibáztattunk: de találunk affélét is, mi legalább az eddigi új iskola' rovására, a' régibbnek némileg díszére szolgált.

Míg a' kimért cothurn' menetében egykor olly fényesen haladott classicismusnak tárgyválasztási korlátai feletti szűkek lettek: addig az új dráma anyagát mind a' természetből, mind a' történetből szabadon választja, miben csak a' korára számított érdekes-

séget 's kimüvelt jó izlést követi, és annak eredeti módon leendő tárgyalására törekszik, bár az eddig teljes szerencsével nem sikerült.

Ezen anyag' feldolgozásában immár van cselekvény, és nem többé ál páthoszszal teli szavalás; van cselszövény, melly ezen drámát olly lényegesen különbözteti meg a' korábbi tragoedia' ürességétől, de a' cselekvényt és cselszövényt tevő lépések' rendezésében az új iskola' követőit még kezdőknek mondhatni, mivel alapos indító okok helyett csak meglepő ellentéteket vadásznak. A' jellemrajzolásban sem remekelnek, és a' helyzeteknek többnyire nincs azon bizonyos természetiségök, mellynek léte a' meglepőség mellett is a' jó darabban megkivántatik. Nálok többnyire minden feltünő, különös, hallatlan. Általában mondva, hiát érzi még mind eddig ez iskola a' dramaticai józanságnak, a' terv' kiszámításának, nem különben a' színpad' ismeretének; e' helyett sok zavartság, kalandi kifajulás és gyermekes ízetlenségek.

Másképen itélhetni róla harmadik fő viszonyára nézve a' drámának, a' kifejezésre nézve t. i.; és valamint az épen mondottak az új iskolának gyenge oldala, szintúgy ez valódi büszkesége. Mi a' kifejezést egészben illeti, az ezen drámában rendesen teli van lelkesedéssel, a' szenvedélyeknek legfényesb és legmerészebb festésével, a' gondolatok és a' nyelvnek legvirágzóbb pathoszával. Az iridomra részesen tekintve, mindjárt veszi észre az olvasó ama' nehéz bilincsektőli szabadulást, mellyekre a' régibb dráma' emberei olly büszkék valának. A' beszéd merész, virágos, új

fordulatokkal meglepő, képekbeni gazdagságtól áradozó; mi a' franczia nyelv' mozgékonyságát és kifejezési képességét jóval emeli. A' szavak' választását tekintve az új dráma a' kifejezésnek azon korlátaitól, miknél fogva a' régibb iskola a' közönséges élet' tárgyait úgy mint vannak megnevezni vagy rajzolni nem merte, egészen elfordult, és természetes, de mívelt, gazdag, szép, tiszta nyelven szól, hiú szabályokkal és adott formákkal nem gondolva.

Hogy végre egy két szóval a' drámai romanticusokról itéletünket kimondjuk : mi őket, az építési viszonyoktól vévén a' hasonlítást, jó építőhely-választóknak, felette jó és ügyes anyagkészítőknek, szellemdús diszítőknek, de magában az építészeti felosztásban és az épület' összes benyomásának kiszámitásában még kezdőknek és tapasztalatlanoknak hiszszük-

II.

Milly viszonyban áll ezen új franczia dráma a' drámai világirodalom' egyéb kitünőbb irányaihoz.

A' drámai világirodalom alatt értjük az egyes irodalmaknak következő sorát : a' sanscrit irodalmat, mellynek nyelve már néhány év óta sok europai főiskolákban a' bár holt de classicai nyelvek' sorába tanulási tárgyúl felvétetett, a' görögöt, romait, spanyolt, angolt, régibb francziát, olaszt, németet.

A' drámákban gazdag *ind-sanscrit irodalomról*, mellynek egyes emlékeit megismerhetni még eddig

nem volt alkalmunk, a' felállított kérdésre nézve csak azt jegyezzük meg, mit ezen irodalom' legjelesebb költőjének legtökéletesb drámájáról, *Sakontala vagy a' sors' gyűrűjéről* a' szellemdús Herder mond: „Benne, úgy mond, minden jelenetek virágláncczal egymáshoz kötvék; mindegyik magából a' dologból származik természetes úton mint a' szép növény. Gazdag mind fenséges, mind gyengéd képzeletekben, mellyeket a' görögöknél hiában keresnénk stb.“ Ebből azt vonhatni ki, hogy ezen régi, már kilenczszáz és több évvel Kr. u. sz. előtt létezett dráma belső egység, kerekdedség és természetes összefüggéssel dicsekedvén, épen azon pontban jutott tökéletességre, mellyben a' franczia romanticai dráma még olly gyenge, a' nélkül, hogy a' kifejezés' mesterségében állana, minthogy a' felséges görög drámavali összeállítást olly fényesen látszik kiállhatni.

A' *görög dráma*, mint tudjuk, három költő által képviseltetvén, kik olly közel állanak egymáshoz időben, hogy midőn az első meglett férfi, a' második ifjú volt, a' harmadik már született, egy rövid században, egyes drámai szép egymásra következésben olly félkört élt által, mintha a' görög régiség' minden istenitől különösen kedvelt egyetlen egy ember' szép életének műve lett volna. Aischylos e' félkörnek ifjúságát képviseli, melly tökéletes ugyan nem lehet még, de ezen magas állapot felé törekszik; Sophocles a' félkörnek közepét és magasságát foglalja el, a' férfikort, mellyben az erők' tökélye uralkodik; Euripides végre, a' már hanyatló és mindinkább gyengélkedő korszak be-

töltője, az aggkorét, melly tökéletes nem csak nem lehet többé, de a' tökélytől mindinkább eltávozik, noha annak, hogy az volt, számos és díszes nyomai minden léptén láthatók. Így tulajdonképen csak Sophocles fenmaradt hét drámája szolgálhat alapúl az összehasonlításban. Ezek szerint a' görög drámának, mint az ezen nagy költő' említett műveiben mutatkozik, általános jelleme a' természet és szabadság' szép összehatásában áll, mellynek eredménye a' szép egyszerűség. Különösen a' tárgynak egész alakja határozott, kimívelt, kerekded és magában befejezett; külső ékesítése egyszerű; a' terv kevésbbé bonyolódott, de nagyszerűen megalapított, rövid, az idő és helynek legegyszerűbb egységét előtüntető, kevés de tökéletesen rajzolt alakokat; a' jellemfestés tökéletesen elvégzett; a' kivitel színekben és arányokban teljes; nyelve végre méltóságos és tiszta, a' versalakítás a' rhythmusi tökéletesség' legmagasabb finomságaig kidolgozott. Ebből láthatni, milly nagy a' különbség ezen 's az új franczia dráma között, melly amattól csaknem mindenben elmaradt. Igaz, hogy az utóbbinak cselekvése bonyolódottabb, idő- 's helyegysége szélesebb körben vett, mi az érettség' magasabb fokára látszik mutatni. De nem kell felednünk, hogy a' görög dráma ifjúi nemzetnek, a' francziánál sokkal ifjabbnak költtetett, mellynek az érintett dolgokat magasabb fokon előadni az egyenmérték' törvénye ellen lett volna; melly törvénynek mindenbeni megtartása által a' görög dráma olly ritka tökéletességig jutott.

Sokkal kedvezőbb párhuzamba jő a' franczia dráma a' *romaival.* Minekutána a' romaiak sokáig gyermekekként durvák, miveletlenek maradtak, mértéktelen szerencséjök és roppant hatalmok őket a' művészetre nézve csak ál művelés, szolgai utánzás és fintorgatáshoz vezeték, mit azon tíz szomorújátékban is láthatni, mellyek közől nyolcz joggal ugyan, de kettő hibásan, tulajdoníttatik Lucius Annaeus *Senecá*nak. Mind ezek görög példányok szerint dolgozvák; 's az eredetiség' ezen hiánya csak legkisebb hibájok, mert felette távol maradnak eredetieik mögött, akár a' belső csaknem mindig szerencsétlen szerkezetet, akár a' gondolatok' előterjesztését tekintjük, akár végre alakitásukat, melly színi előadásra épen nem teszi alkalmatosakká. 'S ha vannak is némelly sikerült helyeik és megható jeleneteik; a' dráma' egyes részei' összefüggésében hiányzik az egység, hiányzik a' gondolatok' valósága, fényessége és ereje, a' kifejezés' méltósága, finomsága és emelkedettsége.

A' *spanyol dráma Lope de Vega,* 's még inkább a' harmincznyolcz évvel később született *Calderon* által képviseltetik. Mind a' két költőnek, de főképen az elsőnek, páratlan termékenysége és könnyűsége a' spanyol komoly drámának, valamint a' spanyol nemzet' egész szinköltészetének, az eredetiség' hírét szerzé meg. *) Mind a' kettőnek komoly drámái rendesen fe-

*) Azt állítják, hogy Lope, ki hír szerint gyorsabban költött, mint írnokai a' dictált verseket leírni képe-

lette kiterjedt cselszövénynyel bírnak; helyzeteikben valódian érdekesek, jóllehet Lopénál az összefüggés' némi hiánya, terjedelmesség, és szükségtelenül kitálalt tanultság gáncsoltatik. A' jellemrajzolás nálok határozott és igaz, nyelvök könnyű és tiszta. Ezen egész irodalom az újabb europai drámai literaturában a' legmagasb vallási gyengédség és felségesség által kitünő, melly erényt, valamint a' többieket is, az egy könnyűséget kivéve, még nagyobb mértékben csodálhatni a' szellemdús és mély Calderonban, kit kiviteli finomsága, érzésbeni nemessége, kifejezési helyessége és a' valódi vallásos költőnek szelleme még nagyobb mértékben tett halhatatlanná.

Ezen dráma is hát azon kevesek közől való, melylyekben a' drámai fogalom' minden eleme csaknem egyenlő tökélylyel foglaltatik, és kétségen túl a' drámák' első sorában díszlik. Azért hát az új franczia drámának evvel összehasonlítása ennek nagy árnyékoldalait csak annál erősebben tünteti ki.

Az *angol drámának* három, nem egy egészet képező, hanem egymástól egészen különvált, korszaka

---

sek valának, 400 úrnapi költeményen (autos sacramentales) kívül, 1800 víg és komoly drámát írt, mellyek közt 800 színre is került; Calderon pedig, ki több száz más felséges költeményt hagyott, melylyek közt az olly nagyra becsült autos sacramentales vannak: olly termékeny vala, hogy több kiadatlan vagy külön nyomtatottokon kivül 127 drámája gyűjtethetett.

van, mellyeknek elseje ama' hasonlíthatatlan, elérhetlen drámaköltői szellemnek, Shakespearenek, korszaka, ki alatt 's ki által saját, és még eddig sem egészen ismert okok' találkozása mellett azon dráma csaknem semmiből a' legnagyobb magosságig és tökéletességig emelkedett. Bizony nehéz feladás volna meghatározni, mit kelljen inkább csodálni e' ritka színköltői lángelménél: költeményei' eredetiségét-e, vagy compositiobeli tökéletességét, melly szerint drámáinak minden részei egy, azokat összefoglaló és lelkesítő egész, a' fő eszme, alá rendeltettek; a' jeles jellemrajzot, az alakok' biztos tartását, színezését, vagy helyzetei' meglepőségét; nyelve' erejét és merészségét-e, vagy mindent átható gyöngédségét és kedvességét? Shakespeare minden, akármi néven nevezendő, eszközein a' kivitelnek tökéletesen uralkodott; az embert tökéletesen tudá alakítani. „És nem csak embereket, mondja róla Schlegel, a' mélyen belátó drámabiráló, nem csak embereket alakít ezen Prometheus, ő a' bájoló szellemvilág' kapuit is megnyitja, rémeket idéz fel, boszorkányokkal üzeti pajkosságait, a' levegőt népesíti tréfáló elfek és légtündékkel; és ezen csak a' képzelő tehetségben élő lényekben olly valóság van, hogy ha csodaszülött szörnyek volnának mint Caliban, ő még is kicsikarná tőlünk azon meggyőződést, hogy, ha azok léteznének, épen így viselnék magokat. Szóval, valamint a' legtermékenyebb, legmerészebb képzelő tehetséget viszi át a' természet' birodalmába, szintúgy viszi másfelül a' természetet a' képzelemnek a' valón túl fekvő tartományába által." 'S ismét: „Minden ál-

lapotja a' léleknek, minden hangulat az egykedvüség és meghitt tréfától kezdve a' legvadabb düh és kétségbeesésig, a' kedélyek' története, a' megelőző állapotok' egész sora, a' szenvedély' lassankénti fokozata első kezdetétől fogva, elmés és képleges ereje a' nyelvben és kifejezésben, a' bosszantás' elmessége, a' kétségbeesés' nevetése: minden ki van merítve ezen gazdag világban; és ha minden félreismerhetlen nyomát mutatja eredeties geniusának; mégis senki sincs távolabb attól, hogy megszokás és személyes egyoldaluság által keletkezett valamelly modort vett volna fel." Illyen szellem' szüleményivel az új franczia dráma' legszerencsésb kisérleteit is összeállítani akarni, csaknem annyi volna, mint azt nevetségessé tenni; ha pedig illy összehasonlítást ezen utóbbi, és a' második korszaki angol dráma között akarnánk tenni, azt nem csak józanúl tehetnők, hanem kedvező sikerrel is a' franczia-ra nézve.

Ezen második korszakát az angol drámának, melly a' lesujtott királyi szék visszaállításától az újabb forradalmi időig terjed, a' francziáktól kölcsönzött amaz idegen hang, és a' hosszu hideg didacticai szavalások bélyegzik, mellyek Dryden, Otway, Addison, Thomson és Johnson' többnyire szerencsétlen tragoediáikban uralkodnak. Akkori izlése az angol népnek Anna királyné alatt a' XVIII. század' elején annyira elkorcsosodék, hogy eredeti drámájok' csoda irodalmát megvetve, Addison' Catoját, egy hideg, eredetiség, költőiség és valóság nélküli darabot, csodaműként Londonban harminczötször egymás után és még jóval u-

tóbb is mind a' főváros, mind a' tartományok' színein a' legnagyobb tetszéssel adhaták. Illy művek mellett a' franczia romanticismus szép, virágos, elragadó nyelve csak diadalokat ünnepelhet.

Ezen dráma' újabb korszakának művei, mellyeknek képviselőjét Lord Byronban gondoljuk találhatni, az újabb franczia drámával, véleményünk szerint, leghelyesben összehasonlíthatók, mert mind a' kettőnek hiányai és előnyei alkalmasint ugyanazok. Az angolban úgy mint a' francziában a' jellemrajz gyenge, ott is alapos indítóokok helyett csak felszökő ellentétek jelennek meg, 's hiányzik a' valódi összefüggés: ellenben ott is a' természet' tárgyainak, a' világ' jeleneteinek, és a' felgerjedett életnek mesteri leirása, ott is a' költői íridom' vakító fénye és pompája, ott is a' nyelvnek elragadó ereje: csakhogy magánál Byronnál mindenütt borúlt ég, minden derűlt túllétrei kilátás nélküli borúlt ég.

A' *régibb franczia drámai* irodalomra nézve azokra hivatkozunk, miket fen az I. szám alatt mondtunk.

Az *olaszok* csak későn tevén szert egy komolydrámai irodalomra, alig volt tragoediájok megalapítva, midőn inkább külföldi mind belföldi okok, és főképen franczia mind politicai mind szellemi befolyás által a' francziához hasonló ellentét támada a' *criticismo* (a' franczia classicismus helyett) és *romanticismo* között, melly irodalmi mozgalmak' színhelye főképen Lombardország volt. A' criticismo, mellynek emberei Dantéval és a' Cruscától (melly a' franczia academiaé-

hoz hasonló uralkodást gyakorlott) úgy nevezett korábbi florentinokkal tartván, újabb szókat és fordulatokat, mellyeket az élet 's a' világmozgalom az ifjabb szellemekkel használtat, semmiképen nem hagynak helyben: a' romanticismóéi ellenben gondolkozási és kifejezési teljes szabadságot követelnek.

Az előbbi drámának, a' most úgy nevezett criticismónak alapítója gróf *Alfieri* vala, ki politicai pártvezérnek születvén, félreismert hivatását tragoediaköltői pályán vélte feltalálni, 's azért úgy szólván egész életét csak ennek szentelé. Alfierinek huszonegy tragoediáiban általában ridegség és merevenség mutatkozik; szerkezetök a' szegénységig egyszerü; minden egyediséget nélkülöző jellemei csak általános körrajzokkal megkülönböztetvék; nyelvének nincs azon bájoló szemfénye, melly nélkül soha fel nem gerjeszthetni a' legbensőbb kedélyt; verse kemény és nem tetsző. *Monti*nak, a' régibb iskola' második személyesítőjének és előküzdőjének drámái ékeskednek ugyan fényes nyelvvel, de egyfelül tárgyaik természetelleniek, más felül cselekvényben szegények. Ha már Alfieri' elsőbb hiányai mellett némi elégültséggel, vagy legalább vigasztalódással állhat az új franczia dráma; az utóbbiaknál fogva, nem mondunk sokat, némi büszkeséggel fölemelheti fejét. Mind ez kisebb arányban lel helyt, ha ezt Montival vetjük össze.

Másképen áll a' dolog az olasz drámai romanticismóval. A' párizsihoz hasonló szellem hatott Milanóban is, 's hasonló irányt vett; sőt a' rokonszenvű franczia költőkön felül híveinek még azon erőt és józan-

ságot is adá, miszerint műveik' egyes részeit összehangzó szép egészszé tudák kikerekíteni. Már *Foscolo Hugó*nak Ricciardája szép jelenés vala; mellette *Pindemonti*, *Maffei*' nevei, még inkább *Nicolinié* nem csekély fényben ragyognak, és *Manzoni Sándor* Conte di Carmagnolájában olly jól átgondolt, magában összefüggő, öszhangzó szép drámai egészet adott, hogy a' müvészet és főképen a' költészet' nagy ismerője Goethe róla a' legpontosabb vizsgálat és ez általi meggyőződés után, azt mondhatá „hogy szándékát mesterileg kivitte."

Noha a' *német dráma* elébb ugyan *Lessing*, *Leisewitz* és *Werner*nek fényes, az újabb időkben *Müllner*, *Grillparzer*, *Raupach*'s több mások' bizony nem megvetendő neveit mutatja fel, mellyek közől többen bizonyosan nagyoknak tetszenének, ha még nagyobbak bizonyosan némi árnyékot nem vetnének rájok; ezen irodalom főkép két egykoru drámaköltőben, *Goethe*ben tudniillik és *Schiller*ben központosul, kiknek elseje a' másodikat több mint tíz évvel megelőzvén az életben, és csaknem harmincz évvel túl élvén, annál több időt szentelhetett a' komoly színköltészet' gyakorlására.

Ha igaz, hogy a' valódi költő nemzete' szellemét egészen felfogja, azt magában mintegy megnemesíti, és a' nemesítettet a' jövendő ivadéknak örökségül hagyja; ezen két ritka férfi ugyanazon sokszorozónak hatása általi nagy költők; mert ők egész nemzetök, sőt koruk' szellemét olly híven felfogván, mint senki más, azt nem csak a' jövendő ivadéknak, hanem mesz-

sze századoknak is általadták. Ezen férfiak, kik a' hosszu ó kornak egy talán nem kevésbbé hosszu új korba vezető átmenet' küszöbén születtek, és ez átmenet előtt, alatt, és után éltek, mint két testvér jelentek meg egymás után, arra rendeltetve az örök világrendezőtől, hogy valamelly nagy eszméjének egészét ugyanazon terv szerint, de a' feladás' igazságos felosztása mellett, kivigyék. Az eszme a' német nemzeti dráma volt, az annak kivitelére felosztott részek a' *szép* és *fenséges:* amaz az első, ez a' másod szülöttnek juta feladásul. Ezen feladat életök' első pillanataiban volt már életszellemökkel együtt beléjök lehelve; ehez fogtak, mihelyt ifjúi erejök a' nagy vállalat' kezdetét lehetségessé tevé. Ezen pillanattól minden, mit a' széplelkü Goethe kezdett, mívelt és véghez vitt, a' szépnek eszméje alatt létesíttetett; e' pillanattól minden, mit a' fenséges után vágyó Schiller kettőztetett erővel átkarolt, a' fenségesnek magasztos eszméje alatt tökéletességhez jutott; és ezen kettős úton tovább haladván, a' kettős eszmét egyetlen egészként nemzetök' jelen és jövő nemesítésére és önhalhatatlanságokra csakugyan átvitték, az ifjabb fél annyi idő alatt: talán mivel a' fenséges, ha emberi küzdésnek czélja, kettőztetett törekvést követel; a' korosabb élethossza' egész szép lefolyása alatt, talán mivel a' szép csak egyhangu erők' szabad, könnyű játékának eredményeként elérhető.

Ha már azt mondanók, hogy a' két nagy férfi' mindegyike különös eszméjét egy vagy több drámában jelesen de egyszerűen tüntette fel, az igazságtól

messze elmaradnánk: eszméjét mindegyik annyi különös, egymástól különböző, de mégis egymással egybehangzó, és így nagy egészet tevő alakban vitte ki, mennyi egyes drámát készített; mi nagyon csodáltatja mind eredetiségöket, mind sokoldaluságokat. Goethének Berlichingeni Götzében az ónémet erővel párosult nyílt német egyszerűséget kedveljük; Egmontjában a' természeti valódiságot; Iphigeniában a' görög eszményiséget; Tassójában az olasz melegséget; mind kettőben gyengédség és kellem melegítnek, erő és méltóság emelnek; a' Nagy-Kophtában különös lélekfejlődés kedvelteti magát; Faustjában végre a' darabok' darabját élvezzük, azon csodaművet, mellynek előteremtésére a' mívelt költőszellemnek minden eszközei kellettek. Nem különben van a' dolog Schiller' műveivel. Az akkor költött rettenetes Haramjáiban, midőn az ifjú költő a' világot még nem, de az embert igen is ösmeré, csupán hatalmasan feltörekvő erőt csodálhatni, mintegy durva anyagát a' fenségesre irányozott vezér eszméjének. Fiesco és Ármány 's Szerelem nevű drámáiban is még meredek nagyság van, mintegy ráadásul azon anyaghoz; de ezekben már a' józanság is fel kezd viradni, mint első nyoma az anyaghoz szükséges alaknak. De Carlos kimutatja az emberi nagyság' és fenségesség' terveit, és azért alkalmazás nélküli ideálokat foglal magában. Erre Wallenstein következék, mellyben minden addig kivitt részeszméket, az anyagot, alakot és ideált egy egészben egyesíteni nem hiában törekedett a' költő; melly egészben azon kivül a' jellemek' rajzolása, okos összekap-

csolás, tartás, ritka biztosság és a' nyelv' helyessége és kerekdedsége egymással versenyeznek. Még nagyobb törekedés és siker látszik ez irányban Stuart Máriájában, melly műnek mesteri elrendelése, valódi tragicai indítóokai, a' részek' összefüggése, nyugalom, tisztaság és költői valódiság a' kifejezésben, az egészben pedig az eszményinek a' valódivali legszerencsésb egyesülése elragadók. Az Orleansi Szűz és Messinai Hölgy két, nem ugyan egészen sikerült, de felette érdekes, és a' nagy költőhöz méltó próbája két idegen elem' egymássali összekötésének; mire a' hatalmas Tell Vilmos, egyéb drámai jelességei mellett erős jellemrajzaival rekeszti be e' felséges színköltemények' sorát, 's egyszersmind a' fenséges' eszméjének egyik legszebb alkalmazását tünteti fel egyszerű erkölcsökben, és egyetértésből keletkezett erő által kivívott valódi szabadságban.

Ha már felveszszük, hogy mind ezen drámákban csaknem minden a' jó drámához szükséges kellékek feltalálhatók, elegendőleg meg van mutatva, mivé lőn ezen két nagy költő által a' német komoly dráma. És hogy ezzel az összehasonlítást a' franczia színi romanticismus, míg magasabb fokra nem fejlődik, ki nem állja, világos.

III.

Mik az új franczia drámának egyfelül követésre, másfelül kerülésre intő oldalai?

Ezen dráma' követésre intő oldalainak mind azt hiszszük, mit a' régibb drámában hiányzónak, vagy

hibásnak találván, vagy pótolt, vagy megjobbított, vagy jobbítani legalább iparkodik; 's ez következőkben áll:

Általános szabadság minden kivülről a' költőre rákényszerített szabálytól. Miért ezt? hogy a' mű szabálytalan legyen? Épen nem, hanem hogy ne legyen kényszeres és feszes; mert illy kivülről ráerőltetett szabály csak kényszert gyakorol, 's annak nyomait mindenütt elterjeszti. Nekünk azon meggyőződésünk van, hogy a' szépmüvészet' egész világában, tehát a' drámában is, józanúl szabály kivülről nem adathatik; hogy azon művész, azon költő, ki engedelmeskedve kivülről várja, vagy ott keresi a' szabályt, nem müvész, nem költő, és hogy minden szabály, mellyet valamelly mesterműtől elvonunk, számunkra nem gyakorlati, hanem csak elméleti vagy történeti szabály; t. i. felvéve valamelly szabályt, csak azt mondhatjuk: Ezen költőnek ezen szabálya volt, ezen szabály szerint dolgozott ő; nem pedig: „ezen szabály szerint kell nekünk is dolgoznunk.“ *A' valódi müvésznek szabálya magában van, 's lángesze, világismerete és izlése' hármas együvé munkálása által létesül;* ezen szabály szerint vigye ki nagy vagy szép eszméjét, minden kivülről érezhető kényszer nélkül. És ebben az értelemben mondjuk, hogy a' müvész, a' költői világban tökéletes szabadságával éljen, és hogy mennél szabadabb, annál inkább müvész vagy költő, ha tudniillik a' nevezett három tényező olly magasságra növekedett, hogy szabályalakításra csakugyan képesek; és viszont: mennél müvészibb,

költőibb a' mű, annál szabályosabb az. A' drámai mű szintúgy, mint más teremtménye a' szépmüvészetnek, kristály, melly a' képzelőtehetségnek jegedési vizéből a' lelkesedés' mérséklete alatt, az izlés' edényében jegedzik. Nem volna-e nevetséges a' kristálytól azt követelni, hogy tőlünk adott szabály vagy törvény szerint alakúljon? Goethe is mondja: hogy valódi mű, valamint az egészséges természet' teremtménye, magából biráltassék.

Anyag' választása, a' korra számított érdekesség és jó izlés' vezérlete alatt. A' megihletett költő nemzetére 's korára akar hatni, és pedig szabadon, 's ez által mélyen hatni. Ez csak úgy lehetséges, ha olly tárgyat választ, melly nemzetének minél nagyobb mértékben tetszik, melly ennek érdekes. Hogy pedig azon érdekesség által — ha netalán jóval magasabban állna nemzeténél a' költő — művét 's magát le ne alacsonyítsa, a' követelt érdekest tiszta izléssel válaszsza. Az érdekességgel leszáll ő nemzetéhez, a' jó izléssel felemeli azt magához, és így ezen kettős feltétel' megtartása által a' hatás biztosítva van.

Cselszövény. Ez olly kellék, mellynek kevés nyoma van a' görög drámában; pedig ez, mint érintettük, legalább Sophoclesnél, a' tökéletességgel határos. Igen, de a' görög nemzet Sophocles' idétt az emberi nem' ifjúságának nemzete vala; az ifjúság pedig egyenes, nyílt, tiszta; csak ez érdekli az ifjúságot, ez felel meg kívánatinak. Így hát Sophoclesnek, mint valódi müvésznek, épen nem volt szabad, saját belsejében alkotott törvény szerint nem volt neki szabad

cselszövénynyel élni, és művei épen e' nélkül nyerték tökélyöket. De a' mostani eurpaiakkal 's a' franczíákkal másképen áll a' dolog; ezen nemzetek a' férfikor' nemzetei; mellyben több húsétel, több zsír, több só, kevesebb lé szükséges, és azért nekünk romanticusoknak szükséges a' cselszövény. Ebből láthatni egyszersmind, hogy nincs tárgyilagos általános mérték a' művészet' számára.

Idő és helybeli egység' fogalmának bővitése. Ha mondják, hogy ezen fogalomtól elpártoltak a' romanticisták, nem hiszszük; ha ők magok mondanák sem hinnők: mert az, mi erre nézve történt, nem elpártolás magától a' fogalomtól, hanem csak annak szükségtelen korlátozása. Szigorúan vétetvén a' dolog, idő és helybeli egység szükséges minden műben, ha ez *egy* akar lenni; de ezen egység' fogalmának szélességére nézve, felette sok foka van. A' régiek a' már érintett okokból csak kis terjedésre szorúlván, ebben végezték műveiket; de a' mostaniaknak nagyobb tér és idő kellvén, mivel nem mindig ugyanazon háznak egy vagy két szobájában, ugyanazon nap' egy vagy két órájában, vihetik ki cselszövényes cselekvésöket, azon fogalomnak valamelly magasabb fokára kell emelkedniök, a' nélkül, hogy maga a' fogalom elhagyatnék. Pedig darab, melly két első felvonása' láthelyéül Párist választja, a' három utolsónak Dieppet, épen egy helyen játszik, azaz Franczíaországban, mint egy más, mellynek cselekvése ugyanazon háznak két külön szobájában vagy ugyanazon szabad térnek kétkülön vált részein foly le.

Cselekvés. Hogy az új franczia dráma a' cselekvést kedveli, és nem, mint anyja, szavalási pompával és rideg verseléssel elégszik meg, az már elegendőképen ki van mutatva, csak hogy nem egészen könnyű dolog eldődektől századokon át kedvelt és fentartott szokástól egykét évtizedben egészen elpártolni. A' cselekvésnek azon kedvelésében pedig igen helyes úton van az új franczia dráma, mert épen ez az, melly valóságosan drámává teszi, holott a' régibb franczia dráma gyakran inkább csak valamelly dialogizált epos vagy tanköltemény' nevét érdemli, mint a' drámaét, ha csakugyan illyféle művészeti monstrum a' költészet' birodalmában lakhelyet nyert volna.

Továbbá ezen dráma' követésre intő oldalai még :

A' *lelkesedés*, mennyiben ez az akarat' hatása által létesülhet. Valamint cselekvés által lesz a' dráma drámává, szintúgy csak lelkesedés és lelkesítés által lesz költészeti művé. Hogy pedig lelkesedés valóságosan van az új drámában, és hogy, nem mint a' régibb, ama' múlt századbeli ál pathosszal rázkodtat, tanúsítja csaknem minden darab. Ezen példát pedig előkelően kell követni; mert ha a' jó drámának hatása van a' közönségre, a' nemzetre, alig lesz valamelly eleme, melly annyira részes e' hatásban, mint a' lelkesedés. Legalább más tulajdonságai a' drámának csak közvetítve látszanak hatni, de a' művésznek, a' költőnek valódi lelkesedése a' közönségre is lelkesítőleg hat.

Gazdagság és valóság a' kifejezésben. Mit használna a' költőnek lelkesedése, ha, mint egykor, nem

gondolna élhetni azon szabadsággal, hogy belsejét feltárhassa, érzeményinek dagályát és apályát majd fényes és merész, majd gyengéd kifejezésekkel hirdethesse és szenvedélyeit kényére készen álló és jó izlés által vegyített minden színekkel minél hívebben festhesse? És csakugyan, az új franczia dráma' papjai nagy mesterek e' pontban, 's habár nem dagály nélkül, mit nekik szemökre is hánytak : lehet-e csodálni, ha a' dúsgazdag, ki milliókkal rendelkezhetik, néha egy két maroknyi pénzt nem épen úgy alkalmaz, mint kellene.

Végre a' nyelv' tisztasága és növekedő gazdagsága, mellyeket az új franczia drámában láthatni, minekutána ez a' franczia academia' szótárának nevetséges bilincseit lerázta; 's e' részben nem lehet ezt példányúl nem ajánlani minden más ebben talán még hátra lévő nemzet' irodalmának. A' nyelv a' nemzet' lehelete, melly vele emelkedik és esik, 's mellyet holt szótárakba gyermekek' és a' történet' számára feljegyezni ugyan lehet, de a' teremtő szellem előtt bezárni nem. Kerülésre intő oldalai ellenben nem annyira valamelly tevőleges rosz kinövésekből állanak, mint inkább hiányiból annak, mi a' fentebbi előnyökkel egyesülten e' drámának a tökéletesség' nem megvetendő fokát biztosíthatná. Ezen hiányok következők :

A' jellemrajz' hiánya. A' cselekvő személyek a' dráma' fő kellékei; az egyes személy magában meghatározva legyen és következetes, de különböztetve is más személytől; azaz legyen jelleme. És ezen jellem érdekes is legyen, több jellem egymástól külön-

böztetvék, külön alakúak és szinűek, és egymásba vágók hasonlatosság és különféleség által. Hiányozván a' jellemrajzolás, könyvben is színpadon is személyek, élő lények helyett csak zavart árnyékok lengenek fel 's alá.

A' helyzetek' helyes elrendezésének hiánya. A' személyek a' mese' előmenetelétől indított bizonyos viszonyban, helyzetben, legyenek; 's valamint a' személyek magokban valók, megkülönböztetettek és bizonyos viszonyban lévők, úgy helyzeteik is határozottak, különféleség által érdekesek és egymásba vágók legyenek. Ha ez nincs, már nagy hézaga van a' drámának.

Az egésznek összefüggési hiánya. A' drámának szintolly egészet kell képezni, mint akár melly más egységnek : az egész pedig részekből áll, mellyek egymást követik, egymáshoz illő rendben állanak. Ha már ezen részek közt valamellyik nem illik a' többihez, az egésznek lényege háborgattatik; idegen darab részeinek lánczát félbe szakasztja, és maga többé nem tiszta hanem egész tört számmal összeállított hiányos egész. Ezen hiány megvan az új franczia drámában és ez kerülendő. Végre

A' színismeret' hiánya. A' drámaköltő olvasás' utján is hathat, de kisebb arányban. Valódi és rendes hatásköre a' színpad : ez középpontja azon nagy körnek, mellyen geniusa szellemi uralkodásra rendeltetett. Ezen sokszor elhatározó, de nem mindjárt megtalálandó út miatt szükséges, hogy a' színköltő művé-

nek a' színről a' közönségre leendő hatását már előre kiszámítsa, 's ezen kiszámítás' eredménye szerint jeleneteit rendezze. Ezen kiszámításban is kezdők levén még az újabb franczia színköltők, mit eddig ebben a' pontban tettek, inkább kerülendő, mint követésre méltó.

IV.

Melly irány az', mellyet mind a' belső becset, mind a' szini hatást tekintve színköltőinknek követniök kell?

Valamelly irányt véleményünk szerint háromféleképen követhetni; először *szellemi úton*, ha a' szerencsés irány versenygésre indít; másodszor *alaki úton*, ha az iránynak alapúl szolgáló alakot utánozzuk; harmadszor *anyagi úton*, ha az iránynak alapúl szolgáló egész anyagot, a' drámában p. o. a' nyelvet, a' szólás' módját stb. utánozzuk. Mellyik utat kell hát tanácsolnunk?

Megvalljuk, hogy azokhoz tartozunk, kik nemzetiséget hisznek a' müvészetben is. A' müvész az emberiséghez, a' világhoz szól ugyan általánosan, de különösen nemzetéhez, és csak nemzete által a' világhoz is; így van a' dolog főképen a' költővel is, ki nemzetének nyelve által szól. Mi azt tartjuk, ha volnának drámaköltők, kiknek munkáiban nemzetiségökre nem ismerhetni, mint vannak is, azok egészen jellemtelen,

azaz rosz költők volnának, épen olly roszak, mint a' drámai személyek, kiknek jelleme bizonyos általánosságban maradván, semmi határozottságot nem kapott. Ha ez áll, a' jellemtelen mű, melly semmi nemzetiséget el nem árul, utánozásra méltó semmiképen nem lehet, mert magában tökéletlen, rosz; a' jó műnek pedig mind anyagán, mind alakján a' költő' nemzetisége ki lesz fejezve. Ha már a' magyar drámaköltő nemzete' mívelésére törekszik, mikép követheti ő az angol vagy német drámának irányát, anyagi vagy alaki úton, mellyeken mindenütt nemzetiségeik' nyomai kifejezvék? más szóval : mikép fogja a' magyar az angol vagy német nemzetiséget utánozni? Ezt a' magyar nem teheti, 's így csak az első út, a' szellemi marad neki hátra; ő versenyt futhat drámáiban az angol vagy német drámaköltőkkel.

De hogy teheti ő ezt, ha eddig még alig jelent meg tán egyszer kétszer a' nagy pályán, azok pedig már mesterek? Ezt csekély belátásunk szerint következőképen teheti.

Csak most szóltunk az irány' három útjairól : és épen ezen utak' három viszonyai ugyanazok, mellyek a' költőt egész lényében teszik: *szellem* t. i., *anyag* és *alak*.

Mennél nagyobbak ezen viszonyok, mind a' három, a' költőben, 's mennél egyszersmind öszhangzóbbak, annál nagyobb a' költő. A' *szellem* benne *költői lángésznek* nyilatkozik, melly főképen erős, tiszta és gazdag' képzelőtehetség által munkál. A' lángész első

kelléke a' költőnek, mivel nélküle költő nem lehet; és azt csak tiszta ajándékként kaphatja a' természettől, a' nélkül, hogy megszerzésére ő is valamit tehetne. „Poeta non fit sed nascitur", mond a' latin közbeszéd.

De a' lángésznek *anyag* kell, mellyből a' műveihez szükséges különös anyagot válaszsza. Ezt megszerezhetni általánosan *ismeretek* által, tudomány, művészet és világismeret' útjain, és ezek által nyert általános mívelés által; különösen pedig, minthogy a' költőnek nemzete' költőjévé kell lennie, honi ismeretek és honi mívelés által, mellyek között főképen nemzete' természetét, irányát és szükségeit kell tanulási és szemlélési tárgyaivá tennie. Azonban sem szellem (lángész), sem anyag (tanulmány) a' költőnek nem elegendő, ha közvetítőleg egy harmadik épen olly lényeges kellék nem csatlakozik hozzájok: ez az *alak* (izlés), a' költői itélőtehetség, melly a' gazdag tárba mindent összehordozó tüzes lángésznek a' szép kiválasztást tanácsolja és a' mesterművet valóságosan alakítja, simítja. Valamint e' harmadik viszony közepett áll a' más kettő között, úgy mind a' kettőnek természetéből bír valamit; részint tudniillik a' természet' ajándéka ez (lángész), részint az akarat' szerzeménye (tudomány és világismeret); a' költővel született izlési hajlam alkalom és gyakorlás által valódi izléssé válik, és mint illyen felette magas fokára emelkedhetik a' finomságnak és tisztaságnak. Ezen alkalmat és gyakorlást nyujtja a' művészet' 's főképen a' költészet', 's kü-

lönösen azon osztálynak, mellyet valamelly költő vall, legnagyobb szüleményei' tanulása. 'S íme itt az eset, mellyben színköltőink legnagyobb haszonnal tanulhatják a' drámai világirodalom' legfényesebb műveit, névszerint Sophocles, Shakespeare, Calderon, Goethe és Schiller' remekműveiket, még pedig minden szorgalommal és figyelmes gondolkozó lélekkel; bővebb drámai tapasztalás végett pedig a' többi nevezetesebb költők' jobb munkáit, mellyek közt az eddigi hibáit lassan levetendő új franczia drámákat is figyelemmel olvashatja. De ismételjük : mind ezen idegen műveknek, bár felette sikerültek és szépek is egyesek, másképen nem kell, nem szabad hatniok a' magyar nemzeti dráma' bővitésére, emelésére és tökéletesitésére, mint közvetve, belső becsökkel tudniillik színköltőink' izlését tökéletesítve, színi hatásokkal pedig ezeknek drámai tapasztalásokat öregbítve, de sohasem mint utánozás' tárgyai, melly utánzás a' helyett hogy díszére, hírére, nagyságára szolgálna a' magyar színpadnak, inkább annak eltévedését, gyengülését, végre elkorcsulását okozandaná, tehát a' nemzeti drámán elkövetett bűn volna. Soha utánzó nemzet nagygyá nem lett, soha utánzó költő nem nyeré első rendű koszorúját a' dicsőségnek. A' magyar drámára szép jövendő vár, mert olly korban alapíttatott, mellyben nem hiányzik jobb belátása annak, hogy a' valódi jó irány az eredeti, nemzeti irány; és mellyben a' versenygési személyek, tárgyak és utak, számosak, különfélék és méltók.

Illy értelemben vévén az irányt, a' magyar színköltő, csekély véleményünk szerint, legtöbbet nyer-

ne ízlésének mívelésére : a' belső becsre nézve, mivel a' sanscrit drámákról saját tapasztalásunkból még nem itélhetünk, az imént nevezett görög, spanyol, angol és német remekköltők' munkáival, minél közelebbi megismerkedése által; a' jelen idei színi hatást tekintve pedig, Shakespeare, Goethe és Schiller' drámaira leendő figyelme által.

II.

A' FÉLTÉS.

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG ÁLTAL 1844-BEN KOSZORÚZOTT TANKÖLTEMÉNY TÍZ SZAKASZBAN.

IRTA

NEY FERENCZ.

Bukjam bár, de vívtam.

I.

Boldogtalan, kit indulat' csatája
Vész-ostorozta dühhel ostromol;
Boldogtalanb, kit szenvedély' igája
Kebelvadító szörnyivel zsarol.
Amaz mikép zuhany' bőszült haragja
Pusztítja a' virány' zöld életét;
Imez mikép örvények' forgatagja
Idézi fel halálnak éjjelét.
Nyargalva gyűrűdző viharzatával
Tovább tovább sodor 's alább az ár,

Hol bömbölő rémcsorda' kaczajával
A' végenyészet' kínos sírja vár.

A' szellemhírnök így zengett lebegve
Dús városok, mezők, völgyek felett,
Hol számtalan vakultan kéjelegve
Az édek' mámorának engedett.
Intő szavára eszmél szenderéből
Az elpuhult, a' lelkesb talpra kel;
És mint midőn az isten' szent egéből
Dörgése zeng, reá egy nép figyel.
Milly szózat ez? remegve szól a' gyáva,
A' vég itélet' napja ránk virad.
Milly jóslat ez? ledér gúnynyal a' kába,
Életszabályunk kéjt, gyönyört arat!
Nem úgy, nem úgy — komoly hangon feléje
Fordúl egy ősz, kit régi bú emészt, —
Némuljon el szivünk' láz-szenvedélye,
Ne hívja fel fajultságunk a' vészt.
A' sas merészen száll a' nap' köréhez,
Fenyő mosolygja ég' viharjait:
Mert rothadás nem fér ennek tövéhez;
Erő feszíti annak szárnyait.
Mint fejlik illat közt a' rózsa' bája;
Milly kedves a' legegyszerűbb virág;
Milly nagyszerű a' szirtok' bérczhazája;
És milly csudás az összes szép világ!
De mindezek természet szent szavának
Hiven követve nagy szabályait,
Nem ismerik, mik fejlést gátlanának,
A' léterőnek belviszályait.

'S tehát mi csak, holott isten' szikrája
Hevíti szent tüzével szíveink',
Holott a' menny lelkünk' örök hazája,
Mi szörnyekül dúljuk fel kebleink'?
Erő csupán, 's erőnek fejleménye
Enyhíti korcsulásunk' mételyét;
Erénytudat' magasztos égi fénye
Világosítja ember' lételét.
De hogyha kéjgyönyör' vak lázadalma
Emészti vérünk', mit tegyünk dicsőt?
Ha szenvedélyek' gyilkoló hatalma
Megtörte lelkünk', hol vegyünk erőt?
Szólott az ősz, 's a' szellem bátorítva
Nyájas mosolylyal őt, elszáll vala;
Csak lángpalástja felleget hasítva
Leng még a' távban, mint regg' hajnala.
És viszsugárzik számosoknak arczán
Csudáttevőleg a' malasztkorány,
'S a' szebb erénynek bűn-sujtotta harczán
Megifjúl a' fonnyadt életvirány.

Számos szivek' mélyén megrázkodának
A' pulya bűntemplomnak sarkai;
De szenvedélyek átkos oszlopának
Fenállanak még ős bálványai.
Midőn a' földrengések' mord dulása
Rémíti a' nép' sápadt ezreit:
Siránkozás, jajszó, nők' ájulása
Köztvárja élte' végső perczeit;
De múljon el a' pillanat' veszélye:
Elhal legott ajkán az imaszó,

Bűnbánatát gunyolja víg szeszélye,
'S lesz újra régi bűnnek áldozó.
Így hervad a' legszebb erők' virága;
Kegyharmat azt hiába élteti;
'S a' melly szilárd fát ápol, nap' világa,
A' korcs növényt hamuvá égeti.
A' dőre nép mindig saját bakója,
Mindent, mi nagy 's dicső, szentetlenít;
Szálljon le hozzá bár az ég' lakója,
Őbenne is bűnbálványt istenít.
Már is közelg daczos fejét emelve
A' csillogó külsőjü nemzedék,
'S az ősz' szavával dölyfös harczra kelve
Ál-lelkesülten így okoskodik:

Szegény bohó, az életet gyalázza!
Lelkemre, sajnos és gyanús szerep!
Mert csontjait túlhon' jégkarja rázza:
Lőn nyelve erkölcshirdető kerep.
Előre ifjak! zúgjon bár fölöttünk
A' fellegharcz: még bennünk forr a' vér!
Csattogjanak bár villámok köröttünk,
Előre vígan! holt élet mit ér?
Lángérzelem vezérli hős csatára
Honért a' bátrakat, 's dijok babér;
Lángérzelemnek hol vagyon határa?
Eléje kört, szabott irányt ki mér?
Kitörni kell a' fojtott gerjelemnek,
Kövesse bár nyomában őt a' vész;
És volna harcz: a' hősi küzdelemnek
Volnánk vitézi, lelkünk tettre kész!

De így kezünk szerelmek' koszorúit
Miért ne szedné, mást ha nem talál?
Fejünkre gyüjtsük bánkodók' borúit?
Édenderűben édesb a' halál!

Eltávozának. És a' józanoknak
Kis száma csak maradt az ősz körött;
Tanácsot oszta csöndes hallgatóknak,
Mig ott a' szenvedély dühösködött.
Ó a' vakultak! szóla bús sohajjal
Az ősz, nem értik szívem' szózatát,
Az üdv' szavát, 's ledérül dőre zajjal
Altatni vélik a' sors' boszuját.
Nézzétek ott a' felséges folyamnak
Áldáshozólag lejtni habjait:
'S ha túlcsapong dagálya a' rohamnak,
Romlás elönti parti tájait.
Van szenvedély; szelid varázs ölében
Megistenülne minden lét-elem;
De túlrajongás megmérgez körében
Mindent, 's e' szenvedély a' szerelem.
Ez érzeményt szent származása fűzi
Rokon gyürűvel égnek boltihoz:
De ha palástjában játékit űzi
A' fertelem, sülyed bűn' átkihoz.
És mennyi élet lőn már martaléka,
Tévútra mennyit csalt lidérczi láz!
Családezrek' reménydús sarjadéka
Lőn tévelyében sárga síri váz.
Ott bolyg sok ifjú nép' vénűlt alakja,
Keblében őrültség, szemén halál;

Mi dísz lehetne, lőn világ' salakja,
'S vigaszt jövőben, multban nem talál.
Ó mennyi pokla van túlhő kebelnek;
A' szerelemnek hány korcs fajzata,
Mellyek tenyészve gyilkos gőzt lehelnek
Mint rémhalál' megannyi magzata!
E' maszlagoknak örvényző zürében
Merítsetek fel bár egyet csupán,
Azt, melly a' kínok' zagyva tengeréből
Mindnyájatoknak juttatott talán;
Csak ezt, melly milliókat tönkre vérez,
Azt sem kiméli, a' ki szentül érez,
Vizsgálja ezt komoly birói szem:
'S e' sanda szörny, a' féltő szerelem!

II.

A' völgy' ölén, virúlat' dús honában
Két lény találkozék a' fák között;
Vadászva járt az erdők' távolában
Az ifjú, a' leány füzért kötött.
Olly bűhomályu a' ligetnek árnya,
Keblökban ébred bájos gerjelem;
Fölöttök elsuhog pár gerle' szárnya:
És kötve a' túlboldog szerelem.
Egymás' szemében a' mint kéjelegnek,
Szépség' varázsa 's férfias erő,
Egymást ölelve váltig éldelegnek,
A' lány egy angyalkép, egy isten ő.
Más ifju jő, és keble lángra lobban,

Olly hathatós a' szűz' igézete;
Minden szavára szíve ujra dobban,
És kész a' két bajnok' versenyzete.
Szent még előttök a' jog' tisztelése,
És fegyverök: szellem, kedély, erény;
Nem leskődik még ármány' cselvetése;
Mosolyg nekik magasztasabb remény.
De kezdi észrevétlenűl emelni
Gyanú 's kajánság rút kigyófejét;
Az ifjú hol fog nyugalomra lelni,
Ha már ez sebzi szíve' szent helyét?
Ki volt a' szép világ előtte tárva,
Magas dicsőség, fény ajánlkozott;
És ím e' szűk ösvényen van lezárva,
Mióta kéjben, kínban osztozott.
A' férfiút fényes tettekre birja
A' szerelem, ha boldog a' kebel;
De ez viszont cselekvősége' sírja,
Ha ez a' czél, a' mellyért küzdni kell.
Az egyik ím, hódító vágy' hevében
Eped, könyörg, hizelg, sohajtozik;
Másik, hogy őrködjék a' hölgy' szivében,
Eseng, viraszt, térdén imádkozik.
Csók' üdveért egy életet cserélne
Az, kit vakítva a' győzelmi kincs;
Hol van merény, mit könnyünek ne vélne
Ez, fogva kit tart élvezetbilincs?
Amaz sovár álmakban ringatódzik,
Arany jövő hajnallik éjein;
Ennél viszont éden-csermely kigyódzik

Keresztül a' jelennek kéjein;
És mégis ádáz minden pillanatja,
Sötét tüzet szikráznak a' szemek,
Ijeszti a' vesztés' rémgondolatja;
Csekélyke neszre mint gyermek remeg.
A' szende érzemény nem boldogítja
Hosszú időre ember' vágyait;
A' birtok az, mi szívét felvidítja,
Ez oltja önző szomja' lángjait.
Hogyan, ha a' vetélytárs mézszavának
Hódolna a' hölgy' feltüzelt ere?
Ha vallomásit első mámorának
Megingadoztatná csáb' ingere?
Ah, veszszen inkább, ki ez aggalomnak
Éleszti folyton hamvasztó tüzét,
Semmint az ő sirján a' szánalomnak
Könyűje öntözgesse gyászfüzét!
Imígy okoskodik féltés' hatalma,
Kiséretében düh villog 's harag,
A' míg kivíva átkos diadalma,
Melly istenek' szemébe gúnyt kaczag.

III.

A' nagy teremtés' ifjú korszakában
A' földre isten magvat hinte el;
Foganzatát az élet' hajnalában
Felszentelé az első szűz kebel.
'S elhintve lőn, hogy a' föld' nemzedéki
Gyümölcsiből szent élvet szívjanak,

Hogy fája' árnyiban bú' martaléki
Vigaszt, gyönyört, enyhet találjanak.
De a' midőn poklokra eltaszítá
Az úr a' pártos szellemek' hadát,
'S azon hatalm, melly őket elvakítá
Sujtá fejökre mord villámzatát:
A' vad boszú elátkozott dühében,
Tátongni látva már vész' torkait,
Eget csufolva egyik szebb müvében,
Elmérgezék e' fának lombjait.
Így a' világnak legdicsőbb növénye
Vegyes szinű gyümölcsöket terem:
Itt ott sugárzik tiszta élv' erénye,
Sürűn borong rajt a' bűngyötrelem.
A' szerelemfa' jó vagy bal csudája
Mindenkit áthat, a' ki rátalált;
Itt fejlik a' sorsnak titkos csirája;
Szeszély szerint oszt üdvet, oszt halált.
'S a' mérgezett gyümölcsök' ezredéből
Szomszéd telekre egy szem hulla át,
'S a' mi kifejlett dús tenyészetéből,
Kábítja emberek' szivét, agyát.
Ki ennek eljutott fojtó körébe,
Gyógyüdvet annak angyal sem szerez;
A' kárhozatnak dől mohó ölébe,
Ó mert az őrült féltés' fája ez!
Tapadva törzsökéhez átfogódzik
Sok tüskeszárú indázó növény,
Fakó szinével ágin felkigyódzik,
Mint lesben álló bojtorjánsövény

Sápadt irigység' mord ölelkezése
Bősz gyűlölettel ó mi szörnyetes!
A' cselszövények' ádáz üldözése
Vérlángolásban ó mi rémletes!
És íme mindezek buján fakadnak
E' gyök' poklából, ah mi borzalom!
És ágiról zápor gyanánt szakadnak
A' tévedőkre, isten, irgalom!
Kerüld, kerüld túlhév' incselkedésit,
Illy lángszövétnek jóra nem vezet;
Nem hallod ezrek' jajveszékelésit?
Nem látod mint gőzölg a' döglelet!
De ah, mi gyakran elhangzik hiában
A' kérlelő szó, a' szelíd ima,
Elhangzik ingerek' viharzatában,
És a' syrenek' arcza olly sima!
Itt egy barátnak suttog ál szinében
A' vészhír, ott bérlett száj bujtogat;
Amott kaczérság, szentetlen hevében
Tiltott viszonyra lángot gyujtogat;
Majd borszeszély, ledér játék' szavával
A' megvetett kéjencz ármánykodik:
'S versenyt zajongva tengerek' zajával
A' sértett érzemény iszonykodik!
A' szemtelen gazság így háborítja
Más' keble' boldogsági titkait.
Oh! 's nincsen-e, ki felvilágosítja
Hű szóval a' csalás' homályait?
A' sziklasúlyt, mit egy vihar levágott,
Száz óriás sem hengeríti fel;

Mit egy galád kéz hint, a' csalfaságot,
Száz tiszta keblű szó sem irtja el.
Dühében a' gyanú folyton növekszik,
Mikép gomolygó bérczi hózuhany,
Azt ketté vágni bár hős kar törekszik,
Meg összefut, mint raggatag higany.
A' nyíl, ha egyszer íjáról lepattan,
Vakon repül, rohan míg czélra jut,
Csupán, ha a' villám utjába csattan,
Elállva így lesz csak 's csak így az út.
Így gyötri a' gyötröttet szenvedélye,
Szemére míg vérhályogot borít,
Ijeszti képzeletnek rémveszélye,
Míg reszketeg markába tőrt szorít!
Erő tüzelg forró idegzetében,
Erő, a' melly rengetne bérczeket;
'S ez ép' a' vész' szülője, mert szivében
Szakítja szét a' gyönge férczeket.
És öngyujtotta máglyán hamvadozva
A' szív, a' szép erő elpárolog,
Melly szörnyeket irthatna táborozva,
A' melly után egy hon gyászban zokog.

IV.

Látjátok, ott az égi szép szivárvány,
Éjszakra, délre nyujtja karjait,
Magas keblét világ' boltjára tárván
Ölelve tartja jég 's tűz tájait.
A' túlvilági színek bájzománczán

A' nap' fényének csókja viszragyog.
És mint csudák 's természet' ritka lánczán
Minden sugár hétszerte szétlobog.
Terjeng, mikép templom' mérhetlen íve,
'S alatta népek' dalhálája zeng,
Mert biztosít, hogy ő igéret' híve,
Kinek szaván világ' alapja reng.
Ez képe ím a' teljes szerelemnek.
A' mellyben hét szín összeolvada,
'S mellyen kivül az ég a' földi nemnek
Élethatárin üdvet nem ada.
Ez érzemény' dicső alapsugára!
A' bíborával bájló láng-elem,
Áldást derít az élet' zord fagyára,
E' nélkül árva: koldus, fejdelem.
Az ezzel összeforradt színvonalban
Állandóság, erőnek fénye ég;
Korcs érzet az, melly él csak röpke dalban,
Mellynek sajátja tünde lengeség.
'S mit mondjak a' reménynek zöld szinéről,
A' melly jövőt jelennel összefűz?
Örök tavasznak e' bűszelleméről
Mellyen mereng 's vidúl a' hős 's a' szűz?
'S mi szent a' hűség e' bájkapcsolatban!
Nem rázza meg világzaj' villanya,
Oltárin térdel boldog áhitatban
A' lyány, az ifjú, a' férj és anya!
Nem, ennyi üdvnek láncza nem szakadhat
Ha a' viszonzás' kéje fonja át,
'S ebből csupán mély bizalom fakadhat,

Megszentelő az élet' évsorát.
És mindezek' körén csöndes magányban
Az édek' éde, szendeség dereng,
Nincs szívöröm külső zajcsillogányban,
A' mellynek híre messze tájra cseng.
Mi ez? 'hol a' féltésnek sárga fénye?
A' melly erőhez szent reményt csatol;
Vagy tán a' habzó érzet' igaz lénye
A' boldogok' keblébe nem hatol?
Csalódtok. E' nélkül, bármint ragyogjon,
A' szerelem-szivárvány nem való;
'S hogy így a' szenvedély soká lobogjon,
Ki ezt hihetné, gyáva, öncsaló,
De csak ha a' vonal' jelölt határin
Kivül a' színarány el nem csapong,
Torz képzeletnek égi fellegárin
Kigyó alakban szerte nem rajong:
Csak így ad áldást a' sírig huzódva,
Erő arany' tüzétől áthevül,
'S mind két felől gyöngéden elmosódva
Remény' szelíd ölén megistenül.
Hogyan, ha a' fény sárga tengerével
Elöntené az égi frígy' jelét,
Nem intne-e az úr sujtó kezével:
Rettegd bűnös! világvész' éjjelét?
Így ha a' szív' mélyén túláradozna
A' mindig éber szende féltelem:
Megorvosolhatatlan vészt okozna,
Poklokban orditozna győzelem.
Halld ifju nép, 's ne átald szóm' követni:

A' sápadt szenvedélyben üdv nem él;
De megszünél szived' tárgyát szeretni
Ott, hol szelíden féltni megszünél.

O vajmi titkos a' féltés' csudája,
Ha szép kedélyben ébred lángzata;
A' szerelem' testvére és arája,
'S mint az növekszik, anyja, 's magzata.
E' végtelen szövetkezés' öléből
Nemes gyönyör' forrása serkedez;
E' nagyszerű rokonság' lángegéből
Örök korány' fuvalma lengedez.
Érzékiség' vágyát átszellemíti
A' féltelem, ha szendélyhez simúl;
A' hű ragaszkodást föllelkesíti;
'S a' tetterő egy czélra pontosúl.
Jövőre elsugárzik rezge fénye,
Mert vágya nem csupán jelenben él;
'S mivel jövőt ölel magas reménye,
Ápolja kincsét a' nemes kedély.

Az ifju reggel' édenharmatában
A' rózsa 's gomba fürdik egyiránt;
A' nap dicső fensége' lángzatában
Táplál buzát, táplál bürköt, csalánt.
'S a' hét sugárszin' báji játszadoznak
Hajnalszakán a' harmat' gyöngyein,
Habár ezek virányon csillagoznak,
Vagy vérmezőknek sírgöröngyein.
Nem napsugár az 's harmat' befolyása,

Mi önt növénybe éltet vagy halált:
A' mag csupán, hol ápoló hatása
Életmalaszttá vagy méreggé vált.
A' szívredőknek titkos lobbadalma,
Mit szemharmat, és szemsugár okoz,
Úgy lesz csupán enyészet' forradalma,
Ha már a' szívben maszlag fakadoz.
Magasra nyujtja fel fejét a' pálma,
Magasra homlokát a' sziklaszál;
Magasban él szerelm' ábrándos álma,
Magasban az, ki gőgrül gőgre száll:
A' pálma' zöldét nap termékenyíti:
Az óriás-szirt olly élettelen;
Életre a' szűt szép erény hevíti:
Rideg halott a' dölyfös szívtelen.
Ó nyujtsatok testvéri indulattal
Egymást ölelve, nyujtsatok kezet;
Mert nem szerethet benső áhitattal
Hölgyet, ki embert, népet nem szeret!
Hűség legyen frígyben szerelmetekkel;
Kinek ledér bűnön csapong szive,
Ki bábuzásként játszik nőszivekkel,
Népnek, hazának nem lehet hive.
Hol kölcsönös hűség' kölcsön bizalma
Megszentesíti a' szerelmi kéjt,
Ott mérgezett féltésnek nincs hatalma:
Fény messze űzi ott a' bánatéjt.
Ím gyönge sárga színnel a' szivárvány
Mindig derengjen lelketek körül:
Így hóditási vágya nem lesz árván,
'S mindennap újabb győzelmén örül.

Mert ollyan a' szív' gyönge alkotása:
Untat, mi nem nyujt újabb érdeket;
Azért a' szívnek szívhez kapcsolása
Egy szent varázs, 's ez kölcsön tisztelet.
Ez ím a' féltés' legdicsőbb alakja;
Nem űzi képzelt rémek' árnyait,
Fölötte a' költészet csattogatja
Örökvidám ezüstös szárnyait.
Nem mást gyötör káprázatos szeszélye,
Nem más' kedélyében keres hibát:
Hiuz figyelme' tárgya ön személye,
'S tökélyesíti szebb tulajdonát.

Milly mondhatatlan kellem édeníti
Az egyetértés-áldta szívviszonyt,
Ha kancsal érdek nem szentetleníti,
'S fonák szerelm nem ébreszt kíniszonyt.
Szünetlen ömlengések' élvmagánya
Az, mellyben él illy üdv-ölelte pár;
Körötte zeng a' lombok' csattogánya,
És játszva repked esti fénybogár.
Ellesve egymás' vágyait szemökben,
Új zálogul szolgál minden virág;
Mosoly mosolyt idéz tekintetökben,
Újabb 's újabb enyelt a' holdvilág.
Öröm viszong öröm' sugárzatára;
Viszhangra lel minden titkos sohaj;
Részvétkönyű rezg egymás' bánatára;
Kettős imát kisér kettős ohaj.
De ah ha tán hangom-, pillantatomban
Rejlett alig sejdített bántalom?

Ha nem valék őszinte mondatomban?
Így rezg a' szívben gyöngéd aggalom;
Ha más talán magasztosban cselekvék?
És benne emberibb az érzelem?
Ha érdekelni vonzóbban törekvék?
Ezt súgja önbiráló féltelem;
Nem nem, ne légyen kedvesem' kegyére
Méltóbb mint én, ne senki' szelleme,
Legyen szerelme szűm' erényi bére!
Ezt végzi ember' szentebb jelleme.
Így lesz jog, emberügy, hon és szabadság
Megannyi oltár áldozásira,
Így bal szerencse, inség, elhagyottság
Dicső mező legszebb hatásira.
Így küzd a' boldog pár' vetélkedése
Egymásnak osztva folytonos babért;
Így díjaz öntudat' dicsőülése
Az angyalélvek' minden perczeért.
Kit késztet illy nemes féltésre szíve,
A' mérgezett fát az nem izlelé:
Sőt útjait szivárvány' égi íve
Mind hét sugárszinével szentelé!

V.

A' tisztes ősz szóltában felhevűle,
Agg homlokán ifjonti tűz pirult;
Szavára több több hallgatója gyűle
És lankadó erője felvirult.
Körültekinte büszke öntudattal,
Hogy' a' csoportot illykép meghatá;

Szemét az égre büszke áhitattal,
Szíves beszédét ekként folytatá:

Szívlobbanás' csalóka mámorának
Meggondolatlanúl ne higyetek;
Hinárba már mi számtalant csalának
Lidércz-szikrázatú ál érzetek!
Ha síma arcz, lágy hang tetszést igényel:
Ne véld legott, hogy már szived szeret;
Ha bájmosoly, kaczér szem tünde fénynyel
Vakít: ne hidd, hogy az szívből eredt.
Kit öncsalás, hiúság el nem ámít,
Annak kedélye kínra nem feszül
Kivűle ha más hódításra számít,
Ha a' mosolyban más is részesül.
O mennyi szép erőket megkimélne
Az önsanyargatásnak mételye,
Ha józan észszel ritkábban cserélne
Hatást idétlen féltés' kételye.
Olly érzemény, melly minden csábnak enged,
Minduntalan más szépet istenít,
Mit minden inger' kegyszellője lenget:
Valódi szerelemre nem hevít.
És még is oh! mi gyakran ostorozza
Illy felszines szilaj szeretkezés
A' gyönge kebleket, vagy elkinozza
A' kóros álmú érzelősködés.
Vonzalmat áhit, mélyet, hőt aratni,
Ki csak kaland' kedvéért ostromol;
'S ha nem remélhet kény szerint mulatni,

Bőszűlve sorsot, istent káromol.
A' szívet illy fanyarsággal redőzi
A' kába, ferde, gyáva érzelem;
Oh 's mennyi átok' súlyával tetőzi,
A' szent irányt-vesztette féltelem!
Ott a' hiú vágy' undok skorpiója
Fulánka' lángzó mérgivel gyötör:
Itt a' dühösség' óriás-kigyója
Megsemmisítve mindent szertetör.
Kitárom ím ez átok' gyászhatályit,
O ifju nép, és főbb vonásait,
Hogy látva e' tévelynek borzadályit
Tanuld imádni szív' áldásait.

VI.

Álmából eszmél a' szelid leányzó,
Előtte illatos mező virul;
'S a' bokrozatból lángját rá irányzó
Csudálatos szép rózsaszál pirul.
Megnyilt a' rózsa, 's kelyhe' méz ölében
Egy csillogó szellemke ébredett,
Melly fürge kedvvel a' leány' körében
Nyilakkal játszadozva röpkedett.
A' fejlődő szív a' még ismeretlen
Látvány felett olly félénk, elfogult;
És még is olly édes felejthetetlen,
Mi a' kebel' mélyében elszorult.
Álom borulna a' lyány' homlokára,
De ablakán a' kis szellem tünelg,
'S a' rezge holdfény' máskor hűs sugára

Megfoghatatlan kéjlánggal tüzelg.
Így forr a' szívben vágy vágyaktul űzve;
Belharczot újít est, újít korány.
Egy ifju jő, mellére rózsa tűzve:
Megfejtve lesz most a' varázstalány.
Igen, mit isten a' kebelbe hinte,
Életre költé természet' szava:
Napfényre ibolyát langy szellet inte,
Leolvadozván a' nyugalm' hava.
És ápolá az ifjú' hő szerelme,
'S viszont az ifjuhoz hiven simúlt;
De ennek élénk zajló szenvedelme
Kettős irányban kettős hévre gyúlt.
Velőzudító karral megragadta
Boldogtalan féltésnek szelleme;
Áldásit isten tőle megtagadta:
Keser-vegyűlt az élet' kelleme.
De nem, nem ég vonó meg lángzatától
A' biztos út' vezérszövétnekét:
Vakultan ő löké el azt magától,
Mert gyávaság önté el kebelét.
Erős legyen, ki üdvöt mer remélni
Fellengezés' sugárösvényein;
A' férfiatlan nem bir fényben élni:
Homályt idéz fel öngyötrésein.
Ki bízni nem tud, ó az ne szeressen:
Szerelme rá csak rémszemet mereszt;
Bérczormon ösvényt égbe ne keressen,
Kit a' magasban szédülés ijeszt.
Hol szent a' czél, a' czélra kell haladni,
Nem félve lesni a' netáni vészt;

Ez attól mindig távol fog maradni,
Kit minden árnykép izga harczra készt.
Ott, ott a' csillag! bátran tarts feléje,
Borítsa bár el fényét némi folt;
Annál nagyobb lesz lelked' égi kéje,
Látván, hogy a' homály köd' árnya volt.
Igen, ki bízni nem tud, ne szeressen;
És bízni fog, ha lelke ép, erős;
Minden gyanúpillangót ne kövessen;
Szerelmiben legyen valódi hős.
És hős-e az, ki más iránt kegyetlen,
Mig önmagát meggyőzni képtelen?
Ki férfiú' nevére érdemetlen,
Ha benne a' gyanú olly féktelen?
Minden szives hang- 's nyájasabb mosolyra,
Mit kedvesének ajka másnak oszt,
Gyanú riad keblében, melly pokolra
Harsog, 's az élvről minden díszt lefoszt.
A' sápuló arcz, 's tévedő szemekben
Mutatkozik, titkon mikép gyötör;
Tombol, dühöng a' felzendült erekben,
'S őrült rohammal lángra, lángra tör.
És ember-e, ki meg nem illetődik
Könyűn, mit ártatlan leányka sír?
Kinek szivén részvét át nem szövődik,
Kit tiszteletre hű erény se' bír?
Mint a' midőn szélhárfa' zengeménye
Édes sohajjal rezgve haldokol:
Úgy hangzik el leányka' érzeménye
Bús énekében, hol vihar honol.
Mikép a' hajnalliljom' szende bája

A' dél' hevén tikkadva elkonyúl:
Úgy hervad a' bánat' szelíd arája,
Fölé ha villámháború tolul.
Hol van vigasz, melly a' lyánykát derítse,
Ha így gyalázza őt a' férfidölyf?
Galambka vég kínját mi édesítse,
Kerengve ha lecsap reá az ölyv?

'S ki, mind e' zaj, e' szörnyüség' szülője?
Egy férfiú, kit illedék köröz;
Nem sejti ő, minő vész' renditője,
Miatta mást milly szenvedély nyügöz.
Nyugodt kedélye nem regényt vadászgat,
Lelkes beszédén észfény ünnepel;
Szerény vidorság felhőn nem csatázgat,
Jellemszilárdság mély érzést ölel.
De ép ez isten-áldta férfiasság
Sarkalja a' fojtott düh' ördögét;
A' gyűlöleť testvére mord kajánság,
És a' hiúság' párja bősz negéd.
Ó pulya lélek! ó kettős gyalázat!
Hol bűn a' jobb érzettel így csatáz,
Buján tenyészik ott burjáncsirázat,
És árnyiban kigyótábor tanyáz.
Mért rémít árulás, ha hő szerelmet
Kölcsön szerelmi áldás üdvezít?
Miért lemondás nem ví győzedelmet,
Ha a' viszonzás tán mást boldogít?
Ám olly beteg fán, hol szelíd kimélet,
Hol bizalomra nem virít erő,

Mikép növeknék olly magasztos élet,
Öngyőzelem' gyümölcsit érlelő?

Hová hová boldogtalan levente?
Mi czél után olly villogó a' kard?
Addig dühöngél, míg boszúra fente
Vak szenvedély a' vérengző agyart?
Megállj! de ő rohan, 's így menthetetlen!
Halványan, ingadozva visszatér;
Megvolt a' vétkes párbaj, a' kegyetlen;
Még fegyverén forrón párolg a' vér.
'S hinnétek-e, most a' lyány' birtokában
Elégedetten és nyugodtan él?
Vélt hős merényeért szűz mosolyában
Újabb szerelmi hajnal' üdve kél?
Hiú remény! A' kínzott lény zokogva
Taszítja vissza őt 's ájuldozik.
Az ifjú bármint zúg is háborogva,
Vagy lábinál bármennyit áldozik.
Ha a' leányzó a' holtat szerette:
Szegény szivét most gyásza ölte el;
Ha hű szerelmét őhozzá kötötte:
Most mint bünöst, gyilkost utálni kell;
Féltés' dühében a' zsarnok szerelmes
E' két csapásról megfeledkezett.
És íme, ah isten legyen kegyelmes!
Pokol' királyával szövetkezett.
Őrjöngve bolyg a' vesztett üdv' nyomában,
De szétfoly az, mint tünde párakép:
A' kárhozat forrong őrült agyában,

És síri vázt ölel, bármerre lép.
Így bünhödik végtére, vakmerően
Ki eltapod szerelmet és erényt,
Ki megalázza a' szent lelki fényt,
Melly őt vezethetendé olly dicsően.

VII.

Borítsatok fátyolt e' gyász' helyére!
Mellyen megindult gyöngéd érzetünk,
Más képre, istennek derült egére
Forduljon el most részvevő szemünk.
Dicső vidék! A' déli nap' sugára'
Fényében úszik a' nagy láthatár;
A' bércz arany köntöst öltött magára,
Aranytükörként ég a' tengerár.
Fejlő habisten csend' üdvözletére,
Arczán a' nyájas nyugalom dereng,
Ezernyi vizilény gyűl ünnepére,
És gyöngysajkája habról habra reng.
'S jő egy hajó dús kincsek' birtokában;
Szerencse vitte távol útjain;
Öröm lövell szét hálaszózatában;
Öröm fogadja a' hon' partjain.

Szerény födél alatt fa' árnyokában
Meghitten ül együtt boldog család;
Üdvet talál a' férj a' nő' karában,
'S a' nő ölelve tartja magzatát!
Ki merne illy viszonyt megháborítni?

Ki volna olly szilaj istentelen?
És még is oh! napfényre éjt borítni
A' sors' viharja jő olly hirtelen.
A' kincshajórul nagy becsű ajándék
Jutott a' hölgynek, fényes, csillogó;
Lappanghat-e mögötte csalfa szándék?
A' férjet üdvözlé baráti szó!
De őt baráti hang nem biztosítja;
Mert századunknak egyik átka ez:
Azt is, mi szent, fondorkodás rutítja,
Őszinteség himes pók-szőtte mez.
Hogyan, ha tán bitor czélzás kisérte
A' bőkezű barát' ajándokát?
Tán házi csendem' már is szégyen érte?
Tán ez hozá meg sorsom' vész-okát!
Magában a' bántott férj így tünődik;
Gyanús előtte minden pillogás;
Lelkében a' féltés tovább szövődik;
Ajkán remeg fulánkos zaklatás.
Hiába fűzi karjait nyakába
A' szende hitves, hasztalan keserg;
Új vádtanú gyanánt tekint a' kába
Minden könyűt, a' melly arczára perg.
Így olvadoz le hit 's remény' zománcza,
Melly ékesíté a' szerelmkötést;
Imígy szakad családi béke' láncza,
Minden veszélyre, bűnre nyitva rést.
De üdv, a' melly illy rögtön hamvadozhat,
Nem volt egyéb, mint felszines zománcz;
És kötelék, melly így elporladozhat,

Ó vajmi férfiatlan gyönge láncz!
Hol a' családi bensőség' erője
A' szíverő' mélyében horgonyoz,
Folyvásti kéj' szülötte és szülője;
Minden lebelre meg nem ingadoz.

Fenékre ült a' kő', mit elvetettél:
De még a' hab gyürűdzve távra reng;
A' szó elhangzott, mellyel sértegettél:
De szívben a' bú vissza-visszazeng.
Elhalt a' villám' pillanatnyi fénye:
Csattogva még utána dörg a' lég;
Megsemmisült a' csábító' merénye:
A' vérező kebel' boszúja ég!
Mit ér a' nőnek szellemibb erénye,
Melly messze száműz minden támadót?
Mit ér a' felderült nap' tiszta fénye
Csendben körülsugárzó a' hajót?
Nem fog vidáman ez többé repülni,
Ha a' vihar letörte árboczát;
A' nőkedélyen bánkodás fog ülni,
Ha bűn szegezte rá galád szavát.
De ah a' férj, kit féltés' átka üldöz,
E' búban is sovár bűnjelre les;
Szivén gyanúvész akkor is süvöltöz,
Midőn a' nő vigaszt keblén keres.
Vizsgál, kutatgat éhes kandisággal;
Tolvaj gyanánt lappangva sompolyog;
Minden zugolylyal, minden bokrossággal
Meghitt frigyet köt, merre csak bolyog.

Túlhág okosság- 's illedék-határon,
A' lepke hírt kapkodva kergeti;
'S a' czél, a' mellyet áhit minden áron,
E' czélja őt még is rettegteti.
Mi az, mi őt álmából felriasztja?
Körötte undok rémhad táboroz;
Mi az, mi a' végső könyűt fakasztja?
Kiholt szemében vérláng áradoz.
'S mért mind e' kínpad, melly alatt leomlik
A' gyönge testnek roskadt vályoga?
Azért, hogy, bárha léte szertebomlik:
Legyen kezében a' bűn' záloga!
Ó ennyi önpusztító kegytelenség!
Lerója-e a' túlvilági lét
Örök bűnbánaton, mit szemtelenség'
Illy aljas, átkos, bősz merénye vét?

Hűséget, a' mennyfény' e' szent leányát
Ki nem dicsőitné imáiban?
Ez nyitja meg nekünk a' drága bányát,
Dúsat szilárd gyémánt' aknáiban.
De oh, ha épen a' gyémánt' helyébe
Álfényü porladékony kő jutott
A' kincset osztó sorsszellem' kezébe,
Midőn a' hölgynek nász ékszert hozott?
Ha ép' a' hűség az, mit féltni kelljen,
'S nem csak tünelgő nyájas vonzalom:
Szív hol leend, melly békecsendre leljen,
Hol, melly megengesztelje hatalom?
Minél magasztosb a' szív rejtekében

Minél tüzesb, mélyebb az érzelem:
Annál dulóbb az élet' létegében
A' tévuton kaczérgó gerjelem.
Eskű! te végtelenség' szent gyürűje,
Hol föld', hol ég' erője összeforr,
Te szent maradsz, lészsz üdvösség' bürűje,
Habár vihar vihart, vész vészt sodor.
Hol lenne szirt világok' összegében,
Mit meg ne döntsön ármányos galád:
Ha nincs sehol szirt emberek' keblében,
Ha embereskü is csak lenge nád?
És íme hűség' 's eskü' koszorúja,
A' lelki dísz: családi becsület;
Ha erre súlyosult a' sors' borúja:
Ne zúgjon a' megvérzett lelkület?
Családbecsületét ki eltemette,
Számára üdvet semmi nem hozand;
Alapkövét az már is megvetette,
A' melly fölé egy poklot alkotand.
A' becsületkincs, mellytől elszakadva
Hitvány fanyar torzkép a' büszke vár;
E' pajzs, mi nélkül martalékul adva
A' férfiú, mikép bitang madár;
Mi nélkül a' nyil is mit elrepítne,
Saját szivére ölve visszaszáll;
'S mellytől födözve, bármi kínt merítne,
Az árva inség is dicsfényben áll;
E' becsületkincs minden árulásnak
Legyen, 's bitor bünnek játékszere?
E' tükörpajzson aljas támadásnak

Szennyfoltot ejtsen minden ingere?
Nem nem barátim! ezt a' szerelemnél
Ezt életünknél inkább védni kell;
Ez fő alapkő férfjas féltelemnél:
Hogy messze tiltva légyen gyáva csel!
De érje bár legrettentőbb csapása
A' férfiút, hűtlenség' szégyene:
Erőt fölötte nem ví sors' csalása,
Mellynek gyümölcse csábulás' büne.
Magas kedély, erőtől szellemítve,
Mellyet vezérel szentebb észsugár.
Aljas boszúra nem lesz fölhevítve:
Ő tudja hol van a' kellő határ!

Veszélyes a' gyanúnak csattogása,
A' melly balúl takart szóban kitör:
Veszélyesebb a' féltés' faggatása,
Melly durva gáncsolásival gyötör,
Hogyan, ha ép' ez költ a' hölgy' szivében
Egy eddig ismeretlen csalfa fényt?
Hogyan, ha ez lepé meg szenderében
Az őrizetlen gyönge nőerényt?
Egy szikra kell csak a' lőportömegnek:
Fellobban, és egy sziklát légbe vet;
A' kik kisértetről soká fecsegnek:
Végtére látni vélnek rémeket.
Silány erény, igaz, mit zsarnok' őre
Tart meg csupán a' szentség' tűzhelyén;
Ám vészbe ha önkényt löké a' dőre,
Ne borzadozzon el saját müvén.

'S még is, ha megtörtént, ha veszni látja,
Mi olly szelid volt, olly bájos dicső:
Iszonykodik, hogy nincs égben barátja,
Az égi kincset visszamenthető.
Mint a' mikor sárkányhadak csatáznak,
A' lángözön köröttök tornyosúl,
Nyelvök szemök gyilkos halált szikráznak,
Megrendül a' föld ősi oszlopában,
Megrendül a' sátán' örvényzete,
'S feljajdul a' mélységek' zord honában
A' szörnyek' elhaló enyészete:
A' mindenét-vesztette férj' szivében
Viharzik így a' féltés, így dulong;
Megsemmisítő sorsa' éjjelében
A' pusztulás' lélekharangja kong.
A' bóduló szív' őrjöngő szerelme,
És a' kaján dühöngő szenvedély;
A' kábuló ész, 's fényvesztette elme,
'S a' gyógyíthatlan óriás-veszély;
Mindez, mikép gőz, füst, 's szélvész gomolygnak,
Egy mondhatatlan zűrré egyvelül;
Mint szörnyetes kigyóezrek bonyolgnak,
Egymást ölő mirigygyé összesül.
'S a' harcz után, ha végre már kifáradt
Az önmagát emésztő vész-elem,
Mult sérelemre bús homály eláradt,
'S mit irtni nem lel már a' küzdelem:
Egy csonka váz lesz a' romtest' helyében,
A' szív helyett hamvadt vulkánüreg;
'S melly fuldokol tüdőlihegzetében,

A' lég, sürű, mirígyes, jéghideg.
A' szemgolyók kavics gyanánt merednek,
Az arczokon halálmező terül;
Az agy, 's idegzet lassanként repednek:
Még egy lökés: 's a' test a' sirba dűl!

Féltés nem mindenütt egy módra tombol;
Ó a' kedélymélység olly változó;
A' vész, mi itt fákat sodorva rombol,
Amott lezúgó jégesőt hozó,
Némellyt a' felhők' mennydörgő haragja
Egy borzadalmas vágással lesújt;
Van más, kinek bénítva némi tagja,
Illy sínledő nyomort évekre nyújt.
A' gyávaság' sajátszerű növénye:
Ha ki elaltatandó gondjait
Külzajt keres, 's a' csillám' rezge fénye
Elmámorítja aggodalmait.
Vagy ha ki a' csalás elől futamlik,
Míg, melly vigaszsza őt, olly tárgyra jut;
De óh akárhová, 's bármint iramlik:
A' békepartra nem visz illy egy út.
Helyt állni kell, ha a' veszély kitárja
Messzünnen érkező ködszárnyait;
Helyt állni kell, ha már, hogy ölbe zárja,
A' martalékra nyujtja karjait.
Azért vagyon, hogy óvjon, védjen, adva
A' férfiúnak elme' fegyvere;
Hogy küzdve mentsen, ha már eltapodva
A' jog 's erény, azért buzdúl ere.

Ne hidd, hogy él, ha vég erőködéssel
A' pisla láng még egyszer fellobog:
Elalszik ép' e' végső üszköléssel,
Elhal, 's utána hamva sustorog.
Mit ér, ha bánatát játékba fojtja
A' nyúgalom-vesztette féltelem?
Ha a' gyanú' lángját kupába oltja
A' rémjövendőt látó sejtelem?
Mit ér, ha a' boszúnak forradalmit
Vérengező vadászat hűti el?
Ha a' gyalázat' gúnyos lázadalmit
Botor pazarkodás csitítja el?
Mit ér, ha őrűlt kéjelgő rajongás
Csigázza a' test' ernyedő erét,
Ha istenátkozó feslett csapongás
Fűszerrel edzi a' vágy' ingerét?
E' közben a' gazdag mező' kalásza
Lehull, 's helyén csak bús tarló terűl;
Hiába fárad kincsfolyam' halásza:
Szerencsehal horogra nem kerűl.
Elsatnyul a' virúlatos tenyészet,
Már enyhe árnyat nem nyujt semmi ág:
És szerte terjed búsongó enyészet,
El van temetve a' szép gazdaság.
Gyermekcsoport, olly szép mint istenáldás,
Zokogja most körűl a' kín-atyát;
Szivébe vág minden sohaj 's kiáltás:
Előtte éhező kolduscsalád!
Ó gyáva mámor, íme ezt te tetted!
Ez-e igéretszód, az enyhülés?

Ez-e az út, a' mellyre őt vezetted?
Zárpontja ennek a' kétségbesés!

Zajong a' tenger, a' szélvész süvöltöz,
Mint hogyha küzdne a' világviszály;
A' rengeteg, barlang, örvény üvöltöz,
Kerengve jár ezer 's ezer sirály.
'S feljő habisten, mord tekintetében
Villog halál, kezében a' szigony;
'S jő a' fenékről zord kiséretében
Ezernyi szörny és millió iszony.
Felhők' öléből záporok szakadnak,
Czikázva harczol a' villámsereg;
Az ég bömböl, folyóvizek dagadnak,
Jajong a' természet, 's a' föld remeg.
A' gyilkos ár' hullámin hánykolódik
Vitorla-vesztett roncsolt tárhajó,
Népén halálkín kínhoz kapcsolódik,
Dörgés között elvész az imaszó.
Ki ott azon, csak emberköntöséről
Ismerhető, halvány őrült alak?
Már-már letántorg a' szirtnek hegyéről,
Olly rémesen várják mohó halak.
Arczára süt száz villám' lobbanása;
Ah, ő az egykor boldog partlakó,
Kit ott a' házban ért féltés' csapása;
Szegény, szegény, szegény önáldozó!
Egy roppanás, elsülyedt ím a' gálya,
'S a' jajgató nép sírba elmerült:
Milly vérfagyasztó a' torzszínü hála,

Melly annak haldokló arczán derült!
De nem; habokbul felbukott egy úszó;
'S a' szirt' fiának arcza változik;
Ez ő, a' nőcsábító gyáva csúszó;
Még partra ér, 's majd kéjnek áldozik...!
Hah! egy szökés 's őt a' hab befogadta!
Ó szörnyü harcz a' hullám' torlatán!
Ő ellenét karjával megragadta;
A' bosszú hűtve élte' vég szakán!
Egy végtelen gyötrött nő' hű fohásza
Siratja őt a' szörnyü sír felett!
Boldogtalan család' őszinte gyásza
Imádkozik rá egy szebb életet.

Ez átka ím korlátlan féltelemnek,
Mit férfiatlan gyarlóság szerez;
Bakója a' legszentebb érzelemnek;
A' lét', az élet', a' szív' pokla ez!

VIII.

És ím az éjsötét kárpit legördül;
'S kitárul a' harmad képlátomány.
Itt sincs szabadság! Rabság' láncza csördül
Messzünnen; a' táj puszta irtovány.
A' szenvedély itt is bilincsre fűzte
A' sorvadásnak indült lelkeket;
Bal jóslatú zászlóját harczra tűzte,
Tusára ingerelve szíveket.
'S van-e remény, dicsőség 's győzelemre,

Midőn az ellenség olly dúlatag?
Ha olly mohó a' gyászos féltelemre
A' gyönge nő, 's a' szív olly hamvatag?

Csermely' vizénél játszva ül a' gyermek;
Előtte lepke, kagyló és virág;
Nem érti ő, a' kunyhó 's pompa-termek
Közé mi hézagot vont a' világ.
Olly szende ő: ártatlan gyöngy szemében
A' lelki nyiltság olly tisztán ragyog;
Olly boldog ő vágyaktól ment szivében;
Játékiról olly boldogúl gagyog.
Illy fürge angyalkát ki nem szeretne?
Illy kincsben éled a' sannyadt erő,
Habár a' sorsdüh mindent eltemetne;
Bizonynyal anyja' boldogsága ő:
Hisz olly szendén simúl a' nő' ölébe;
De ah a' nő hozzá olly idegen!
Mosolygva esd, sovárgva vágy kegyébe,
'S mindezt a' nő tekinti hidegen.
Ó mert figyelme másfelé irányúl:
A' távozottat várja vissza ő;
Forgatja búsan gyötrelmes talányúl:
Miérthogy a' férj olly sokára jő?
Parancsiból kullognak vizsga kémek;
És bérben áll a' gyáva hírharang;
Kápráztatón ijesztik sanda rémek;
Nyugalmat öldös minden röpke hang.
Felpillog ismét a' gyermek, ... hiába!
Sötét a' szem, melly szerte tévedez;

Csókok között borúl a' nő' nyakába;
De ez borús felhőkön révedez.
Miért e' súly a' gyönge lény' fejére?
Miért riasztja őt a' gyűlölet?
Ah, bűne az csupán, hogy atyja' vére,
Azé ki tán titokban mást szeret;
Így dúl a' féltés' szörnyeteg kigyója,
A' túlfeszűlt kínlázas aggalom,
Gyanúskodás' ezerkezű bakója,
A' felcsigázott bódúlt fájdalom.
Legszebb virágát női érzeménynek,
Szülői kéjt, fagyban fonyasztja el,
E' szent ereklyéjét az ős erénynek
Vérháború' dühével irtja el.

Hol hangosan szól bányász' koppanása,
Jól tudja ő, nem rejlik ott az ércz;
Kincsnek nemesb, titkosb alkottatása:
Szilárd hüvelybe zárja azt a' bércz.
Szív, melly a' balsors' minden kis neszére,
'S a' nőszív illyen, mindjárt felsivít,
Nincs edzve a' küzdelmek' harczterére:
Elárulá erőtlen rostjait.
'S nőszívre mennyi gyilkot mér az élet,
'S azt mennyi kellemmázzal fényezi.
Olly sok szilaj elem között kimélet
Reménylhető-e, a' melly környezi?
Hogyan fog a' veszélyek' táborával
Győzelmesen csatára szállani,
Ha nőiségnek fényes mellvasával

Nem bír a' zaj közé kiállani?
'S mi szerzi e' fenséges bűhatalmát?
Szerelmi üdv' legbensőbb élete;
Erényhüséghez fűz erénybizalmat,
Mit lelkesít a' mennyek' ihlete.
Ez ím a' szent gyürű, mellynek varázsán
A' túlvilági hajnal felpirúl;
Ez a' füzér, mellynek dicső hatásán
A' sírgödörnél új tavasz virúl.
Ez a' csudás öv, a' melly válhatatlan
Egygyé csatol két lelket, két szivet;
Nincs égben élv olly szent, olly mondhatatlan,
Melly túlhaladjon illy egy életet.
Nagy isten, add áldásod' illy viszonyra!
Ó küld egedből őrzőangyalod'!
A' kert csak úgy nem változik vadonra,
Ha szent kegyeddel folyvást ápolod.
De ha gonosz szellem' ravaszkodása
Rá égi árnyu jégfelhőt borít,
'S hogy ördögibb lehessen pusztitása,
A' föld alá izzó üszköt terít:
Szerelmi bensőségnek díszvirága
Családi boldogság porrá fagyand;
'S teljes leend az élet' árvasága,
Gyökében a' féltés fellángoland.
Halványul a' varázsgyürű' sugára,
A' bűfüzér lankadtan hervadoz;
Az nem lövell át fényt a' túlhazára,
A' sírvidéken ez nem illatoz;
Megtágul a' csudás övnek hatalma,

Mi által két lény összeforrada,
És közbe gördül a' viszályi alma,
'S fölötte kél vad kinzások' hada.
Ha érzi már a' nő a' hitbilincset,
Hogy sorsa más' sorsához kötve van,
Már ekkor ez nem nyujt szerelmi kincset,
És gyáva általtatása hasztalan.
Miért vigaszt keresni más' bünében?
Olly kedves-e a' hűtlen bántalom?
Oh, öncsalásra a' hölgyek' szivében
Kifogyhatatlan kút az únalom.
A' bűnsovárgás nyilt elpártolásra
Örvöt találni álnokúl tanít;
Hogy rést találjon ő az árulásra,
Önnyugtatólag árulást gyanít.
És ekkor, ekkor óh, a' nőiségnek
Ketté törik védő pánczélzata;
Kész győzedelt talál a' lengeségnek,
A' csábitásnak minden czélzata.

Úgy alkotá istennek főbb hatalma
A' nőkebel' gyöngéd idegzetét:
Mindennek ébrebb ott, 's magasb uralma,
Mi meghatotta vérét, szellemét.
A' legmagasztosabb szentség' erénye
A' nőkebelben szentebb, angyalibb;
A' leggyalázatosb bűnök' merénye
Utálatosb, fertelmesb, ördögibb.
Ne higy az ellenséges cselvetésnek;
Futást szinel, de vészmezőre csal;

Horgot hiába vetsz a' vízesésnek
Zúgó medrébe, nincs ott semmi hal.
Hol legzajosb a' nő' siránkozása,
Ott tettetésén rajta nem kapod;
Sőt ellened kél mérges vádolása,
Midőn keservit enyhén ápolod.
A' cselszövények' százezer nemével
Veend a' bűnbenjáró nő körűl,
Kínzand gyötrend ezernyi fegyverével,
A' míg titokban győzelmén örűl.
Kérlelve őt szivednek tisztaságát
Tárod ki mély hűségi zálogúl;
Nem is gyanítva festett csalfaságát;
'S e' közben a' háló reád borúl.
Szentségtörés! te bűnök' szörnyüsége,
Tehát palástod újabb fertelem?
Kígyóbb-e a' kigyóknak összesége,
Midőn csak illy palást a' féltelem?

A' szende féltés mennyi báj' szülője
A' női szív' szentséges mélyein;
Egyegy világot rejt minden redője
'S egyegy világ virúl fel kéjein.
Midőn a' bérczi barlang' boltivéről
A' csepp leperg: a' víz elpárolog,
A' kő leszáll; 's fel a' talaj' szinéről
Épűlve kelnek oltároszlopok;
Jő messze földről a' fáradt zarándok,
'S bámulja a' cseppkőnek alkatát;
Feledve a' tovább-menési szándok,

És térdre hull, imádva a' csudát.
Kebelben így, mi a' lángot kiséri,
De pillanatnyi gőz, az elrepül,
'S az a' nemes rendeltetést eléri,
Mert mi szilárd, az a' fenékre ül.
És így a' mélyben oltár képeződik,
A' melly előtt főt hajt a' tisztelet,
A' melly előtt bűnfelleg szétüződik,
Mellyen szerelm hüséggel fog kezet.
Csak úgy leend az érzés olvadékony,
Ha véle elvegyül a' féltelem.
De tiszta, könnyed, gyöngéd, oszladékony,
Mit légbe hajtson a' lángzó elem.
Mit is teremne olly kebel magasztost,
Mellynek nyugalma olly élettelen?
Mit szülne szív érdekteljest, malasztost,
Előtte ha a' férj érdektelen?
Ha hölgyek is látják férjét jelesnek,
A' nőnek ez milly édes öntudat!
Ha tiszteletre tartják érdemesnek,
Milly mondhatatlan bájos indulat!
Előtte ha tetszés után esengnek,
Mint gerjedez szivén a' féltelem!
De ám a' csábok puszta légbe csengnek:
Ó milly dicső, dicső a' győzelem!
Így habzik a' féltés apály-dagáron
Szelíd szivekben, de csupán is így:
Minden, mi túl, mi innen a' határon,
Marczangoló túlhév, vagy fagymirígy.
Nő, a' kit a' férj' szentebb érzeménye

Nem érdekel, gyönyört bárhol keres,
Kinek szerelm-jövőben nincs reménye,
Hitves' nevére az nem érdemes.
Mert vagy kihamvadt már annak keblében
A' lelkesülés' minden érzete,
Vagy bűn tanyáz a' szívnek rejthelyében,
És árulás minden lélekzete.

Mint a' midőn a' vészharang riasztja
A' lángban álló város' népeit,
'S a' percz' veszélye kín alá fulasztja
A' mult napoknak boldog képeit:
Akként ragadta meg csendüdv' ölében
Az érzelemdús nőt rögtön veszély;
Nem lel vigaszt a' boldog mult időben,
Csak e' veszélynek, a' jelennek él.
'S mint áldja majdan a' bánat' leánya
A' rettegést, melly általrezgi őt,
Ha a' hidegség csak figyelm' hiánya,
Ha megtéríti még a' tévedőt.
Illy pillanat féltésnek diadalma!
De gyilkoló családrémmé vadúl
E' szenvedély, ha túlságos hatalma
Készantagos kínrendszerré fajúl.
Ó mennyi bajjal, munkával tetőzi
A' férfiút az életküzdelem:
'S míg ő a' gátok' ezreit legyőzi:
Sápasztja a' nőt féltő gyötrelem.
Illy végtelen sokáig hol maradhat?
Így tépi szívét minden pillanat;

Az álnok, ah, ő nélkülem mulathat!
Bódult kajánság így en bujtogat.
Arczára ekkor bús könyzápor árad,
És bánkodáshoz fojtott düh vegyűl;
'S ha a' kesergés némileg kifárad:
Helyébe visszatorlás' vágya gyűl.
Miért fogyaszszam el korom' virágát?
Miért emészkedjék az ifju vér?
Ha más körökben éli kéjvilágát,
Ha ő, a' háladatlan, olly ledér.
Így bőszül a' nő' vágyódó szerelme;
És kész a' romlás: pompa, fényüzés,
Kaczérkodásba vész a' tébolyelme,
Csábhorgokat vet a' szeretközés.
A' pusztulástól mentni azt ki bírja,
Kit már körűlvön döglelet' szaga?
Megásva már családi béke' sírja,
Hol így dühöng a' féltés' maszlaga!
'S a' bűn elárad a' vérség' erébe;
A' magzat is szánandó martalék,
Mert átszivárg az emlőknek tejébe,
'S a' bűngyümölcs egy törpe nemzedék.

Ah, ott a' gyásznépek holtat kisérnek
És a' koporsón földgöröngy kopog.
Barátjokat siratva visszatérnek;
Csermely vizénél kis gyermek zokog.
El kelle hullni hát az áldozatnak?
A' szenvedély nem ismer-e könyört?
Erényszavak csak szentebb szívbe hatnak,

A' bűn csupán új bűnön lel gyönyört.
Nézzétek e' váratlan gyász' hatását,
Ezernyi hű kedélyt ez földre vert;
Csak egy nem érzi a' végzet' csapását,
'S az ím az asszony, ki mérget kevert!
Boldogtalan, tehát a' kábulatnak
Nem győzheté le átkos tévelyét!
Zsákmánya lőn a' bűnös áradatnak;
És most bitófán végzi életét!

Kimélj o ég! Ah ennyi borzalommal
Öldöklöd éltünk' bőszült szenvedély!
Minden nyomon rémítesz sírhalommal,
Pályádon sarjadoz fel vég veszély!

IX.

Könyű csordult a' tisztes ősz' szeméből;
Körültekintve nagy mélyet lehelt:
Újabb erőt merít az est' egéből;
Könnyűltnek érzi a' szorult kebelt.

'S így folytatá erőteljes beszédét:
Ki az közőletek, ki szívesen
Tűrné a' szenvedély' zsarnok negédét,
'S illy jármot elviselne csendesen?
'S ki az, csak emberek vagyunk, hiába!
Kit meg nem lepne élesb indulat?
Kinek szerelme olly egykedvü gyáva,
Hogy meg ne szúrja tüskés gondolat?

De ám, hogy a' határon túl ne vágjon,
És zsarnokúl ne dúljon bennetek,
Hogy éltetek' fáján titkon ne rágjon
E' szenvedély, ím hát figyeljetek.
Erényhit éljen müvelt szivetekben,
Higyétek azt, hogy van szerelm-erény;
Ki e' magas tárgyról is kételyekben
Borong, az gyáva, lelkileg szegény.
Hő tisztelettel légyen szentesítve
Az üdvet osztó kölcsön vonzalom;
Őszinteség' mézével édesítve
Magasztosítva a' hű bizalom.
Ajkak' szegélyzetén nyiltság derengjen,
Ez légyen a' homloknak hajnala:
És lelketek' körén ihletve lengjen
A' szellemibb szelidség' angyala.
Gyöngéd kimélet' bája bélyegezze
Társalkodástok' minden hangjait;
Gyöngédtelenség el ne mételyezze
Egymás' ártatlan játszi álmait.
Mély érzelemnek áldott ömledése
Viszhangra leljen úgy, mint víg szeszély;
Öröm legyen közös 's bú részvevése,
Reményben osztozzék két hű kedély.

Midőn a' hattyu csendes körvonatban
Beúszsza halkkal a' tó' tükörét;
Utána a' hab gyöngyös fodrozatban
Czikázza körbe csillogó szinét;
'S ha feltalálta híven szende párját,

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Kedv-telve nézi égnek boltjait,
'S kedv-telve nézi a' vizeknek árját,
Melly olly simán elmossa útjait:
'S itt várja nyugton légnek változásit,
Legyen derű bár, vagy legyen ború;
Mosolygja ő időknek zaklatásit:
Révben nem ijeszt égi háború:
Ekép kit a' sors jótékony kezével
Biztos szerelmi révtanyára visz,
Nyugton bevár itt élte' kedvesével
Bármit: mert itt szeret 's remélve hisz;
És csendesen tekint az útvonalra,
Melly a' lefolyt életpályán terül;
Mosolygva néz a' játszi diadalra,
Min gyakran ifju szív olly hőn örül.
Mind ez letünt; a' nyomdok elmosódik,
Mint tó' szinén gyöngyellő habfodor;
A' dőre kedv tovább már nem fonódik:
Idő higgaszt, selejtet elsodor.
Nem lepke mámor az, nem tünde képek:
Való, mit most a' férfiú ölel;
A' képzemények bármi csába szépek:
Boldogsághoz csak a' való emel.
Tehát miért idézni napvilágra,
Mit eltakart olly régi sírhomály?
Mért görbe szemmel nézni olly virágra,
A' mellyre más vidéknek méhe száll?
Ha szemrehányás multra visszajátszik,
Ó vajmi ferde tréfa, gyáva gúny;
Bár néha csak csekély hatása látszik,

Fojtó ölén a' bizalom lehúny.
'S ha múlt idők' ábrándival veszélyes
A' fontolatlan víg incselkedés;
Úgy nemde vészesebb, bármilly szeszélyes,
Jelenről a' féltő ingerkedés?
A' szófulánk, bármilly hüvely takarja,
A' gyönge szűt tövében vérezi,
És így karod, vágyad bármint akarja,
A' béke üdvét meg nem őrizi.
Ez üdv a' kincs, a' mellyért kész csatázni
Poklok' dühével a' hű 's hő kebel;
'S készülne bár gúny' tárgyává alázni
A' korcs világ: itt élni halni kell.
De ám mikép fogsz illy csatára szállni,
Ha gyáva féltés megtöré erőd'?
És mint fogsz a' dicsők között megállni,
Ha nem kimélsz szűt, szendén érezőt?
Erő csupán, 's erőnek fejleménye
Gyógyítja a' fajultság' mételyét;
Erényi dísz, erénynek égi lénye
Magasztosítja emberek' szivét!
'S mi szerzi illy erőnek szent varázsát?
Fontold meg a' családélet' körét!
Fontold cselekvényidnek vég hatását,
Imádd a' szent szerelmnek istenét!
'S ha látod a' világ' szemét körötted,
Melly átkozand a' kínzott szívekért;
'S ha látod isten' szent kezét fölötted,
Melly büntetend a' vesztett lelkekért;
'S ha látod a' hazát, a' sarjadékra

Figyelni, mit neked nevelni kell;
'S a' vészt ha látod, melly a' martalékra,
Reád, ha bűnt tészsz, gyilkos gőzt lehel:
Lehetlen, ah lehetlen, ha ezeknek
Megérted szívrázó intéseit,
Hogy ne parancsolj a' lázadt ereknek,
Hogy meg ne fékezd tévelygéseit.
Lehetlen, hogy fenségesb alkatoddal
Mint vérszopó dühödt hyaena bánj,
Lehetlen, hogy vakúltan tenmagaddal
Más többet is vérkárhozatra szánj!
Erőt adand ez, ó ez leigézend,
Családi élet e' szent czélzata;
Minden nyomodban új áldás tetézend,
'S lészsz ég 's világnak kedves magzata.

X.

És most az ősz erőiből kifogyva
Bágyadtan fordul hallgatóihoz,
Oszlopszerű szirtszál mellé lerogyva,
És hangja inkább 's inkább lankadoz:
Sajnálatos gyarló, ki önmagának
Teremt hiú féltelmi rémeket,
Ki vak hitelt ad minden hír' szavának,
'S mohón hallgat ki minden kémeket.
De jaj azon csalárd embertelennek,
Reá valódilag ki nyújt okot;
Számára nincs név illy istentelennek:
Élet-halálban ő elátkozott.

Az égi bolton csillagok ragyognak,
Tisztán, dicsően, nyájas csendesen;
'S évmilliókon túl is égni fognak
Szendén, vigasztalóan, édesen.
Illy tiszta, olthatatlan szende fénynyel
Erény ragyog csak 's lelki nyugalom;
Meg nem zavarja vész-lehelte kénynyel
Csillagzatát idő, nem hatalom.
De bűn, 's a' szívnek titkos bánkodása
Vadul miképen Volkán' lángja forr,
Belül emészt hullámtűz' hánykodása,
'S forgatva mindent örvényben sodor.
Nem mindig úgy dúl féltés' szenvedélye,
Hogy ölve rögtön bőszült lángra tör:
Titkon fonyaszt, 's növekszik így veszélye,
Emésztve lassan szűt 's lelket gyötör.
Én is szerettem, mélyen hőn szerettem;
Boldogtalan valék, nőm megcsala;
Boszúmat a' bünösre nem vetettem,
Az áruló bünében elhala;
De csontjaim' megtörte sorvadásom,
Lelkem nyugalmat többé nem talált,
És évekig hordoztam bánkodásom',
És évekig keblemben a' halált.
Kérjétek istent: mentsen illy kinoktól,
Intsen sokat sujtott fejem' hava,
Mentsen kigyói csalfa táboroktól...
De itt az aggnak megszakadt szava.
A' hallgatók szörnyen megrázkodának;
E' férfiú lelkök' mélyére szólt;

Könyűik a' halottra csordulának,
Ki szótlanúl is szóhatalmu volt.
És visszaleng a' lángpalástu szellem,
Nappá világosúl az esthomály;
Orczáin annyi fenség, annyi kellem,
És ajkiról hatalmas hangja száll:
Ki így fizette gyarlóság' adóját,
Ki gyöngeségeért imígy lakolt,
Ki így türé el keble' kínkigyóját,
'S az öntudat' mélyébe így hatolt,
Ki életét embertársak' javára
Szentelve illy dicsően végezi:
Az érdemes jobb és szentebb hazára,
A' díjt 's babért mennyekben élvezi!
Megilleté a' lángpalást' szegélye
Az ősz' fejét, 's a' szellem égbe száll.
Gyászolja őt ezreknek bús kedélye;
Emlékül ott a' sziklaoszlop áll.

III.

AZ ÉLETBŐL.

MÁSODRANGÚ PÁLYAKÖLTEMÉNY

TÁRKÁNYI BÉLÁTÓL.

Küzdés az élet.
Kölcsey.

Szelíd öledbe vedd fel, szent magány!
Az emberek közt eltévedt fiút,
Te, annyi vész és szenvedés után
Az enyhületre még egy biztos út!
Ki olly sokat veszíte a' csatán
Mikép is kezdjen újra háborút?
Új háborút a' vásott emberekkel,
Hol szent ügyért vívsz, 's mégis vesztened kell?

Elhagytam a' gyermekkor' Édenét,
'S hozék magammal szép reményeket,
És ép kebelt, 's hivém mikép e' lét
Csupán siralmak' léte nem lehet,

Plato' magasztos és szent képzetét
A' földre alkalmaznom jól esett,
Anyám-'s apámról mértem minden embert —
Oh hogy szivem egész ellenkezőt lelt!

De mint a pára' színes ívei,
És mint a' reggi rózsafellegek:
Gyermekkoromnak ábrándképei
Egymás után mind úgy eltüntenek.
Én sírtam értök, ah mert élvei
Olly andalítók voltak 's édesek,
Sírtam: hiszen ha elvivéd a' bábot
Gyermektül, őt talán örűlni látod?

A' színezett üveg, mi vélem itt
Mindent olly kedves szépnek láttatott,
Eltört, én a' valónak lepleit
Feltártam, és lelkem megborzadott.
Embert kerestem, 's tettet emberit,
'S alig találtam lelkes állatot.
Hatalmát oh melly isten adja nékem,
Hogy sorsomat még egyszer elcseréljem?

Akárhová fordúltam, mindenütt
Ellenkezést találá érzetem,
Veszélyes örvényt, melly szirtekhez üt,
'S olly iszonyú nehéz volt küzdenem;
'S hol volt a' nap, melly bús egemre süt,
Mig lelkem' a' vészből kimenthetem?

Öszhangzatot bármilly forrón kivántam,
Az emberek 's szivem közt nem találtam.

'S először is magamtól kérdezém,
'S túlságomat kezdettem vádlani:
Hogy tán a' rényt magasbnak képzelém,
Mintsem lehetne azt gyakorlani?
Hogy emberben angyalt kerestem én,
Olly túlfeszültek lelkem' vágyai?
De nem, szivem többet kivánni nem mer:
Csak hogy minden, ki ember, légyen ember.

De látom, bár látnom ne kellene!
A' perczenetnek gyáva rabjait,
Hogy legtöbbnek nincs emberjelleme,
'S mint állat éli által napjait.
És kelj ki vétkiért csak ellene:
Éltedre nyujtja gyilkos karjait.
Ha bűneiddel bűnéhez simúltál,
Az emberrel csak akkor boldogúltál

'S mi legjobban sért mindenek felett,
Erényről szólnak úton útfelen,
Úgy, hogy ha nem néznéd a' tetteket
Elolvadnál a' szép beszédeken.
Mikép a' szív, szintolly mértékbe lett
A' szó jelentéséhez hűtelen;
Bűnére a' gonosz világ csalárdúl
A' rénynek szent nevét adá palástúl.

Gőgöt szilárd önállásnak nevez;
Hány honfi csal, 's szép név alatt nevet,
Önérdek a' rév, a' hová evez,
'S feláldoz ennek minden érdeket;
A' pir, mi szűz szemérmet bélyegez,
A' szemtelenség' arczfestéke lett,
A' féktelen rontás arany szabadság:
Ezer nemében így foly a' csalárdság.

'S ha voltak és vannak kivételek,
Kiket az örvény még el nem sodort,
A' kik, miként egy egy félistenek
Nem nézheték ez iszonyú nyomort,
Beszélik a' világtörténetek
Mit tettek ők, 's díjok mégis mi volt?
Beszéli a' bürökpohár 's keresztfa:
Mi volt az illy dicső lelkek' jutalma.

A' pisai torony' nagy mestere
Csudált müvének áldozatja lett:
Így bánik a' föld' irigy embere
Azzal, ki érte fáradt, szenvedett,
Csudálja, és mégis tör ellene,
'S midőn már visszasírni nem lehet,
Akkor siratja, és ha szent porából
Phoenix kel, szintúgy reszket ostorától.

Tégy jót a' fával, öntözd, ásd körül,
'S ad enyhe árnyat és gyümölcsöket:

Tégy jót az emberrel, 's ezrek közől
Hálás ha egy lesz, áldjad az eget.
Ha embert táplálsz szíved' vériből,
Vigyázz, a' jégkigyót melengeted,
Ki a' nélkül, hogy érzené mi bűnt tesz,
Rabszolgaszívvel, 's mégis Brutusod lesz.

'S hogy istenkép az ember: közbeszéd;
Hiszem, hogy annak lenni kellene,
De tőle elfordítja ő eszét,
Hűtlen lön, és fellázad ellene;
Az indulat ragadja szerteszét,
Hogyan lehetne néki istene?
Oh akkor akkor nékem istenem nincs,
'S hiú, mihez mindent köték, az egy kincs!

Ha végre elhűl a' leghőbb kebel,
És szenvedélye lesz a' gyűlölet,
Ha mint a' dögvészt, melly halált lehell,
Kerűli e' javíthatlan nemet,
Melly színre jót hiúságból mivel
'S titkon tipor minden szent érdeket:
E' nép milly szánakozva néz le rája,
Miért akar már ő jobb lenni nála.

De nem, roszak ne szánakozzanak,
Inkább szünetlenűl üldözzenek.
Fel hát a' harczra, bajnok férfiak!
Ti olly nagyon kis számu lelkesek!

Az álnokok bár mint akarjanak
Nemes felett ők még se győzzenek;
Fel síkra hát, fel, küzdjetek a' rényért,
A' tett magában hordja a' dicső bért.

Fel a' magányból, síkra küzdeni,
Úgy sem hegedne ott be tán a' seb;
Úgy is fog a' világ mást ejteni,
'S ha nem talál készen, sérelmesebb.
Még vannak a' szent ügynek isteni,
Sebezve víni még fönségesebb;
Ha életünk 's mit birtunk, minden elvesz:
A' veszteség is fényes győzelem lesz.

IV.

A' KORSZERŰ EPOS.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK

1844-BEN KITETT SZÉPMŰTANI JUTALMÁRA KÉSZÜLT KOSZORÚS ÉRTEKEZÉS.

IRTA

BANGO PÉTER.

Nehéz pályán szép kűzdeni.
Bajza.

Korszerüség a' költészetben.

Minden költői műven, legyen az regény, dráma, epos vagy egy parányi dal, ha szerzőjének valósággal hivatása volt annak szerencsés előállítására, mulhatlanul szembe kell tünniök bármi kis részben is azon nép 's kor' szokásinak, nézetinek, gondolkodás- 's társalgásmódjának, anyagi 's szellemi fejlődése' fokozatának, mellyben a' költőt keble' sugallati teremtésre ragadák. Azon jellemvonások' öszvegét, mellyeket az uralkodó vallás, szolgaság, függetlenség' érze-

te, elégületlenség, egykori sulyos csapásokrai keserű visszaemlékezés, boldogítóbb jövő utáni sovárgás, divatozó szokások stb nyomnak bármelly elememűre, nevezhetjük korszerüségnek.

Az irodalom' jelen álláspontján illy korszerüség jellemzi már az annyira szerencsés tollu Jósika, Walter-Scott, Cooper, Bulwer, Sue, Paul de Kock' stb regényeit, a' frank szinköltők' jelenkori drámáit; illy szellem lengi át Vörösmarty, Erdélyi, Czuczor, Garay' kedves lyráit. Melly művet szerző előbbi vagy későbbi korral jellemzett, vagy a' jelenkor' csiklandós mázával szegélyezni elfeledett, azt, nem hibázunk, ha előre már halva született gyermeknek nevezzük. Tagadhatlan ugyan, hogy e' jellemet legfőkép a' szokásit, az újabb kor rendesen háttérbe szorítja; de azért, minthogy egészen el nem moshatja, irónak, ki ha halhatlanságra nem is, legalább a' jelenkor' tapsaira minden esetre számol, elmellőzni kárpótolhatlan veszteség. Mult kort azonban jelenkor' szellemével bemázolni, mint ezt irói pedantságból, vagy koruk' szelleme iránti elfogultságból Voltaire és Racine is cselekedték, vagy a' mult kort egészen elfeledve, az abból merített tárgyat úgy tüntetni elő, mint a' jelen' sajátját, mint korelleniség (*αναχρονισμην*) mind két tekintetben, a' legalaposabb készültségü, 's legkedvenczebb irónak is korismereti gyöngeségül 's elengedhetetlen hibául rovatik föl. Éles tapintatu irót nem szükség arra figyelmeztetnünk, hogy, miután korszerüség' érdekében akár mult akár jelenkorból választott tárgyának öröklő magvát, a' tárgyéltető ideát teljes bi-

zonyosságban magáévá tette, azon részletességeit a' kor' szellemének, mellyek' hiányával az idea' kellő világossága különben sem szenved, hagyja el; azokat pedig, mellyek elevenen tükrözik vissza a' kor' sajátságait, 's így az idea' művészi előadására általán fogva nélkülözhetlenek, a' széptan' szabályai szerint a' mult koréit a' jelenéivel illő harmoniába hozva, a' jelenéinek pedig még tágabb kört engedve, forraszsza egygyé művével. Avatlanokat ezen eszmének terjedelmesebb fejtegetése se fogna útba igazíthatni.

Korszerüség az eposban.

Nem kell mondanunk, hogy a' korszerüséget illetőleg legtéresebb mező nyilvánúl irónak a' regényben, már keskenyebb a' drámában, még keskenyebb az eposban. Itt ugyanis nem annyira hosszas leirásokból, vagy tán a' személyek' szájába adott beszédekből, mi mindegyik irói érettlenséget árúl el, mint már magából az epos' szövegéből, az azt körülhálózó episodokból, személyek' individualis jellemeiből, helyzetéből, körülményeiből kell a' korszerűség' bélyegeinek csalhatlanúl előtünniök. E' jellemvonások teszik az eposbani korszerüséget. Hogy nemzetiesség és korszerüség egymással szoros testvéri viszonyban állanak, azt megint csak említenünk kell. Melly eposban a' korszerüség nem az említett jellemvonások' öszvegéből áll elő, azt szigoruan eposnak sem nevezhetni. Az nem egyéb, mint valamelly historiának szóczifrával halmozott versekbeni előadása, a' mi hogy az e-

pos névre egy józan itéletü műbiró előtt is számot jogszerüleg nem tarthat, azt minden, ki legkevesbé van is elbocsátva a' szépirodalom' alapos ismeretében, mi legalább úgy gondoljuk, velünk együtt elismeri. Így eposnak csak csufoltatnak Ennius' Annalisai, Lucanus' Pharsaliája, Silius Italicus' Punicája, Papinius Statius' Thebaisa stb. Ezeket ugyan Budai Ezsajás (Romai Epicus Poéták 315. l.) megkülönböztetőleg historico-epicum poemáknak nevezi; de ezen felosztás nem helyes, mert a' legclassicaibb Ilias, Odyssea, Aeneis, így az újabb kor' eposai is pusztán eposi szerkezet 's költői kellékek nélkül gondoltatván, historicum poemák, alapjuknak okvetlenül historián kellvén nyugodniok; de azért, hogy epos legyenek, a' historia magában arra nem elég. Így a' hol csak historia adatik elő eposi nyelven, ott hiába keresünk historico-epicum poemát; ott mindenha csak historicum poemát találunk. Más tehát az epicum, több szóval historico-epicum, más a' pusztán historicum poema. Historiát apró részletességekkel eposi nyelv soha sem emel eposi rangra, azonban historiai alap nélkül epos meg nem állhat. Mik legyenek főbb kellékei az eposbani korszerüségnek, fönebb röviden elmondottuk; itt csak azt jegyezzük még meg, hogy az említett jellemvonásokat mind együtt ugyanazon eposban senki ne keresse, azokat a' legterjedelmesebb regényben sem fogja mindenkor föltalálhatni. Azoknak illemes alkalmazása, az egész műven mintegy keresztülsugárzása sokat függ a' tárgy' millyenségétől, terjedelmétől, iró izlésétől, philosophiájától. Egyik eposon inkább val-

lásos, másikon lovagi szelleme ömlik el a' kornak, mellyből a' tárgy választatott.

Mi az epos?

Az előre bocsátott czikkek után önkényt ezen kérdés ötlik elménkbe: mi hát igazán az epos; és ha többféle is lehet, hányféle az?

Erre Petronius után így felelhetünk: „Epos est poema, in quo per ambages, deorumque ministeria, et fabulosum sententiarum tormentum, praecipitandus est liber spiritus, ut potius furentis animi vaticinatio adpareat, quam religiosae orationis sub testibus fides.“ Blair Hugo szerint az epost mi így értelmezzük: az epos olly költői mű, melly egy szabad akarattal biró, de mindig a' végesség' határi közt álló, 's a' természeti szükség, vagy a' mások' életfenyegető szabadsága ellen törekedő hősnek tetteit, az ellenkező hatalommali küzdését, érzékikép tökéletesen adja elő. E' két értelmezés közt csak a' „per deorum ministeria“ tesz különbséget, melly azonban hogy elmaradhat, alább meg fogjuk mutatni, 's itt csak azt jegyezzük még meg, hogy az epos Homer után kétféle lehet: komoly és víg. A' kettő közti jellemkülönbség ez: a' víg eposban elmulhatlanúl megkivántatik, hogy a' sorssal 's egyéb akadályokkal küzdő hős a' viadal' kifejlődésével 's elhatározásával szerencsés legyen, 's az egész epost átderengő kedves érzelem a' kedvetlent felülmulja; a' komoly eposban ellenben eleshetik a' hős a' sors' hatalma alatt, csak ne gyáva-

ságnak vagy egészen emberi gyarlóságnak tulajdonittassék az, hogy nagysága mellett is megdőlnie kellett 's bukása inkább férfias lelkülete fölötti csodálkozást, mint sajnálatot gerjeszszen.

Az epos' eredete.

Az epos' rövid értelmezése után lássuk annak származását.

Meddig a' történetek' nyomán fölmehetünk, úgy találjuk, hogy a' legelső hellen költőnek Homerosnak jutott a' szerencse Krisztus előtt mintegy ezer évvel magát 's nemzetét olly epposszal halhatlanitani, melylyet annyi évszázadokon keresztül nem hogy tulhaladni, de csak megközelíteni sem birtak annyi különféle nemzetek' lángelméjü 's gazdag ismeretü költői. Kik ő utána epos-irásra határzák magukat, mint tökélyes példányt őt utánozták, 's ez egyik oka, hogy egyedül eredetinek 's a' legtökélyesebbnek mind eddig az ő Iliása maradt meg. Nincs helyén itt az említett müvet bonczolgatnunk 's szerkezeti 's előadási szépségeit hosszasan elősorolnunk, ebben minket már száz meg száz műértőbbek megelőztek. Csak néhány szót annak születéséről.

Herodotos szerint a' troiai háború után 168 körül élt K.-Ázsiában Ioniában egy Melesigenes nevü szegény ember, ki eleinte aprós alkalmi versek', rigmusok' mondogatásából, később a' troiai háboru' bajnokairól, 's

azok közé vegyített önnön jóltevőiről*) készített versezetekből, utóbb ezeknek tanításából tengette sanyarú életét. Neki nem volt tanítója, kitől oktatást vehetett volna a' szép, a' fenséges, a' nagyszerü' stb eszméjéről, ki hogy annál könnyebben boldogúljon, figyelmeztette volna tévedéseire, ki tárgyakat mutatott volna ki neki, mellyekről énekeljen. Őt költővé igazán maga a' természet szülte, verselésre a' népnek, melly közt élt, tetszése oktatta, 's olly fenségesen mint irt, irni sanyaru sorsa kényszerítette.

Fiatalabb éveiben, míg szeme' világát el nem veszté, igen sokat utazott, 's nem irott történeti kútfőkből, de a' mondakedvelő nép' ajkairól tanúlva el a' troiai háború' részletesebb eseményeit, azokat a' nép által bálványozott babona' varázs öltönyében, mellyet meg foghatlanság borít a' történetekre, egymás után versekbe foglalta; bámulta a' nép a' kellemesen ömlő beszédet, abban az istenek' csodás hatalmát, melly egyik vagy másik hőst segítette; meg volt győződve a' felől, hogy annak valóban úgy kellett történnie, mert

*) Illyenek: Mentor, kinek képében annyiszor lappangtatja Odysseájában Athenet; Phemios ugyancsak az Odysseában

„Phemios a' legügyesb dalnok már tartja kezében
A' gyönyörű lantot, mellyet hérold ada néki....
Pöngeti ezt," stb.

Továbbá Mentes, Tychios, Erechtheos, Menetheüs, Aiax az Iliásban

„Kétszer hat gályát vezetett salamínai Aiax
És velek a' parthoz jutván, közel ott, hol Ahene'
Harczosi fénylettek rézzel csillogva, kötött ki."

buzgón imádta mesés isteneit; 's mert a' történetet minden ajkon ugyan így hallotta zengeni. A' vak Melesigenes vagy Homeros csakhamar elhíresedett isteni énekeiről: 's merre sorsa vetette, mindenütt pártfogókra talált. Ezen részvét ösztönözte őt minél több hős', minél több isten' megéneklésére, 's így származott nem egy előre kigondolt eszmetörzsökből, hanem rhapsodiánként az Ilias és Odyssea. Ezeknek énekei egyenként mind külön külön irattak, 's külön tárgyakat tartalmaztak, de mind a' troiai háborúból választottakat, mint ezt czimeik mutatják, pl. Agamemnon' vitézsége, Dolon' halála stb nem irányoztatván kizárólag sem elejéhez, sem végéhez a' közöttük később Lycurgus és Pisistratus által fölállított epicum systemának. A' mondottak után könnyű kimagyarázni a' kétszer 24 éneken átvonuló képes előadást, természetes egyszerüséget, számtalan hasonlításokat, személyesítéseket, nem puszta szavakban, hanem ideákbani mesterkéletlen fönséget, az epos' meséjének kezdetét és végét, 's mellynek kifejtésére következő czikkünket szántuk: az *istenek*' közbejövetelét.

Homeros' istenei.

Hogy Homeros ép' úgy nem tudta azt, hogy költeményeiben az istenek' közbejövetele azokat nagyszerűekké teszi, mint azt, hogy azon egy hangu versek, mellyeket sokszor darabka kenyérért írt, nevét halhatlanítani fogják, a' közelebb mondottak után könnyű elgondolni. Mi indíthatta tehát mégis arra, hogy

hősei közé isteneket elegyítsen? Természetesen nem valami fényes jutalom vagy örök hír utáni vágy, mert ő a' természetnek igénytelen gyermeke volt; nem több költők fölött kitünni iparkodás, mert ő a' legelső és egyedűli költő, ki magán kívül mást sem előtte, sem utána nem ismert; nem alacsony hizelgés gazdag maecenasoknak, mint ezt a' régi latin, 's mai majd minden nemzetbeli irók tették és teszik; ő nem kivánt fényleni, nem kivánt ismertetni: hanem egyedűl a' népnek és kornak, mellyben élt, szelleme és kivánatai. Megtanítá őt sorsa jókor arra, hogy hallgatóit azzal kötelezi le legjobban, ha előttök olly dolgokat mond, mellyeket hallottak ugyan már néha őseik' csendes tűzhelye körül, 's hittek is, de felőlök még tisztában nem voltak; ha a' nekiek megfoghatlanokat hitelesen megfoghatókká teszi, ha minden virágban, minden élő fűszálban egy csodás istent állít elébök. Ezért van az, hogy, ha valamelly hőse megszorúl, istent vagy istennőt küld segítségére; hogy a' hősök' érdekében még az isteneket is harczba elegyíti egymással és a' hősökkel, úgy mindazáltal, hogy valamint a' hősöket, úgy az isteneket is azon ranggal, hatalommal jellemzi mindenkor, mellyet azoknak babonás nemzete tulajdonított. 'S ép' ebből hozza ki Jean Paul, hogy Homerosnak két világa van: egyik az emberek', másik az istenek' világa; hogy hősei, kiket nem szavakkal, de öröklő tettekkel jellemez, kiket, mint megannyi eleven képeket állít elénk, nem halnak meg, azokat csak a' halál' lelketlen hidege veszi körül. Homerosnál tehát az istenek nem machinák, mint Virgil 's e-

gyebeknél; azok megannyi hősei, nélkülezhetlen személyei az eposnak, kiket abból kiszakasztani 's kiknek helyökbe másokat tenni nem lehet úgy, hogy az epos' egész mivolta azon eredeti tökélyben maradjon meg. Istenek nélkül nincs abban semmi korszerüség, semmi nemzetiesség, természetes szerkezet, semmi fenség, semmi nagyszerüség, szóval az egész epos egy pygmalioni élettelen márványszobor.

Használhatók-e a' gépek a' korszerü eposban?

Mielőtt a' korszerü epos' millyenségének előadásába bocsátkoznánk, alkalmat veszünk itt a' pályafeladat' egyik nevezetes pontjára, melly a' gépek' használhatósága' kérdését tartalmazza, megfelelni.

Ha költő, ki természeti tehetségén kivül elég készültséggel 's ügyességgel bír valamelly hős' tetteinek eposi nyelven előadására, költeményének tárgyát olly korból választotta, mellyben még a' nép a' polytheismus, a' babona' járma alatt nyög, vagy történetirók után úgy találja, hogy az valamelly rendkivüli lény vagy lények' láthatólagos segedelmével, közbenjárásával élt: szükség, hogy költeményeiben a' nép' bálványozott szellemei illő határok közt szerepeljenek. Nem azért pedig, hogy ez által költeményét nagyszerüsítse, mit a' szellemek' eltalált közbejövetelének mulhatatlanúl okoznia kell, hanem hogy ez által jellemezze a' kort és népet, mellyet megénekel; adja elő, a' menynyiben ez kivihető, a' sötét század' hiedelmeit, szokásait, a' nemzet' viszonyait, 's ezeknek a' nemzetre, fő-

leg a' kiemelendő hősrei befolyását. Ha homerosi eredetiséggel eltalálta meséjében a' természet fölötti lényeknek a' halandókkali harmoniáját: úgy még a' jelenkor' fölvilágosúlt napjaiban sem fogjuk méltánytalanság' vétke nélkül kinevethetni a' költőt gépeiért, mert azok az említett esetekben mindenha szükségesek. Ha már az a' feladat, hogy mutassunk föl kort és nemzetet, mellyből illyszerü tárgyat fogna a' költő meríthetni, 's a' mellyről mesés hagyományok még korunkban is zajos részvéttel fogadtatnának: úgy véljük, mindent elmondtunk, ha a' költőt a'nemzetek' Krisztus' előtti korára útasítjuk. Milly tárgybőség van Mózses' hagyományi után az istennel 's angyalokkal társalkodott zsidó nép' korszakaiban, az egyiptusiak, indusok, chinaiak' 's mellyekről fájdalom! olly keveset tudunk, saját nemzetünk' előszázadaiban, a' Krisztus' születése 's apostolok' korában!

Ha pedig, mi inkább ajánlatos, Krisztus utáni korból meríti tárgyát a' költő, 's olly nép' eseményeiből, mellyben már a' tiszta vallás kiábrándulásra ébresztette a' babonás elméket: akkor, minthogy a'költeményébe férczelt szellemekkel voltairei sz. Lajosokkal 's tassoi angyalokkal 's ördögökkel magát minden józan aestheticus előtt nevetségessé tenné, hagyjon ki minden tündéres teremtményeket, 's igyekezzék meséjét úgy szerkeszteni, hogy a' mese szerkezeténél fogva már magában foglalja a' nagyszerüség' csodás magvait, mellyek az örök sors' keze által fokonként az eposi csomó' fejlésével, természeti tüneményekből, ritka eseményekből, kalandos találkozá-

sokból 's mellyekre drámák' 's regényekben elég példa van, egymástól rég elszakadt barátok, szerelmesek, gyermekek és szülék' meglepő egymásra ismeréséből; az örök titku istenségnek, vallásnak, szerelemnek, nemzeti elemnek, szabadságnak, elnyomatásnak a' még mindig kitanúlhatlan emberi elmére 's lázas szenvedélyü szívrei különös behatásából virágozzanak föl. Hogy ezen dolgok' aestheticai illesztése avatott kezekben szintolly nagyszerüségre fogja az epost emelhetni, 's az eredeti fenséghez még közelebb vihetendi, mint a' hihetlen gépek, mi úgy érezzük, egy vörösmartyi vagy jósikai teremtő lélek pedig Napoleon forma tárgyon bizonyosan meg is fogná mutathatni.

Millyennek kell a' korszerü eposnak lennie?

Fönebb adók az eposnak értelmezését, elmondók a' komoly és víg epos közti jellemkülönbséget, most megjegyezve, hogy a' miket mondandunk, azok mind a' komoly, mind a' víg eposra egyiránt tartoznak, lássuk röviden az epos' képletét tárgy-, szerkezet- és előadási oldaláról.

Az epos' tárgya.

A' kitűnőleg úgy nevezett szellemi életben, mellyet a' családi és polgári élet' viszonyai alkotnak, a' házas társakat, szüléket, gyermekeket, szolgát 's urat, alattvalókat és fejedelmet, barátokat, szerelmeseket stb bizonyos érzemény, 's mindenkinek szemé-

lyes jellemével egygyé olvadó szeretet, hűség 's tisztelet fő érzeménye lelkesíti, fűzi egymáshoz, sugározza keresztül. Ezen fő érzemény, az emberi szabad akaratból kifejlő érdekek, czélok és szenvedelmek' kielégítése', elérése' kivánatából ugyanazon személyben is több ellen- és mellékérzeményekre ágazik, különződik el. Már ezen elkülönített érzeményei a' kebelnek azok, mellyek az irónak vagy müvésznek anyagot nyújtanak. Azon érdekek, czélok, szenvedelmek, mellyek után a' lélek sóvárog, a' cselekvénynyel, mellyet ezeknek a' kebel' érzeményeiveli viszonya eredményez, szolgálnak tárgyúl a' költőnek. Az epos' tárgya tehát egy vagy több személyek' magas érdekei, czéljai, szenvedelmei, cselekvényének története, 's az epos' hivatása e' történetet viszonyaival együtt olly terjedelemben állítni elő, hogy abban a' népnek és kornak szokásai, nézetei stb is szemlélet elé jőjenek. Hogy ezt költő elérhesse, mindenek előtt megkivántatik, hogy

1) Válaszsza 's ismerje ki jól a' nemzetet és kort, mellyben előadandó története létre jött. A' helyzet, mellyben a' nemzet és kor kitűnőleg érdekel, fog az eposnak alapja lenni. Hogy a' hősi és lovagi kor, mint egyéb ágára a' költészetnek, úgy az eposra nézve is a' kimivelt politicai kornál termékenyebb, alap' tekintetéből, az, ha a' szabadságnak 's törvényeknek a' nemzetéletre befolyásából nem fejtegetjük is, Homeros, Ariosto, Cervantes, Shakespeare' hősi és lovagi korszerü műveinek a' mai kor' drámáival 's eposaival összehasonlításából, mi ugyan most ránk nem tartozik, egy tekintetre is látható. Ha már a' kiszemelt

korban és nemzetben kész alapja van költőnek, mellyre a' tárgyúl választott és szellemi viszonyokból 's ezekkel összebonyolódott külkörülményekből alkotott ideát leteheti, fő dolog

2) A' jellem' mozgalmainak eleven és elkülönözött festése, más szóval az alapon támadó, fejlődő és végződő idea' cselekvényének vagy történetének az abban urkodó érzeményekkel, szenvedélyekkel, minőek az irígység, féltékenység, harag, gyülölség, ravaszság, szerelem, testvéri, szülői, baráti, hazaszeretet stb, életmeleg előadása. Van-e költőnek hivatása a' müvészetre: a' költeményében fölvett idea' jellemzése, a' jellemalakítás legcsalhatlanabbúl kimutatja. A' jellemalkotásban költő az elevenségen, életmelegségen kivül, melly az egymástól különböző érzelmek' egy személylyé elevenítésében áll, 's mellyre mint Homeros, mint Shakespeare, igazán születni kell, figyeljen költő a' sokoldaluságra és következetességre. Mi a' sokoldaluságot illeti, ebben a' hős' fő szenvedélyén kivül, az ő jellemével egygyé forrt mellékérzeményeket is elő kell tüntetni, hogy kitessék, mikép a' hős fő szenvedélyén kivül különböző viszonyokban 's más más személyekkeli érintődésében nem mindig ugyanazon egy kiemelt érzemény' indításából cselekszik; így mindig nagyobb érdeket gerjeszt bennünk, 's a' költemény' végeig még mindig hagy rajta valami meglepőt várnunk. A' következetességet illetőleg tartsa meg Horatius' ezen intését:

„ . . . . . Audes
Personam formare, servetur ad imum
Qualis ab incepto processerit et sibi constet."

azaz: a' tárgyúl választott ideát a' személyek' jellemzésének kezdete-, fejlődése-'s kimenetelekor, 's a' szenvedélyt a' mellékérzeményekkel együtt, mint tűzpontot tartsa szemei előtt; ha eltéveszti: akkor oleum et operam perdidit, mind a' jellemek' mind a' költemény' érdeme tönkre jut. Ha költő a' jellemeket is szerencsésen egygyé tudta olvasztani a' hős' fő érzeményével, 's képes azokat különítve is végig fejteni költeményében, hátra van még, hogy

3) Költeménye' cselekvényének történetét, melly az ideának a' külvilággali egybeolvadásából származott, egy rövid mesébe, bizonyos csomóba gombolyítsa össze. Ezen mesén már három ponthoz fogja kötni figyelmét, kezdet-, bonyolódás- és kifejlethez. A' kezdetet illetőleg utasítjuk költőt Horatius' e' soraira:

„Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri
Nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo
Semper ad eventum festinat et in medias res
Non secus ac notas auditorem rapit: et quae
Desperat tractata nitescere posse relinquit"

Homeros' Iliasa' meséje kezdődik Achilles és Agamemnon' czivódásán, végződik Hector' eltemettetésén, miből, ha ugyan Iliast mint ekkorig legtökélyesebb epost példányúl tüzhetjük, látnivaló, hogy a' költemény' meséjének nem ott kell kezdődnie, 's nem ott kell végződnie, hol a' történet kezdődik és végződik; mert ha úgy volna a' dolog, akkor Ilias legalább is az arany almán kezdődnék 's Troia' bevételén végződnék.

A' bonyolódás vagy csomó származik azon összeütközésből, mellyet a' véletlenül összejött körülmények és szellemi érdekek 's viszonyok okoznak. Ha költő azt akarja, hogy eposa egyszerü meséjü legyen: akkor az összeütközésnek kevesebb érdekek- 's viszonyokból kell származnia. Az illyen mese' szövése 's feloldása, az igaz, könnyü; de nem is olly meglepő. Ha pedig nagy mértékben akar várakozást 's meglepetést gerjeszteni, mit a' jól bonyolított meséjü költeménynyel érhetni el: akkor minél több 's egymástól elkülönítettebb érdekeket, viszonyokat kell érintkezésbe hoznia. Hogy aztán az illy csomó' szövésére világos itélőtehetség kivántatik, 's hogy feloldása, ha ugyan az megnyugtató, kielégítő kiván lenni, a' mi itt fő czél, nem mindennapi ügyességet igényel, mondanunk fölösleges. Fő dolog még a' bonyolításnál, hogy, ha költő minden kis csomójából meséjének egy egy meglepő érdeket kiván támasztani az olvasóban, a' csomók ne azon renddel oldassanak föl, mellyel köttettek, hanem a' legutoljára kötött csomó legelőbb, és így tovább; a' legelőbb kötött legutoljára.

Szükség itt megemlítenünk azon aprós mellékmeséket, mellyek a' fő mesével kapcsolatban vannak ugyan, de csak olly kapcsolatban, hogy velök 's nélkülök az epos' fő meséjének épsége mindig egyenlő, azonban ügyes beszövés által az epost érdekessé teszik. Ezek *episod*oknak neveztetnek. Illy episodokúl költő mindig olly mellék meséket vegyen föl, mellyek a' fő mese' történetével összefüggésben vannak; azokat a' fő mesével ne erőltetve, hanem könnyü természetesség-

gel füzze össze; hosszúra se terjeszsze, nehogy a' fő mese' világossága velök beárnyékoltassék, 's azt lehessen észrevenni, hogy maga a' fő mese nem a' szerencsések közé tartozván episodokkal kivánja költő annak gyöngeségeit eltakarni, mi ha így történik, a' hosszu eposról nem foghatunk egyebet mondani Horatius' e' sorainál:

„Inceptis gravibus . . . et magna professis
Purpureus late, qui splendeat, unus et alter
Adsuitur pannus."

A' kifejletnek szükségeskép kielégítőnek, megnyugtatónak kell lenni, 's ha valahol, itt elmulhatlanúl megkivántatik, hogy végén csattanjon az ostor. Ha mindazon akadályok, nehézségek, mellyek a' hős' szándékának kimenetelét majd gátolták, majd siettették, elháríttattak: akkor a' kifejlet kielégítő; 's ha az idea' külső körülmények, szellemi viszonyok által megzavart harmoniája helyre áll: akkor a' kifejlet megnyugtató. Szerencsés legyen-e azonban a' kimenetel vagy szerencsétlen, elérje-e az epos' hőse ohajtását, vagy elbukjék az akadályokkali küzdés' végződésével: azt a' hős' jellemének 's az idea' mivoltának természete határozza el.

Az epos' szerkezete.

Kevés az, mit az epos' szerkezetéről mondhatunk. Azt ugyanis, mi itt legnagyobb helyet igényelne, tudniillik a' korszerüséget, értekezésünk' kezdetén

érthető rövidséggel elmondtuk, itt tehát csak a' szerkezeti arányt és egyezséget találjuk még különösen említésre méltónak.

Szerkezeti aránynak nevezzük mi a' költemény' meséje és története közti viszonyt. Ezen viszonyt költő úgy fogja eltalálni, ha a' költemény' meséjét a' történet' körülményeivel a' lehető legjobban együvé forrasztja, úgy hogy az alapúl szolgáló történetet ne emészsze föl a' rajta működő mese, 's megfordítva, a' történet' sokszerü eseményei ne nyeljék el az igen egyszerü mesét. Mint minden egyéb eposi kellékekre, úgy a' szerkezeti arányra nézve is legtökéletesebb példány az Ilias.

Mind a' komoly, mind a' víg epost könyvekre, énekekre szokás osztani; ha kisebb a' költemény: 4, 5, ha nagyobb: 10, 12, 24 könyvre vagy énekre; melly felosztásnál azon kivül, hogy az idea' érdekessége meg ne szakadjon, főleg arra kell ügyelni, hogy minden ének magában egy bevégzett kis egészet képezzen, mikép drámákban a' felvonások.

Az epos' egysége áll a' költő által fölvett egy idea' fejlődésének, az ezen idea körül szövődő viszonyok', körülmények', kor és népszellem' visszatükrözése, episodok' kialakítása, 's a' cselekvény' helyzete' szabályos leirásának ugyanazon helyen 's időben történő előadásával egységében. Ezt nem nagy feladat költőnek eltalálni, ha cselekvényének meséjét avatott kézzel bonyolítja és fejti, 's ha a' szerkezeti arányra különös figyelmet fordít.

Az epos' előadása.

Az epos' előadására megkivántatik, hogy költő gazdag ismeretében legyen a' nyelvnek, mellyen eposát előadni akarja. Szükség, hogy a' szónoklatot ép' úgy, mint a' költészetet egyformán studiuma' tárgyává tette légyen, mielőtt magát epos-irásra határzaná. Hogy erre szerfölötti szüksége van a' legnagyobb talentumnak is, tagadhatlan. Előadásbeli hiányt a' szerkezet' tökéletessége soha sem képes kipótolni, ellenben, hogy tárgyi és szerkezeti hibákat méltóságos előadás rendesen feledtet velünk, világosan tanusítja Vörösmarty' eposainak meddő tárgya, mellyet az ő kedves előadása a' legmüvészibb tökélyre emel. A' szónoki tehetség' szükségessége érdekében példányúl tűzzük ki költőnek Klopstock' Messiása' IV. és Homeros' Iliása' IX-ik énekét, mint amabban úgy ez utóbbiban bámulja a' világos rövidséget, 's itt különösen az éles elmét Odüsseüs' beszédében, pathost, energiát Achilleüszében, szívreható melegséget az öreg Phönixében, Nestorében. Olvassa meg továbbá Tasso' Jerusaleme' II. és IV-dik énekeit, amabban Alet' beszédét 's erre Goffredo' fenségesen egyszerü feleletét, emebben Armidának a' keresztyén táborban tartott beszédét, végre Vörösmarty' Zalán' Futása' IV. énekében Árpád' e' beszédét:

„Rendületlen atyák! melly szó lehet a' ki fölérje
Bajnoki lelketeket" stb.

és a' többi energiával, méltósággal teljes beszédeket; igyekezzék sajátjává tenni az ezekben elömlő világosságot, fenséget és melegséget, melly Vörös-

marty' írmodorát mindenek fölött annyira jellemzi, szorosan ügyelve a' személy' korára 's rangjára, kinek szájába beszédet ad.

A' tárgyak' pl. valamelly személy, ruha vagy tájék' leirásában a' rövidség és terjedtség közt álló világosságra törekedjék, fő szabályúl tartva, hogy mig az egyik tárgyat rajzolgatja, addig a' másikról egészen el ne feledkezzék, nehogy így egyik a' másik' világosságát elhomályosítsa. A' leirásra példa lehet Achilleüs' pajzsának leirása Ilias' XVIII. énekében.

A' Virgil- és Voltaire-nél előforduló 's énekekre nyuló elbeszéléseket, mennyire csak lehet, kerülje; azok ha hosszasak: mint a' regényben 's drámában úgy az eposban is unalmasak, a' mese' kerekdedségét, 's egységét elrontják, a' cselekvény' fejlődését kézzelfoghatólag gátolják.

Az epos' kezdetén Musát hivjon-e segitségül, vagy valamelly elmélkedésen kezdje meg a' nagy munkát: ez a' költő' tetszésétől függ. Kezdetre nézve is milly eredetiek kedves Vörösmartynk' eposai!

A' személyek' szájába adandó beszédekbe 's általánosan akárhova szurjon-e imitt amott elmés erkölcsi mondatokat vagy ne: az ismét nem lényeges dolog.

Általánfogva az epos' hangja legyen komoly és méltóságos, kifejezése a' tárgynak mivoltához képest válogatott, de mégis együgyű és természetes.

Az aestheticai érzelmek közől, mellyeket ideák szülnek ugyan, de előadás tesz felfoghatókká, megkivántatnak egy korszerü eposban főleg e' következők: elevenség, tűz, erő, különféleség, merészség, kegy,

kellem, együgyüség, nagyság, tréfa, borzasztó, kecsegtető, váratlan, csodálatos, gúnyos, fenséges, ünnepi, nemesség, naivság, szeszélyesség, nagylelküség stb. Példákúl hozhatnánk ide Achilleüs, Hector, Andromache, Turnus, Goffredo, Tancred, Clorinda, Árpád, Ete, Hajna 's több efféle jellemeket; de úgy hiszszük, költőnek, ki ezeket teljes szépségökben akarja fölfogni, önmagának czélszerübb az Iliasban, Aeneisben, Megszabadított Jeruzsálemben, Zalán' Futásában kellő gonddal széttekinteni, minthogy néhány idézett sorokból az említett jellemek különben sem fognának érthetők lehetni. Azonban a' széptan' eszméit fejtegetni itt nem is feladatunk; különféle nyelven irt eposok' hosszasabb leirásával pedig olvasót untatni irói szerénytelenség nélkül meg nem eshetnék.

Az epos' nyelve mindennemü költői figurát megszenved nemcsak, sőt némellyek' különösen sajátjai is. Illyenek pl. az epithetonok, ezek egyéb nevek mellett szép ha változnak, de személy-neveknél szüntelen ugyanazonságuk ép' olly ékességet szül pl. Homerosnál: *ποδασ ωκυς* vagy *ποδαρκης* Achilleüs, *πολυμητις* Odüsseüs, *γλαυκωπις* Athene stb. Vörösmartynál: *párduczos* Árpád, *deli* Hajna stb.; továbbá emphasis, harmonia, interrogatio, apostrophe, exclamatio, 's mikkel Homeros annyira bővelkedik 's mikben mindig fő dolog a' természetesség, a' comparatiók, repetitio, descriptio, ellipsis, praeteritio, gradatio, hyperbole, personificatio, metaphora stb.

Hogy' állunk mi epos' dolgában?

E' kérdés körül késedelmeznünk nem tartozik ugyan szorosan a' kitűzött feladat' körébe, 's találkoznak, meglehet, kik helyenkivülinek is fogják e' két zárczikkecskét tartani; de mi az eddig mondottak' kiegészítése' tekintetéből már följogosítva érezvén magunkat többet is mondhatni valamivel, mint a' mennyit a' pályakérdés' határa igényel: bátorkodunk szokott rövidséggel részrehajlatlanúl erre is megfelelni.

Meglehetősen utánozta a' hőskölteméný-irást a' bajnoklantos Zrínyi Miklós, későbben Gyöngyösi és Horváth Ádám nem olly szerencsével. De ezeknek eposai még a' magyar nyelv' mostoha korszakaiban iratván, mint több oldalról irói készületlenséget tanusítók csak zsengéknek tekintendők. Maga Zrínyi Miklós Sziget' Ostroma' előszavában szerényen így nyilatkozik: „Én sem Homerushoz, sem Virgiliushoz nem hasonlítom pennámat, de avval őelőttök kérkedhetem, hogy az én professiom avagy mesterségem nem a' poezis, hanem nagyobb 's jobb országunk' szolgálatjára annál; a' mit irtam, mulatságért irtam, semmi jutalmat nem várok érette; őnekik más gondjuk nem volt, nekem ez legutolsó volt; irtam a' mint tudtam, noha némelly helyen jobban is tudtam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Vagyon fogyatkozás verseimben, de vagyon mind a' holdban, mind a' napban stb. Fabulákkal kevertem az historiát, de úgy tanultam mind Homerustól, mind Virgilius-

tól*). „Török, horvát, deák szókat kevertem verseimbe, mert szebbnek is gondoltam úgy, osztán szegény a' magyar nyelv, az ki historiát ír, elhiszi szómat." E' nyilatkozatából a' nemes grófnak egész 15 énekes historiáját megitélheti a' kegyes olvasó. Gyöngyösi, Horváth Ádám, már mind újabbak, de igazán szólva műveik még mind csak tinódiféle kronikák.

A' magyar irodalom' fölébredésekor minden irót fordítások foglaltak el, Bessenyei S., Rajnis, Baróti Szabó Dávid, Kovács József, Péczely, Vályi Nagy, Kazinczy megkisértették az Elveszett Paradicsomot, Aeneist, Henriast, Iliast, Ossian' énekeit stb több izbeli fordításokkal, de ezeket honi termékeink közé nem számíthatva, csak nyelvünk' mívelése' hathatós eszközeinek kell tekintenünk.

A' folyó század' elejéről pár víg epost birunk Csokonai Vitéztől, a' Dorottyát és Békaegérharczot, mindegyiket közölök költői lélek és éles humor folyja át. A' Békaegérharcz' ideája ugyan Homerosé; de az előadás, felosztás, költői népszerü nyelv, valamint egy részről ebben a' sajátítás' vétkével kibékít, úgy másfelül a' Dorottya, mint igen kor- és népjellemző eredeti víg epos, mind a' mellett is, hogy teljes fogyatkozásokkal 's Pope' Hajfürtjét és Boileau' Lutrinját csak meg sem közelíti aesthesis' tekintetében, mig valaki szeszélyes iróink közől tökélyesebbel nem gazdagítja irodalmunkat, egyetlen fog maradni.

---

*) Mi úgy látjuk, inkább Tassotól.

A' nemzetünkre nézve annyi üdvöst szülő 1825. esztendő hozza napfényre minden előtte 's eddig utána termett honi eposok' koronáját, koszorús Vörösmartynk' Zalán' Futása czímü hőskölteményét. Itt helyén volna e' remek művet szorosan az aesthetis' szabályaira vonva, kimutatni eredeti tökélyeit, és meglehet, kedvezőbb szakában az érett férfikornak, megkisértendjük azt; most önparányiságunk' érzetében, mig kellőleg előadhatnók a' mit érzünk 's értünk a' fiatal lélek' ezen óriás termékéről, csak édes csodálásában vagyunk képesek gyönyörködni.

Egymás után még azon évtizedben követték Zalán' Futását, a' vele egykoru Augsburgi ütközet Czuczortól, eleven költői szépségekkel dús költemény; Botond, Aradi Gyülés ugyancsak Czuczortól, Árpád Horvát Endrétől: de ezek már nem olly eleven költői lélekkel, 's kevesebb eredetiséggel iratván, aesthesis' tekintetében a' testre kicsiny, de lélekre igen is nagy Cserhalmot sem közelíthetik meg. 1830 óta az epos' mindegyik ága parlagon hever.

Költészetünk' jövendője.

Ki szépirodalmunk' 1830-tóli előhaladását figyelemmel kisérte, annak nem lesz szükség hosszasan előadnunk, mikép az epos' kora' lejártával irodalmunkban főleg a' lyra kezd szerepelni. 'S csodálatos, Kisfaludy Károly' haláláig, mig az eposok' társaságában zengett, a' lyra sokkal lelkesebb, édesebb, meghatóbb volt, mint mikor 1830-n túl társai' köréből ki-

szakasztva magára hagyatott. A' két Kisfaludy, Kölcsey, Bajza, Berzsenyi, Vörösmarty 1830-ig olly tökélyre emelték azt, minőre újabb lyricusaink közől, kik mostanában annyira szaporodnak, egyetlen egy sem fogja emelhetni. E' vakmerőnek látszó állításra természetesen minden olvasó' ajkán e' kérdés törik fel: de ugyan miért nem? talán az említett költők minden lehető érzelmet kileheltek már dalaikba, 's kimerítettek minden nyelvszépséget, melly a' lyrának olly elmulhatlan, olly kizárólagos kelléke? talán ők voltak az utolérhetlen Pindaros és Horatius, hogy a' dús reményü fiatal költők őutánok csak hír- 's nevetlen versfaragók? Midőn e' kérdésre felelünk: akkor egyszersmind költészetünk jövőjének medősége iránt is tisztába hozzuk a' dolgot.

Nem csak költőinknek, de minden fiatalabb tudósainknak általános hibája a' felületesség. Ebből származik az, hogy korunkban olly kevés az alapos készültségü, világos ismeretü, józan gondolkozásu fiatal iró. Ez fogja költészetünk' jövőjét hova hamarébb megbuktatni. Tudnék nevezni fiatal költőt, ki grammaticai iskoláit alig végezvén, odahagyta, mellőzte a' felsőbb tudományok' tanulását 's egyenesen a' költészetre adta magát. Több sikerült népdalaiból 's divatlapokban elszórt verseiből szerfeletti könnyüség, eredeti népiesség tűnik elő, de annál kevesebb eszélyesség, annál kevesebb aesthesis. Milly veszteség a' fiatal lélekre sajátjává nem tehetni a' philosophiát, történettant, természeti tudományokat, a' régi 's újabb kor' classicusait. 'S jelenleg hányan vannak if-

jaink között illyenek! Ki tudja: a' tudományos készültség' hiánya, a' tanulni nem szeretés miatt melyikben vesztjük el közölök szerencsés bajnokát annyira szegény drámairodalmunknak?

Ha ez így megy tovább is; ha elébb igyekszünk irókká lenni, mint az irói pályára kellőleg elkészültünk volna; ha iróink is csak úgy teremnek, mint színpadi egyéneink stb, bizony bizony mondom: úgy a' magyar költészet' arany kora már elvirágzott; úgy ne számoljunk több Vörösmartyra, több Jósikára; zárjuk be a' nemzeti szinházat, mert számunkra mint eddig nem volt, úgy ezután se fog teremni drámairó, vagy bámuljuk abban, ha úgy tetszik, tovább is a' kanásztánczot, aljas vaudevilleket 's mi mást még, azt csak a' jó isten tudja! A' helyett, hogy tanúlságosan megbirálnók 's iróját figyelmeztetnők, halmozzuk el dicséretekkel a' legközelebb megjelent versfüzért, irjunk hosszu ajánlást a' sajtó alatt levő novellák' pompás kiadásáról, hogy amaz annál hamarább elkeljen, ez pedig minél több előfizetőt hódítson, 's mivel eredeti regényeket írni nem tudunk, fordítsuk a' német író urak' és asszonyságok' regényeit, hogy bámulja a' magyar olvasó szegény tehetségünket. Így aztán rövid nap olly gazdag lesz a' magyar irodalom, de olly gazdag, hogy két-, sőt háromszor annyi lesz a' sületlen eredeti, hatszor annyi a' még sületlenebb, angol után németből kifordított magyar munka, mint a' kegyes vevő, 's még kegyesebb magyar olvasó. Mert szerencséjökre (?!) a' magyar munkák csak Magyarországon olvastatnak. 'S ha ez így történendik,

a' mint már történik is, nem hazugúl jóslunk, midőn azt mondjuk, hogy a' legegyenesebb úton fényes délben fog elakadni literaturai gyors szekerünk' kereke; 's találkozik-e sötét estig ember, ki erős lesz azt megindítani: azt megint csak a' jó isten tudja!

PÓTLÉK

a' 78-dik laphoz.

VIII.

Sárváry Pál' szavazata a' műfordítás' kérdéséhez. Debreczen, mart. 24. 1844.

„Jakab fiam Önnek, és Tek. Bajza úrnak szíves tisztelete mellett küldi a' felejthetetlen érdemű Kazinczy Ferencznek, maj. 19. 1819-ben néhai tek. Ercsey Dániel úrhoz írt, sok tekintetben érdekes levelét, mellyre fiam közelebb tisztelt jó ipának, az én kedves tiszttársamnak és barátomnak irásai között talált. Neveli azon levél' becsét az is, a' mi közelebb a' Kisfaludy-Társaság' szőnyegén forog: *a' jó fordítás' törvényiről*, a' nagy mesternek itélete, mellyre a' Virgil' *Georgic. IV.* 464. 's több versei' fordításával példát is mutatott. Az elmélete nekem igen tetszik: példája nem egészen; mert füleim sem a' *diphthongusok*hoz, sem az úgy nevezett *elisiók*hoz, sem a' *h* mássalhangzónak csupa *rálehelés* gyanánti vételéhez, a' mi szép nyelvünkben nem tudtak még eddig hozzá szokni. Magából a' Kazinczy' fordításából vett kedvetlen hangzásokból hozok fel egy egy példát:

α) Orpheus a' teknős lanton szelidítve gyötrel*meit*
Miért nem inkább : *gyötrelmit ?*
β) Plutónak szomorú küszöbén a' ténaru*szi ak*nán.
γ) A' me*gh*atott Erebusz stb.

Ezen három hibát, mellyet bővebben fejtegetni nem akarok, legalább is öt sorocska' fordításával próbát tettem, 's ezen nagy csekélységet küldöm ide mellékelve. Nagyobb próbát tennem sem erőm, sem időm. *Georgic IV.* 511—515. v.

Qualis populea moerens philomela sub umbra
Amissos queritur foetus, quos durus arator
Implumes forte nido decerpsit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, et moestis lata loca questibus implet.

Mint mikor a' topoly' árnya között a' fülmile gyászol
Fészkéért, mellyből még pelyhes kisdedit a' vad
Földmivelő kiszedé, végig csattogja magányos
Éjjeleit gallyán, epedezve ujítja siralmait
Szüntelenül, 's a' tájt messzére eltölti keservvel.
Kazinczy.

Mint mikor a' nyárfák' árnyékos lombja alatt bús
Fülmile elvesztett fijait panaszolja, kiket vad
Földmivelő lelt meg, 's fészkekből pelyhesen elvitt,
Átsír éjjeleket, 's egy ágon ülve keserves
Versét folytonosan ismételi, és az egész tájt
Gyászos jajjaival szomorun nagy messze betölti.

Vagy a' két utolsó verset ekképen :

Versét folytonosan ismételi újra meg újra,
És gyász jajjaival nagy messze betölti azon tájt.
Sárváry.

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

Az Ön' nagybecsű értekezését a' Műfordításról, Ferencz fiammal együtt szíves hálával fogadtuk. Osztozunk az egész előadott eszmén, azzal a' különbséggel, hogy mi az *alakhű fordításra* az eredetinek versmértékét is (metrum) szorosan kivánnánk megtartatni, mert szép nyelvünk' hajlékonyságától (flexilitas) az is kitelik, ha szinte a' munka nem könnyü is. Ollyan ember tegye a' próbát, a' ki mind az eredetit jól érti, mind a' magyar nyelv' természetét és kincseit igazán ismérje, és birja; azonban egy kevéssé elméjét törni se restelje."

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 1931.0/195.2